TC
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

MÜSLÜMAN-HAÇLI DENKLEMİNDE BİR DÜZEN ARAYIŞI: BELEK B. BEHRAM (1094-1124)

İshak Kılıç

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ziya Polat

Mardin-2022

TC
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

MÜSLÜMAN-HAÇLI DENKLEMİNDE BİR DÜZEN ARAYIŞI: BELEK B. BEHRAM (1094-1124)

İshak Kılıç

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ziya Polat

Mardin-2022

ETİK BEYAN

Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içindeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tez çalışmasının hazırlık, bilgi, belge, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarda bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun davrandığımı,
- Tez çalışmasında kullanılan tüm eserlere eksiksiz atıf yaptığımı ve kullanılan tüm eserlere kaynaklar/kaynakçada yer verdiğimi,
- Tez çalışmasının özgün olduğunu,
- Tez çalışmasının Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından kullanılan "bilimsel intihal tespit programı" ile tarandığını ve hiçbir şekilde "intihal içermediğini" beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabullendiğimi bildiririm.

İmza

Adı SOYADI

Tarih (Gün/Ay/Yıl)

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Müslüman-Haçlı Denkleminde Bir Düzen Arayışı : Belek b. Behram (1094-1124)

İshak KILIÇ

Mardin Artuklu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

2022:212 Sayfa

Selçukluların kuruluşundan beri Artuklular dedeleri Eksük'ten itibaren devlet nezdinde çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Selçuklu coğrafyasında iktidar mücadeleleri ve yönetimin değişim yaşadığı bir dönemde Artuklu ailesi tekrar ön plana çıkmıştır. Ayrıca Haçlıların bölgeye gelerek Kudüs başta olmak üzere Urfa ve Antakya'da idareler kurması yeni mücadelelerin yaşanmasına yol açmıştır. Artuklu üyeleri Haçlılara karşı katıldıkları bu mücadelelerde çok önemli başarılar elde etmiştir. Artuklular Haçlılara karşı Sökmen'le Harran'da elde ettiği başarılar İlgazi, Kanlı Meydan savaşıyla devam ettirmiştir. İşte bu çetin dönemde Artuk Bey'in iki oğlu Sökmen ve İlgazi ile beraber torunu Belek b. Behram da ön plana çıkmıştır. Amcalarından sancağı devralan Belek'in Kudüs Haçlı Kralı ve Urfa Kontu'nu esir alması Müslümanlar ve Haçlılar arasındaki mücadelenin bundan sonraki süreçte gidişatını belirlemiştir. Artukluların Haçlılara karşı elde ettiği başarıları onları İslâm dünyasında zirveye taşımıştır. Ayrıca bu başarıları oldukça etkili bir algı oluşturmakla beraber bazı müelliflerin Belek'i benzetmelerle tasvir etmesine yol açmıştır. Fulcherius'un Ejderha'ya, Urfalı Mateos'un Kartal'a ve Anonim Süryani'nin ise bir Kurt'a benzettikleri Belek; İslâm dünyasında dinin övüncü, emirlerin güneşi, mücahidlerin kılıcı ve meliklerin oku gibi unvanlarla anılmıştır. Belek yaptığı faaliyetlerle *Alp-Gazi'lik* geleneğinin önde gelen temsilcileri arasındaki saygın yerini hakkıyla almıştır. Tezimiz genelde Artukluların özelde ise Belek'in hayatı üzerinden bölgedeki Müslüman-Haçlı mücadelelerini ele almakla beraber, Haçlıların bu coğrafyada varlıklarını devam ettirme çabalarını da ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Artuklular, Belek Gazi, Selçuklular, Haçlılar, Kudüs

ABSTRACT

Master Thesis

The Search for an Order in the Muslim-Crusader Equation : Belek b. Behram (1094-1124)

İshak KILIÇ

Mardin Artuklu Üniversity

Institute of Graduate Educaiton

Department of History

2022: 212 Pages

Since the establishment of the Seljuks, Artuqids grandfathers have been involved in various activities before the state since Eksük. At a time when there were power struggles and changes in the administration in the Seljuk geography, the Artuqid family came to the fore again. In addition, the Crusaders coming to the region and establishing administrations in Urfa and Antakya, especially in al-Quds, led to new struggles. Artuqid members achieved great success in these struggles against the Crusaders. The successes of the Artuqids against the Crusaders with Sökmen in Harran continued with the Ilgazi, Bloody field war. In this difficult period, together with Artuk Bey's two sons Sökmen and İlgazi, his grandson Belek b. Bahram also came to the fore. Belek, who took over the banner from his uncles, captured the Crusader King of Jerusalem and the Count of Urfa, and determined the course of the struggle between Muslims and Crusaders in the next period. The successes of the Artuqids against the Crusaders brought them to the top in the Islamic world. In addition, these achievements created a very effective perception and led some authors to describe Belek with analogies. Belek, which Fulcherius likened to a Dragon, Mateos from Urfa to an Eagle, and Anonymous Syriac to a Wolf; In the Islamic world, it has been referred to with titles such as the pride of religion, the sun of the amirs, the sword of the mujahideen and the arrow of the kings. Belek has deservedly taken its respected place among the leading representatives of the *Alp-Gazi* tradition with its activities. While our thesis deals with the struggles of the Muslim-Crusade in the region through the life of Artuks in general and Belek in particular, it also aims to reveal the efforts of the Crusaders to continue their existence in this geography.

Keywords: Artukids, Belek Gazi, Seljuks, Crusaders, al-Quds

ÖN SÖZ

Belek b. Behram b. Artuk b. Eksük genç yaşta amcalarının maiyetinde Selçuklu coğrafyasında yaşanan saltanat ve iktidar mücadelelerine dâhil olmuştur. Haçlıların bölgeye gelişiyle beraber Belek'in ismi daha sık anılır olmuştur. Bu durum Artuklu liderlerinden Belek'in savaşçı özelliğinin ortaya çıkmasına ve büyük başarılar elde etmesine imkân tanımıştır. Nitekim Artuklular bölgede Haçlıların gelişinden etkilenen ilk idareciler olmuşlardır. Nitekim Antakya'nın Haçlılara terki komşuları Fâtımî devletini harekete geçirmiş, böylece Artuklular yönettikleri Kudüs'ü kaybetmişlerdir. Bir süre sonra Belek'te ailesiyle aynı kaderi paylaşıp idaresindeki yeri Haçlılara kaptırmıştır. İşte bu dönemde ailesinin yanında bulunup yetişen Artuklu liderlerinden Belek, dedesi Artuk Bey ile amcaları Sökmen ve İlgazi kadar yetenekli, cesaretli ve dirayetli bir lider olduğunu girdiği tüm mücadelelerde ortaya koyacaktır.

Haçlıların bölgeye gelişiyle beraber rekabetler daha da çetin bir hal almıştır. Çıkar ilişkisine dayalı kısa ve sürekli değişen ittifakların kurulup döndüğü bu dönemde bir de işe Bâtıniler gibi bir tehlikenin eklenmesiyle beraber işler daha karmaşık hale gelmiştir. Ancak Artukluların Türkmen Oğuzlara mensup olması mücadele eden tarafların onlarla ilişkilerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu durum Artuklu üyelerini vazgeçilmez bir müteffik haline dönüştürmüştür. Belek Fâtımîler, Doğu Roma, Haçlılar ve Batıniler'e karşı mücadele etmiştir. Yine Belek'in Büyük ve Anadolu Selçukluları, Danişmendliler, Mengücekliler, Ahlatşahlar ve Saltuklular'la olan ilişkisi onun önemini arttırmaktadır. Aslında Belek'in hayatını anlamak ve bilmek dönemin İslam dünyasında yaşanan sorunları kavramakla eş değerdir. Nitekim Belek'in temas ettiği tüm hususlar İslam dünyasının başlıca sorunlarıdır. Belek'in hayatı özelinde kendisi ve ailesi, Artukluların genelinde ise İslâm dünyasının mevcut durumunu yansıtmaktadır. Dolayısıyla bizim bu konuyu seçmekte birinci önceliğimiz dönemin İslam dünyasındaki mevcut problemleri daha iyi anlamak ile bölgedeki Müslüman emirlerin buna karşı gösterdiği tepki veya çözümleri ortaya koymaya çalışmak amacını taşımaktadır. Artuklular ve Belek hakkında çeşitli alanlarda müstakil çalışmalar yapılmış ve yapılmaya devam

edecektir. Ancak bu çalışmanın amacı Belek'in hayatını bütün yönleriyle irdelemek ve yaptıklarının değerini ortaya koymaya çalışmaktır.

Tezin, her aşamasında desteğini ve katkısını esirgemeyerek çalışmanın nihayete ermesine vesile olan danışman hocam sayın Doç. Dr. Ziya Polat'a çok teşekkür ederim. Yine Tez'in yazımı ve nihayete ermesi konusundaki teşvik ve katkılarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Çekiç'e teşekkür ederim. Tez savunmasına katılarak değerli önerilerde bulunan Doç. Dr. Bedrettin Basuğuy ve Doç. Dr. Ahmet Kütük'e teşekkür ederim. Tez yazım sürecinde desteklerini ve önerilerini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Caner Yelbaşı'na, Arş. Gör. Cemal Ülke'ye, Arş. Gör. Hasan Aydın'a, Arş. Gör. Umut Var'a, Veysi Acat'a, Abdurrahman Aslan'a, Bekir Aslan'a, İzeddin Yıldırım'a, Sinan Sever'e, Halime Sever'e, Delil Aslan'a, Medine Kahraman'a, amcam Anver Kılıç'a ve değerli büyüğüm Özkan Eroğlan'a teşekkür ederim. Tez yazım sürecinde çalışma ortamına verdikleri her türlü katkı sebebiyle kardeşlerim Mustafa Kılıç ve Vecdin Kılıç'a teşekür ederim. Arapça kaynaklara ulaşmam ve belirli yerlerin çevrisi konusunda yardımlarıyla beraber dostluğunu ve muhabbetini esirgemeyen değerli büyüğüm Abdulhekim Aksak'a teşekkür ederim. Kaynaklara erişim konusunda samimiyet ve güleryüzle yardımcı olan Abdulvahap Eroğlu başta olmak üzere tüm MAÜ Kütüphanesi görevlilerine teşekkür ederim. Kaynakçada belirtilen eserlerinden istifade ettiğim kaynak kişilerime teşekkürü borç bilirim. Hasan Tan ve Fatih Durmaz başta olmak üzere MAÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü görevlilerine gösterdikleri yardım ve sabırdan dolayı teşekkür ederim. Tezi bitirmem konusunda beni surekli motive eden Said Kılıç'a minnettarım. Ayrıca bu vesileyle eğitim sürecime olan katkılarından dolayı Biyoloji öğretmeni amcam Metin Kılıç'a, Akademi dünyasına atılmam konusunda beni cesaretlendiren Uşak Üniversitesi Tarih bölümündeki lisans dönemi hocalarıma teşekkür ederim. Son olarak hayatım boyunca hertürlü maddi ve manevi desteğini esirgemeyip hala sürdüren babam Ömer Kılıç, anneme ve ailenin diğer fertlerine çok teşekkür ederim.

İshak KILIÇ

Mardin - 2022

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN ..... **iv**
ÖZET ..... **v**
ABSTRACT ..... **vi**
ÖN SÖZ ..... **vii**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
KISALTMALAR ..... **xi**
GİRİŞ **1**
Tez'in Konusu ve Kapsamı 1
Tezin Amacı 1
Tezin Önemi 1
Tezin Çalışma Planı ve Metodu 2
Tezin Kaynaklarının Önemi 3
1. BELEK'İN ORTAYA ÇIKIŞ SÜRECİ **7**
1.1. Bölgedeki Genel Durum 7
1.2. Ailesi ve Yetişme Evresi 11
1.3. Suruç Hâkimiyeti 21
1.4. Haçlıların Bölgeye Gelmesi ve Yerleşmesi 25
1.4.1. Emir Belek'in Haçlılarla ilk karşılaşması 29
1.4.2. Haçlıların Suruç'u ele geçirişi ve Belek 31
1.4.2.1. Amacha kalesi ve Belek 38
1.4.2.2. Suruç savaşı 42
1.4.3. 1101 yılı Haçlı seferleri 44
1.4.3.1. 1101 yılı Haçlı seferlerinin başlaması ve Belek'in mücadeleye katılması 47
1.4.3.2. 1101 yılı Haçlı seferlerinin birinci ordusuyla mücadele: Merzifon savaşı ve Belek 50
1.4.3.3. 1101 yılı Haçlı Seferlerinin İkinci ve üçüncü ordusuyla mücadele ... 59
1.5. Belek'in el-Cezire Bölgesinde Yerleşme Faaliyetleri 61
1.6. Belek ve Harran Savaşı 65
1.7. Tarik-i Horasân Valiliği 69
1.8. Belek'in Emir Mevdûd b. Altuntegin Komutasındaki Haçlılara Karşı Gönderilen Büyük Selçuklu Ordusuna Katılması 72
1.8.1. Belek'in Sökmen el-Kutbî tarafından yakalanması ve esaret yılları 79

2. EMİRLİK VE ATABEYLİK DÖNEMİ 84
2.1. Beylik Kurması 84
2.2. Selçuklu Atabeyliği 86
2.3. Selçuklu Ordusuna Karşı Amcası İlgazi Komutasundaki Artuklu Kuvvetlerine Katılması 94
2.4. Belek ve Kanlı Meydan Savaşı 98
2.5. Belek ve Mengücekoğulları İlişkileri 101
2.6. Gerger Ermenileriyle İlişkileri 106
2.7. Urfa Haçlı Kontluğu Lideri I. Joscelin'in Esir Edilmesi 111
2.8. Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin''in Esir Edilmesi 120
2.9. Harran ve Halep Hâkimiyeti 126
2.10. Haçlı Liderlerini Tekrar Esir Etmesi 132
2.11. Joscelin'in Halep Bölgesine Saldırıları 143
2.12. Halep Bölgesine Dönmesi ve Faaliyetleri 146
2.12.1. Bâtınilerle mücadelesi 146
2.12.2. Azez kuşatması 148
2.12.3. Halep'teki faaliyetleri 149
2.13. Menbic Kuşatması ve Ölümü 151
2.14. Belek'in Ölümünden Sonra Ailesi ve Hâkimiyet Alanı 157
3. BELEK'İN ŞAHSİYETİ VE İLİŞKİLERİ 160
3.1. Belek'in Şahsiyeti 160
3.1.1. Emirliği 160
3.2.2. Askeri kişiliği 163
3.2.3. Adaleti 166
3.2.4. İktisadi faaliyetleri 168
3.2. Evliliği ve Çoçukları 171
3.3. Artuklularla İlişkisi 173
3.4. Selçuklu Sultanlarıyla İlişkisi 176
3.5. Anadolu Beylikleriyle İlişkisi 179
3.6. Belek'in Kültür-Sanat Dünyasındaki Yansımaları 181
SONUÇ 182
KAYNAKÇA 189
EKLER 209
ÖZGEÇMİŞ 213

KISALTMALAR

AKDTYK	Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
b.	Bin
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
dpnt.	Dipnot
DTCF	Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
EÜFEF	Erzurum Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
FÜOAM	Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi
h.	Hicri
haz.	Hazırlayan
HÜTAE	Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
İA	İslâm Ansiklopedisi MEB
İSAR	İslâm Araştırmaları Vakfı
İÜEF	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
m.	Miladi
MAÜ	Mardin Artuklu Üniversitesi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MEGSB	Milli Eğitim ve Gençlik Spor Bakanlığı
MSGSÜSBE	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ünivetrsitesi Sosyla Bilimler Enstitüsü
MÜFEF	Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
MÜİFV	Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı
MÜTAE	Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

nşr.	Neşreden
ö.	Ölümü
s.	Sayfa
S.	Sayı
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
ss.	Sayfa sırası
ŞVİKTM	Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
TAD	Tarih Araştırmaları Dergisi
TDA	Türk Dünyası Araştırmaları
TDAV	Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk	Tahkik
TİD	Tarih İncelemeleri Dergisi
TMMOB	Türkiye Mimarlar ve Mühendisler Odası Birliği
trc.	Tercüme
TTAD	Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi
TTK.	Türk Tarih Kurumu
USAD	Selçuklu Araştırmaları Dergisi
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
Yay.	Yayınları/Yayınevi/Yayıncılık

GİRİŞ

Tez'in Konusu ve Kapsamı

Tezin konusu, İslâm emirlerinden Artuklu Beyi Belek b. Behram'dır. Bu çerçevede Belek Gazi'nin hayatı, ailesi, kişiliği, ekonomik, kültürel, siyasi ve askeri faaliyetleri inceleme konusu olarak belirlenmiştir. Bu konu bağlamında tez Belek öncesi bölgedeki genel durumdan yani 1092 yılından başlayarak onun 1124'teki ölümünden sonra mirasının paylaşılmasına kadar olan süreci kapsamaktadır. Bu süreç kapsamında Belek merkezde olmak üzere onun temas ettiği tüm noktalar konu sınırları içine dâhil edilmiştir. Ancak Belek'in faaliyetlerinin geniş bir siyasi yelpazeye yayılması bu sınırları belirlememizde zorlayıcı bir unsur olmuştur.

Tezin Amacı

Biyografiler şahısların hayatlarına ilişkin bilgiler verdikleri gibi bulunmuş oldukları dönemin de izlerini taşımalarından ötürü oldukça kıymetlidir. İşte bu sebeple İslâm tarihinin önemli simalarından olan ve henüz hakkında bir tez çalışması bulunmayan Belek Gazi'nin hayatını ve faaliyetlerini eleştirel ve farklı ihtimallere dikkat çeken bir yaklaşımla, objektif ve toplu olarak bir araya getirerek anlatmak suretiyle İslâm medeniyetine hizmet eden şahsiyetlerden birini daha ayrıntılı olarak tanıyıp, tanıtmak amaçlanmıştır. Yine tez olarak bu konuya başlarken İslam toplumunda yer alan seçkin şahsiyetlerin Kudüs başta olmak üzere Haçlıların bölgeye gelerek işgal ettikleri yerleri İslam davası uğruna tekrar geri almak amacıyla -liderlerin değişimine rağmen-çalışmaktan bir an olsun geri durmadıklarını göstermek de hedeflenmiştir.

Tezin Önemi

İslâm medeniyeti tarihte birçok lider yetiştirmiştir. Bu liderlerden bir tanesi de İslam dünyasında başarılarıyla tanınan Artuk Bey'in torunu Belek b. Behram'dır. Belek'te dedesi Artuk Bey gibi önemli başarılar elde edip Müslümanların büyük sevgisini kazanarak onların kendisiyle iftihar ettiği bir lider olmuştur.

Belek'in varlık gösterdiği bu dönemde, İslam dünyası art arda iki büyük tehditle karşı karşıya kalmıştır. Bunlar İslam dünyasının önderlerini hedef alan Bâtıniler ve Müslüman coğrafyaya yönelip, yerleşen Haçlılar şeklinde tezahür etmiştir. Belek'in tarih sahnesine çıkışından hemen önce Bâtınilerin ortaya çıkarak vezir Nizâmülmülk'e suikast düzenlemesi ve bunun akabinde Sultan Melikşah'ın vefatıyla Selçuklu devleti bir iktidar mücadelesine sürüklenmiştir. Selçukluların iktidar mücadelesi neticesinde tüm dikkatlerini içişlerine verdiği ve merkezden uzaktaki vekillerinin kendi adlarına hareket edip hâkimiyetlerini tesis etmeye çalıştığı bu dönemde Haçlılar bölgeye gelip yerleşmiştir. Yine bu süreçte Anadolu fetih hareketleri tüm hızıyla devam etmekle beraber bu bölgede yeni devletler ortaya çıkmıştır. İşte bu dönemde tarih sahnesine çıkmaya başlayan Belek Kudüs, Bağdat, Malatya gibi dönemin önde gelen şehirlerinde görev yapmıştır. Belek Gazi'nin geniş bir coğrafyada faaliyet göstermiş olması onun devrin önde gelen birçok siyasi ve askeri gücü ile ilişki kurmasını sağlamıştır. Dolayısıyla Belek'in hayatı sadece onun değil Selçuklular, Anadolu beylikleri ve Haçlılar başta olmak üzere birçok konu hakkında önemli bilgiler edinmemizi sağlamaktadır. Kısacası Belek'in hayatı özelinde Artuklu ailesi anlatılırken genelde ise İslâm dünyasının o dönemki tarihine ışık tutulacaktır.

Tezin Çalışma Planı ve Metodu

Tezin yazımında kullanılan metot ve yöntem konusunda çeşitlilik tercih edilmiştir. Bu bağlamda tezde kaynak tarama, tasvir, tartışma, karşılaştırma ve açıklayıcı yöntemler kullanılarak bu çerçevede sınırlandırılmıştır. Yine tezin bölümlerinde ihtiyaç duyulan gereksinime göre bu yöntemlerden biri veya birçoğu seçilerek kullanılmıştır. Teze konu olan olaylar kronolojik zemin esas alınarak anlatılmıştır. Tezin yazımında birinci el kaynaklardan/kroniklerden istifade edilmiştir. Yine tezde kullanılan özel isimler konusunda Diyanet İslam Ansiklopedisi ile Hicri tarihin Miladi'ye çevrilmesinde Türk Tarih Kurumu'nun resmi internet sitesinde yer alan tarih çevirme kılavuzu esas alınarak kullanılmıştır.

Çalışma üç ana bölümden meydana gelmektedir. Tez, Belek Gazi'in faaliyetleri üzerinden inşa edilmeye çalışıldığı için tematik-kronolojik bir

biçimlendirme yapılmıştır. Birinci bölümde ilk olarak Belek'in tarih sahnesine çıkmasından önce bölgenin mevcut durumu tasvir edilerek akabinde onun ailesi ve yetişme evresi ele alınmıştır. Bu başlık altında incelenen diğer bir konu da Haçlıların bölgeye yerleşmesi ve Müslüman emirlerin buna direnç göstermesiyle birlikte yaşanan mücadeleler bağlamında Belek'le ilgili hususlardır. Ayrıca bu süreçte Belek'in amcalarına bağlı ve yarı bağlı bir emir olarak gerçekleştirdikleri faaliyetleri de anlatılmıştır.

İkinci bölümde Belek'in bağımsız olarak gerçekleştirdiği faaliyetleri ele alınmıştır. Özellikle Belek'in beylik kurması akabinde amcasının ölümü ona bir fırsat sunmuş ve Artukluların başına geçmiştir. Bu liderlikle beraber Haçlılarla mücadelenin önemli bir aktörü olan Belek'in liderliği ve mücadelesi tezde detaylıca tartışılmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise Belek'in şahsına ait bilgi vererek onun kurduğu ilişkiler tasvir edilmeye çalışılmıştır. Böylece çalışma, Belek'in tarih sahnesine çıkışından mirasının paylaşılmasına kadar olan süreci anlatmakla beraber onun şahsi ilişkileri üzerinden nasıl bir kimliğe sahip olduğunu ortaya koyma amacı gütmektedir. Sonuç kısmında ise Belek'in nasıl bir dönüşüm yaşadığı ile tarih sahnesindeki yeri, önemi ve etkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Tezin Kaynaklarının Önemi

Belek Gazi'nin oldukça geniş bir coğrafyada faaliyetlerde bulunmuş olması ve dönemin birçok siyasi ve askeri gücüyle ilişki kurması onun hakkında başvurulan kaynakların çeşitliliğine doğrudan yansımıştır. Nitekim bu sebeple Belek hakkında bilgi veren İslam müellifleri dışında Süryani, Ermeni ve Haçlı tarih yazarlarının eserlerinde de onunla ilgili bilgiler mevcuttur. Bu durum Belek hakkında aynı olayın farklı anlatımlarının doğmasına sebebiyet vermekle beraber diğer muellifler tarafından eserine alınmayan bazı faaliyetlerinin aktarılmasına da imkân vermiştir.

İbnü'l Esîr'in, *el-Kamîl Fit Tarih*'i[1] İslam tarihinin en önemli kaynaklarından olup bu eserde Belek'le ilgili oldukça kıymetli bilgiler mevcuttur. Yine bu eserde

[1] İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi: el-Kâmil Fi't Tarîh Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar Yay., İstanbul 1985.

Belek'in ve ailesinin yaptıkları işlere yer vermesiyle beraber onun diğer eserlerde ifade edilmeyen el-Cezire ve Irak coğrafyasındaki faaliyetlerini aktarması açısından da oldukça büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca bu eser Belek'in yaşadığı dönemde meydana gelmiş olan birçok olayın ve faaliyetin tespiti veya teyitinde çok önemli bir yer tutması bakımından da oldukça kıymetlidir.

İbnü'l Ezrak'ın, *Tarih-i Meyyâfârikîn*'inde[2] Artuklular hakkında önemli bilgiler mevcut olmakla beraber ailenin soy şeceresini aktarması açısından oldukça kıymetlidir. Nitekim bu eserle Belek'in kimliği ve nesli ortaya konulmaktadır. Ayrıca eser Belek'in diğer eserlerde belirtilen faaliyetlerini de başka olaylarla bağlantılı olarak belirli yerlerde aktarmaktadır.

İbnü'l Adim, *Zübdetü'l-haleb min târîhi Haleb*'de[3] Artuklu ailesinin Haleb'e hâkim olması bu şehrin müelliflerince de eserlerine konu edinmelerini sağlamıştır. Nitekim İbnü'l Adîm Haleb şehri hakkında yazdığı eserinde Artukluları ve bu ailenin bir ferdi olarak Belek'in buradaki faaliyetlerine oldukça yer vermiştir. Nitekim çok ayrıntılı olarak verilen bu bilgiler Belek'in son doneminde başvurulan en önemli başvuru kitabi olmasını sağlamıştır. Yine İbnü'l Adîm'in *Buġyetü'ṭ-ṭaleb fî târîḫi Ḥaleb*[4] adlı eserinde Belek'in biyografisinin bulundugu kısmın varlığı bilinmekle beraber henüz gün yüzüne çıkmamıştır.

İbnü'l- Kalânisî'nin, *Zeylü Tarihî Dımaşk'*ta[5] Belek ve Artuklu ailesinin Şam bölgesinin liderleriyle olan ilişkisini ve bu çevrede gerçekleştirdikleri faaliyetleri aktarmaktadır. Şam hâkimleriyle müttefik olan Artuklular bu çerçevede esere konu olmuşlardır. Bununla beraber Haçlıların bölgeye gelmesiyle Artuklular ve bu ailenin bir üyesi olan Belek hakkında da bilgi verilmektedir. Bu eserde özellikle Belek'le ilgili çok kıymetli bilgiler mevcut olmakla beraber diger eserlerde yer alan bilgilerin

[2] İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn ve Âmid Târihi (Artuklular Kısmı)*, çev. Ahmet Savran, EÜFEF Yay., Erzurum 1992; İbn'ül Ezrak, *Mervani Kürtleri Tarihi*, çev. Mehmet Emin Bozarslan, Koral Yay., İstanbul 1975.

[3] Kemâlüddîn İbnü'l Adîm, "Artukluların Haleb'deki Hâkimiyeti", *TİD*, çev. Aydın Usta, C. 23, S. 2 (2008), s. 227-260.; Kemâlüddîn İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb min târîhi Haleb*, çev. Ali Sevim, TTK, Ankara 2014.

[4] Kemâlüddîn İbnü'l Adîm, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi: İbnü'l Adîm Buġyetü'ṭ-ṭaleb fî târîḫi Ḥaleb (Seçmeler)*, çev. Ali Sevim, TTK, Ankara 1982.

[5] Hasan Aydın, *Ibn Kalanisî, Hayatı ve Eserleri "Zeylü Tarihî Dımaşk" Tercümesi (s. 142-549)*, MÜTAE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2016.

doğrulanması adına da büyük bir öneme sahiptir. Yine bu eserde Belek'in diğer eserlerde yer almayan bazı faaliyetlerini ifade etmesi oldukça kıymetlidir.

el-Azimî'nin, *Tarih*'inde[6] Belek'in faaliyetleriyle ilgili, değerli bilgiler mevcuttur. Nitekim bu eserde diğer olayların aktarımında olduğu gibi Belek hakkında özet bilgi verilmiştir. Bunlarla beraber İbn Şeddad, İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ ve Usâme b. Munkız gibi diğer Müslüman müellilfler'de Belek hakkında dolaylı yoldan eserlerinde kısa bilgiler vermişlerdir.[7]

Fulcherius Carnotensis'in, *Kudüs Seferi*[8] adlı eseri Haçlı Seferleri tarihi için ilk başvurulan kaynaktır. Özellikle Belek ve Haçlılar arasında neredeyse yaşanan tüm gelişmeleri bu eserden öğrenmekteyiz. Yine bu eserde en çok bahsedilen Müslüman komutanlardan Belek'in adının ifade edilmiş olması oldukça dikkat çekmektedir. Özellikle Belek'in Haçlılarla mücadelesi açısından önemli noktaları aydınlatan eser dönemin önemli kaynaklarındandır.

Aachen'li Albert'in, *Historia Ierosolimitana*[9] adlı eseri Haçlıları konu edinmekle birlikte onlarla sürekli bir mücadele içinde olan Belek'ten de bahsetmektedir. Nitekim Aachen'li Albert'in eserinde Belek'i farklı isimlerle ifade etmesine rağmen onun Anadolu'da Haçlılarla mücadele bağlamında faaliyetlerine ışık tutan en önemli kaynaktır. Aachen'li Albert de Fulcherius gibi Belek'i Haçlılarla mücadelesi bağlamında eserine dâhil etmiştir.

---

[6] el-Azîmî, *Azîmî Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H.430-538=1038/39-1143/44)*, çev. Ali Sevim, 2. Baskı, TTK, Ankara 2006.

[7] İbn Şeddâd, *el-Aʿlâḳu'l-ḫaṭîre fî ẕikri ümerâ'i'ş-Şâm ve'l-Cezîre*, Dımaşk t.y.; Ebü'l-Fidâ, *el-Muḫtaṣar fî aḫbâri'l-beşer*, thk. Mahmud Reyyûb, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1997; Usâme İbn Munkız, *İbn Munkız Haçlılara Karşı (Kitâbü'l-İ'tibâr)*, çev. Selahattin Hacıoğlu, Bordo-Siyah Klasik Yay., İstanbul 2006.

[8] Fulcherıus Carnotensıs, *Kudüs Seferi Kutsal Toprakları Kurtarmak*, çev. İlcan Bihter Barlas, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2009.

[9] Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana-History of the Journey to Jarusalem-*, çev. Susan B. Edgington, Clarendon Press, Oxford 2007; Meral Geyik, *Aachhen'li Albert'in Anlatımıyla I. Haçlı Seferi ve Değerlendirilmesi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 2018; Ennur Yıldız Ulutaş, *Aachen'lı Albert'in Hıstorıa Ierosolımıtana Adlı Eserin 4-5-6. Kitaplarının Çevirisi ve Değerlendirilmesi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 2019.

Willermus Tyrensis, *Haçlı Kroniği*[10] adlı eserinde Belek'i Haçlılarla mücadelesi bağlamında ele almıştır. Willermus, Belek hakkında Fulcherius ve Albertus'un sergilediği yanlı bakış açısını devam ettirmiştir.

Ordericus Vitalis'te *The Ecclesıastıcal History*[11] adlı eserinde yine diğer Haçlı müellifleri gibi Belek'i Haçlılarla mücadelesi bağlamında konu edinmiştir. Özellikle Belek'in şahsi ilişkileri hakkında dikkat çekici bilgiler aktaran eser, önemli Haçlı kaynağı olarak öne çıkmaktadır.

Urfalı Mateos, *Vekayinamesi*'nde[12] Belek'in el-Cezire'deki faaliyetleriyle beraber Haçlılar, Ermeniler ve Müslüman Emirlerle olan ilişkisinden bahsetmektedir. Dolayısıyla Urfalı Mateos özellikle Ermeni ahalinin varlık gösterdiği coğrafyaya odaklı olarak Belek'in burada faaliyet sergilemesi neticesinde eserine ona yer vermiştir. Yine Artuklu ailesinin ve sonradan Belek'in Urfa'ya yönelik faaliyetleri de etkili olmuştur. Yine müellif'in eserinde Haçlılarla mücadele bağlamında Belek'ten söz edilirken onun Ermenilerle olan ilişkisi de açıkça ortaya konulmaktadır.

Süryani Mihail ve Anonim Süryani müellif'inin *Vekayinameler*'i[13] ile Gregory Abu'l Farac'ın *Tarih*'inde[14] ise tıpkı Urfalı Mateos gibi Belek'in varlık gösterdiği alanda dindaşlarının bulunmasından ötürü onun hakkında bilgi aktarılmıştır. Ancak aktardıkları bilgi müellifler arasında farklılık göstermekle beraber bazı ortak noktalar üzerinden ilerleyerek diğer kaynaklarla mukayese edildiğinde, çok önemli hususlarda aydınlatıcı veriler sunmaktadır.

---

[10] Willermus Tyrensıs, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği Başlangıcından Kudüs'ün Zaptına Kadar (I-VIII. Kitaplar)*, çev. Ayan Ergin, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016; Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II: Kudüs'ün Zaptından Urfa'nın Fethine (1099-1143)*, çev. Ergin Ayan, Gece Kitaplığı, Ankara 2018.

[11] Ordericus Vitalis, *The Ecclessiastical History England and Normandy*, çev. Guızot, Thomas Forester, M.A, London MDCCCLIV.

[12] Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, 4. Baskı, TTK, Ankara 2019.

[13] Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi: İkinci Kısım 1042-1195*, çev. Hrant D. Andreasyan, TTK, Basılmamış Nüsha 1944; Anonim Süryani, *I ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi*, çev. Vedii İlmen, Yaba Yay., İstanbul 2005; Anonim Süryani, *Anonim Süryani Kroniği (I ve II. Haçlı Seferleri)*, çev. İlhan Aslan, Post Yay., İstanbul 2019.

[14] Gregory (Bar Hebraeus) Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, 2. Baskı, TTK, Ankara 1987.

1. BELEK'İN ORTAYA ÇIKIŞ SÜRECİ

1.1. Bölgedeki Genel Durum

Selçuklular 1092 yılında art arda meydana gelen iki ölümle sarsılmıştır. Bâtınilerin suikastı sonucu öldürülen Büyük Selçuklu veziri Nizâmülmülk ve ardından Sultan Melikşah'ın şüpheli ölümüdür.[1] Nizâmülmülk ve Sultan Melikşah'ın ölümleri Vezir ile Terken Hatun'un taraftarları arasında karşılıklı suçlamalara neden olmuştur. Ayrıca vezir ve Sultan'ın vefatları ile meliklerin küçük yaşta olmaları yönetim boşluğu oluşturması sebebiyle iki tarafın mensupları arasında bir iktidar savaşının yaşanmasına neden olmuştur. Sultan Melikşah vefat ettiğinde geride Berkyaruk, Muhammed, Sencer ve Mahmud adlarında dört erkek evlat bırakmıştır. Saltanat mücadelesini Sultan Melikşah'ın her zaman yanında bulunan eşi Terken hatun beş yaşındaki oğulları melik Mahmud adına en erken başlatan olmuştur. Terken Hatun hızlıca Isfahan'da melik Bekryaruk'u tutuklatmıştır. Ayrıca Terken Hatun yanında bulundurduğu oğlu Cafer'i Halife'ye geri göndermesiyle onun Kasım 1092'de Melik Mamud'un saltanatını onaylamasını sağlamıştır.[2]

---

[1] İbrahim Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yay., İstanbul 1973, ss. 187-190.; Abdülkerim Özaydın, "Melikşah", *DİA*, TDV, Ankara 2004, C. 29, ss. 56-57.; "Nizâmülmülk", *DİA*, TDV, İstanbul 2007, C. 33, s. 195.

[2] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 184.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yay., İstanbul 1995, C. 12, s. 278.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb,* s. 67.; Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî, *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr (Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alameti)*, çev. Ahmed Ateş, 2. Baskı, TTK, Ankara 1999, C. I, s. 137.; Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî, *Târih-i Güzide*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2018, ss. 353-354.; Abdurrahman İbnü'l Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem'de Selçuklular (H.430-485 = 1038-1092)*, çev. Ali Sevim, TTK, Ankara 2014, s. 155.; Gregory (Bar Hebraeus) Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, 3. Baskı, TTK, Ankara 1999, C. I, s. 334.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, çev. Mustafa Alican, 3. Baskı, Kronik Kitap, İstanbul 2019, s. 47.; Ahmed bin Mahmûd, *Selçuk-Nâme II*, çev. Erdoğan Merçil, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s. 30.; Ayşe Gül Fidan, *Hâce İmâm Zahîru'd-Dîn Nîşâburî'nin Selçuknâme'si,* Ankara Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2015, s. 84.; Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih: Selçuklu Devleti*, çev. Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş, Selenge Yay., İstanbul 2010, ss. 140-141.; Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, çev. Erkan Göksu, TTK, Ankara 2015, s. 153.; Ahmed b. Lütfullah Münnecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel I*, çev. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2000, C. I, s. 70.; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 23. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2020, s. 226.; Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 7. Baskı, TTK, Ankara 2019, s. 77.; Fikret Işıltan, "Muktedi", *İA*, MEB, İstanbul 1979, C. 8, s. 574.; Hüseyin Kayhan, "Selçuklular- Abbâsî Halifeliği İlişkileri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, C. 4, s. 672.; Angelıka Hartmann, "Muktedî-Biemrillâh", *DİA*, TDV, İstanbul 2006, C. 31, s. 143.; Gülay Öğün Bezer, "Terken Hatun", *DİA*, TDV, İstanbul 2011, C. 40, s. 510.; Ali

Nizâmülmülk'ün adamları tarafından Isfahan'da kurtarılan Melik Berkyaruk ise eski atabeyi Gümüştegin Candar'ın yanına ulaştırılmasından sonra Rey'e götürülüp Sultan ilan edilmiştir. Bunun üzerine Terken Hatun'un gönderdiği kuvvet 1093'te Melik Berkyaruk'la Berûcird civarında savaşa tutuşmuş fakat yenilmiştir. Melik Berkyaruk yenilenleri takip edip Isfahan önlerine gelerek şehri kuşatma altına almıştır. Emir Üner ve Bilge Bey'in tavsiyeleriyle Terken Hatun, Berkyaruk'a kuşatmayı kaldırarak geri çekilmesi karşılığında babası Sultan Melikşah'ın mirasından yüklü miktarda para verilmesini teklif etmiş ve anlaşma sağlanmıştır. Anlaşma çerçevesinde Fars ve Isfahan'ın Terken Hatun'un oğlu Mahmud'a kalması karşılığında, Bekyaruk Sultan olarak tanınmıştır. Terken Hatun bundan sonra İsmail b. Yakutî'ye iş birliğinde bulunmuşsa da başarısızlığa uğramıştır.[3] Beklentisinin gerçekleşmemesi üzerine veya yaptığı anlaşma üzerine Isfahan'dan ayrılan İsmail b. Yakutî, kardeşi Zübeyde Hatun'un yanına gittikten sonra Gümüştegin Candar, Aksungur ve Bozan ile yalnız bulundukları bir sohbet esnasında Sultan Bekryaruk'a ihanet edeceğini söylemesi üzerine Ağustos-Eylül 1093'te öldürülmüştür.

Sultan Melikşah'la görüşmek üzere Bağdat'a gitmekte olan kardeşi Tacüddevle Tutuş, Hit kasabasına ulaştığında onun ölüm haberini almasıyla birlikte hâkimiyetini ilan ederek burasını ele geçirmiştir. Tutuş hemen hâkimiyet merkezi olan Şam'a dönerek saltanat davası için hazırlıklara başlamıştır. Tutuş hazırlıklarını tamamlamasıyla ilk olarak Haleb'e yönetmiştir. Emir Aksungur Sultan Melikşah'a sadakatle bağlı olmasına rağmen evlatlarının küçük yaşlarda olmaları ve saltanat mücadelesine girmeleri halinde bölgede Tutuş'a karşı koyacak gücünün olmadığını bilmesi neticesinde onun yanında yer alarak Halep'te adına hutbe okutmuştur. Emir

---

Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, 2. Baskı, TTK, Ankara 2014, s. 173.

[3] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 192.; Râvendî, *Râhatü's-Sudûr*, C. I, s. 138.; Anonim, *Târih-i Âl-i Selçuk*, çev. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, Atıf Yay., Ankara 2014, s. 25.; Kazvinî, *Târih-i Güzide*, s. 353.; Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih*, ss. 142-143.; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, s. 155.; K.V. Zettersteen, "Berkyaruk", *İA*, MEB, İstanbul 1979, C. 2, s. 556.; Köymen, *Türk Tarihi*, s. 78.; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 226.; Abdülkerim Özaydın, "Berkyaruk", *DİA*, TDV, İstanbul 1992, C. 5, s. 515.; Cihan Piyadeoğlu, "Büyük Selçuklu Emiri Atabeg Gümüştekin Cândâr", *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına*, Globus Dünya Basınevi, İstanbul 2008, s. 442.; Bezer, "Terken Hatun", s. 510.; Kemal Taşcı, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası (1018-1243)*, Atatürk Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2013, s. 297.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 175.; Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi -1 Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları*, 2. Baskı, Çamlıca Yay., İstanbul 2014, s. 144.

Aksungur'un tavsiyesiyle birlikte Urfa ve Harran Emiri Bozan ile Antakya Emiri Yağısıyan'ın da Tutuş'un saflarına katılıp adına hutbe okutmalarını sağlamıştır. Tutuş buradan sonra Rahbe üzerine yürüyerek Şubat 1093'te şehri emanla teslim almıştır. Devamında Rahbe, Rakka ve Habur yörelerini de emanla alıp buralara yöneticiler atadıktan sonra Nusaybin'e doğru yönelmiştir. Tutuş Mart-Nisan 1093'te şehir savaşla ele geçirirerek büyük bir yağma ve yıkıma maruz bırakmıştır. Tutuş'un sert mizacının acı bir yansıması olan bu davranışı, çevresindeki emir ve komutanları kendisinden uzaklaştırdığı gibi Selçuklu toplumunu da ürkütmüş, onun saltanat davasında belirleyici bir etkiye sebebiyet vermiştir.[4] Tutuş Nusaybin'den hareketle Musul'a yönelip el-Mudayya civarında Nisan 1093'te hâkimiyetini tanımayan İbrahim b. Kureyş'le girdiği şiddetli savaşta emir Aksungur ve Bozan'ın gayretleriyle galip çıkmıştır. Akabunde Tutuş, Nusaybin'de yanına ulaşıp şehri kendisine teslim etmek isteyen Meyyafarikin'li heyetin davetiyle bölgeye yönelerek ilk önce Diyarbekir'i birkaç gün sonrada Meyaffarikin'i Mayıs 1093'te sulh yoluyla teslim almıştır. Tutuş Diyarbekir valiliğine oğlu Dukak'ın atabeyi olarak Tuğtegin'i, vezirliğe el-Kâfi b. Fahruddevle b. Cüheyr ile şehir yönetimine Mervânîlerin eski vezirlerinden Ebu Tahir el-Enbari'yi görevlendirmiştir. Tutuş'a güzergâhı boyunca şehir ve kalelerin kendisine bağlılıklarını bildirmesi onun saltanat hırsını artırmış ve bu coşkuyla Tebriz'e ulaşmıştır. Rey ve Hemedan bölgesini itaat altına almaya çalışan Berkyaruk amcasının Tebriz'e ulaştığını öğrenmiş ve onu önlemek üzere harekete geçmiştir. Ancak Aksungur ve Bozan'ın Rey civarında bulunan Berkyaruk'a katılması ile Tutuş geri çekilip Kasım-Aralık 1093'te Şam'a gitmiştir.[5] Berkyaruk ise Rey, Hemedan ve Azerbaycan bölgelerinde hakimiyetini

[4] Ahmet Kütük, "Tacü'd-Devle Tutuş'un Nusaybin Kuşatması (1093) ve Saltanat Mücadelesine Etkisi", *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, C. 3, S. 2 (2018), s. 92.

[5] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, C. 12, s. 286.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 191.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 68.; İbn'ül Ezrak, *Mervanî*, s. 214.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 45.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 181.; Ahmed bin Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, ss. 32-33.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 48.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2000, C. I, s. 218.; Ali Sevim, "Tutuş'un Büyük Selçuklu Saltanatını Elegeçirme Teşebbüsü (Kasım 1092-Şubat 1095)", *Belleten*, C. XXVII, S. 107 (1963), s. 422.; Ali Sevim, "Tutuş", *İA*, MEB, İstanbul 1988, C. 12/2, s. 136.; *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 3. Baskı, TTK, Ankara 2000, s. 144.; Zettersteen, "Berkyaruk", s. 557.; Coşkun Alptekin, "Aksungur", *DİA*, TDV, İstanbul 1989, C. 2, s. 296.; Abdülkerim Özaydın, "Tutuş", *DİA*, TDV, İstanbul 2012, C. 41, ss. 447-448.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, ss. 179-180.; Öngül, *Selçuklular*, s. 148.; Nurullah Turan, *Selçuklu Başkenti Rey (Kuruluşundan 1157'ye Kadar)*, TTK, Ankara 2019, s. 87.; Ziya Polat, *Umut İradesi: İmâdüddin Zengî*, Hiper Yay., İstanbul 2019, s. 26.

perçinledikten sonra yoluna devam ederek Rahbe'ye kadar gelip Emir Aksungur'la Bozan'ı idarelerine göndermiştir. Bağdat'a giden Berkyaruk'un saltanatı onaylanarak Şubat 1094'te adına hutbe okutulmuştur.[6]

Tutuş Mart-Nisan 1094'te Antakya'ya gelip bir süre ikamet ettikten sonra kuvvetleriyle Halep'e doğru tekrar harekete geçmiştir. Nihayetinde Urfa hâkimi Bozan, Musul valisi Kürboğa ve Rahbe emiri Yusuf b Abak'ın emrindeki kuvvetlerle Tutuş'u durdurmak üzere harekete geçen emir Aksungur Mayıs 1094'te Seb'in ırmağı kenarında girilen savaşta yenilerek esir düşmüş, ardından öldürülmüştür.[7] Savaştan sonra Halep'i kuşatan Tutuş burayı aldıktan sonra Emir Üner'in damadı olması sebebiyle Kürboğa'yı hapsetmiş, Bozan'ı ise öldürerek başını idaresindeki yerlere yollaması sonucu, bu yerlerin teslimini sağlamıştır. Tutuş sonrasında Terken Hatun'la buluşmak üzere Hemedan'a gitmek için Diyarbekir'e yönelmiştir. Çünkü Tutuş ve Terken Hatun arasında elçiler yoluyla yapılan görüşmeler neticesinde ikisinin Hemedan'da buluşup evlenmeleri ve yönetimi birlikte üstlenmeleri konusunda anlaşmışlardı. Fakat Hemedan yolunda hastalanan Terken Hatun'un Eylül-Ekim 1094'teki vefatı hemen sonra oğlu melik Mahmud'un çiçek hastalığına yakalanarak ölümüyle nüfuzları altındaki emirleri Tutuş'la, Sultan Berkyaruk'un safları arasında bölüştürmüştür. Nihayetinde Sultan Berkyaruk'la 26 Şubat 1095'te

[6] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 195.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye,* C. 12, ss. 287-288.; Zettersteen, "Berkyaruk", s. 557.; Işıltan, "Muktedi", s. 574.; Özaydın, "Berkyaruk", s. 514.; Hartmann, "Muktedî", s. 143.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 180.; Öngül, *Selçuklular,* ss. 148-149.

[7] Bundârî, *Zubdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra (Irak ve Horasan SelçuklularıTarihi)*, çev. Kivameddin Burslan, TTK, İstanbul 1943, s. 84.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 197.; Aydın, *İbn Kalanisî,* ss. 48-49.; İbnü'l Adîm, *Buġyetü'ṭ-ṭaleb,* ss. 64-71.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb,* ss. 70-71.; *Buġyetü'ṭ-ṭaleb,* ss. 64-71.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, C. 12, s. 290.; İbn'ül Ezrak, *Mervanî,* ss. 214-215.; Mateos, *Vekayinâme,* ss. 182-183.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 34.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular,* ss. 48-49.; Şadruddin Ebu'l-Hasan 'Ali İbn Nâsır İbn 'Ali El- Hüseyni, *Aḫbârü'd-devleti's-Selcûḳıyye*, çev. Necati Lügal, TTK, Ankara 1943, ss. 52-53.; Ahmed bin Mahmûd, *Selçuk-Nâme,* s. 33.; Anonim, *Târih-i Âl-i Selçuk*, s. 25.; Ahmed b. Lütfullah Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel II*, çev. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2001, C. II, s. 218.; Zettersteen, "Berkyaruk", s. 557.; Sevim, "Selçuklu Saltanatını", ss. 423-426.; "Tutuş", s. 136.; "Azimî'nin el-Muvassal Adlı Kayıp Eserindeki Selçuklular İle İlgili Kayıtlar", *Belleten,* C. XLVII, S. 187 (1984), ss. 848-849.; *Suriye ve Filistin,* ss. 146-147.; Köymen, *Türk Tarihi*, s. 79.; Alptekin, "Aksungur", s. 296.; Özaydın, "Tutuş", s. 448.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 181.; Öngül, *Selçuklular,* s. 150.; Polat, *Zengî,* ss. 27-28.

Rey yakınlarında girdiği savaşta hezimete uğrayan Tutuş savaş meydanında öldürülmüştür.[8]

Tutuş'un oğlu Rıdvan, Ane'de konakladığı esnada babasının ölüm haberini almış, bunun üzerine hızlıca Halep'e dönmüştür. Tutuş'un vasiyeti gereği oğlunun hizmetine giren emirler, ölümünden iki ay sonra Halep'te Melik Rıdvan adına hutbe okutup hâkimiyetini ilan etmişlerdir.[9] Tutuş'un savaşta yanında bulunan diğer oğlu Dukak ise geri dönmesinden sonra Dımaşk'ın idaresini elinde bulunduran Savtegin'in çağrısıyla Halep'ten kaçarak orada hâkimiyetini ilan etmiştir.[10] Tutuş'un Meyyâfârikîn ve Diyarbekir bölgesini teslim ettiği ve oğluna atabey olarak atadığı Emir Tuğtegin'in Dımaşk'a ulaşmasıyla yönetim tamamen Dukak'ın hâkimiyetine geçmiştir. Ancak Tuğtegin'in Dımaşk'a gitmesi Meyyâfârikîn ve Diyerbekir civarını Dukak'ın hâkimiyetine geçirmiş ise de sonrasında bölgeden uzak kalması ve Halep hâkimi Melik Rıdvan'la çatışmaları, bölgenin ciddi bir yönetimden yoksun olmasına sebep olmuş, neticede yeni idareler ortaya çıkmıştır.

1.2. Ailesi ve Yetişme Evresi

Artuklular'ın isim babası birçok başarıya imza atan ataları Artuk Beydir. Artuk Bey yaptığı faaliyetler neticesinde oldukça güçlü bir etkiye sahip olmuştur. Nitekim gerçekleştirdiği başarılarıyla Selçuklu Sultanları ve Abbâsî Halifeleri tarafından

---

[8] Aydın, *İbn Kalanisî,* ss. 51-52.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 207.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, C. 12, s. 294.; İbn'ül Ezrak, *Mervanî*, s. 215.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 74.; Anonim, *Târih-i Âl-i Selçuk*, s. 26.; Râvendî, *Râhatü's-Sudûr,* C. I, s. 140.; Mateos, *Vekayinâme*, ss. 183-184.; Fidan, *Nîşâburî'nin Selçuknâme'si*, s. 86.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 34.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, ss. 49-50.; Sevim, "Selçuklu Saltanatını", ss. 411-435.; Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih*, ss. 144-145.; Kazvinî, *Târih-i Güzide*, ss. 353-354.; Ahmed bin Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, s. 34.; El- Hüseyni, *Aḫbârü'd-devleti's-Selcûḳıyye*, s. 53.; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, s. 158.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2000, C. I, ss. 219-220.; Zettersteen, "Berkyaruk", s. 557.; Köymen, *Türk Tarihi*, ss. 80-81.; Sevim, "Selçuklu Saltanatını", ss. 433-434.; "Tutuş", s. 137.; *Suriye ve Filistin*, ss. 150-158.; Turan, *Selçuklular Tarihi*, ss. 226-227.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, ss. 182-185.; Öngül, *Selçuklular*, ss. 153-155.; Turan, *Rey*, ss. 87-89.; Nilay Ağırnaslı, "Suriye Selçuklu Meliki Tâcü'd-Devle Tutuş'un Faaliyetlerinin Bölgede Yaşanan Siyasi ve Askeri Gelişmeler Üzerine Etkisi", *Cappadocıa Journal of Hıstory and Socıal Scıences*, S. 15 (2020), s. 263.

[9] Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 52.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 208.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 34.; İbn'ül Ezrak, *Mervanî*, s. 215.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, C. 12, s. 294.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, ss. 75-74.; *Buġyetü'ṭ-ṭaleb*, s. 88.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2000, C. I, s. 222.; Sevim, *Suriye ve Filistin*, s. 163.

[10] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 209.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 52.; İbnü'l Adîm, *Buġyetü'ṭ-ṭaleb*, s. 88.; *Zübdetü'l-haleb*, ss. 75-76.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 34.; İbn'ül Ezrak, *Mervanî*, s. 215.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2000, C. I, s. 223.; Sevim, *Suriye ve Filistin*, s. 166.

birçok kez övülerek bunların nezdinde büyük bir itibar edinmiştir. Artuklular'ın[11] Kayı veya Döger boyuna mensup olduğu belirtilmektedir.[12] Artuk b. Eksük[13] et-Türkmâni[14] künyesiyle anılmaktadır.[15] Babası Eksük Bey, Büyük Selçuklular Devletinin emirlerindendir ve Sâlâr[16] unvanına sahiptir.[17] Eksük'ün, Artuk Bey'in

[11] Kaynaklarda Artukiler, Artuk oğulları olarak zikredilmişlerdir. Ancak Artuk Bey'in geniş bir coğrafyada faaliyet göstermesinden dolayı dönemin müelliflerinin eserlerinde dil uyumundan dolayı farklı telaffuzları ortaya çıkmıştır. Artak, Urtuk, Ortuk, vb. gibi bkz.M. Fuad Köprülü, "Artuk Oğulları", *İA*, MEB, İstanbul 1978, C. I, s. 617.; Ali Sevim, "Artukluların Soyu ve Artuk Bey'in Siyasi Faaliyetleri", *Belleten*, C. XXVI, TTK, S. 101 (1962), ss. 123, dpnt, 10.

[12] Köprülü, "Artuk Oğulları", s. 617.; Sevim, "Artukluların Soyu", ss. 123-121.; Mehmet Emin Özmen, *Anadolu Selçuklularının Artuklular ile İlişkileri*, Selçuk Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2007, ss. 7-8.

[13]Abdüsselam Efendi, Artuk b. Eksük b. İlgazi olarak belirtmektedir Ayrıca Artuk Bey'in Maveraünnehir bölgesinde Şehreman adlı bir köyde doğduğunu (H.400–M.1009) ve 78 sene yaşadığını belirtmektedir. Abdulgani Efendi ise Artuk b. Eksük, b. İlgazi b. Davud olarak belirtmektedir. Kâtip Ferdî ise verdiği dipnotta "*Ümmü'l İber tarihinde Melik Necmüddin İl Gazi'nin babası Emir Artuk onun babası Eksük onun babası İl Gazi onun babasının Davud olduğu yazılıdır. O halde İl Gazi ismi bu aileye atalarından intikal etmiş oluyor*." şeklinde ifade etmektedir.Abdüsselam Efendi, *Mardin Tarihi*, çev. Hüseyin Haşimi Güneş, İmak Ofset Basım, İstanbul 2007, s. 41.; Abdulgani (Efendi) Bulduk, *Mardin Tarihi*, çev. Burhan Zengin, GAP Bölge Kalkınma İdaresi, Ankara 1999, s. 35; Kâtip Ferdî, *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi*, ed. İbrahim Özcoşar, Hüseyin Haşimi Güneş, Naşir. Ali Emirî, Haz. Y. Metin Yardımcı, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayını, İstanbul 2006, s. 7; İbrahim Artuk, *Mardin Artukoğulları Tarihi*, Gençler Kitabevi, İstanbul 1944, ss. 8-9.

[14] Türkmen kelimesi Oğuzlar içinde Müslümanlığı kabul etmiş olanları bilmek ve gayrimüslim kardeşlerinden ayırt edilebilmeleri için kullanılmıştır. Bkz Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtları-Destanları*, 2. Baskı, DTCF Yay., Ankara 1972, ss. 50-52.

[15] İbn Kesir Artuk Bey'in babasının adını "Eksük" değil de Alp olarak zikretmekte ise de İbnü'l Esîr'de "Eksüb" olarak geçmektedir. El-Ömeri de İbnül Esîr'in yanlış yazdığını belirterek doğrusunun İbn Hallikan'ın yazdığı gibi "Eksük" olacağını söyler. Oysa İbn Hallikan da "Eksüb" olarak belirtmiştir. Sanırım bu Arapçanın harekesiz yazılışıyla ilgili bir zorluğun göstergesidir. Ancak Münnecimbaşı Ahmed b. Lütfullah Câmi'ud-Düvel'de "Eksüb" isminin Türkçe telaffuzunda dolayı "Eksük" olacağını söylemektedir. İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 135; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, C. 12, ss. 176-277; İbn Hallikân, "Ortuk B. Aksab", *Biographical Dictionary*, Translated From The Arabic by B. Mac Guckin De Salane, Paris (Printed for the oriental translation fund of great Britain and Ireland: Sold By Benjamin Duprat, Bookseller To TheInstit De France and The Bibliotheque Royale, (Rue Du Cloitre Saint-Benoit, No 7, Near The Collége De France.) and Allenand Co., Leadenhall-Street, London, MDCCCXLIII (/1843), I, 1970, s. 171; Şihabeddin b Fazlullah El-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım(Mesâlîku'l Ebsâr)*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2014, s. 240; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 162.

[16] Sâlâr: Yaşlı, seçkin, kumandan, vali, lider gibi anlamlara gelmektedir. Sultan Tuğrul Bey döneminde Selçuklular bu unvanı devlet adına uçlarda savaşan Türkmen reislerine vererek onlara maaş bağlamıştır. Bkz. Aydın Usta, "Sâlâr", *DİA*, TDV, Ankara 2019, C. 2, ss. 452-453.

[17] Sıbt İbnu'l Cevzî, *Mir'atuz-Zamân Fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular*, çev. Ali Sevim, TTK, Ankara 2011, s. 209.; Abdüsselam Efendi, *Mardin Tarihi*, s. 41.; Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, TTK, Ankara 1990, s. 46.

maiyetinde bulunan Alpkuş[18] ve Sevinç[19] isminde iki oğlu dışında Tutuş'la evlenen bir kızı[20] bilinmektedir.

Artuk Bey 1063 yılından itibaren Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Alp Arslan'a katılarak birçok mücadelede etkin faaliyetlerde bulunmuştur.[21] Sultan Alp Arslan'la Malazgirt savaşına katılmasının akabinde diğer Selçuklu emirleriyle Anadolu'da fetih hareketlerine girişmiştir.[22] Artuk Bey Anadolu'da fetihlerde bulunduğu sırada Doğu Roma İmparatorluğu'nun iç işlerine müdahil olmuştur.[23] Anadolu'da bulunduğu vakitlerde Sultan Alp Arslan vefat etmiş ve yerine geçen oğlu Sultan Melikşah tarafından merkeze çağrılarak tahtta hak iddia eden amcası Kara Arslan Kavurd Bey isyanın bastırılmasında önemli bir rol oynamıştır.[24] Sultan Melikşah tarafından 1076 yılında Artuk Bey'e Hulvân[25] iktâ edilerek Ahsa ve Bahreyn Karmatîleri[26] üzerine sefere gönderilmiş ve Alpkuş adlı kardeşini kaybetmesine rağmen görevini hakkıyla yerine getirmiş, Halife tarafından kendisine teşekkür fermanı, hilatler ve çeşitli hediyeler verilmiştir .[27]

---

[18] Alpkuş, Karmatilerle yapılan mücadele esnasında öldürülmüştür. Bkz. Ali Sevim, "Sultan Melikşah Devrinde Karmati Seferi", *Belleten,* C. XXIV, TTK, S. 94 (1960), ss. 223-224.

[19] Sevinç, Fâtimîlere karşı Kudüs savunmasında anılmaktadır. Bkz.İbnü'l Esîr, *el-Kâmil,* C. 10, s. 235.

[20] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil,* C. 10, s. 289.
İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 289.; Ali Sevim, "Artukoğlu İlgazi", *Belleten,* C. CCVI, TTK, S. 104 (1962), s. 649-691.

[21] Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 162.; Sevim, "Artukluların Soyu", ss. 123-124.; İbrahim Artuk, *Artuk Beğ*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988, s. 3.; Coşkun Alptekin, "Artuklular", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi,* Çağ Yay., İstanbul 1992, C. 8, s. 162.

[22] Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, *Câmi'ü't-Tevârîh (Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçûk)*, çev. Erkan Göksu, 2. Baskı, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2018, s. 81.; Sevim, "Artukluların Soyu", ss. 124-127.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 8.; Artuk, *Beğ*, s. 6.; Faruk Sümer, Ali Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı,* TTK, Ankara 1971, s. 61.; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, 12. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2019, s. 148; Aydın Usta, "Artuklular", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, C. IV, s. 810.

[23] Anna Kommena, *Alexiad Malazgirt'in Sonrası*, çev. Bilge Umar, İnkilâb Kitabevi, İstanbul 1996, s. 16.

[24] Osman Turan'a göre: Artuk Bey, Nizâmü'l-Mülk tarafından Rey'e çağrılmıştır. Turan, *Türk Devletleri*, s. 148.; Alptekin, "Artuklular", s. 171.; Sevim, *Selçuklu Komutanları*, s. 49.; "Artuk b. Eksük", *DİA*, TDV, İstanbul 1991, C. 3, ss. 414-415.

[25] Irâk-Arap ile Irâk-Acem hududunda inşa edilmiş tarihi bir kent.bkz. Tahsin Yazıcı, "Hulvân", *DİA,* TDV, Ankara 1998, C. 18, ss. 345-346.

[26] Karmatiler hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız. Sabri Hizmetli, "Karmatîler", *DİA*, TDV, İstanbul 2001, C. 24, ss. 510-514.; Abdullah Ekinci, *Ortadoğu'da Marjinal Bir Hareket: Karmatîler*, Odak Yay., Ankara 2005.

[27] Sıbt İbnu'l Cevzî, *Mir'atuz,* ss. 209-222.; Sevim, "Karmati Seferi", ss. 219-221.; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, ss. 27-29; Alptekin, "Artuklular", s. 171.

Sultan Melikşah 1083 yılında Mervânîler'in[28] yönetiminde bulunan bölgelerin alınması için Fahrüddevle b. Muhammed b. Cehir'i[29] görevlendirmiştir. Ancak Şerefüddevle Müslim b. Kureyş'in[30] Mervânî Emiri Nâsirüddevle Mansur'a Diyarbekir karşılığında yardıma gitmesi üzerine Sultan Melikşah, Artuk Bey'i de Türkmen kuvvetlerinin başında Fahrüddevle b. Muhammed b. Cehir'e yardıma göndermiştir.[31] Ancak kuşatma esnasında iki Emir arasında çıkan anlaşmazlık[32] neticesinde Türkmen askerleri Şerefüddevle Müslim b. Kureyş'in kuvvetlerine saldırıp mağlup etmiş ve kendisi de surların arkasına kaçmak zorunda kalmıştır. Surların içinde sıkışıp kalan Şerefüddevle Müslim b. Kureyş gizlice Artuk Bey ile irtibata geçerek para taahhüdünde bulunup anlaşmasıyla Musul'a geri dönmeyi başarmıştır. Artuk Bey'de kısa bir süre sonra Türkmenlerle birlikte kuşatmadan ayrılmıştır. Akabinde Şerefüddevle Müslim b. Kureyş'in yenilgisi üzerine Musul üzerine gönderilen Amidüdddevle b. Cüheyr[33] komutasındaki Kasimüddevle Aksungur gibi ileri gelen emirlerin bulunduğu orduya katılan Artuk Bey bir süre sonra oradan ayrılıp Sultan Melikşah yanına gitmiştir. Artuk Bey Sultan Melikşah'la Musul kuşatmasına katılmış ve kardeşi Tekiş'in isyanının bastırılmasında yer alarak

[28] Meyyâfârîkin Diyarbekir, gibi önemli şehirleri hâkimiyetlerinde bulunduran 983-1085 yıllarında varlık göstermiş bir Müslüman hanedanlığı. Bkz. Abdurrahim Tufantoz, "Mervânîler", *DİA*, TDV, Ankara 2004, C. 29, ss. 230-232.

[29] Benî Cehîr adıyla bilinen Ukaylîler, Mirdâsîler, Mervânîler, Abbâsîler ve Selçuklular devrinde çeşitli hizmetlerde bulunan bir vezir ailesi. Nizâmülmülk ile evlilik yoluyla akrabalık bağları kurmuştur. Bkz. Abdülkerim Özaydın, "Benî Cehîr", *DİA*, TDV, İstanbul 1992, C. 5, ss. 447-449.

[30] Sultan Melikşah'ın halası Safiye Hatunla evli olan Müslim'in Musul ve Halep gibi iki önemli şehir bu dönemde onun idaresinde bulunmaktadır. Bkz. Gülay Öğün Bezer, "Müslim b. Kureyş", *DİA*, TDV, İstanbul 2006, C. 32, ss. 94-96.; Safiye Hatun'un ile Müslim b. Kureyş ile evliliği hakkında bkz. Fatma İnce, "Büyük Selçuklu Devleti'nin Dış Politikasında Hanedan Kadınları", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, S. 43 (2019), s. 271-278.

[31] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 125-126.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1999, C. I, ss. 329-30; İbn'ül Ezrak, *Mervanî*, ss. 180-193.; Sıbt İbnu'l Cevzî, *Mir'atuz*, ss. 259-61; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 40.; El-Ömerî, *Türkler Hakkında*, s. 221.; Bundârî, *Zübdetü'n-Nusra*, ss. 76-78.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 162.; Bulduk, *Mardin*, s. 31.; *el-Cezîre'nin Muhtasar Tarihi*, çev. Mustafa Öztürk, İbrahim Yılmazçelik, FÜOAM Yay., Elazığ 2004, s. 33.; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, ss. 38-41.; Sevim, "Artukluların Soyu", s. 132.; Alptekin, "Artuklular", s. 171.; Usta, "Artuklular", s. 810.

[32] Fahrüddevle b. Muhammed b. Cehir ve Artuk Bey'in geri dönmesini tavsiye etmesi üzerine Şerefüddevle Müslim b. Kureyş kendisine bir yol açmaları halinde istediklerini yapacağını belirtmiştir. Fahrüddevle b. Muhammed b. Cehir'in Şerefüddevle Müslim b. Kureyş ile aynı kökenden olması üzerine savaşa girmek istememesi ve Artuk Bey'in Sultan Melikşah'ın sancağını geri çekmek istememesi üzerine anlaşmazlık çıktı. Barış görüşmelerinden haberdar olan Türkmenler geldikleri onca yolu ganimet almadan dönmek istememesi üzerine Fahrüddevle ve Artuk Bey'den habersiz Araplarla savaşa tutuşup onları mağlup ederek birçok esir alıp ordunun ağırlıklarını da ganimet olarak almışlardır. Sıbt İbnu'l Cevzî, *Mir'atuz*, ss. 259-261.

[33] Fahrüddevle b. Muhammed b. Cehir'in oğlu. Bkz. Özaydın, "Benî Cehîr", ss. 447-449.

Merverruz gitmişse de pek itibar görmediğinden Horasan'dan iktâ yeri olan Hulvân'a dönmüştür.[34]

Sultan Melikşah'ın bir süredir Selçuklulara karşı zıt bir politika sürdüren Şerefüddevle Müslim b. Kureyş'in yakalanacağı beklentisi içinde olması ve kuşatma esnasında olup bitenlerin Fahrüddevle b. Muhammed b. Cehir tarafından kendisine gönderilen mektupla şikâyet edilmesi üzerine Artuk Bey'e karşı güveni sarsılmıştır.[35] Esasında Artuk Bey'in giderek merkezden uzaklaş(tırıl)masının temelinde Büyük Selçuklu Devlet'inin Oğuzlara yönelik politikasının da bir yansıması olmuştur.[36] Ayrıca Fahrüddevle b. Muhammed b. Cehir'in vezir Nizâmülmülk ile olan akrabalık bağlarının bu duruma dolaylı yoldan etki ettiği kuvvetle muhtemeldir.

Sultan Melikşah'ın kendisine karşı olan düşüncesinin değiştiğini ve merkezde bulunan muhaliflerinin buna izin vermeyeceğini anlayan Artuk Bey Hulvân'dan ayrılmaya karar vermiştir.[37] Artuk Bey Hulvân'dan ayrılırken Sultan Melikşah'a ait birkaç çiftliği yağmalayarak el-Cezire bölgesine doğru hareket etmiştir. Suriye bölgesine giden Artuk Bey'in Tutuş tarafından iyi bir şekilde karşılanarak babasının ve Türkmenlerin değer verdiği bir kumandanın hizmetine girmesine çok sevinmiş olacak ki kendisine Kudüs'ü vermiştir.[38] Böylece askeri maiyetinde dirayetli bir komutanın hizmetinden istifade etmeye çalışacak ve de batı sınırını daha emniyetli

---

[34] Sevim, "Artuk b. Eksük", s. 414.

[35] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 126-125.; Sevim, "Artukluların Soyu", ss. 133-136.; Bezer, "Müslim b. Kureyş", s. 95.

[36] Bkz. Sümer, *Oğuzlar*, ss. 108-136. Yine buna başka bir örnek vermek gerekirse Nizamülmülk'ün Türk asıllı Sabyu kabilesinden Kasımüddevle Aksungur'u merkezden uzaklaştırma çabalarıdır. Bkz. Polat, *Zengî*, s. 22.

[37] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 135.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1999, C. I, ss. 329-330.; Sevim, "Artukluların Soyu", ss. 137-138.

[38] Atsız b. Uvak Sultan Alp Arslan adına Suriye bölgesini fethederek Fâtımîlere karşı başarılı mücadelelerde bulunmuştur. Sultan Melikşah'a Atsız b. Uvak'ın Fâtımîler'e karşı giriştiği son sefer esnasında öldüğü haber verilince Suriye bölgesinin kontrolü ve fetihlerin tamamlanması için Gence'de ikamet eden kardeşi Tutuş'u görevlendirmiştir. Ancak Atsız'ın hayatta olduğu ortaya çıkınca Sultan Melikşah onu görevinde bırakmıştır. Atsız'ın Dımaşk'ta Fâtımî kuşatmasına maruz kalıp yardım talep etmesi üzerine Tutuş bölgeye geri gelmiştir. Ancak kuştamanın bitiminde Tutuş Şam'da onun tarafından iyi karşılanmamış olduğunu ve kendisine karşı komplo düzenlediğini öne sürerek Atsız'ı öldürtmüştür. Böylece Atsız'ın idaresindeki bölge kısa sürede Tutuş'un hâkimiyetine girmiştir. Yine Kudüs'ün Artuk Bey'e verildiği dönemde Atsız'ın dayısı, eşi ve kızı şehrin idaresini elinde bulundurmaktaydı. Artuk Bey şehri teslim aldıktan sonra Atsız'ın ailesi güvenlik gerekçesiyle Bağdat'a hareket etmiştir. Bkz. Ali Sevim, "Atsız b. Uvak", *DİA*, TDV, İstanbul 1991, C. 4, ss. 92-93.; Özaydın, "Tutuş", ss. 446-447.; Ayşe Çekiç, "Selçuklulardan Eyyûbîlere Sünnî İslam Devlet Siyasetinde Mısır'ın Yeri ve Önemi", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1 (2018), ss. 127-128.

hale getirmiş olacaktır. Tutuş tarafından 1085 yıllarında Kudüs valiliğine getirilen Artuk Bey şehri Atsız'ın naibi Turmuş'dan sulh yoluyla teslim alarak ailesini ve adamlarını Mihrab-ı Davud'a yerleştirip burasını güçlendirmiştir.[39] Bu görevlendirme Sultan Melikşah'ın Mısır Fâtımîlerine yönelik siyasetine uygun olmasına rağmen Selçuklulara bağlı vassal devletlerin birbiriyle mücadeleye girmesi neticesinde önemli bir etki gösterememiştir. Diğer taraftan Artuk Bey, Sultan Melikşah'a karşı Şerefüddevle Müslim b. Kureyş'in kurmaya çalıştığı Tutuş ve Fâtımîlerin de içinde olduğu bir ittifaka dâhil olmuş ise de hehangi bir sonuç elde edilememiştir.[40] Yinede Artuk Bey'in Tutuş'un safında bulunması merkezi endişelendirmiştir.

Artuk Bey emrindeki kuvvetlerle el-Cezire bölgesine gelerek Fahrüddevle b. Muhammed b. Cehir'e karşı Diyarbekir bölgesine bir harekâtta bulunmak niyetindeydi. Ancak Sultan Melikşah'ın müdahalesi ve Fahrüddevle b. Muhammed b. Cehir bu haberi duyunca vakit kaybetmeden Diyarbekir'e gidip savunma hazırlıklarına girişince Artuk Bey geri çekilmek zorunda kalmıştır. Muhtemelen Fahrüddevle b. Muhammed b. Cehir'in Artuk Bey hakkında endişe duyarak onu gözlemlemiş, bu harekât üzerine Sultan Melikşah'a hemen haber göndermiştir. Bu esnada Sultan Melikşah gönlünü almak üzere Artuk Bey'e bir hilat, bir at, bir ferman ve beş bin dinarlık bir hediye göndemişse de kendisi bunları kabul etmemiştir[41]. Bunun üzerine Diyarbekir ordusunda bulunan Emirler Gevherayin, Anuştegin ve Karategin bölgeye gelerek Artuk Bey'i Sultan Melikşah'a itaat etmeye davet edip durumu Türkmenlere anlatarak onlardan bazılarının ayrılmalarını sağlamışlardır[42] Bunun neticesinde yanında aile üyeleri ve sadece yakın adamları kalan Artuk Bey Suriye bölgesine geri dönmüştür.

[39] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 135.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1999, C. I, s. 333.; Sıbt İbnu'l Cevzî, *Mir'atuz*, ss. 243-272.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 145.; Sevim, "Artukluların Soyu", s. 138.

[40] Sıbt İbnu'l Cevzî, *Mir'atuz*, s. 269.; Sevim, "Artukluların Soyu", ss. 138-140.; "Artuk b. Eksük", s. 414.

[41] Abû'l Farac, *Tarih*, 1999, C. I, s. 332.; Sıbt İbnu'l Cevzî, *Mir'atuz*, s. 269.; Sevim, "Artukluların Soyu", s. 140.

[42] Sıbt İbnu'l Cevzî, *Mir'atuz*, s. 269.; Sevim, "Artukluların Soyu", ss. 140-141.

Artuk Bey'in Suriye bölgesinde yaptığı en önemli harekâtlardan bir tanesi şüphesiz Tutuş'un yanında katıldığı Halep'in alınmasıyla ve Süleyman Şah'ın ölümüyle sonuçlanan 1086 yılındaki savaştır.[43] Bu savaş Artuk Bey'in çabaları sonucu kazanılmış ve Süleyman Şah'ın ölümüyle sonuçlanmıştır. Ancak Sultan Melikşah'ın ordusuyla bölgeye gelmesi neticesinde Tutuş ve kuvvetleri geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Artuk Bey bölgeye gelen Sultan Melikşah'a karşı Tutuş'u savaşa teşvik etmiş ancak kendisi buna yanaşmayarak geri çekilmiştir.[44]

Bu tarihten sonra ciddi bir girişimde bulunmayan Artuk Bey 1087 yılında Bağdat'ta bulunmuş[45] akabinde iktâ yeri olan Kudüs'e dönerek vefatına kadar vaktini ailesi ve yakın adamlarıyla beraber geçirmiştir.[46] 1091 yılında vefat eden Artuk Bey rivayetlere göre Kudüs'te Hz. Süleyman mabedine gidilen yol üzerinde defnedilmiştir.[47] Artuk Bey Kudüs'te iki önemli iz bırakmıştır. Bunlar 1089 yılında şehre kazandırmış olduğu yeni bir cami[48] ve Kutsal Diriliş Kilisesi'nin tavanına hâkimiyet alameti olarak üç tane ok atmış olmasıdır.[49] Ayrıca Artuk Bey tarafından

---

[43] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 135.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 38.; El-Ömerî, *Türkler Hakkında*, ss. 221-222.; Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2000, s. 15.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 163.; H. Fehmi Turgal, *Münnecimbaşıya Göre Anadolu Selçukîleri*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1935, s. 7.; Sevim, "Artuk b. Eksük", s. 414.; "Süleyman Şah I", *DİA*, TDV, İstanbul 2010, C. 38, s. 105.

[44] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 137.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 163.

[45] Sultan Melikşah'ın kızı Mahmelek Hatun ve Halife Muktedî Biemrillâh'ın düğün töreni sebebiyle gitmiştir. Nitekim Ravzatu's-Safâ'da: *"Vezir; Gevherâyîn, Artuk Buka ve sair emirler ve büyükler Dârü's-selâm'a doğru hareket edip, İslamın doğuşundan bu zamana kadar görülmemiş derecede olan çeyiz ve ziynetle Bağdâd'a ulaştılar"* şeklinde ifade etmektedir. Buradaki Artuk Buka'nın iki ayrı isim olduğu tahmin edilebilir. Muhtemelen burada zikredilen Artuk ismi Artukoğullarının atası Artuk Bey'dir. Büyük olasılıkla Buka ise 1123 yılında Halife'nin Dubeys b. Sadaka'ya karşı yardıma çağırmış olanlar arasında geçen Buka oğullarının atası olması muhtemeldir. Bkz. Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, s. 124.; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, ss. 89-91.; Hartmann, "Muktedî", ss. 142-143. Buka oğulları için bkz. Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu Beylikleri*, TTK, Ankara 1990, s. 19.

[46] İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, s. 30.; İbn Hallikân, "Ortuk B. Aksab", s. 171; El-Ömerî, *Türkler Hakkında*, s. 240.; Sevim, "Artukluların Soyu", s. 145.; Alptekin, "Artuklular", s. 173.

[47] Turan, *Türk Devletleri*, s. 149.

[48] Casim Avcı, "Kudüs", *DİA*, TDV, Ankara 2002, C. 26, ss. 328-329.

[49] Müverrih Vardan, İlgazi b. Artuk'un adını vermektedir. Mateos, *Vekayinâme*, s. 225.; Müverrih Vardan, "Türk Fütuhatı Tarihi (889-1269)", *TİD*, çev. Hrant D. Andreasyan, İÜEF Yay., 1937, s. 186.; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, 5. Baskı, TTK, Ankara 2019, C. 1, s. 59.; Sevim, *Selçuklu Komutanları*, s. 64.; Ergin Ayan, "Fatımiler, Selçuklular ve Haçlılar Arasında Kudüs", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 1 (2019), s. 8.; Tülay Metin, "Selçuklular ve Kudüs", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 5, S. 3 (2019), ss. 663-664.; Mehmet Şeker, "Kudüs'te Bazı Selçuklu İzleri", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmları Dergisi*, C. 5, S. 5 (2020), ss. 142-143.

yaptırıldığı öne sürülen bir kitabe[50] 2007 yılında Mescid-i Aksâ'nın tadilatı esnasında ortaya çıkarılmıştır.[51] Aslında bu durum Artuk Bey'in şehri teslim alır almaz Kudüs'te imar hareketlerine giriştiğini göstermektedir.

Artuk Bey tüm ömrünü savaş meydanlarında geçirmesine rağmen hiçbir yenilgi almamış olarak Kudüs'te iktâ bölgesinde vefat etmiştir. Tarihçilerin anlatımında Artuk Bey'in liderlik ve kumandanlık vasıfları hemen göze çarpmaktadır. İbnü'l Esîr Artuk Bey'i girdiği her harpte muzaffer ayrılan bir emir olarak anlatması en büyük kanıtlardan bir tanesidir[52]. Aynı şekilde İslam tarihçilerinden İbn Kesîr ise Artuk Bey'i cesaretli ve güçlü biri olarak ifade etmesi başka bir örnektir.[53] Artuk Bey Tutuş'un hizmetinde iken Halep'e gelen Sultan Melikşah ve ordusuna harekât yapmayı öneren cesaretli ve gözü kara bir komutandır.

Artuk Bey ailesine bağlı güçlü bir liderdir. Alpkuş ve Sevinç adlı kardeşlerinin kendisinin maiyetinde olması onun ailenin lideri olduğunu göstermektedir. Ahsa ve Bahreyn Karmatileri ile yapılan mücadele esnasında kardeşi Alpkuş'un öldürülmesi üzerine kardeşinin diyetini almadan sulh yoluna gitmeye yanaşmaması onun ailesine sadakatini açıkça ortaya koymaktadır. Artuk Bey'in aile bağlarına, kültürüne ve töresine sıkı sıkıya bağlı biri olduğunu tarihçilerin kayıtlarında da ifade edilmektedir. Nitekim Artuk Bey Diyarbekir kuşatması esnasında anlaşmazlık yaşadığı Fahrüddevle b. Muhammed b. Cehir'e: *"Ben savaş adamıyım. Biz tutsak aldığımız kimselerle birlikte kalmak ya da onları hapsetmek, bizim töremiz değildir; biz onları ya satar ya da salıveririz."*[54] şeklinde kendisini ifade etmiştir. Artuk Bey'in kendini savaşçı olarak ifadesi ve töresine atıf yapması önemlidir. Nitekim bu onun töresinin bağlarına ve kurallarına riayetini göstermesi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Muhtemelen onun Türkmenler üzerindeki etkisinin en temel nedeni savaşçı bir kişilik olması ve töresine riayet etmesi olmalıdır.

---

[50] Metin, "Selçuklular ve Kudüs", s. 664.

[51] H.476-h.477 yıllarında yazıldığı belirtilen kitabede Halife Muktedî Biemrillah, Suriye Selçuklu Meliki Tutuş ve vezir Fahrü'l-Meâlî'nin isimleri zikredilmiştir. Kitabe için bkz. Metin, "Selçuklular ve Kudüs", s. 664.; Şeker, "Kudüs'te", ss. 144-145.

[52] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 135.

[53] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, C. 12, ss. 276-277.

[54] Sıbt İbnu'l Cevzî, *Mir'atuz*, s. 260.

Artuk Bey, Büyük Selçukluların ordusunun en önemli isimlerden bir tanesidir. Ne yazık ki 1063'ten önce yaşamı hakkında şimdilik bilgi edinemediğimiz Artuk Bey Selçuklu tarihi açısından birçok olayın anlaşılmasında baş aktörlerden birisi olmuştur. Kendisinin hem Türkmenler üzerindeki etkisi hem de savaş alanında isminin zikredilmesi olaylara dâhil olanlar ile şimdiki araştırmacılar için daima bir dikkat faktörü olarak yerini korumuştur. Artuk Bey ömrünün yirmi üç yıl gibi uzun bir zamanını Büyük Selçuklulara sadakatle hizmet eden bir emir olarak farklı coğrafya ve iklimlerde harp etmekle geçirmiştir. Hayatı boyunca at sırtında bir harpten diğerine giden bir emir olmuştur. İslâm tarihi açısından Malazgirt savaşı ile Ahsa ve Bahreyn Karmatileri üzerine sefere iştirak etmesi büyük bir önem taşımaktadır. Bu faaliyetleri hem İslâm tarihi hem de kendi yaşamı açısından dönüm noktaları olmuştur.

Artuk Bey'in hayatında iki önemli kırılma noktası olmuştur. Birincisi Anadolu fethinden merkeze çağrılmış olmasıdır. Bu durum Artuk Bey'in hâkimiyet alanı tesis edebileceği bir bölgeden uzaklaşmasına sebep olmuştur. Artuk Bey'in yokluğu fetih sürecini etkilememiş ise de onun yokluğundan istifade eden Anadolu Selçuklularının ve Danişmendliler'in etki alanını genişletmelerine imkân vermiştir. Ayrıca Artuk Bey'in askerî açıdan Anadolu'ya gelerek yerleşmeye çalışan Türk boylarından destek alıp kuvvetlerini büyütme olanağını da ortadan kaldırmıştır. Kısaca Artuk Bey, Büyük Selçuklu Devlet'ine veya Sultan'a doğrudan bağlı kuvvetlerle savaşlara katılmıştır. İkincisi ise Diyarbekir seferine intikal etmesi olmuştur. Siyasi nüfuz sahibi Fahrüddevle b. Muhammed b. Cehir ile yaşadığı anlaşmazlığın etkisiyle merkezden uzaklaşmıştır. Artuk Bey Fahrüddevle b. Muhammed b. Cehir'e yönelik Diyarbekir bölgesine harekât yapacağı sırada emrinde bulunan kuvvetlerin çoğu Sultan Melikşah'ın müdahalesiyle ondan ayrılmış ve yanında sadece yakın adamları kalmıştır. Artuk Bey böylece siyasi ve askeri yönden güç kaybına uğramış ve bu durum yapmayı düşündüğü faaliyetlerine büyük bir darbe vurmuştur.

Kudüs'e çekilen Artuk Bey yaşamının geri kalanını burada geçirmiştir. Yine buradan tarih sahnesine çıkan Artuk Bey'in çoçukları babalarının izinden gidip onun adını bir zamanlar faaliyette bulunduğu Anadolu, Suriye ve Irak coğrafyalarında gerçekleştirdikleri başarılı mücadeleler neticesinde uzun yıllar yaşatmaya devam

etmişlerdir. Artuk Bey'in faaliyetleri çerçevesinde edindiği bilgi ve birikimin onun gölgesi altında yetişen çocuklarına da yansıdığı muhakkaktır. Artuk Bey'in bir yansıması olan çocukları ve torunları giriştikleri mücadelelerde onun ismini ön plana çıkarmayı başaracaklardır.

İbnü'l Ezrak *"Artukluların nesebini, onların durumlarıyla ilgili olarak bana ulaşanları ve Emir Artuk'un neslinden kalanları zikredeceğim. Emir Artuk öldüğünde geride çok sayıda evlat bıraktı. Onlar: Emir Sökmen, Necmeddin İlgazi, Bahram, Abdulcabbâr, Siyâviş, Alpyâruk, isimlerini Bekdaş ve Alptaş olarak hatırldadığım diğer iki oğludur. Bunlar hayatta kalanlar ve bugüne kadar Diyarbekr'de soylarını sürdürenlerdir. Bunların dışında bugüne kadar nesillerinin olduğunu işittiğim evlatlar bıraktı, ancak ben onları zikretmedim"* şeklinde ifade etmektedir.[55] Çalışmanın konusu olan tarihi şahsiyet Belek[56] ise İbnü'l Ezrak'ın

[55] İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, s. 30.; Artuk, *Artukoğulları*, ss. 13-18.; Remzi Ataoğlu, "İbnü'l Ezrak'a göre Artukluların Nesebi", *TİD*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., S. IX (1994), ss. 407-408.; Hüseyin Kayhan, "Târihu Meyyâfârikîn ve Âmid'e Göre Artukluların Soy Kütüğü", *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, TDAV, S. 169 (2001), s. 57.

[56] Belek (بلك) armağan, hediye anlamlarına gelmektedir. Kâşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lûgati't-Türk*, çev. Atalay Besim, TDK, Ankara 1985, C. I, s. 408.; Faruk Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları I*, TDAV, İstanbul 1999, s. 380. Besim Atalay verdiği dipnotta Belek'in düğün armağanı ve yeni doğanlar için getirilen hediye anlamında Batı Anadolu'nun birçok yerinde halen kullanıldığını ifade etmiştir. Bkz. Kâşgarlı Mahmud, *Lûgati't-Türk*, C. I, s. 408. Yine Faruk Sümer eserinde "*Bölek – Bülek* (بلك) *İbn Hacer adın böyle okunmasını gerektiğini bildiriyor. Türkçede yaygın bir şekilde kullanılan böyle bir kelimenin mevcudiyetine rast gelinemiyor. Bu sebeple bu kelimenin Kazak ağızlarında kulllanılan bülek olması mümkündür. Bülek hediye armağan demektir. Buna göre bülek, belek'in vokal değişiminine uğramış başka bir şey değildir. Bu ad da birkaç Memlük emirine rast geliniyor. Seyfeddin Bölek câmedar el-Muzafferî (esvabçı) olup ilk defa adı 733 (1333)'de geçiyor. Es-Salih İsmail zamanında Safed naibi olmuş sonra Mısır da yüz beglik verilmiş, 749 (1348)'da hayata veda etmiştir. Diğer bir Bölek Dımaşkda emir alem idi. Sonra Humus naibi oldu ve orada öldü (754/1353)."* şeklinde ifade etmiştir. Muhammed Beşir Aşan ise bu konuya yönelik kaleme aldığı makalesinde bu adın yapı açısından dönemin İslam kaynaklarından İbnü'l-Esîr'in El-Kamil Fi't-Tarih, İbnü'l-Ezrak'ın Tarihu Meyyafarikin ve Azîm'i'nin Tarih'i gibi eserler başta olmak üzere Belek'in (بلك be-lam-kef) harfleri yazıldığını görüldüğünü ifade etmektedir. Devamında Belek'in Balak şekline dönüşmesi konusunda ise İslam kaynaklarındaki isimlerin Batı dillerine transkripsiyonu esnasında bazı kelimelerin farklı kullanıldığına dikkati çekmekte ve bu konuda Ebubekir-Abu bakr gibi yapılmış hatalardan örnekler vermektedir. Muhammet Beşir Aşan, "Harput Artuklu Hükümdarı Belek Gazi Mi ? Balak Gazi Mi ?", *Günışığı Kültür-Sanat*, S. Özel Sayı (2003), s. 9-10. Araştırmacıların görüşlerine katılmakla beraber yinede Balak isminin önceden kullanıldığını ve varlığını devam ettirdiği görüşündeyiz. Nitekim Belek'le aynı dönemde yaşayan İlgazi b. Artuk'un Esarib valisi Balak (بلق) b. İshak'ın bu adı taşıdığı görülmektedir.İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 144.; Ayrc.Bkz. Sümer, *Adları*, s. 80. Bu dönemde Balak ve Belek isminin varlığını hala koruduğudu ile iki ismin yazılış açısından benzerlik göstermesi karıştırılmalarını artırmıştır. Nitekim İbn Hacer'in ismin okunuşu ile ilgili açıklama yapmış olması bu karışıklığın açıkça devam ettiği ve bunu çözüme kavuşturmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu karışıklığın yarattığı etkiyle beraber Muhammed Beşir Aşan'ın işaret ettiği hatalı transkripsiyon problemi eklenmesiyle Belek'im ismi Balak'a doğru bir dönüşüm yaşadığını göstermektedir.

eserinde Artuk Bey'in neslinden Behram'ın tek çocuğu olarak zikredilmektedir.[57] Behram kaynaklarda sadece Artuk Bey'in evladı olarak geçmekte ve herhangi bir faaliyeti bilinmemektedir. Muhtemelen babası genç yaşta vefat etmiş ve amcaları, Belek'i himayelerine almıştır. Annesi hakkında ise herhangi bir kayıt mevcut değildir. Belek'in çocukluk ve gençlik yılları hakkında ne yazık ki henüz bir bilgiye sahip değiliz. Ancak Artuklu ailesinin iki önemli geçiş bölgesi olan Hulvân ve Kudüs'te ikamet etmeleri bu şehirlerin Belek'in hayatında derin izler bıraktığı düşünülebilir. Özellikle Kudüs'ün yaklaşık on iki yıl kadar bir zaman zarfında Artuklu idaresinde kalması onun burada belli bir eğitim almış olabileceğini bizlere düşündürmektedir.

Kudüs her dönemde oldukça hareketli olmuş ve çeşitli bölgelerden gelen birçok misafiri ağırlamıştır. Şehir Artuklu idaresinde olduğu dönemde de birçok ziyaretçiyi ve İslam dünyasının önemli âlimlerini ağırlamaya devam etmiştir.[58] 1093 yılında Kudüs'e gelen Endülüslü âlim İbnü'l Arabî şehirde birçok eğitim kurumuyla beraber iki tane Nizâmiye medresesinin bulunduğu, ayrıca Mescid-i Aksâ'da Müslümanların kendi aralarında ve diğer dinlerin temsilcileriyle tartışmalar yaptıklarından bahsetmektedir .[59] Dönemin bilinen bölgelerinin çoğunda, insanların Kudüs'e uğramasının şehirde hareketlilik oluşturduğu ifade edilmektedir. Bu durum Artuklu ailesini önemli bir bilgi ve tecrübe birikimine sahip olmalarını sağlayarak diğer kültür ve inançları yakından tanımalarına imkân vermiştir. Belek'in bu bilgi birikiminden doğrudan veya dolaylı istifade etmesi amcası Sökmen'in kendisine 1094'te Suruç idaresini vermesine vesile olmuştur. Söz konusu görevin Kudüs'ten ayrılışına kadar sürmüş olması ihtimal dâhilindedir.

1.3. Suruç Hâkimiyeti

Büyük Selçuklu veziri Nizâmülmülk ve hemen ardından Sultan Melikşah'ın 1092 yılında vefatlarıyla birlikte devlet idaresi başsız kalmıştır. Bunun üzerine melikler ve destekçileri saltanat iddiasıyla harekete geçmişlerdir. Sultan Melikşah'ın

[57] İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, s. 100.

[58] Endülüsten et- Turtûşî ve Ebû Bekir İbnü'l Arabî ile Tus'tan el-Gazzâlî'nin Kudüs'e gittiklerini belirtmektedir. Bkz. Avcı, "Kudüs", ss. 327-329.

[59] Ahmet Baltacı, "İbnü'l Arabî, Ebu Bekir", *DİA*, TDV, İstanbul 1999, C. 20, ss. 488-491.; Avcı, "Kudüs", s. 329.

oğlu Berkyaruk ve kardeşi Tutuş arasında yapılan mücadele bunlardan bir tanesidir. Daha önce ifade edildiği gibi bu mücadele esnasında Halep emiri Aksungur ve Urfa emiri Bozan Tutuş'u zorunlu olarak desteklemişlerdi. Tutuş desteğini aldığı Bozan'a Suruç'u iktâ ederek ödüllendirmiştir. Fakat daha sonra iki emirin taraf değiştirmeleri ve Sultan Berkyaruk'tan bekledikleri ilgili görmemeleri üzerine 1094'te Tutuş'la yaptıkları savaşta ölüdürülmüş, böylece hâkimiyeti altındaki şehirler Tutuş'un denetimine girmiştir.[60] Tutuş bu esnada maiyetinde bulunan Artuk oğullarından Sökmen b. Artuk'a Suruç'u iktâ olarak vermiş ama kendisi şehrin idaresini kardeşinin oğlu Belek b. Behram'a[61] bırakmıştır.[62]

Tutuş'un 1095 yılındaki ölümü[63] üzerine Suriye bölgesi yeniden siyasi ve askeri hareketliliğe sahne olmuştur. İlk olarak Tutuş'un oğlu Melik Rıdvan Halep'in idaresin eline geçirerek babasının hâkimiyetinde bulunan bölgelerde yönetimini tesis etmek üzere harekete geçmiştir. Melik Rıdvan Antakya emiri olan kayınpederi Yağısıyan'ın önerisiyle ilk harekâtı Diyarbekir bölgesine gerçekleştirmek üzere yola koyulmuştur.[64] Bu harekât esnasında ilk durakları Suruç olmuştur.[65] Muhtemelen bu

---

[60] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 197-198.; Sevim, *Suriye ve Filistin*, ss. 137-150.; Polat, *Zengî*, ss. 26-28.

[61] İbnü'l Esîr Belek hakkında verdiği ilk bahiste Suruç şehrinin onun hâkimiyetinde olduğunu belirtmiştir. *el-Kâmil*, C. 10, s. 299. Münnecimbaşı ise Artuk Bey'in ölümünden sonra idaresinde bulunan yerlerin Tutuş tarafından Kudüs şehrini Sökmen ve İlgazi'ye diğer yerleri ise Behram ve Süleyman'a verildiğini belirtmektedir. Suruç'un babasının zamanından beri Behram'ın idaresinde bulunduğu ve onun ölümüyle şehrin oğlu Belek'in hâkimiyetine geçtiği yönünde bir kayıt mevcuttur. Ancak Tutuş tarafından Artuk Bey'e verildiği bilinen Kudüs bölgesi ve Serhad şehri dışında herhangi bir başka yer kayıtlarda mevcut değildir. Bkz. Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, ss. 163-165.; Sevim, "Artukluların Soyu", s. 138.

[62] Aydın, *İbn Kalanisî*, ss. 45-49.; İbn Şeddâd, *el-A'lakü'l-Hatire*, s. 104.; İbrahim Artuk, "Artuk Oğlu Emir Balak ve Mezarı", *Belleten*, C. XI, S. 41 (1947), s. 127-135.; Ali Sevim, "Artukoğlu Sökmen'in Siyasi Faaliyetleri", *Belleten*, C. XXVI, TTK, S. 103 (1962), ss. 501-502.; Nureddin Ardıçoğlu, *Harput Hükümdarı Balak Gazi*, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1966, s. 8.; Mükrimin Halil Yinanç, "Belek", *İA*, MEB, İstanbul 1979, C. 2, ss. 468-469.; Coşkun Alptekin, "Belek b. Behrâm", *DİA*, TDV, İstanbul 1992, C. 5, ss. 402-403.; "Artuklular", s. 174.

[63] Tutuş giriştiği saltana mücadelesi sonucunda Sultan Melikşah'ın oğlu Sultan Berkyaruk ile Rey şehri yakınlarında 1095 yılında yaptıkları savaşta öldürülmüştür. Ölümünün ardından oğlu Melik Rıdvan Halep'te ve Melik Dukak ise Dımaşk'ta kendi idarelerini tesis ettiler. Ali Sevim, "Rıdvân b. Tutuş", *DİA*, TDV, İstanbul 2008, C. 35, ss. 49-50.; *Suriye ve Filistin*, ss. 91-178.; Abdülkerim Özaydın, "Dukak b. Tutuş", *DİA*, TDV, İstanbul 2016, s. 345-346.; "Tutuş", ss. 448-449.

[64] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 208-209.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 77.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 50.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 222.; Sevim, *Suriye ve Filistin*, ss. 163-164.; Ebru Altan, "Yağısıyan", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul 2013, C. 43, ss. 177-179.; Abdullah Ekinci, Kazım Paydaş, *Taş Devrinden Osmanlıya Urfa Tarihi*, ŞVİKTM Yay., Şanlıurfa 2008, s. 142.

[65] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 208-209.; Sevim, *Suriye ve Filistin*, ss. 163-166.

esnada Urfa kuşatmasında bulunan Emir Sökmen ve Belek'in yokluğundan istifade edip şehri ele geçirmek veya onların Urfa önünden çekilmelerini sağlamak için güzergâhları üzerinde bulunan Suruç'a doğru hareket etmişlerdir.

Tutuş'un ölümü üzerine harekete geçenlerden biri de Urfa'yı hâkimiyetine almak isteyen şehrin ileri gelenlerinden Ermeni Toros'tur. Ermeni Toros Urfa'yı tahkime başlayarak bir kısmında yeni surlar inşa ettirmek yoluyla şehri iç kaleden ayırmıştır.[66] Şehrin kale ve burçlarla tahkim edildiğini gören Tutuş'un ölümünden önce Urfa'ya atamış olduğu kumandanın[67] iç kalede sıkıştığını anlaması üzerine hemen bölgedeki emirlere haber ulaştırarak yardım talebinde bulunmuştur.[68] Emir Sökmen ve Samsat[69] emiri Baldukh[70] bunun üzerine süvari kuvvetleriyle Urfa'ya doğru harekete geçerek (Mayıs-Haziran) 1095'te şehri kuşatma altına almıştır.[71] Sökmen tarafından kendisine Suruç idaresi verilen Belek de bu seferde amcasının maiyetinde bulunmuş olduğu kuvvetle muhtemeldir. Bu durum Belek'in ilk kez bir şehir kuşatmasında bulunması açısından önem arz etmektedir. Emir Sökmen ve Süleyman b. İlgazi altmış beş gün süren kuşatma neticesinde surların iki yerinden şehre girmeyi başararak muharebeye tutuşmuş oldukları halde Melik Rıdvan'ın

---

[66] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 209.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 184.; Ernst Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, çev. Fikret Işıltan, İÜEF Yay., İstanbul 1970, s. 143.; Erdoğan Merçil, "Selçukluların Anadoluya Gelişlerinden Haçlı Seferlerinin Başlangıcına Kadar Urfa'nın Durumu", *Belleten*, C. LII, TTK, S. 203 (1988), ss. 472-473.; Sevim, *Suriye ve Filistin*, ss. 164-165.; Ekinci, Paydaş, *Urfa*, s. 141.

[67] Urfa Mateos Urfa kalesinin adını Maniag (Maniaces) vererek burada bir Aspasalar bulunduğunu kaydetmektedir. İspehsalar ortaçağ İslâm devletlerinde başkumandan'a karşılık gelen bir unvandır. Mateos, *Vekayinâme*, s. 184.; Merçil, "Urfa'nın Durumu", ss. 472-473.; "Sipehsâlâr", *DİA*, TDV, İstanbul 2009, C. 37, ss. 259-260.; Sevim, *Suriye ve Filistin*, ss. 164-165.; Ekinci, Paydaş, *Urfa*, s. 141.

[68] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 209.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 184.; Merçil, "Urfa'nın Durumu", ss. 472-474.; Sevim, *Suriye ve Filistin*, ss. 164-165.; Ekinci, Paydaş, *Urfa*, s. 141.

[69] Bkz. Mustafa Alican, Taner Yıldırım, "Ortaçağda Sümeysat (Samsat)", *Cappadocia: Journal of History and Social Sciences*, S. 2 (2014), s. 52-67.

[70] Urfalı Mateos, Baldukh adını vermiş ise de Işın Demirkent'in Urfa Haçlı Kontluğu adlı eserinde öne sürdüğü tez doğrultusunda bu sefere katılanın Süleyman b. İlgazi b. Artuk olduğudur. Samsat'ta Balduk adlı bir emirin varlığı bilinmekte ve Süleyman b. İlgazi ile karıştırılmış olması da muhtemeldir. Balduk için bkz. Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, 2. Baskı, TTK, Ankara 2013, C. I, ss. 48-52.

[71] Urfalı Mateos 25 Şubat 1095-26 Şubat 1096 tarihlerini vermekte ve kuşatmanın başlangıcı olarak da hasat mevsimini işaret etmektedir. Mayıs-Haziran ayları olması muhtemeldir. Mateos, *Vekayinâme*, ss. 184-185.; Müverrih Vardan, "Fütuhat", s. 186.; Turan, *Türk Devletleri*, ss. 153-154.; Merçil, "Urfa'nın Durumu", ss. 472-473.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 50.; Ekinci, Paydaş, *Urfa*, s. 143.; Kazım Paydaş, "Artukluların Urfa ve Çevresindeki Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerin Türk Tarihindeki Önemi", *TDA*, TDAV, S. 152 (2004), ss. 3-4.

(Temmuz-Ağustos 1095) harekete geçtiği duyulunca geri çekilmişlerdir.[72] Emir Sökmen ve Belek hemen Suruç'a dönerek savunma hazırlıklarına başlamıştır.

Emir Sökmen Suruç'a döndükten kısa bir müddet sonra Melik Rıdvan'ın ordusuyla şehre yaklaştığını görünce ahaliden bazı kimseleri ona yollamıştır.[73] Melik Rıdvan'ın yanına gelen grup ordunun ekinlerine zarar verdiğini ve kendilerine zulmettikleri gerekçesiyle şikâyette bulunarak ayrılmasını rica etmiştir. Muhtemelen yönetimini yeni tesis etmiş olan Melik Rıdvan'ın babasına bağlı olan Emir Sökmen'e hâkimiyetini kabul ettirmesi[74] ile askerî açıdan kendisinden ileride destek alabileceği düşüncesi Suruç'tan ayrılmasında etkili olmuş ve Urfa'ya doğru harekete geçmiştir.[75] Ayrıca asıl amacının Diyarbekir bölgesinin olması ve Yağısıyan'ın Urfa'nın durumundan haberdar olması nedeniyle pek vakit kaybetmeyerek bu şehri hemen almak üzere oraya harekât etmişlerdir. Netice itibariyle Suruç Sökmen ve Belek'in idaresinde kalırken Melik Rıdvan'ın bu harekâtı Urfa'nın alınıp idaresinin Yağısıyan'a verilmesinden öteye geçmediği gibi maiyetindeki emirler arasında ihtilafın doğmasına yol açmıştır.

Sökmen'in çabaları ile Suruç Artuklu ailesinin idaresinde kalmıştır. Fakat bu tarihten sonra Haçlıların bölgeye gelişine kadar Belek hakkında herhangi bir kayıt mevcut değildir. Yine de 1095-1098 yılları arasında Sökmen'in Suriye Selçuklu Melikleri Rıdvan ve Dukak arasındaki mücadeleye taraf olması, amcasının hizmetinde bulunan Belek'in de bu faaliyetlerde yer alması ihtimalini güçlendirmektedir.[76] Sökmen ve İlgazi'nin aktif olarak yer aldığı bu mücadelelerde melikler birbirine karşı kesin bir üstünlük sağlayamamıştır. Belek'in bu bölgedeki faaliyetleri neticesinde elde ettiği birikim ileriki devrelerde onun işini epeyce kolaylaştıracaktır.

---

[72] Mateos, *Vekayinâme*; Honigmann, *Doğu Sınırı*, s. 143.; Merçil, "Urfa'nın Durumu", ss. 472-473.; Ekinci, Paydaş, *Urfa*, s. 143.

[73] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 208-209.; Sevim, "Artukoğlu Sökmen'in", ss. 502-503.; *Suriye ve Filistin*, ss. 163-164.

[74] Sevim, *Suriye ve Filistin*, ss. 163-164.; Polat, *Zengî*, ss. 26-28.

[75] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 208-209.; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C. 2, s. 22.; Sevim, "Artukoğlu Sökmen'in", ss. 502-503.; *Suriye ve Filistin*, ss. 163-164.; Ekinci, Paydaş, *Urfa*, s. 142. İbn'ül-Verdî diğer müelliflerin aksine Emir Sökmen'in daha önce burada bulunduğunu ve Melik Rıdvan tarafından uzaklaştırıldığını belirtmektedir. Bkz. İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 50.

[76] Yinanç, "Belek", ss. 468-469.; Alptekin, "Belek", ss. 402-403.

1.4. Haçlıların Bölgeye Gelmesi ve Yerleşmesi

Haçlı seferleri dünya tarihinin seyrinde önemli kavşaklardan bir tanesi olma özelliği taşıdığı gibi Hristiyan ve Müslüman dünya arasında yoğun çatışmaların olduğu bir sürece de işaret etmektedir. Cluny tarikatının faaliyetleri neticesinde Papa II. Urban'ın[77] 1095 yılında Clermot'ta yaptığı konsilde verdiği vaazda Haçlı seferlerine çağrıda bulunmuştur.[78] Papa Urban'ın çağrısı toplanan kalabalık tarafından "*Deus volt (Tanrı Böyle İstiyor)"* kelimeleri ile karşılık bulmuştur.[79] Papa II. Urban'ın çağrıyı yaptığı bu dönemde Haçlı seferlerinin psikolojik alt yapısı hazır halde bulunması[80] ve dini liderlerden Le Puy başpiskoposu Adhemar ile Toulouse kontu IV. Raymond'la destek amacıyla önceden görüşmeler yapması[81] işleri kolaylaştıran unsurlar olmuştur. Ayrıca bu konsil için her tarafa haberciler gönderilerek bilgi verilmiş ve yaklaşık üç yüz on kişilik kilise mensubu olan din görevlileriyle beraber çeşitli kesimlerden insanlar katılmıştır.[82] Böylece bu çağrı, Papalığın misyonerlik ağıyla kısa sürede Avrupa kıtasında yayılmıştır. Willermus *"Seferin gerekçesi için farklı motifler olmakla birlikte, hepsi koştular. Batıda herkes yaş, cinsiyet ya da rütbe veya statüye bakmaksızın reddetmeyi düşünmeden kalbiyle ve ağzıyla Haçlı Seferi'ne katılmaya söz verdi"* sözleriyle aktarmaktadır. [83]Ancak bu

---

[77] 1042 yılında Châtillon-sur-Marne'de şövalye bir ailede doğan Papa II. Urban 29 Temmuz 1099'da ölmüştür. Asıl Adı Otho, Otto veya Lageryli Odo (Odo of Lagery) olarak bilinmekte ise de Ostia Piskoposluğu esnasında Eudes ve 1088 yılında Papa olduktan sonra II. Urban isimlerini kullanmıştır. Bkz. Murat Serdar, "Papa II. Urban'ın Papalığı Esnasındaki Siyasi ve Dini Meseleler Karşısındaki Tutumu", *Ortaçağ'da Din ve Devlet Doğu-Batı Ekseninde*, ed. Ayşe Atıcı Arayancan, Yeditepe Yay., İstanbul 2018, s. 221-224.

[78] Anonim, *Haçlı Tarihi*, çev. Ergin Ayan, 2. Baskı, Selenge Yay., İstanbul 2019, ss. 49-50.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, ss. 45-52.; Geyik, *Aachhen'li Albert'in*, s. 16.; Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, çev. Süleyman Genç, Kronik Kitap, İstanbul 2019, ss. 47-59.; Tyrensıs, *Haçlı Kroniği*, ss. 49-53.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. 1, ss. 83-85.; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yay., İstanbul 1997, ss. 5-10.; Aydın Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, Yeditepe Yay., İstanbul 2008, s. 41.

[79] J. F. Mıchaud, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, çev. Haz. Gürey Kırpık, Lotus Yay., Ankara 2011, ss. 88-89.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. 1, s. 85; Râşid Erer, *Türklere Karşı Haçlı Seferleri*, Bilgi Yay., İstanbul 1993, s. 35.; Usta, *Haçlı Seferleri*, s. 42.; Yaşar Bedirhan, "Orta Çağda Selçuklu Türkleri ve Avrupa", *Journal of Socıal and Humanıtıes Scıences Research*, C. 5, S. 16 (2018), s. 30.

[80] Ziya Polat, "Kudüs Katliamı Bağlamında Haçlı Seferlerinin Sebepleri", *Milel ve Nihal*, C. 16, S. 1 (2019), ss. 194-195.

[81] Sayime Durmaz, *Haçlılar ve Doğu Hristiyanlığı XI-XIII. Yüzyıllar*, Hacettepe Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2004, s. 5.

[82] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 46; Runciman, *Haçlı*, 2019, C. 1, s. 84.; Demirkent, *Haçlı*, s. 5.

[83] Tyrensıs, *Haçlı Kroniği*, s. 54.

durum Çekiç'inde ifadesiyle kutsal olan meseleler için verilen mücadelenin bütünüyle (buna şiddetsel aşırılık da dâhil) mübah olduğu algısını da yerleştirecektir.[84] Nihayetinde bu etki uzun yıllar devam ederek insanık tarihinde kanlı mücadelelere neden olacaktır.

Hristiyan toplumun farklı kesimlerinden meydana gelen Haçlı orduları zenginliğe ulaşmak amacıyla doğuya doğru yola çıkmıştır. İnsanlar Haçlı seferi çağrısını yeni bir umut olarak görmüşlerdir. Çünkü kutsal topraklardaki sokaklarından süt ve bal akan şehirler efsanesi sefere iştirak edenlerde motive edici bir unsur olmuş ve oraya varabilenlerin bu yerlerdeki zenginliklere hâkim olacağı söylenmiştir.[85] Çalışmamız ile alakalı olarak birinci Haçlı seferinde ordu liderleri[86] olan Lorraine dükü Godfrey de Bouillon, Bohemund ve Raymond'un ile maiyetindekiler büyük önem taşımaktadır. Özellikle Godfrey'nin maiyetinde bulunan kardeşi Baudouin de Bouillon ile kuzeni Baudouin de Bourg büyük önem arz etmektedir. Çünkü I. Baudouin ve aynı adı taşıyan kuzeni II. Bauoduin'in Artuklu ailesiyle mücadeleleri bağlamında ayrı bir önem taşımaktadır. Ayrıca bu liderlerden başka Lu Puy Piskoposu Adhemar, Fransa Kralının kardeşi Hugue de Vermandois, Normandia dükü Robert, Blois kontu Etienne ve Flandre kontu Robert'de bulunmaktadır.

Avrupa'dan harekete geçen bu ordular geçtikleri güzergâhları yağmalayınca niyetlerini aşikâr etmiş oldular. Haçlılar katliam, yağma ve yıkım faaliyetleri sonucunda bölgedeki idarelerin şiddetli müdahelesiyle karşılaşmışlardır. Büyük sıkıntılar yaşadıkları yolculuk sonunda İstanbul'a ulaşan Haçlılar, onlardan ürken Aleksios'un akıllı idaresi ve şehrin surlarının sağlamlığı sonucu Doğu Roma'ya zarar vermeden Anadolu'ya geçirilmişlerdir.[87] Akınlar halinde Anadolu'ya geçen Haçlılara

[84] Ayşe Çekiç, *Kudüs'ün Gölgesinde Eyyûbî- Haçlı İlişkileri 1171-1250 (Savaş, Diplomasi ve Barış)*, Gece Kitaplığı Yay., Ankara 2020, s. 17.

[85] Polat, "Kudüs Katliamı", ss. 192-193.; Polat, "Kudüs Katliamı", ss. 175-198.

[86] Haçlı liderleri hakkında bkz. Hüseyin Burak Gürler, *I. Haçlı Seferi'nin Önde Gelen Bazı Şahsiyetleri*, Sakarya Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2019.

[87] Anonim, *Haçlı Tarihi*, ss. 63-65.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 64.; Kommena, *Alexiad*, ss. 305-324.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. 1, ss. 111-112.; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, ss. 21-22.

karşı dirayetli bir mücadele sergileyen I. Kılıçarslan, tüm gayretlerine rağmen bu devasa orduları veya grupları durdurmaya engel olamamıştır.[88]

Öte yandan Haçlı ordusunun Müslüman coğrafyanın içlerine doğru ilerleyişiyle beraber içlerindeki hırs ve yeni yerler ele geçirme isteği aralarındaki rekabeti iyice artırmıştır. Nitekim Haçlıların Maraş'a yaklaşmasıyla ilk olarak Tankred onun hemen ardından I. Baudouin ana ordudan ayrılmaları ile Çukurova'da aralarında hakimiyet mücadelesi yaşanmıştır.[89] I. Baudouin ilk seferinde umduğunu bulamayarak geri döndüğü karargâhtan arkadaşı Ermeni Bagrat'ın teşvikleriyle daha doğuya gitmek amacıyla tekrar ayrılmıştır. I. Baudouin, Bagrat'ın rehberliğinde Tell Başir ve Ravendan kalelerini Ermenilerin desteğiyle çok rahat bir şekilde alarak çevredeki birçok kaleyi ele geçirmeyi başarmıştır.[90] Böylece 1098'in Ocak ayında Urfa piskoposu ve ileri gelen 12 kişi Ermeni Thoros'un rızasıyla veya asilzadelerin baskısı ile Tell Başir'de[91] bulunan I. Baudouin'le görüşerek şehri civardaki Müslüman emirlerin taarruzlarından korumak amacıyla Urfa'ya gelmesini buna karşılık şehrin gelirlerinden büyük oranda pay verileceğini ve şehrin idaresinde söz sahibi olup Thoros'a varis olacağını bildirmişlerdir.[92] Bu daveti sevinçle kabul eden I. Baudouin Urfa'ya ulaştıktan on beş gün sonra Ermeni Thoros bir komplo sonucu

---

[88] Anonim, *Haçlı Tarihi*, ss. 71-74.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 37.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, ss. 68-71.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 228.; Aydın, *İbn Kalanisî*, ss. 56-57.; Raımundus Aguılers, *Haçlılar Kudüs'te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, çev. Süleyman Genç, Yeditepe Yay., İstanbul 2019, ss. 64-66.; Tudebodus, *Kudüs'e Yolculuk*, ss. 80-83.; Kommena, *Alexiad*, ss. 332-333.; Tyrensıs, *Haçlı Kroniği*, ss. 129-133.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. 1, ss. 142-143.; Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK, Ankara 1996, ss. 28-31.; Thomas Asbrıdge, *Haçlı Seferleri*, çev. Ekin Duru, Say Yay., İstanbul 2010, ss. 77-79.; Usta, *Haçlı Seferleri*, s. 52.; Ebru Altan, "Haçlıların Anadolu'da Geçtiği Yollar", *Belleten*, C. LXV, S. 243 (2001), s. 573.

[89] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, ss. 72-73.; Anonim, *Haçlı Tarihi*, ss. 77-78.; Tudebodus, *Kudüs'e Yolculuk*, ss. 86-87.; Geyik, *Aachhen'li Albert'in*, s. 76.; Tyrensıs, *Haçlı Kroniği*, ss. 136-149.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. 1, ss. 152-153.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 8.

[90] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, ss. 72-73.; Mateos, *Vekayinâme*, ss. 193-194.; Geyik, *Aachhen'li Albert'in*, s. 85.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. 1, s. 156.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 14-15.

[91] Gaziantep yakınlarında olup Halep'ten iki günlük mesafede bulunan Kuzey Suriye bölgesinde bulunan aynı adla bir kalesi olan şehir. Bkz. Honigmann, "Tell-Bâşir", *DİA*, TDV, İstanbul 1979, C. 12/1, ss. 145-147.

[92] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, ss. 73-74.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 194.; Geyik, *Aachhen'li Albert'in*, s. 87.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, ss. 10-11.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. 1, ss. 156-157.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 18-21.; Ekinci, Paydaş, *Urfa*, ss. 177-178.

öldürülmüştür.[93] Thoros'un öldürülmesinin ardından I. Baudouin 10 Mart 1098'de şehre hakim olarak bölgede ilk Haçlı Kontluğunu kurmayı başarmıştır.[94]

1097 yılında Antakya'nın Haçlılar tarafından kuşatılması sonrası gelen yardım talebine karşılık Büyük Selçuklu idarecileri bölgedeki valiler üzerinden şehre yardım göndermiştir. Yapılan askeri yardımın büyüklüğüne rağmen sürecin yanlış idame ettirilmesi sonucu ordu içinde yaşanan anlaşmazlıklar kopmalara sebep olmuş, böylece Antakya'nın Haçlılara terk edilmesine yol açmıştır.[95] Nitekim yardım ordusunun buraya ulaşmasından kısa süre önce Haçlılar Antakya'yı Bohemund'un ilişki kurduğu Firuz adlı Ermeni dönmesinin ihanetiyle 2 Haziran 1098 tarihinde Antakya surlarını aşmayı başararak içkale dışında bütün şehri ele geçirmiş ve büyük bir katliam maruz yapmışlardır.[96] Nihayetinde bu durum İslam dünyasını uzun süre uğraştıracak bir sorunun doğmasına sebep olmuştur. Ayrıca bazı emirlerin bu tarihten sonra Haçlıları bir denge unsuru olarak görmeye başlaması, onların bölgede iyice yerleşmelerine sebep olacaktır.[97] Nihayetinde Haçlılar bir yıl sonra Antakya'dan harekete geçerek Kudüs'e yönelmiş, 15 Temmuz 1099'da şehre girdikten sonra halkı katlederek hâkimiyetlerini kurmuşlardır. Netice itibariyle Haçlıların Kudüs'ü ele geçirmeleriyle Müslüman coğrafyada yeni Hristiyan idareler ortaya çıkmıştır. Bunlar

---

[93] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 75.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 195.; Geyik, *Aachhen'li Albert'in*, ss. 89-90.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 11.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. 1, s. 158.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 32-38.; Ekinci, Paydaş, *Urfa*, ss. 179-180.

[94] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 76.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 195.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 12.; Geyik, *Aachhen'li Albert'in*, s. 90.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. 1, ss. 158-159.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 38-40.; Ekinci, Paydaş, *Urfa*, ss. 180-181.

[95] Anonim, *Haçlı Tarihi*, ss. 114-115.; Tudebodus, *Kudüs'e Yolculuk*, ss. 120-129.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, ss. 85-86.; Aguılers, *Haçlılar Kudüs'te*, s. 94.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 197.; el-Azîmî, *Selçuklular*; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 20.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 91.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 12.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 41.; Tyrensıs, *Haçlı Kroniği*, ss. 213-214.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. 1, s. 182.; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, ss. 43-42.; Abdülkerim Özaydın, "Büyük Selçuklu Emîri Kürboğa", *Tarih Dergisi*, S. 36 (2000), s. 405-422.; Usta, *Haçlı Seferleri*, s. 57.; Ebru Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, TTK, Ankara 2018, s. 71.

[96] Anonim, *Haçlı Tarihi*, ss. 102-106.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, ss. 82-83.; El-Azîmî, *Selçuklular*, s. 37.; Aguılers, *Haçlılar Kudüs'te*, ss. 91-92.; Tudebodus, *Kudüs'e Yolculuk*, ss. 113-117.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, ss. 90-91.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 229.; Aydın, *İbnü'l Kalânisî*, ss. 58-59; Mateos, *Vekayinâme*, ss. 196-197.; Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi: İkinci Kısım 1042-1195*, çev. Hrant D. Andreasyan, TTK, Basılmamış Nüsha 1944, s. 41.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 12.; Tyrensıs, *Haçlı Kroniği*, ss. 223-228.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. 1, ss. 177-180.; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 41.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, ss. 58-59.

[97] Polat, *Zengî*, s. 22.

Kudüs Haçlı Krallığı (1099) başta olmak üzere Urfa (1098) ve Trablus Kontlukları (1102) ile Antakya Prinkepsliğidir (1098).

1.4.1. Emir Belek'in Haçlılarla ilk karşılaşması

Haçlı Seferleriyle bölgeye gelmiş olan rahip Fulcherius Carnotensis'in eserinin ilk şeklinde Emir Belek Haçlı kuşatması altında bulunan Antakya'ya yardıma giden Kürboğa idaresindeki orduda bulunan emirlerle zikredilmektedir.[98] Ancak bu bilgi Fulcherius Carnotensis'in eserinin ilk şeklinde olması ve sonradan adı geçen emirlerin sayısının üçe indirilmesi, soru işaretlerine sebep olmaktadır. Diğer yandan Albertus ise eserinde Suruç'tan Belek ve Samsat'tan Balduk'un da çağrıldığını ifade etmiştir.[99] Kürboğa idaresindeki orduda Sökmen b. Artuk ve Samsat emiri Süleyman b. İlgazi'nin katıldığının bilinmesi Belek'in amcasına bağlılığından dolayı faaliyetlerinde onun yanında olmasının doğal bir sonuç olduğu ifade edilebilir.

Mükrimin Halil Yinanç ve Coşkun Alptekin'in yazmış oldukları ansiklopedi maddelerinde Belek'in, Kürboğa idaresindeki orduda bulunduğu ifade edilmektedir.[100] Demirkent ve Usta ise Antakya'yı kuşatan Haçlılara karşı giden orduda Belek'in bulunması durumuna temkinli yaklaşmaktadırlar. Demirkent Belek'in orduya katıldığını belirtmekle beraber Fulcherius Carnotensis ve Albertus Aquensis'in eserlerinde verilen birçok ismin bu haçlı tarih yazarlarının hayal ürünleri olduğu ve Müslüman ordularının yenilgisini mümkün mertebe büyük göstermek amacıyla bildikleri Türk emirlerinin adlarını bir araya getirdikleri görüşüyle şüphesini ifade etmektedir.[101] Usta ise Demirkent'in görüşü üzerine bu duruma temkinli yaklaşmanın gerekliliğine vurgu yaparak Belek'in Urfa kuşatmasına doğal olarak katılmış olabileceğini ve I. Baudouin gibi bir tehlikeyi arkasında bırakarak

---

[98] Fulcheri Carnotesis, *Historia Hierosolymitana (1095-1127)*, çev. Heinrich Hagenmeyer, Carl Winters Ünversitatsbuchhandlung, Heidelberg 1913, s. 250.; Artuk, "Balak", s. 125.; Ardıçoğlu, *Harput Hükümdarı*, s. 9.; Yinanç, "Belek", 1979, ss. 468-469.; Alptekin, "Belek", 1992, ss. 402-403.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 52; Aydın Usta, "Artukoğlu Belek'in Siyasi Faaliyetleri", *Prof. Dr. Ramazan Şeşen Armağanı*, ed. Emine Uyumaz, Süleyman Kızıltoprak, İSAR Vakfı Yay., İstanbul 2005, ss. 355-356.; Güray Kırpık, "Artuklu-Haçlı Münasebetleri (1098–1124)", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 29 (2009), s. 244.

[99] Aachen eserinde Belek'in ismini bazı yerlerde Balas olarak vermektedir. Ulutaş, *Aachen'lı Albert'in*, s. 10.

[100] Yinanç, "Belek", ss. 468-473.; Alptekin, "Belek", ss. 402-403.

[101] Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 52.

Antakya kuşatmasına gidemeyeceğini belirtmektedir.[102] Ancak Belek'in henüz tam olarak hâkimiyetini kurmadığı için bölge açısından tehlike oluşturmadığı gerekçesiyle I. Baudouin konusunda pek endişelenmemiş olmalıdır.

Kürboğa'nın Antakya yenilgisinden sonra Belek ve Sökmen Suruç bölgesinde görülmemektedir. Sökmen için anlaşılır bir durum olsa da Belek'in Suruç'ta bulunmaması dikkat çekmektedir. Kürboğa'nın yenilgisinden sonraki kısa bir zaman içinde Mısır Fâtımîleri Emîr'ül-Cûyuş el-Efdal komutasında büyük bir orduyla Kudüs harekâtında bulunmuştur.[103] Bu sebeple Belek'in amcasının maiyetinde sefere katılarak dönüşte ise Suruç yerine Mısır Fâtımîlerinin harekât düzenleyeceği Artuklu ailesinin bulunduğu Kudüs'e gitmiş olması muhtemeldir. Yine de Fulcherius'un eserinin ilk şeklinde emirlerin sayısını üçe indirmesi bir soru olarak karşımıza çıksa da muhtemelen bunun temelinde onun Müslümanlara yönelik algısındaki nedenler yatmaktadır. Rahip olan Fulcherius eserini Haçılı seferini herkesin bilmesi gerektiğini düşünerek bu amaçla yazdığını açıkça ifade etmektedir.[104] Nitekim Fulcherius eserinin ilk şeklinde isimlerini aktardığı emirlerden bazıları Haçlılara karşı başarılı birçok mücadelede yer almasından dolayı onlar için olumsuz bir dil kullanmış, böylece Belek sıkça bahsettiği emirler arasında öne çıkmıştır.[105] Diğer taraftan Fulcheris I. Baudouin'in maiyetiyle beraber Maraş civarında ordudan ayrılarak Urfa'ya gittiği için Haçlıların Kudüs'e kadar olan süreçlerine tanık olamamıştır. Fulcherius Kudüs'e gittiği zaman yazılmış eserlerden ve görgü tanıklarından yararlanıp eserini oluşturmuş ise de yazdıklarını sonradan tekrar düzenlemeye tabi tutmuştur.[106] Muhtemelen Fulcherius bu emirlerin Haçlılara karşı başarılı mücadeleler vermesi nedeniyle art niyetli duygularının esiri olarak isimlerini

[102] Usta, "Artukoğlu Belek", ss. 355-367.

[103] İbnü'l Kalânisî ve el-Azîmî olayın 491(1098) yılının Şaban (Temmuz-Ağustos) ve Şevval (Eylül) ayları arasında meydana geldiğini belirtmektedir. Ancak İbnü'l Esîr el-Kamîl adlı eserinde şehrin 489 (1096) yılının Şaban ayında zapt edildiğini bildirse de kendisinin aynı paragrafta rivayet ettiği olaylar göz önünde bulundurulursa bu tarihin sadece yıl olarak yanlışlığı ortaya çıkmaktadır.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil,* C. 10, s. 235.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 37.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 59.; Sevim, "Artukoğlu Sökmen'in", ss. 504-505.; "Artukoğlu İlgazi", ss. 649-650.; Abdülkerim Özaydın, "Efdal b. Bedr el-Cemâlî", *DİA*, TDV, İstanbul 1994, C. 10, s. 453.; Avcı, "Kudüs", s. 329.

[104] Carnotensıs, *Kudüs Seferi,* ss. 17-41.

[105] Ziya Polat, "Fulcherius Carnotensis'te İslâm ve Müslüman Algısı", *Journal of Turkish Studies,* C. 14, S. Volume 14 Issue 1 (2019), s. 626., doi:10.7827/TurkishStudies.14924.

[106] Carnotensıs, *Kudüs Seferi,* ss. 17-43.

duymak dahi istemeyen biri gibi davranarak sonradan düzenlediği eserinden silmiş ve onların yerine birçok emir demekle yetinmiştir. Ayrıca Albertus'un rivayet ettiği gibi Belek davet edildiği için amcasının ve kuzeninin katıldığı bir sefere kayıtsız kalmayacağı muhtemeldir.

1.4.2. Haçlıların Suruç'u ele geçirişi ve Belek

Suruç şehri Samsat ile beraber Artuklular'ın Kudüs'ten sonraki iki önemli merkezi konumundadır. Suruç Belek'in, Samsat ise Süleyman b. İlgazi'nin idaresindeydi. Bu dönemde I. Baudouin tarafından Urfa'da kurulan Haçlı Kontluğu Samsat ve Suruç'u ele geçirmek için fırsat kollamıştır. Çünkü bu iki şehir zengin ve kalabalık bir nüfusa sahip olmakla beraber I. Baudouin'in Antakya'daki Haçlılar ve Urfa'nın kuzeybatısında bulunan Ermeni prenslikleri ile bağlantısını tehlikeye düşüren iki önemli noktadaydı. Nitekim I. Baudouin daha önce Samsat'a bir sefer düzenlemiş ancak bu sefer başarısızlıkla sonuçlanmıştır.[107] Bunun üzerine I. Baudouin askerî açıdan güçsüzlüğünün farkına vararak beklemeye ve hâkimiyetini güçlendirmeye çalışmıştır. Nitekim Kürboğa'nın Antakya yenilgisi ve takip eden süreçte iki önemli gelişmenin daha yaşanması I. Baudouin'in umutlarını artırdı. Birincisi Mısır Fâtımîlerinin harekâtı sebebiyle bütün Artuklu aile üyelerinin Kudüs'te bulunmalarıdır.[108] İkincisi ise Haçlıların Antakya'yı ele geçirmesinin akabinde şehirde veba hastalığının ortaya çıkması sonucu ordu liderleri dâhil haçlıların birçoğunun çevre bölgelere dağılarak hastalıktan korunmaya çalışmasıdır.[109] Böylece Drogo de Nesle, Reinard de Toul, Gaston Bearn ve Foucher de Chartres gibi birçok şövalye ganimet elde etmek ve kendi idarelerini kurabilecekleri yerler edinmek için Urfa Kontu I. Bauoduin'e katılmıştır.[110] I. Baudouin bu fırsatı iyi değerlendirerek onlara Toros'tan kalan zenginlikten yüklüce para ve çeşitli hediyeler verip kendi hizmetine almıştır.[111] Böylece Urfa'daki Haçlı

[107] Mateos, *Vekayinâme*, ss. 56-57.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 29-32.

[108] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 135.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 59.; Avcı, "Kudüs", s. 329.

[109] Aguılers, *Haçlılar Kudüs'te*, ss. 119-120.; Ulutaş, *Aachen'lı Albert'in*, s. 46.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, ss. 84-85.

[110] Ulutaş, *Aachen'lı Albert'in*, s. 52; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 46.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, s. 85.

[111] Ulutaş, *Aachen'lı Albert'in*, s. 46.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 56-57.

sayısını ciddi şekilde arttırarak askeri açıdan harekât yapabilecek bir güce kavuşmasını sağlamıştır.

Suruç'un alınmasıyla alakalı olarak müelliflerin eserlerinde aktardıkları ortak tek bir nokta var. Bu nokta bir anlaşma sonucunda şehrin I. Baudouin tarafından ele geçirilmiş olduğudur. Ancak I. Baudouin ile anlaşmayı yapmış kişi veya kişiler hakkında çelişkiler mevcuttur. Anonim Süryani adlı eser anlaşmanın Belek ve I. Baudouin arasında yapıldığını aktarmaktadır.[112] Bunun nedeni olarak ise de artan Haçlı ve Ermeni baskısı karşısında Belek'in, artık hâkimiyetini sürdüremeyeceğini düşünerek, Urfa'ya yolladığı elçi aracılığıyla şartların yeminle tespiti halinde şehir ve kalesini teslim edeceğini bildirmesidir. Böylece talep edilen koşulları kabul eden I. Baudouin'in şehri teslim aldığını söylemektedir. Ayrıca müellif Suruç'un köyleriyle vadilerinin çokluğunu, kalabalık ve zengin bir nüfusa sahip olduğunu ve Müslümanlarla Hristiyanların bir arada yaşadığını ifade etmektedir.[113]

Antakya'da veba hastalığının ortaya çıkması şehirdekilerin Haçlıların ve Ermenilerin bulunduğu bölgelere dağılmalarına sebep olmuştur. Haçlı liderlerinden I. Baudouin'in ağabeyi Godfrey'nin Ağustos 1098'de ordusuyla Antakya'dan ayrılıp Urfa bölgesine gelerek Tell-Bâşir ve Ravendan'da kalması birçok emirin hareketini kısıtlamış ve bazı Ermeni liderlerinin kardeşine ilhakını sağlamıştır.[114] Özellikle Urfa'da Haçlı idaresini kuran I. Baudouin'e yönlerini çevirmesi onun hâkimiyetini güçlendirdiği gibi bölgedeki Ermeni Prensliklerinin olabildiğince cesaretlenmelerine da sebep olmuştur. Bu durum Müslüman emirlerin kendi bölgelerinde daha fazla güvenlik önlemleri almasına sebep olmuştur. Böylece Haçlılar ve Ermeniler planlı bir şekilde Suruç üzerindeki baskıyı arttırmaya çalışmıştır. Diğer taraftan Belek ve Artuklu ailesinin Kudüs savunmasında olması ve bu olayların hızlı bir şekilde gelişmesi, önlem almalarının önündeki en büyük engel olmuştur. Ancak Belek tarafından Suruç bir anlaşma karşılığında I. Baudouin'e verilmiş olsaydı muhakkak bu durum sıkça Haçlılar ile mücadele eden amcası Sökmen'le ilişkilerinde büyük bir kırılmaya yol açacaktı. Dolayısıyla şehrin idaresini Belek'e veren amcası Sökmen ile

[112] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, ss. 16-17.; Anonim Süryani, *Haçlı Seferleri*, ss. 23-24.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 46.

[113] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, ss. 16-17.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 46.

[114] Aguılers, *Haçlılar Kudüs'te*, ss. 119-120.; Ulutaş, *Aachen'lı Albert'in*, s. 51.

ilişkilerinde bir değişimin olmaması bu rivayete şüpheli yaklaşmamıza neden olmaktadır. Zaten bu dönemde I. Baudouin'in gelen Haçlıların desteği ile bölgede Belek ve Artuklu ailesinden kimsenin olmamasından yararlanmak istemesi sebebiyle Suruç'a yönelik bir harekât başlattığı görülmektedir. Diğer kaynaklarda belirtilen bu harekâtta kuşatma aletlerinin olduğu büyük bir askeri gücün varlığı ve şehirde bir direnişin olduğunun belirtilmesi Anonim Süryani'deki bu rivayete aykırı bir durum oluşturmaktadır. Ayrıca Urfa örneğinde olduğu gibi muhtemelen bu anlaşmayı yapan Suruç'ta yaşayan Hristiyan ahali olmalıdır.[115] Dolayısıyla bundan önce ve sonrasında görüleceği üzere Haçlılarla en ön saflarda mücadele eden Belek'in bir anlaşma karşılığında şehri terk etmesi pek mantıklı gözükmemektedir. Anonim Süryani'nin bu rivayeti konuyla alakalı diğer müelliflerin kayıtları ile karşılaştırıldığında Belek'in bu anlaşmayı yapmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır.

Albertus ise eserinde bu anlaşmanın Suruç'u gasp eden Belek'in yardım talebi üzerine yapıldığını belirtmektedir. Bunun nedeni olarak Belek'in Urfa'ya gönderdiği elçi aracılığıyla şehirden vergi alamaması ve kendisine isyan eden Arap ahalisine karşı I. Baudouin ile ortak bir harekât yapma isteğidir. I. Baudoin'in bu anlaşmayı kabul ederek harekete geçmesi üzerine şehir halkı bölgede bulunan diğer bir Türk beyi Balduk'tan yardım talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine Emir Balduk askerleriyle gelip şehre yerleşmiş ise de I. Baudouin'in güçlü bir ordu ve kuşatma silahlarıyla hemen ardından gelmesi halkın korkup direnmekten umudunu keserek barış önerisinde bulunmasına yol açmıştır. Böylece I. Baudouin'in anlaşmayı kabul etmesi sonucu şehrin Urfa Haçlı Kontluğu yönetimine geçmiş olduğunu Albertus eserinde rivayet etmektedir.[116]

Belirlenmiş bir zamanda harekete geçilmiş olması I. Baduouin'in bu planı başkalarıyala anlaşarak yaptığının göstergesidir. Eğer Belek'in yardım talep etmesi üzerine bir anlaşma yapıldıysa iki liderin birlikte hareket etmesi en mantıklı olanıdır.[117] Ancak belirlenmiş bir günde harekete geçen I. Baudouin'in yanında Belek'in bulunmadığı ve şehrin ona geri verilmediği görülmektedir. Albertus

[115] Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 53.
[116] Geyik, *Aachhen'li Albert'in*, ss. 91-92.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 45-46.
[117] Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 53.

eserinde isyanın liderinden bahsedilmezken aksine halkın I. Baudouin'e karşı şehri savunmak için çaba gösterdiği ve Balduk adlı Türk beyini yardıma çağırdığını belirtmektedir. Ayrıca Belek ve I. Baudouin arasında isyanın bastırılması üzerine bir anlaşma yapılmış ise isyancıların hem Artuklular hem de Haçlılar ile ilişkisi bulunan Balduk'u yardıma çağırması pek olası bir ihtimal gibi gözükmemektedir. Diğer kaynaklar şehirde bir direnişin olmasından dolayı bu anlaşmanın Belek tarafından değil Suruç ahalisinden bazıları tarafından yapıldığını ifade etmektedir. Muhtemelen I. Baudouin'in harekete geçtiğini çok geç haber alan Suruç halkı anlaşmaya karşı hemen savunma hazırlıklarına başlamıştır. Belek'in bölgede olmaması sebebiyle de şehir halkı Balduk'u yardıma çağırmıştır.[118] Ancak I. Baudouin'in güçlü bir ordu ve kuşatma silahlarıyla gelmesi ve savunma hazırlıklarına geç başlanılmasından dolayı şehir halkı anlaşma yoluyla Suruç'u teslim etmiştir. Albertus'un eserinde Belek'in Suruç'u gasp ettiğini belirtmesi ve bir isyan olayı rivayet etmesi onun I. Baudouin'in faaliyetlerini meşru bir zemine oturtma çabasından başka bir şey değildir. Ayrıca Albertus bu yolla Arap asıllı Müslümanları kötüleyerek şehirdeki idareye karşı Haçlılara başvuran Hristiyan ahalinin isyanını örtbas etmek gayretindedir.

Müslüman müelliflerden İbn Şeddad, Belek'in halka kötü davranması sonucu şehirdekilerin I. Baudouin'e başvurması üzerine Belek'in şehri ona bırakıp bölgeden ayrılmak zorunda kaldığı iddiasında bulunur. Willermus ise eserinde İbn Şeddad ile benzer şekilde Belek'in ahaliye kötü davrandığını ve bu yüzden de onların I. Baudouin'e başvurup şehri kuşatma kararı almasını sağlamışlardır. Willermus eserinde halkın arzusunu gerçekleştirmek üzere I. Baudouin'in belirlenen bir günde harekete geçerek Suruç'u kuşatmaya gittiğini bildirmektedir. Müellif devamında I. Baudouin'in kuvvetlerini gören şehir halkının korkup karşı koymaktan vaz gçtiğini, ardından Kont'a gönderdikleri heyetin güvenli bir şekilde ayrılma karşılığında Suruç'u teslim etmeyi teklif ettiğini, anlaşma yapılınca da şehri ve kalesini ona teslim ederek şehirden ayrıldığını ifade eder.[119]

Belek'in sonradan görüleceği üzere herhangi bir konuda halka kötü muamele ettiği yönünde bir kayıt mevcut değildir. Bu dönemde Haçlı ve Ermeni gibi iki

[118] Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 53.

[119] Tyrensıs, *Haçlı Kroniği*, s. 160.

önemli tehditin kendisine yakın bir konumda olmasından dolayı Belek'in önlem alması zorunlu olmuştur. Çünkü kısa bir müddet önce Ermeni ahalinin davet ettiği Haçlı Kontu I. Baudouin'in Urfa'da kontluk kurması ve Antakya'nın bir Ermeni dönmenin ihanetiyle Haçlılar tarafından ele geçirilmiş olması bölgedeki emirler nezdinde büyük bir etki yaratmıştır. Bunun doğal sonucu olarak emirler yönetimlerindeki gayrimüslim ahaliye karşı önlemler almıştır. Ancak Belek'in Emir Kürboğa komutasındaki orduya katılmasından sonra dönmeyip Kudüs'e gitmiş olması Suruç'un teslimi anlaşmasının Artuklu ailesinin naipleri tarafından yapılmış olması ihtimalini gündeme getirmektedir.

Albertus ve Willermus'un eserlerinde belirttiği gibi şehirde Haçlı kuvvetlerine karşı halk tarafından bir direnişin olduğu görülmektedir. Belek'in şehirde olmadığı ve bu direnişin yerli Müslüman halk tarafından yapıldığı muhakkaktır. Ayrıca İbn Şeddad'ın bölgeden ayrıldığını belirttiği kişinin Belek değil muhtemelen Albertus'un rivayet ettiği gibi şehir halkının yardım için çağırmış olduğu Balduk'tur. Çünkü Belek amcası Sökmen'le, Kürboğa idaresindeki orduda Haçlılara karşı Antakya kuşatmasına katılarak akabinde Suruç'a dönmeyerek[120] Kudüs'e gitmiştir. Bu nedenle Belek'in Urfa Haçlı Kontu I. Baudouin ile bir anlaşma yapamayacağı gayet açıktır. Ancak bir taraftan I. Baudouin'e müracaat eden diğer taraftan ona karşı koymaya çalışan ahalinin olması bizlere şehirde iki grubun olduğunu göstermektedir. Nitekim Anonim Süryani Vakayinamesi, Müslümanların ve Hristiyanların Suruç'ta bir arada yaşadığını bildirmektedir. Ayrıca Willermus'un rivayetinde I. Baudouin halkın arzusunu gerçekleştirmek üzere harekete geçtiğini belirtmesi, anlaşmayı yapanları çok net bir şekilde ortaya koymaktadır. Şehirde yaşayan Müslümanların böyle bir arzusu olmadığına göre bunu Hristiyan ahali istemiş olmalıdır. Dolayısıyla Suruç'un civar bölgesinde en çok görülen gayrimüslim grup Ermenilerin olması şehirde varlıklarının bulunduğuna işaret etmektedir. Bölgede Ermenilerin yoğun olduğu bilindiğine göre, şehirde yaşayan Hristiyan ahalinin çoğunluğunun Ermenilerden oluştuğu ve anlaşmanın onlar tarafından yapıldığı söylenebilir. Urfa örneğinde görüleceği gibi Ermeni ahali Haçlıların bölgeye gelmesine çok sevinmiş, onları şehirlerine davet ederek idarecilerinin devrilmesine sebep olmuşlardı. Bu

[120] Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 52.

durum Suruç üzerinde Haçlı ve Ermeni baskısının artmasına sebep olunca şehirdeki Ermenileri cesaretlendirmiş, böylece I. Baudouin'e başvurmayı sağlayan bir ilişkinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla I. Baudouin'le anlaşma yapan veya müracaat edenlerin Belek ve Müslüman halk değil de şehirde yaşayan az sayıdaki Ermeni ahali olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. İbnü'l Esîr eserinde Suruç'la ilgili anlattığı rivayette bu konuya temas ederek şehirde yaşayan Ermeni ahalisinin davetiyle gelen Haçlıların burayı işgal etmiş olduğunu ifade etmesi bu bakımdan büyük önem taşımaktadır.[121]

Suruç muhtemelen Ağustos-Eylül 1098'de Haçlılar tarafından ele geçirilmiştir. Daha önce de ifade edildiği gibi Belek ve amcası Sökmen 28 Haziran 1098 tarihinde Kürboğa ve Haçlılar arasında vuku bulan savaştan sonra Suruç'a dönmeyerek Kudüs'e gitmişti. Antakya yenilgisinden kısa bir süre sonra Mısır Fâtımîleri Kudüs'ü Temmuz 1098 tarihinde kırk günlük bir kuşatmadan sonra ele geçirmiştir.[122] İbnü'l Kalânisî, eserinde Artuklu ailesinin Kudüs'ü kaybettikten sonra 1-10 Eylül 1098 tarihleri arasında Şam'a geldiğini kaydetmiştir.[123] Diğer taraftan Le Puy Piskoposu Adhemar'ın 1 Ağustos'taki ölümünün ardından Haçlı liderlerinden Godfrey ordusuyla Antakya'dan ayrılarak Urfa bölgesine gelmiştir.[124] Yine Godfrey'in diğer Haçlı liderleriyle 11 Eylül 1098'de Antakya'da bir araya gelerek Papaya yazdıkları mektup nedeniyle onun şehre geri dönmüş olduğudur.[125] Dolayısıyla büyük ihtimalle Urfa Kontu I. Bauoduin 1 Ağustos - 11 Eylül 1098 tarihleri arasında Suruç'u ele geçirmiştir. Çünkü bu tarihlerde I. Bauoduin'in askeri gücünü artırınca Belek ve Artuklu ailesinden kimsenin şehirde bulunmayışından istifade ederek ele geçirdiği fırsatı iyi değerlendirip Suruç'u hâkimiyetine almıştır.

Sonuç olarak Belek'in Suruç'ta bulunmadığı esnada Haçlı ve Ermenilerin bölgede artan faaliyetleri karşısında şehirdeki bir kısım ahali I. Baudouin'e

---

[121] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 267.

[122] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 135.; Aydın, *İbnü'l Kalânisî*, s. 59.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 41.; Ulutaş, *Aachen'lı Albert'in*, s. 88.; Sevim, "Siyasi Faaliyetletleri", ss. 501-520.; Sevim, "Artukoğlu İlgazi", ss. 649-691.; Avcı, "Kudüs", ss. 327-329.

[123] Aydın, *İbnü'l Kalânisî*, s. 59.

[124] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, ss. 91-95.; Aguılers, *Haçlılar Kudüs'te*, ss. 119-120.; Ulutaş, *Aachen'lı Albert'in*, s. 51.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 56.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, ss. 86-87.

[125] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, ss. 91-95.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, ss. 86-87.

başvurmuştur. Ancak I. Baudouin ve Ermeni tebaa arasında gizli bir anlaşmanın yapılması ve harekât tarihinin önceden belirlenmesi halkın buna karşı önlem almasını geciktirerek yeterli yardımı almalarının önündeki en büyük engel olmuştur. Ayrıca bu dönemde Haçlı liderlerinden Godfrey ve ordusunun Urfa bölgesinde bulunması bölgedeki emirlerin hareketlerini kısıtlayıcı bir unsur olmuştur. I. Baudouin'in Suruç üzerine hareketini öğrenen halk ise kendine en yakın konumda bulunan Balduk adlı Bey'i yardıma çağırmıştır. Ancak şehirdeki gayrimüslim ahalinin I. Baudouin'le anlaşması ve onun güçlü bir ordu ve kuşatma aletleriyle gelmesi savunma hazırlığı yapan halkın paniğe kapılmasına sebep olmuştur. Urfa kontu muhtemelen kuşatma silahlarını Tell-Başir'de bulunan ağabeyi Godfrey'den almıştır. Böylece şehir halkı Antakya'daki gibi büyük bir katliamın önüne geçmek isteyerek Suruç'u can güvenliklerinin sağlanması karşılığında I. Baudouin'e teslim etmiştir. Nihayetinde Urfa Haçlı Kontu I. Baudouin 1 Ağustos- 15 Eylül 1098'de Belek'in idaresindeki Suruç şehrini ele geçirmiştir.[126] Suruç'a Foucher Chartes adındaki Haçlıyı idareci olarak bırakıp emrine yeterli sayıda kuvvet verdikten sonra Urfa'ya muzaffer bir şekilde geri dönmüştür.[127]

Urfa Haçlı kontu I. Baudouin Samsat'ı ve Suruç'u alarak Antakya'da bulunan Haçlılar ve Çukurova bölgesindeki Ermeni Prensliklerıyle bağlantıyı kurmuş, böylece aralarındaki askeri ve ticari hareketlerin canlanmasını sağlamıştır. Bu bağlantının sağlanması I. Baudouin'in bölgede faaliyetlerini artmasını ve Halep'e yönelmesini sağlayacaktır. Ayrıca Haçlıların buraya yerleşmesinden sonra kalabalık ve zengin bir nüfusa sahip olan bölgenin giderek bu konumunu kaybetmesine yol açmıştır. Çünkü bölgeye yerleşen Haçlılar buradaki birçok insandan yıllarca çalışıp didindikleri maddi imkânlarını gasp ederek ellerinden alması ile onları bir ekmeğe muhtaç hale getirmişlerdir. Bu nedenle insanlar ya fakirleşerek bölgeden göç etmiş ya da Haçlılar tarafından öldürülmüştür. Nitekim bu durum ekonomik düzeni bozarak ticareti büyük ölçüde sekteye uğratmıştır. Dolayısıyla buradaki ekonominin bozulması kaçınılmaz olarak bölge ticaretini de olumsuz yönde etkilemiştir. Urfa

[126] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 299.; Geyik, *Aachhen'li Albert'in*, ss. 91-92.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 17.; El-Ömerî, *Türkler Hakkında*, s. 238.

[127] Geyik, *Aachhen'li Albert'in*, ss. 91-92.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 17.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 55.

bölgesinin Samsat ve Suruç'la beraber Haçlıların eline geçmesi, Anadolu'dan Suriye'ye gelen ticari yolların hareketliliğini büyük ölçüde durdurmuştur.

Artukluların Kudüs'ü kaybetmesinden sonra Suriye bölgesine geldiklerinde Samsat ve Suruç'un Haçlılar tarafından alınmış olması onları ikiye bölmüştür. Bunun üzerine Sökmen Suriye bölgesinde kalırken, İlgazi Irak taraflarına doğru gitmiş, Belek ise amcası Sökmen'in yanında Suriye bölgesinde kalmıştır. Artuklu ailesinin idaresinde herhangi bir şehrin olmaması onlara ağır bir darbe vurarak gelişmelerini büyük ölçüde sekteye uğratmıştır. Özellikle Belek'in Suruç'u kaybetmesi Haçlı tehlikesini en acı şekilde öğrenmesine vesile olmuş, bu durum onlara karşı daha dikkatli ve temkinli davranmasını sağlamıştır. Esasında şehri Haçlılar ele geçirdiyse bile buna neden olanlar Ermeni ve Mısır Fâtımîleri olmuştur. Çünkü bu iki grup Müslümanların en zayıf anında harekete geçerek onlara darbe vurmuştur. Dolayısıyla Haçlıların bölgeye gelmesi Artuklu ailesini her yönüyle derinden etkilemiştir.

1.4.2.1. Amacha kalesi ve Belek

Artuklu ailesi Kudüs'ü kaybettikten sonra ilk önce Şam'a gelmiş akabinde Samsat ve Suruç'un Haçlılar tarafından zapt edilmiş olduğunu öğrenmeleriyle Sökmen ve Belek Urfa bölgesinde kalırken İlgazi ise Bağdat taraflarına doğru gitmiştir.[128] Sökmen ve Belek'in kalması onların Suruç haricinde en azından bu bölgede küçük de olsa bir yerleşim yerine veya kaleye sahip olduklarına işaret etmektedir. Çünkü Sökmen ve Belek'in daha önce Urfa'yı kuşatmaları onların bölgede bir genişleme faaliyeti izlediğini göstermektedir. Bu nedenle onların bu girişimleri neticesinde Suruç dışında da en az bir kale veya yerleşim yerini idarelerine almış olduklarını söyleyebiliriz. Ayrıca Melik Rıdvan'ın bölgede artan Haçlı tehlikesine karşı Artuklu ailesinin desteğini almak niyetiyle onlara yerleşebilecekleri bir kale vermiş olması da muhtemeldir. Albertus eserinde Belek'in Amacha[129] adlı bir kaleye sahip olduğunu ifade etmektedir. Ancak Amacha kalesinin

[128] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 235.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 59.; Sevim, "Artukoğlu Sökmen'in", ss. 504-505.; "Artukoğlu İlgazi", s. 651.; Avcı, "Kudüs", s. 329.; İmâdüddin Halîl, *el-ʿİmârâtü'l-Artuḳıyye fi'l-Cezîre ve'ş-Şâm*, Beyrut 1980, s. 202.

[129] Urfalı Mateos eserinde Urfa civarında "Tırsic" adlı bir kaleden bahsetmektedir. Bu kale Urfa Ermeni lideri Thoros'a teslim edilirken Samsat emiri Baldukh'un buna müddahele ettiğini rivayet etmektedir. Mateos, *Vekayinâme*, s. 186.; Bilge Umar, Urfa bölgesinde Apameia ve Çarmelik gibi

nerede olduğu bilinmemekle beraber dönemin kaynaklarında da geçmemektedir. Sadece Albertus eserinde Urfa bölgesinde bir dağın tepesinde olan ve aşağısında bir vadinin bulunduğu bu kaleyi almanın çok zor olduğunu bildirmiştir.[130] Willermus ise eserinde aynı rivayeti tekrar ederek Belek'e ait bir kaleden bahsetmekle beraber isim zikretmemiştir.[131]

Belek'in bölgeye geri döndükten sonraki tek hedefi bir zamanlar idaresinde bulunan Suruç'u geri almaktır. Albertus'un eserinde Belek'in Haçlıların bölgede artmış olması üzerine şehri geri almaktan umudunu keserek I. Bauoduin'in üzerine geleceğini bildiğinden çözüm olarak ona bir tuzak hazırladığını bildirmektedir.[132] Haçlı sayısının fazla olması Belek'in buna karşı koyacak veya saldırı yapabilecek yeterli derecede askeri bulunmaması sebebiyle bu çözüme başvurduğu söylenebilir. Zaten Artuklu ailesi ilk önce Haçlılar ve ardından Fâtımîlerle yapmış oldukları

---

küçük yerleşim yerleri ile Abhamea kalesinin bulunduğunu eserinde belirtmiştir. Bilge Umar *"ÇAR MELİK: Kürtçe Çar (= Dört; karş. Farsça Cihar) ve Arapça Melîk (=Hükümdar) sözcüklerinden türetilmişt ya da bu görünüşe büründürülmüş bir ad. Güneydoğu Anadoluda, ilçe merkezi Suruç'tan 2 saat (8 km. kadar) yürüyüş uzaklığında batıda bir kalenin adı (Evliya Çelebi, Danışman metni c.V s. 40). Urfa 1973 İl Yıllığı (s. 42), Çarmelik Hanı'nın Bozova ilçesine bağlı köyler listesinde de eski adı Çarmelik diye yazılmış. Çarmelik şimdi Büyük Han adını almış, Bozova ilçesinin merkezi kasabaya 35 km. uzaklıktaki köy olduğu belirtiliyor. Köy, Kanlıavşar/Kınalıavşar bucağına bağlıdır, Suruç'un kuzeybatı yakınındadır. Eğer orada ılıca varsa, adın öz biçimi yarı Ermenice yarı Türkçe yani "Ilıcalık" olmalıdır."* şeklinde ifade etmiştir. Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkilâb Kitabevi, İstanbul 1993, s. 11,81,186. Diğer taraftan Mehmet Emin Üner "*Çarmelik, 150 hanelik bir köydür. Güneydoğu Anadolu bölgesinden Şanlıurfa'nın Bozova ilçesine bağlı olup, Şanlıurfa ile Birecik arasında yer alır. Suriye sınırına yaklaşık 35 km. mesafededir. Köy büyükçe bir höyüğün güney yamacında kurulmuş, çevresi -çok yüksek olmasalar da- dağlarla çevrildir.*" şeklinde ifade etmektedir. Çarmelik ile ilgili bkz. Mehmet Emin Üner, "Urfa-Haleb Kervan Yolu Üzerinde Bir Derbend : Çarmelik Derbendi", *Anadolu'da Tarihî Yollar ve Şehirler Semineri Bildiriler*, "Globus" Dünya Basımevi, İstanbul 2002, s. 73-78. Suruç'a yakın bir konumda bulunan ve isimlerini belirtiklerimiz dışında bir veriye maalesef ulaşamadık. Biz Amacha ve Çarmelik'in bazı ortak hususlarından dolayı aynı yer olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü Albertus eserinde yüksek bir dağın tepesine kurulduğunu belirtmiştir. Evliya çelebi ise eserinde bir tepe üzerinde kurulduğunu ve dörtgen bir yapıda inşa edilen bir kaleye sahip olduğunu ifade etmektedir. Mehmet Emin Üner Çarmelik hakkındaki makalesinde etrafının çok yüksek olmasa da dağlarla çevrili olduğunu büyük bir höyük üzerinde kurulduğunu ifade etmektedir. Aslında Albertus'un kalenin zaptedilemez olduğunu ifade etmesi onun I. Baudouin'i haklı gösterme çabasından başka bir şey değildir. Ayrıca Albertus'un Belek'in bu Amacha'ya yüz kişilik bir birlik sakladığını ifadesi Çarmelik kalesinin yapısıyla paralellik göstermektedir. Sonradan "Derbent" olarak kullanılan bu kale Osmanlılar zamanında bölgede asayişi sağlamada önemli bir yere sahiptir. Ulutaş, *Aachen'lı Albert'in*, ss. 54-56.; Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, çev. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2006, C. 3/1, s. 197.; Üner, "Çarmelik", ss. 73-78. Bkz. Yusuf Halaçoğlu, "Derbend", *DİA*, TDV, İstanbul 1994, C. 9, ss. 162-164.

[130] Ulutaş, *Aachen'lı Albert'in*, s. 51.

[131] Tyrensıs, *Haçlı Kroniği*, ss. 286-287.

[132] Ulutaş, *Aachen'lı Albert'in*, ss. 53-54.

mücadele sebebiyle mevcut askeri güçlerinde bir kayba uğramışlardır. Ayrıca bölgeye geldiklerinde Samsat ve Suruç'un kaybedilmiş olması onlara askeri ve ekonomik açıdan vurulan başka bir darbe olmuş ve toparlanmalarını geciktirmiştir. Böylece Urfa Haçlı Kontu I. Baudouin'le iyi ilişkiler kurmaya çalışan Belek idaresinden bulunan Amacha kalesini gizlice ona teslim edeceğini bildirmiştir.[133] Aslında bu bir teslim değil Belek tarafından I. Baudouin'e kurulan bir tuzaktır. Zaten Albertus eserinde açıkça bunu ifade etmektedir. Eğer I. Bauoduin bu tuzağa düşürülerek ele geçirilebilirse onun karşılığında Suruç'u hatta Urfa'yı Haçlılardan geri alma ihtimali olacaktı. I. Bauoduin ve Haçlılar bölgede sürekli bir yağma ve genişleme faaliyeti izlediğinden bu habere epeyce memnun olmuşlardır.

Urfa Haçlı Kontu I. Bauoduin kaleyi teslim almak için belirlediği günde yanında iki yüz kişilik teçhizatlı ve savaşmaya hazır bir askeri birlikle Amacha'ya doğru yola çıkmıştır.[134] Diğer taraftan Belek ise belirlenen zamandan kısa bir süre önce I. Baudouin'in kaleye girdiği an onu yakalayarak kendisine teslim etmeleri için yüz Türk askerini oraya gizlemiştir. I. Baudouin geldiğinde kalenin teslim için hazır halde olduğunu görmüş ve Belek'in davetiyle içeri girmeye hazırlanırken adamlarının belli bir güvence verilmeden kendisinin gitmemesi gerektiğini söyleyerek ona uyarıda bulunmuştur.[135] Bu uyarı iki lider için bir dönüm noktası olmuştur. Bu sayede I. Bauoduin tuzaktan kurtularak Belek'in şehri geri alma konusunda girişimini başarısızlığa uğratmıştır. Haçlılar I. Bauoduin'in dışarda kalmasını ve güvendiği on iki adamını yollaması hususunda karar almış fakat içeri giren on adamı kısa sürede Türk askerleri tarafından yakalanırken diğer iki tanesi ona haber ulaştırmak için çabalamıştır.[136] Bu iki Haçlının mücadeleye girişerek odaların birinde pencereden kılıçlarını çekerek Haçlılara işaret vermesi ile vadide bulunan I. Bauoduin'in bağrışmaları duyması neticesinde tuzağın farkına varmışlardır.[137] Tuzağı anlayan ve kalenin zapt edilemez olduğunu gören I. Baudoin en seçkin on iki adamı için istenilecek her türlü fidye miktarını ödemeyi teklif etmişse de Belek

[133] Ulutaş, *Aachen'lı Albert'in*, s. 54.

[134] Ulutaş, *Aachen'lı Albert'in*, s. 54; Tyrensıs, *Haçlı Kroniği*, s. 286.

[135] Ulutaş, *Aachen'lı Albert'in*, s. 54.

[136] Ulutaş, *Aachen'lı Albert'in*, ss. 54-55.; Tyrensıs, *Haçlı Kroniği*, s. 286.

[137] Ulutaş, *Aachen'lı Albert'in*, s. 55.

esirlerin karşılığında sadece Suruç'un kendisine teslimi dışında hiçbir şeyi umursamaması sebebiyle bir anlaşma yapılamamıştır. Zaten bu tuzağın esas hedefi I. Baudouin'i ele geçirerek karşılığında Suruç'u geri almaktır. Bu nedenle I. Bauoduin'in her türlü para teklifini geri çevirmiştir. I. Bauoduin çaresiz bir şekilde Urfa'ya döndüğünde Amacha kalesini sürekli taciz etmeleri için Folbert Chartres komutasında yüz kişilik iyi eğitimli ve deneyimli Chartres'li Haçlı süvarisini Suruç'a konuşlandırmıştır.[138] Bu konuşlandırma ile Suruç'ta güvenlik artırılırken Amacha kalesi üzerinde bir baskı kurup zayıflamasına ve Belek'in harekât alanını da kısıtlamaya yönelik bir tedbir olmuştur.

Haçlı askerleri bir gün Amacha kalesi civarında yağmada bulunurken bu bölgeyi savunan Türk askerlerini tuzağa düşürerek onlardan altı kişiyi yakalamıştır. Bu askerlerin yakalanması Belek'i I. Baudouin'le zoraki bir anlaşmaya götürmüştür. Böylece Belek Haçlı esirlerinden altı kişiyi askerlerine karşılık fidye olarak serbest bırakmıştır. Dolayısıyla I. Baudouin Kudüs'e gidinceye kadar aralarında bir takas süreci yaşanmıştır.[139] Albertus yakalanan Haçlılardan dört tanesinin de kaledeki askerlerin ihmalkârlığından dolayı kaçıp kurtulduğunu geriye kalan I. Baudouin'in sırdaşı ve yazmanı Gerard ile Wissantlı ünlü ve soylu şövalye Udelard'ın kız kardeşinin oğlu Pisellus'un Belek'in emriyle idam edildiklerini aktarmıştır. Muhtemelen bu iki kişinin konumlarının bilinmesinden dolayı onların ayrı bir yerde tutularak hapsedilmeleri diğerleriyle kaçmalarını engellemiş ve bu olay neticesinde idam edilmişlerdir.

Bu takas sonucunda Belek'in Eylül 1098'de bölgeye geri döndükten sonra Kasım 1099'a kadar burada bulunduğunu ve Urfa'daki Haçlılarla bir temas halinde olduğunu görmekteyiz. Bu temas yukarıda belirttiğimiz gibi bazen esir değişimi bazen de birbirlerinin bölgelerinde askerî harekât yapmakla devam etmiştir. I. Baudouin'in kalenin konumundan dolayı onun zapt edilemez olduğunu görmesi Belek'in bölgede varlığını devam ettirerek harekât yapmasına imkân vermiştir. Ayrıca Belek'in kurduğu fakat farkedilen tuzak I. Baudouin'i ona karşı daha dikkatli ve sabırlı hareket etmeye sevk etmiştir. Ancak I. Baudouin'in önlem olarak Suruç'a

[138] Ulutaş, *Aachen'lı Albert'in*, s. 55; Tyrensıs, *Haçlı Kroniği,* s. 287.
[139] Ulutaş, *Aachen'lı Albert'in*, s. 56; Tyrensıs, *Haçlı Kroniği,* s. 286.

askeri birlik konuşlandırması Amacha kalesinde bulunan Belek'in bu şehre yönelik askerî harekâtını büyük ölçüde engelleyerek savunmaya geçmesine neden olmuştur.

1.4.2.2. Suruç savaşı

Kudüs Haçlı Kralı Godfrey'in 18 Temmuz 1100 tarihinde ölümü üzerine Urfa'da bulunan kardeşi I. Baudouin'e krallığın başına geçmesi için haber gönderilerek gelmesi istenmiştir.[140] Danişmendlilere esir düşen Bohemond'un yerine bu esnada Antakya Haçlı Prisnkepsliğini vekâleten yöneten kuzeni Bauoduin du Bourg'u Urfa'ya naibi olarak bırakan I. Bauodouin yanında bir kısım askeri kuvvetle Kudüs'e doğru yola çıkmıştır.[141] Urfa'dan Kudüs'e giden I. Baudouin'in birçok asker götürmesi Haçlı savunmasını zayıflatmış, yerine bıraktığı Baudouin du Bourg'un idaresinin yeni olması ve destek için en yakın konumda bulunan Antakya Haçlılarının liderinin esarette olması, bu durumdan istifade etmek isteyen Sökmen'i harekete geçirmiştir. Sökmen ve Belek etraflarına topladıkları Türkmen askerlerinin desteğiyle harekete geçerek Suruç'a doğru ilerlemeye başlamıştır.[142] II. Baudouin durumu öğrenince Suruç senyörü Foucher Chartres'le birlikte Haçlı ve Ermeni askerlerinden oluşan kuvvetleriyle buna engel olmaya hazırlanmıştır. Suruç civarında Ocak-Şubat 1101'de yapılan şiddetli mücadele esnasında Haçlı ve Ermeni kuvvetleri Sökmen tarafından imha edilmiş, II. Bauoduin üç kişiyle beraber Urfa'ya zorlukla kaçabilmiş ise de Foucher Chartres savaşta öldürülmüştür.[143] Böylece Sökmen ve Belek'in karşısında engel kalmamış, Suruç'a doğru ilerleyişlerine devam etmişlerdir. Sökmen ve Belek kısa sürede Suruç'u ele geçirmelerine rağmen bu esnada orada

---

[140] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 119.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 69-72.; *Haçlı Seferleri*, s. 75.

[141] Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 69-76.; *Haçlı Seferleri*, s. 75.; Abdülkerim Özaydın, "Dânişmendliler", *DİA*, TDV, İstanbul 1993, C. 8, s. 470.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, ss. 102-103.

[142] Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 62.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 17.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 206.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 267.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 27.; "Balak", s. 126.; Sevim, "Artukoğlu Sökmen'in", ss. 508-509.; Yinanç, "Belek", s. 469.; Alptekin, "Belek", ss. 402-403.; "Artuklular", s. 175.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 77-80.; Usta, "Artukoğlu Belek", s. 357.; Aydın Usta, "Artuklular ve Haçlılar (Haçlıların Bölgeye Gelişlerinden Belek'in Ölümüne Kadar 1098-1124)", *Tarih Dergisi*, S. 37 (2011), s. 360.

[143] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 38.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 17.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 206.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 267.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 62.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 165.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 27.; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, 4. Baskı, TTK, Ankara 2019, C. II, s. 30.; Sevim, "Artukoğlu Sökmen'in", s. 509.; Yinanç, "Belek", s. 469.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 157.; Alptekin, "Belek", ss. 402-403.; "Artuklular", s. 175.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 77-80.; Usta, "Haçlılar", s. 360.

bulunan Urfa başpiskoposu Benedictus'un Hristiyan ahaliyle birlik olup yeterince ikmal depoladığı şehrin iç kalesine yerleşerek savunmaları karşısında burayı alamayarak kuşatma altına almışlardır.[144] Ancak Urfa başpiskoposu Benedeictus'un şehirdeki tüm ustaları ve inşaat malzemelerini iç kaleye alması, buna karşılık Suruç'taki Müslüman halka güvenen[145] Sökmen'in yanında kuşatma aletleri getirmemiş olması savaşın uzamasına sebep olmuştur. Suruç'taki Hristiyan ahalinin Benedictus önderliğinde iç kaleye yerleşip savunma yaptığını haber alan Urfa'daki Haçlı ve Ermeni ileri gelenlerinin harekete geçmiş olması muhtemeldir. Bunun üzerine II. Bauoduin korku içinde Urfa'da kapandığı iç kaleden şehir reislerinin çabalarıyla çıkartılarak tahtına oturtulmasından üç gün sonra destek almak amacıyla Antakya'ya yola çıkmıştır.[146]

Suruç'ta iç kalenin kuşatmasının uzaması beraberinde II. Bauoduin'in Antakya'dan destek toplayarak yardıma gelecek zamanı bulmasına imkân vermiştir. II. Baudouin yirmi beş gün sonra Antakya'dan topladığı kuvvetlerle Suruç civarına gelerek Sökmen ve Belek'in şehrin iç kalesinde kuşatmış olduğu Haçlılara savaşmaya hazırlanmaları için haber göndermiştir.[147] II. Baudoin ve iç kaledeki askerlerin saldırısıyla karşı karşıya kalan Sökmen'le Belek'in galip gelecekleri esnada, bir kısım Türkmenin savaştan kaçması sonucu, geri çekilmeleriyle şehir Haçlıların eline geçmiştir. [148] Suruç halkı Haçlıların kendilerini öldürecekleri konusunda endişeleri ve Sökmen ile Belek'in tekrar yardıma gelecekleri umudu ile II. Baudouin'e karşı direnmeye devam etmelerine rağmen başarısızlığa uğrayarak büyük bir katliama maruz kalmışlardır.[149] Haçlılar Suruç'ta tıpkı Kudüs'te yaptıkları

---

[144] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 17.; Mateos, *Vekayinâme*, ss. 206-207.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 27.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 30.; Sevim, "Artukoğlu Sökmen'in", s. 509.; Alptekin, "Artuklular", s. 175.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 77-80.; Usta, "Haçlılar", s. 360.

[145] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 17.

[146] Mateos, *Vekayinâme*, ss. 206-207.

[147] Mateos, *Vekayinâme*, s. 207.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 17.

[148] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 17.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 267.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 62.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, C. 12, s. 311.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 207.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 165.; Artuk, *Artukoğulları*, ss. 27-28.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 30.; Sevim, "Artukoğlu Sökmen'in", s. 509.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 157.; Yinanç, "Belek", s. 469.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 77-80.; Alptekin, "Belek", ss. 402-403.; "Artuklular", s. 175.; Usta, "Haçlılar", s. 360.

[149] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 17.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 207.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 267.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 62.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 165.; Artuk,

gibi bir kıyım gerçekleştirerek şehirde yaşayan bütün Müslümanları öldürmüştür. Anonim Süryani'nin kroniğinde bu vahşet "*Franklar "Şehirdeki Hristiyanların üzerinde haç işaretini taşısınlar" diye ilan ettiler. O vakit aslanlar gibi kükreyerek kaleden kente kasaplar gibi daldılar. Genç yaşlı herkesi öldürdüler. Kent binlerce, onbinlerce, cesetle doldu. Kalabalık kent yok edilmişti ve Hristiyanlar kalenin çevresine yerleşerek bundan böyle perişan yaşadılar."* şeklinde ifade edilmektedir[150]. Diğer taraftan Urfalı Mateos ise Suruç'ta büyük bir kıyım gerçekleştirildiğini belirterek Urfa'nın buradan getirilen sayısız esirle dolduğunu aktarmıştır.[151] Kudüs'le aynı kaderi paylaşan Suruç bu kıyımdan sonra tekrar Haçlı hâkimiyetine geçmiştir. Bu savaş sonunda yeterli askeri kuvvete sahip olmadan Haçlılarla mücadele yapılamayacağını anlayan Sökmen ve Belek'in Diyarbekir bölgesine yönelmesine sebep olmuştur. Ayrıca Haçlıların bir zamanlar idarelerinde bulunan iki önemli şehir olan Kudüs ve Suruç'ta sergiledikleri barbarca kıyımlar onların bu mücadeleye vargüçleriyle katılmasını sağlamıştır. Bundan sonraki süreçte Haçlılara karşı oluşan tüm birlik çağrılarına cevap vererek bizzat dâhil olmuşlardır.

1.4.3. 1101 yılı Haçlı seferleri

Birinci Haçlı seferi esnasında Kudüs'ün ele geçirilmesinin akabinde 29 Temmuz 1099'da ölen Urban'ın yerine Papa olarak II. Pascalis geçmiştir.[152] Ancak kısa bir süre sonra II. Pascalis Papalığın doğudaki temsilcisi Daimbert'ten Haçlıların Kudüs'ü ele geçirdiğini ve buradaki başarılarının devamı için nufüs ve askeri desteğe

---

Artukoğulları, ss. 27-28.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 30.; Sevim, "Artukoğlu Sökmen'in", ss. 509-510.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 157.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 77-80.; Usta, "Haçlılar", s. 360.

[150] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, ss. 17-18.

[151] Mateos, *Vekayinâme*, ss. 206-207.

[152] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 115.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 15.; Işın Demirkent, "1101 Yılı Haçlı Seferleri", *Prof. Dr. Fikret Işıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, Dünya Yay., İstanbul 1995, ss. 22-23.; *I. Kılıç Arslan*, s. 54.; *Haçlı Seferleri*, s. 61.; Birsel Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2007, s. 55.; Usta, *Haçlı Seferleri*, s. 71.; Gürhan Bahadır, "1101 Yılında Türk-Haçlı Mücadelelerinin Anadolu Tarihindeki Önemi", *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, S. V (2015), ss. 83-84.; Murat Serdar, "1101 Haçlı Seferinin Son Durağı Merzifon", *III. Uluslararası Geçmişten Günümüze Merzifon ve Amasya Yöresi Sempozyumu (08-10 Ekim 2015) Bildiri Kitabı*, Edge Akademi Yay., Merzifon 2015, ss. 61-62.; Şafak Efe, *Haçlıların Anadolu'da Kuşattığı Kaleler ve Türk Savunması*, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar 2016, s. 145.

muhtaç oldukları haberini almıştır.[153] Gerçekten de Haçlılar bölgedeki mevcut durumlarını korumak ve daha da kuvvetlendirmek için hiç kuşkusuz insan gücüne oldukça ihtiyaç duymaktadır.[154] Özellikle Urfa'ya yerleşmiş olan Haçlılar bu konunun muhtemelen farkına ilk varanlar olarak Ermenilerle akrabalık bağı kurmuş, mevcut konumlarını güçlendirme yoluna gitmişlerdir. Diğer taraftan Papa II. Pascalis Daimbert'in yazdıkları üzerine Haçlılara yerlerinde kalmalarını ve vazifelerini tamamlamaları gerektiğini bildiren bir mektubu Kardinal-Piskopos Maurice Porto'ya vererek 28 Nisan 1100'de elçisi sıfatıyla onların yanına göndermiştir.[155] Muhtemelen Papa II. Pascalis elçisi aracılığıyla doğuda bulunan Haçlı liderlerinin nüfus talebine karşılık onlara hazırlığı yapılan yeni bir seferden bahsederek yakında kendilerine yardım gönderileceği vaadinde bulunmuştur.

Papa II. Pascalis sefere katılanlara Urban döneminde sunulan ayrıcalıkların verilmesi ile şimdiye değin Haçlı yemini ederek bunu yerine getirmeyenlere baskı yapılması isteğini kiliselere bildirmesinin akabinde Anse, Valence, Limoges ve Poiters'de konsiller düzenlemiştir.[156] Bu konsiller, verilen ayrıcalıklarla beraber yeminini yerine getirmeyen ve birincisinden vazgeçenler üzerinde yapılan baskı sonuncunda sefere büyük bir katılımın oluşması sağlamıştır. Ayrıca I. Haçlı seferine katılarak Kudüs'ün ele geçirilmesinden sonra geri dönenlerin rivayetlerinde doğunun zenginliği ve yolculukları esnasında yaşanan olayların mucizevi şekilde tasvir edilmesi insanları oldukça etkileyerek heyecanlandırmıştır.[157] Ganimet hırsı, Papalığın aforoz tehdidi ve kutsal yerlerin ziyareti gibi farklı öğelerin bir araya gelmesi neticesinde farklı kesimlerden insanlar sefere katılmayı kabul etmiştir.[158] II. Urban döneminde doğudaki Haçlılara önderlik etmesi için seçilen Milano başpiskoposu Anselm Buis'i yeni Papa II. Pascalis düzenlenecek olan seferin başına

[153] Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 84.

[154] Demirkent, "1101 Yılı", s. 23.

[155] Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 84.

[156] Demirkent, "1101 Yılı", ss. 23-24.; *I. Kılıç Arslan*, s. 55.; *Haçlı Seferleri*, s. 61.; Usta, *Haçlı Seferleri*, s. 72.; Serdar, "1101 Haçlı", s. 62.; Efe, *Haçlıların Anadolu'da*, ss. 146-147.; Serkan Özer, "Blois ve Chartres Kontu Stephen'in Haçlı Seferlerindeki Rolü ve Etkisi", *Hitory Studies*, S. 11 (2019), ss. 264-265.

[157] Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 15.; Serdar, "1101 Haçlı", s. 62.

[158] Usta, *Haçlı Seferleri*, s. 72.; Sayime Durmaz, "Haçlıların Çankırı Yürüyüşü", *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, S. 10 (2012), s. 133.

getirmiştir. II. Pascalis'in Haçlı seferleri düzenleme konusunda izlediği siyaset Urban'la aynı olmakla beraber onun tek farkı birincisinden vazgeçenlerin tekrar katılımını sağlamaya çalışması olmuştur. Papalığın girişimleri neticesinde 1100 yılında şekil almaya başlayan orduların hedefi Urfa, Antakya ve Kudüs'te yeni kurulan Haçlı idarelerine insan gücü ve askeri destek sağlamaya yöneliktir.[159] Ancak özünde Papalığın Müslümanların baskısı altındaki Hristiyan dünyasının doğu sınırını eski noktasına götürmek amacıyla başlatılan mücadelenin hareketliliğini devam ettirme çabasıdır. Papa II. Pascalis selefi Urban'ın yolundan giderek Cluny tarikatı etkisi altındaki kilise siyesetini aynı çizgide devam ettirmiştir. Bu durum kilise siyasetinin Urban'ın ölümünden sonra değişmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Diğer taraftan II. Pascalis'in krallardan yardım beklemesi gerçeğine rağmen Papalık ve Avrupa'daki krallıkların kötü bir ilişki içinde olması bunun gerçekleşmesine imkân tanımamıştır.[160] Papa II. Urban döneminde ilişkiler daha kötü bir hale gelerek bazı krallar Papalık tarafından aforoz edilmiştir.[161] Ancak kralların sessiz kalmasına karşın daha önce kendileri gibi dük ve kont olanların birinci haçlı seferine katılmaları sonucu İslam coğrafyasında kendilerine üç önemli yerde bağımsız idareler kurması dönemin soyluları arasında büyük bir etki doğurmuş olması muhtemeldir. Böylece kendi idarelerini kurabilecekleri topraklar elde etme hırsları onların sefere katılmasında önemli bir yer tutmuştur. Zaten Papalığın istediği en önemli ve gereken tek şey ihtiraslı kralların yerine kendilerine sadık liderlerin denetiminde doğuya gidecek kolonist bir nufüstur.[162]

1101 yılı haçlı seferinin birinci ordusunda Milano başpiskoposu Anselm Buis öncülüğünde Lombardlar, Kont Etienne de Blois idaresindeki Fransızlar ile İmparator VI. Heinrich'in Mareşalı Konrad komutasındaki Almanlardan; ikincisinde ise Nevers Kontu II. William liderliğindeki Fransızlardan meydana gelmiştir.[163] Son

[159] Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 84.

[160] Demirkent, "1101 Yılı", s. 24.; *Haçlı Seferleri,* ss. 61-62.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 133.

[161] Demirkent, "1101 Yılı", s. 24.; Sayime Durmaz, "Yüksek Ortaçağ'da Papa-İmparator Çatışması: Kılıç ile Âsâ'nın Savaşı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1 (2010), ss. 109-111.

[162] Demirkent, "1101 Yılı", s. 24.

[163] Carnotensıs, *Kudüs Seferi,* s. 147.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, ss. 81-82.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, ss. 15-23.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 25.; *I. Kılıç Arslan*, s. 35.; *Haçlı Seferleri*, s. 62.; Küçüksipahioğlu, *Haçlı Kontluğu*, s. 55.; Usta, *Haçlı Seferleri*, s. 72.; Durmaz, "Yürüyüşü", s.

olarak sefere katılan üçüncü ordu ise Aquitania Dükü IX. Guillaume liderliğinde Fransızlar ve Bavyera Dükü IV. Welf idaresindeki Almanlardan meydana gelmektedir.[164] Üç ordunun toplamının büyük bir yekûn oluşturduğu ifade edilse de sayılar hakkında tartışmalar mevcuttur. 1101 yılı ordularının mevcudu hakkında verilen bilgilerin farklılık göstermesi toplam sayının belirlenmesine engel olsa bile, sefere katılanların birincisinde gelen Haçlılar kadar bir büyüklüğe ulaştıkları söylenebilir.[165] 1100 yılında Papalığın öncülüğünde dük, kont, soylu ve din adamlarının komutasında meydana gelen bu ordular İslam coğrafyasına doğru harekete geçmiştir.

1.4.3.1. 1101 yılı Haçlı seferlerinin başlaması ve Belek'in mücadeleye katılması

İlk olarak harekete geçen Milano başpiskoposu Anselm Buis idaresindeki Lombardlar Mart 1101 yılında İstanbul önlerine ulaşmıştır.[166] Ancak Lombardlar diğer orduları bekledikleri esnada İstanbul'da taşkınlık ve yağmalarda bulunmuştur. Doğu Roma İmparatoru Aleksios aldığı tüm önlemlere rağmen Haçlı yağmalarından kendini kurtaramamıştır. Aleksios Latinlere hiçbir zaman güvenmemiş, onların birleşip kendisine saldırmasından korktuğu için daima temkinli hareket etmiştir. Ancak Lombardların İstanbul önlerinde yaptığı yıkım ve yağma olaylarının nedeni muhtemelen İmparator Aleksios'un kendilerinden istediği ve önceki Haçlı liderlerinden zorlukla da olsa aldığı vassalik yeminidir. Nihayetinde I. Haçlı seferi liderlerinden olan Toulouse Kontu Raymond'un bu esnada İstanbul'da bulunması Aleksios'u rahatlattığı gibi onun etrafı yağmalayan Lombardlarla bir anlaşma

134.; Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 85.; Serdar, "1101 Haçlı", s. 62.; Efe, *Haçlıların Anadolu'da*, s. 147.; Özer, "Blois ve Chartres Kontu", ss. 264-265.

[164] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 147.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, ss. 81-82.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 22.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 25.; *Haçlı Seferleri*, s. 62.; *I. Kılıç Arslan*, s. 35.; Küçüksipahioğlu, *Haçlı Kontluğu*, s. 55.; Usta, *Haçlı Seferleri*, s. 72.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 134.; Bahadır, "Türk-Haçlı", ss. 87-88.; Serdar, "1101 Haçlı", s. 62.; Efe, *Haçlıların Anadolu'da*, s. 147.

[165] Işın Demirkent 1101 Yılı Haçlı seferlerine katılımın yüzbinlerle ifade edildiğini bildirmektedir. Bkz. Demirkent, "1101 Yılı", s. 25.

[166] Aachen, *Historia*, ss. 587-891.; Kommena, *Alexiad*, s. 346.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, ss. 15-16.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 26.; *I. Kılıç Arslan*, s. 35.; *Haçlı Seferleri*, s. 63.; Usta, *Haçlı Seferleri*, s. 73.; Hüseyin Kayhan, "Artuklu- Dânişmendli İlişkileri Hakkında", *Belleten*, C. LXXII, S. 264 (2008), s. 476.; Durmaz, "Yürüyüşü", ss. 134-135.; Bahadır, "Türk-Haçlı", ss. 88-89.; Serdar, "1101 Haçlı", s. 63.

yapmasına imkân vermesi, bu grubun boğazdan geçirilip Kibotos ve İzmit civarına yerleşmelerini sağlamıştır.[167] Aleksios'un Raymond'la kurduğu ilişki I. Haçlı seferi esnasında olduğu gibi şimdide olumlu sonuç vermiştir. Akabinde birbiri ardınca gelen Mareşal Konrad idaresindeki Almanlar ve Kont Etienne de Blois komutasındaki Faransızlar'dan oluşan Haçlı orduları da Anadolu yakasına geçirilmiştir.[168] Haçlı liderlerine yanlarına danışman olarak Raymond'u almalarını tavsiye eden Aleksios, onlara Tzitas komutasında beşyüz kişilik bir askeri birlik de vermiştir.[169] Birçok değerli hediye dağıtan Aleksios gelecekteki muhtemel müttefik veya vassallerının sırtını da sıvazlamaktan geri durmamıştır. Böylece 1101 yılı haçlı seferinin birinci ordusunu oluşturan gruplar İznik civarında birleşmiştir.

1101 yılındaki birinci Haçlı ordusu ilk olarak esarette bulunan Bohemund'u[170] kurtarmak[171] akabinde Horasan veya Bağdat'ı ele geçirmeyi kendilerine hedef olarak belirlemişlerdir.[172] Ancak her halükârda bunlar Kudüs'e değil doğrudan İslam coğrafyasının o dönemde iki önemli merkezini hedef alması Papalığın ve Haçlıların cüretkâr amacını göstermesi açıdan dikkat çekici olmuştur. Birinci sefer esnasında edinmiş oldukları tecrübe onların bu amaçlarını rahatlıkla başaracaklarına inandırmış ve yeni gelen Haçlıların bir yerler ele geçirme hırsı bu durumu körüklemiş olması

---

[167] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 147.; Aachen, *Historia*, ss. 591-593.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 82.; Kommena, *Alexiad*, s. 346.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, ss. 16-17.; Demirkent, "1101 Yılı", ss. 27-29.; *I. Kılıç Arslan*, s. 35.; *Haçlı Seferleri*, s. 63.; Küçüksipahioğlu, *Haçlı Kontluğu*, s. 56.; Usta, *Haçlı Seferleri*, s. 73.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 135.; Bahadır, "Türk-Haçlı", ss. 89-90.

[168] Aachen, *Historia*, ss. 593-595.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 17.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 27.; *Haçlı Seferleri*, s. 63.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 135.; Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 89.; Serdar, "1101 Haçlı", s. 63.; Özer, "Blois ve Chartres Kontu", s. 264.

[169] Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 17.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 28.; *Haçlı Seferleri*, s. 63.; Küçüksipahioğlu, *Haçlı Kontluğu*, s. 56.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 135.; Serdar, "1101 Haçlı", s. 63.; Özer, "Blois ve Chartres Kontu", s. 265.

[170] Dânişmendli Beyi Gümüştekin tarafından Malatya giden Bohemund Ağustos 1100'de yakalanarak Niksar'a götürülerek hapsedilmiştir. Bkz. Işın Demirkent, "Antakya Prinkepsi Bohemund'un Esir Alınması Niksar'da Hapsedilmesi ve Serbest Bırakılması (1100-1103)", *Niksar'ın Fethi ve Dânişmendliler Döneminde Niksar Bilgi Şöleni Tebliğileri (8 Haziran 1996 Niksar)*, t.y., s. 3-7.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, ss. 102-103.

[171] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 248.

[172] Aachen, *Historia*, ss. 596-597.; Kommena, *Alexiad*, s. 346.; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 16. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, s. 197.; Özaydın, "Dânişmendliler", s. 470.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 28.; *I. Kılıç Arslan*, ss. 35-36.; *Haçlı Seferleri*, ss. 63-64.; Kayhan, "Artuklu- Dânişmendli", 2008, s. 476.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 135.; Bahadır, "Türk-Haçlı", ss. 91-93.; Serdar, "1101 Haçlı", s. 63.; Efe, *Haçlıların Anadolu'da*, s. 153.; Özer, "Blois ve Chartres Kontu", s. 265.

muhtemeldir. Ancak yine de Haçlı seferlerini başlatan Papalığın izni dışında bir hedef seçiminin gerçekleşmesi pek olası değildir.

Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan daha önce başkentini kaybetmesine sebep olan ve yeniden gelmekte olan Haçlılara karşı yeterli derecede askeri kuvveti olmadığından tamamıyla engel olamayacağını anlamıştır. Sultan Kılıçarslan Haçlıların geldiğini öğrenince Anadolu ve yakın çevresindeki birçok emire haber göndererek yardıma talep etmiştir.[173] Bu çağrı sonucu tehlikenin farkında olan birçok dirayetli emirlerle beraber Belek'te mücadeleye katılmak üzere hazırlanmıştır.

Belek'in 1101 yılı başlarında amcasıyla beraber Suruç'u geri almaya çalışmış fakat Haçlılarla iki defa savaşarak ağır kayıplar verdirmelerine rağmen şehrin iç kalesini ele geçirememeleri neticesinde geri çekilmeye mecbur kalmışlardır. Suruç savaşından sonra Sökmen ve yeğeni Belek Diyarbekir bölgesine yönelerek kendine yeni bir yurt arayışı içinde olmuşlardır. Artuklu ailesinin Türkmen boyları nezdindeki itibarları onlara Diyarbekir bölgesinde rahatlıkla hareket etme olanağı vermiştir. Zaten Artuklu ailesinin asker temini konusunda sıkça Türkmen boylarına başvurması onlar arasındaki ilişkinin boyutunu göstermektedir. Muhtemelen bu bölgede bulunduğu esnada Sultan I. Kılıçarslan'ın çağrısını alan Belek mücadeleye katılmak için yanındaki Türkmenlerle harekete geçmiştir. Belek'in Suriye bölgesinde yaşadıkları ile Haçlıların Kudüs ve Suruç'ta yaptığı katliam onun bu mücadeleye katılmasında etkili olmuştur. Fakat Aksarayi'nin de belirttiği gibi bu mücadeleye katılan emir ve sultanların temel amacı din gayreti ile İslam'ı korumaktır.[174]

Bu mücadeleye katılmaya hazırlanan Belek'in emrindeki kuvvetlerin büyüklüğü hakkında bilgi bulunmamaktadır. Belek'in sonraki yıllarda (Eylül-Ekim 1103) Musul bölgesindeki faaliyetlerini aktaran İbnü'l Esîr, onun yanında iki bin kişilik bir Türkmen kuvvetinin bulunduğunu ifade etmektedir.[175] Diğer taraftan Albertus eserinde Merzifon muharebesinde Müslüman birliklerinin sayısını yirmi bin

[173] Mateos, *Vekayinâme*, s. 218.; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* ss. 20-21.; Demirkent, "1101 Yılı", ss. 29-31.; *I. Kılıç Arslan*, s. 37.; Usta, *Haçlı Seferleri*, s. 73.; Kayhan, "Artuklu- Dânişmendli", 2008, s. 476.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 136.; Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 91.; Serdar, "1101 Haçlı", s. 64.

[174] Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr,* ss. 20-21.

[175] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil,* C. 10, s. 299.

olarak belirtmiştir.[176] Çok genç bir yaşta olan Belek'in Diyarbekir bölgesinde etrafına toplanan Türkmenlerden oluşan dört veya beş bin kişilik bir askeri kuvvetle mücadeleye katılmış olabileceği muhtemeldir. Çünkü bu dönemde Diyarbekir bölgesinde Türkmen yoğunluğu bilinmekte ve bunların Artuklu ailesiyle olan ilişkileri ileri düzeydedir. Ayrıca Çankırı'ya kadar ilerleyen Haçlılara karşı Sultan I. Kılıçarslan'ın ciddi bir girişiminin olmaması Müslüman birliklerinin henüz toplanmadığına ve Belek'in bu bölgeye yakın bir yerde onlara dâhil olduğuna işaret etmektedir. Belek'in bu faaliyetinde en önemli husus onun artık bir komutan vasfıyla sefere katılmasıdır. Çünkü daha öncesinde genellikle amcasının maiyetinde seferlere iştirak etmiştir. Bu durum Belek'in artık bir kuvveti idare edebilecek ve yönetecek noktaya ulaştığını göstermektedir.

1.4.3.2. 1101 yılı Haçlı seferlerinin birinci ordusuyla mücadele: Merzifon savaşı ve Belek

Haçlı ordusu 3 Haziranda harekete geçerek İznik-Osmaneli-Nallıhan-Ayaş üzerinden, "Hacılar Yolu" olarak bilinen bu güzergâhtan ilerleyerek Ankara civarına gelmişti.[177] Almanlar, Fransızlar ve çoğunluğu Lombardlardan oluşan 1101 yılındaki bu ilk haçlı ordusu üç hafta sonra ulaştıkları Ankara'da herhangi bir direnişle karşılaşmadan şehir ve kalesini ele geçirmiş ve anlaşmaları uyarınca Aleksios'un idarecilerine teslim etmişlerdir.[178] Ankara'da güçlü bir direnişin olmaması Sultan I. Kılıçarslan'ın Haçlıların her hareketinden haberdar olduğu ve onların gideceği noktayı bildiği ihtimalini güçlendirmektedir. Ankara'da iki günlük bir moladan sonra Çankırı'ya doğru harekete geçen Haçlılar buraya açlık sıkıntısı içinde Temmuz

[176] Aachen, *Historia*, s. 603.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 37.

[177] Özaydın, "Dânişmendliler", s. 470.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 30.; *I. Kılıç Arslan*, s. 36.; *Haçlı Seferleri*, s. 65.; "1101 Yılı Haçlı Seferleri Ordularının Anadolu'da Takip Ettiği Yollar Hakkında", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu (23-25 Haziran 1997) İstanbul*, TTK, Ankara Ankara, ss. 116-118.; Altan, "Yollar", ss. 576-577.; Durmaz, "Yürüyüşü", ss. 136-137.; Efe, *Haçlıların Anadolu'da*, s. 156.

[178] Aachen, *Historia*, s. 597.; Kommena, *Alexiad*, s. 346.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 248.; Turan, *Selçuklular*, s. 167.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 18.; Özaydın, "Dânişmendliler", s. 470.; Demirkent, "1101 Yılı", ss. 31-32.; *I. Kılıç Arslan*, s. 37.; *Haçlı Seferleri*, s. 65.; Demirkent, "Yollar Hakkında", s. 118.; Altan, "Yollar", s. 576.; Küçüksipahioğlu, *Haçlı Kontluğu*, s. 57.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 136.; Bahadır, "Türk-Haçlı", ss. 89-90.; Serdar, "1101 Haçlı", ss. 63-64.

ayında ulaşmışlardır.[179] Haçlılar müstahkem bir yerde olan kalenin Müslüman birlikleri tarafından korunduğunu görünce oyalanmadan civarı yağmalayıp tahrip ederek Anadolu içlerine doğru ilerlemeye devam etmişlerdir.[180] Diğer taraftan Anadolu Selçuklu Sultanı I Kılıçarslan ve Danişmendli Beyi Gümüştekin, Halep Meliki Rıdvan, Harran Emiri Karaca ve Artuklu ailesinden Belek muhtemelen Çankırı önlerine gelen kalabalık Haçlı ordusunun diriliğini farketmiş olmalı ki onlara karşı herhangi bir saldırıda bulunmamıştır. Haçlılar bundan sonrası için Sultan I. Kılıçarslan'ın en büyük darbesiyle karşılaşmıştır. Bu darbe Haçlı güzergâhındaki bölgenin boşaltılarak ikmal temin edilebilecek noktaların tahrip edilmesine neden olmuştur.

Haçlı ordusunun Merzifon'a doğru ilerlerken arazinin engebeli olması, çevrenin tahrip edilmiş olması sonucu yaşanan ikmal sıkıntısı, Müslüman birliklerinin sıkı takibi ve saldırılarıyla uğraşması onları iyice bezdirmiştir.[181] Haçlılar Müslüman birliklerinin sürekli saldırıları karşısında ana ordunun gerisinde bir birlik görevlendirmelerine rağmen başarılı olamayınca ordunun birlikte hareket etmesi kararını almışlardır.[182] Buna rağmen açlık sıkıntısı yüzünden sürekli kopmalar meydana gelmiş, kopan Haçlı grupları kısa sürede Müslüman birliklerince yakalanmıştır.[183] Haçlıların geçtiği güzergâhın tahribi ve yapılan artçı saldırılar Müslüman birliklerinin iki ana kısma ayrıldığını göstermektedir. Müslüman kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen tahribat, takip ve saldırı girişimleri Haçlılar üzerindeki baskıyı artırmakla beraber bu durumun birliklerce nöbetleşe yapılması

[179] Aachen, *Historia*, s. 597.; Turan, *Selçuklular*, s. 167.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 18.; Özaydın, "Dânişmendliler", s. 470.; Demirkent, "1101 Yılı", ss. 32-33.; *I. Kılıç Arslan*, s. 37.; *Haçlı Seferleri*, s. 66.; Demirkent, "Yollar Hakkında", ss. 118-119.; Durmaz, "Yürüyüşü", ss. 136-137.; Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 93.; Serdar, "1101 Haçlı", s. 64.; Altan, "Yollar", s. 576.

[180] Aachen, *Historia*, s. 597.; Turan, *Selçuklular*, s. 167.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 18.; Demirkent, "1101 Yılı", ss. 32-33.; *I. Kılıç Arslan*, s. 38.; *Haçlı Seferleri*, s. 66.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 137.; Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 93.; Serdar, "1101 Haçlı", s. 64.

[181] Aachen, *Historia*, ss. 597-603.; Kommena, *Alexiad*, s. 347.; Turan, *Selçuklular*, ss. 167-168.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, ss. 18-19.; Demirkent, "1101 Yılı", ss. 33-35.; *I. Kılıç Arslan*, ss. 38-39.; *Haçlı Seferleri*, s. 66.; "Yollar Hakkında", s. 119.; Ebru Altan, "Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş (1097-1190)", *Tarih Dergisi*, S. 47 (2009), s. 95.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 137.; Bahadır, "Türk-Haçlı", ss. 93-94.; Serdar, "1101 Haçlı", ss. 64-65.; Özer, "Blois ve Chartres Kontu", s. 265.

[182] Aachen, *Historia*, ss. 599-601.; Turan, *Selçuklular*, ss. 167-168.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 19.; Demirkent, "1101 Yılı", ss. 33-35.; *I. Kılıç Arslan*, ss. 38-39.; *Haçlı Seferleri*, s. 66.; Altan, "Anadolu'da", s. 95.; Bahadır, "Türk-Haçlı", ss. 94-95.; Serdar, "1101 Haçlı", s. 64.

[183] Aachen, *Historia*, ss. 599-603.; Demirkent, "1101 Yılı", ss. 33-35.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 137.

onların daha hızlı ve etkin olarak yüksek düzeyde bir faaliyet icra etmelerini sağlamıştır. Aslında Müslüman birliklerinin Haçlılara karşı uyguladığı strateji deyim yerindeyse bir 'sürek avı'dır. İlk önce onlar iyice bezdirilmiş akabinde sürekli tacizlerle yıpratılarak nihayetinde son darbe vurulmuştur. Diğer taraftan gidilen güzergâhın engebeli olması ve çekilen ikmal sıkıntısı ile Haçlı ordusunun ağır yapısı buna karşı bir savunmayı zorlaştırmıştır. Diğer taraftan Müslüman birliklerinin bölgeyi iyi tanıması ve aralarındaki iletişimin sürekliliği onları daha da güçlü duruma getirmiştir.

Haçlı ordusu yolculuk esnasındaki tüm zorluklar ve verdiği birçok kayıptan sonra 2 Ağustos Cuma günü Merzifon civarına ulaşarak ovaya yerleşmeye başlamıştır.[184] Sultan I. Kılıçarslan, Danişmend Bey'i Gümüştekin, Halep Meliki Rıdvan, Harran Emiri Karaca ve Artuklulardan Belek Cuma namazından sonra saat iki veya üç sularında duran orduya ani bir hücum gerçekleştirmesi neticesinde büyük korku ve paniğe kapılan Haçlılar hemen bulabildikleri her türlü malzemeyi kullanarak Müslüman birliklerinden korunmaya çalışmışlardır.[185] Müslüman birliklerindeki süvarilerin yoğun ok atışlarına maruz kalan yorgun ve bitap düşmüş Haçlı ordusu birçok kayıp vermelerine rağmen siperlerin ardında konumlarını korumayı başarması sonucu dağıtılamamıştır. Müslüman birlikleri akşama kadar sürdürdüğü bu harekât sonrasında geri çekilince Haçlılar kamplarının etrafına gözcüler koyarak olası başka bir saldırıya karşı önlem almıştır.[186] Ancak Haçlılara vurulan en büyük darbe: ikmal yönünden engellenmiş olmaları ve Müslüman birliklerinin kararlı bir duruş sergilemesi şeklinde olmuştur. Nitekim ertesi günü Mareşal Konrad idaresinde üç bin kişilik bir Haçlı birliği ikmal temini için Merzifon'a doğru harekete geçmiştir.[187] Muhtemelen onların bu hareketini gören

---

[184] Aachen, *Historia,* ss. 603-605.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 19.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 36.; *I. Kılıç Arslan*, s. 39.; *Haçlı Seferleri*, s. 66.; "Yollar Hakkında", s. 119.; Usta, *Haçlı Seferleri*, s. 74.; Altan, "Anadolu'da", s. 97.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 138.; Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 95.; Serdar, "1101 Haçlı", s. 65.

[185] Aachen, *Historia,* s. 603.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 19.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 37.; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, ss. 39-40.; Altan, "Anadolu'da", s. 98.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 138.; Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 95.; Efe, *Haçlıların Anadolu'da*, ss. 161-162.

[186] Aachen, *Historia*, s. 603.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 37.; *I. Kılıç Arslan*, ss. 39-40.; *Haçlı Seferleri*, s. 67.; Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 95.

[187] Aachen, *Historia*, s. 605.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 37.; *I. Kılıç Arslan*, s. 40.; *Haçlı Seferleri*, s. 67.; "Yürüyüşü", s. 138.; Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 95.

Müslüman birlikleri yakında bulunan kaleyi boşaltarak Haçlılara tuzak kurmuştur. Böylece Haçlılar yakınlarında bulunan kaleyi ele geçirerek içindeki ikmal malzemelerini büyük bir coşkuyla kamplarına götürdükleri esnada Müslüman birliklerinin tuzağına düşerek ağır kayıplar vermiştir.[188] Haçlılar bu olaydan sonra etrafa ikmal aramak üzere dışarı çıkamamış, böylece Müslüman birlikleri tarafından iyice baskı altına alınmışlardır.

Haçlılar artan Müslüman kuvvetlerinin baskısı ve açlığın verdiği bıkkınlık karşısında önceki seferde olduğu gibi son çare olarak sıkça başvurdukları yöntemi uygulamaya karar verdiler. Böylece Milano başpiskoposu Anselm Buis Haçlıları takdis ederken kont Raymond beraberindeki Kutsal Mızrağı göstererek inançlarını ve morallerini artırmak niyetiyle onları savaşa hazırlama yoluna girmiştir.[189] Ancak bu savaş iki taraf içinde büyük zorluklarla geçmiştir. Haçlıların yorgun ve aç olmasının yanında ağır zırhları onları yavaşlatırken Müslüman birliklerinin ise sayı bakımından aşırı kalabalık olan bu orduya karşı güçlü bir direnç göstermelerini gerektirmiştir.

Haçlılar 5 Ağustos Pazartesi günü sabahın erken saatlerinde kont Biandrate idaresindeki Lombardların teşkil ettiği orduyla harekete geçerek uzun bir süre Müslüman birlikleriyle savaştıktan sonra yerini Konrad'ın konutasındaki Almanlar'a bırakarak geri çekilmiştir.[190] Fakat Haçlı orduları birbirlerinin yerine geçip savaşmalarına rağmen artarda geri çekilmek zorunda bırakılmışlardır. Konrad'ın yerine Bourgugne dükü Etienne akabinde Blois kontu Etienne ordularıyla savaşmış ise de bir süre sonra geri çekilmişlerdir.[191] Son olarak Doğu Romalı, Tzitas komutasındaki birlikle desteklenen kont Raymond'un idaresindeki ordunun savaşı

---

[188] Aachen, *Historia*, s. 605.; Turan, *Selçuklular*, s. 168.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 19.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 37.; *I. Kılıç Arslan*, s. 40.; *Haçlı Seferleri*, s. 67.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 138.; Bahadır, "Türk-Haçlı", ss. 95-96.; Serdar, "1101 Haçlı", ss. 64-65.

[189] Aachen, *Historia*, s. 605.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 38.; *I. Kılıç Arslan*, s. 41.; "Yürüyüşü", s. 138.; Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 96.; Efe, *Haçlıların Anadolu'da*, s. 165.

[190] Aachen, *Historia*, s. 607.; Kommena, *Alexiad*, s. 347.; Turan, *Selçuklular*, s. 168.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, ss. 19-20.; Demirkent, "1101 Yılı", ss. 38-39.; *I. Kılıç Arslan*, ss. 40-41.; *Haçlı Seferleri*, s. 67.; Altan, "Anadolu'da", s. 98.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 138.; Bahadır, "Türk-Haçlı", ss. 96-97.; Serdar, "1101 Haçlı", s. 65.; Efe, *Haçlıların Anadolu'da*, ss. 165-166.; Özer, "Blois ve Chartres Kontu", ss. 265-266.

[191] Aachen, *Historia*, s. 607.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 39.; *I. Kılıç Arslan*, s. 41.; Altan, "Anadolu'da", s. 98.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 138.; Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 97.; Efe, *Haçlıların Anadolu'da*, s. 166.; Özer, "Blois ve Chartres Kontu", s. 266.

devralmasına karşın Haçlılar bir başarı elde edememiştir.[192] Kont Raymond Tzitas komutasındaki birlikler geri çekilme esnasında Müslüman kuvvetleri tarafından imha edilmiş, fakat kendisi on kişiyle beraber bir tepede sıkışarak kalması üzerine Etienne de Blois ve Mareşal Konrad'ın yardımıyla kurtulabilmiştir.[193] Bu tür durumlar savaşın süresinin ve şiddetinin artmasına sebep olmuştur. Ayrıca Müslüman birlikleri sayıca az olmalarına rağmen ilk başta ricat taktiğini uygulamış, sonrasında Haçlılara karşı bire bir mücadeleye girmişlerdir.[194] Bu durum Müslüman birliklerinin Haçlılara karşı ne kadar kararlı ve azimli mücadele ettiklerinin kanıtı olmuştur. Anadolu Selçukluları, Danişmendliler, Artuklular ve Suriye bölgesinden gelen askerlerden oluşan böyle müttefik bir ordunun yekvücut halinde kararlı bir şekilde mücadele etmesi Haçlıların durdurulmasında mihenk taşı olmuştur. Nitekim birinci sefer esnasında Kürboğa komutasındaki müttefik ordu bu iradeyi gösterememesi sonucu Haçlılar Urfa, Antakya ve Kudüs'te yeni idareler kurmuştur. İki taraf için oldukça tehlikeli ve zorlu geçen bu mücadele sabahın erken saatlerinden başlayarak akşama kadar sürmesine rağmen kesin bir netice alınamamıştır.[195] Fakat Haçlı ordusunun ilerleyememesi ve Müslüman birliklerinin güçlü bir direnç göstermiş olması muhtemelen iki taraf içinde bundan sonraki süreci tahmin etmelerini kolaylaştırmıştır.

Haçlı liderleri savaştan sonra yaptıkları toplantıda durumlarını ele almış olmalıdırlar. Albertus eserinde gece Haçlı ordugâhında bir paniğin meydana geldiğini ve Raymond'un kaçışı başlattığını bildirmekte ise de Anna Kommena buna neden olanların Lombardlar olduğunu ifade etmektedir.[196] Ayrıca Haçlı liderlerinin kont Raymond ve Tzitas'a Doğu Roma İmparatorluğuna ait sığınabilecekleri bir yer

---

[192] Aachen, *Historia*, s. 609.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 39.; *I. Kılıç Arslan*, s. 41.; Altan, "Anadolu'da", s. 98.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 138.; Efe, *Haçlıların Anadolu'da*, s. 166.

[193] Aachen, *Historia*, s. 609.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 20.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 39.; *I. Kılıç Arslan*, s. 41.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 138.; Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 97.; Serdar, "1101 Haçlı", s. 65.; Özer, "Blois ve Chartres Kontu", s. 266.

[194] Kommena, *Alexiad*, s. 347.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, ss. 19-20.; Demirkent, "1101 Yılı", ss. 38-39.; Altan, "Anadolu'da", s. 92.; Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 96.

[195] Demirkent, "1101 Yılı", ss. 39-40.; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 41.; Küçüksipahioğlu, *Haçlı Kontluğu*, s. 57.; Altan, "Anadolu'da", s. 98.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 138.; Serdar, "1101 Haçlı", s. 65.

[196] Aachen, *Historia*, s. 611.; Kommena, *Alexiad*, s. 347.; Turan, *Selçuklular*, s. 169.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 20.; Demirkent, "1101 Yılı", ss. 39-40.; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 41.; Usta, *Haçlı Seferleri*, s. 74.; Serdar, "1101 Haçlı", s. 65.

sorduklarını bildirmektedir.[197] Işın Demirkent'e göre Lombardların çoğunluğu teşkil etmesinden dolayı bu durumun diğer Haçlıların kaçışını da tetiklemiş olduğudur.[198] Bu kaçış kim tarafından yapılırsa yapılsın Haçlı ordugâhında büyük bir korku ve panik havasının olduğu kesindir. Ancak bu panik bütün Haçlı ordusunu topyekûn bir kaçışa sevk etmiştir. Yine Demirkent, Doğu Romalı Peçenek birliklerinin savaşın kaybedileceğini anlayarak ayrılmaları Haçlı ordugâhındaki paniğin doğmasına neden olan başka bir ihtimal olarak değerlendirmektedir.[199] Diğer taraftan Müslüman kuvvetlerinin gece Haçlı ordugâhı yakınına gelerek onları korkutmak amacıyla korkunç naralar atması[200] muhtemelen bu paniğin şiddetinin artmasına sebep olmuştur. Çünkü Haçlıların kaçtığını haber alan Müslüman birlikleri tehlikeli bir gece takibine girişmeyerek dinlenmeye çekilmiştir.

Müslüman kuvvetlerinin başında ise Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıçaraslan, Danişmendli Beyi Gümüştekin, Halep Meliki Rıdvan[201], Harran Emiri Karaca[202] ve Artuklu ailesinden Belek[203] bulunarak bu mücadele esnasında büyük bir azim ve kararlılık göstererek karşılarına çıkan beş Haçlı ordusunu birer birer geri çekilmeye mecbur bırakmışlardır.[204] Müslüman birliklerinin savaşta üç bin kayıp vermesine

[197] Kommena, *Alexiad*, s. 347.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 39.

[198] Demirkent, "1101 Yılı", ss. 39-40.

[199] Demirkent, "1101 Yılı", s. 40.

[200] Altan, "Anadolu'da", s. 86.

[201] Işın Demirkent Albertus'un kaydı üzerine Melik Rıdvan'ın bu mücadeleye bizzat katılmamış olmakla birlikte yardımcı kuvvetler göndermiş olduğunu kabul etmenin daha doğru bir görüş olacağını ifade etmektedir. Bkz.Demirkent, "1101 Yılı", ss. 37, dpnt, 46.

[202] Aachen, *Historia*, s. 603.

[203] Belek'in adı muharebe esnasında ifade edilmemesine rağmen sonrasında Haçlıları kovalayan liderler arasında yer almıştır. Bu durum bize Belek'in daha önce Türk birliklerine katılmış olduğunu açıkça göstermektedir. Bkz. Aachen, *Historia*, s. 617.; Turan, *Selçuklular*, s. 168.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 41.

[204] Albertus Türk birliklerinin sayısını yirmi bin vermesine karşılık Aksarayi ise kırk bin olarak ifade etmektedir. Aachen, *Historia*, s. 603.; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, ss. 20-21.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 39.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 248,280.; Turan, *Selçuklular*, s. 167.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 18.; Demirkent, "1101 Yılı", ss. 138-40.; *I. Kılıç Arslan*, ss. 36-37.; *Haçlı Seferleri*, s. 66.; Usta, *Haçlı Seferleri*, ss. 73-74.; Muharrem Kesik, "Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları", t.y., s. 238.; Altan, "Anadolu'da", ss. 97-98.; Bahadır, "Türk-Haçlı", ss. 96-97.; Serdar, "1101 Haçlı", s. 65.; Efe, *Haçlıların Anadolu'da*, s. 163.; Özer, "Blois ve Chartres Kontu", ss. 265-266.

rağmen altmış bin kişilik bir Haçlı ordusunu imha etmişlerdir.[205] İbnü'l Esîr ise rivayetinde Anadolu'ya gelen 300.000 Haçlı ordusundan savaştan sonra geceleyin kaçıp kurtulan üç bin kişi dışında kimsenin kalmadığı ifade etmektedir.[206] Akşam geç saatlerde ordugâhlarına çekilmiş olan Müslüman birlikleri Haçlıların kaçtığını öğrenince bu durumu sevinç ve hayretle karşılayarak olası bir gece takibine girişmemiştir.[207] Çünkü bu kaçış bir tuzak ihtimalini akla getirdiği gibi zaten yorgun olan Haçlı birliklerinin fazla uzağa gidemeyeceklerini tahmin etmiş olmalıdırlar. Sabahın erken saatlerinde Müslüman birlikleri Haçlı kampını ele geçirdikten sonra hemen harekete geçerek kaçanları takibe girişmiştir.[208] Sultan I. Kılıçarslan, Danişmendli Beyi Gümüştekin ve Belek[209] yağma faaliyetleriyle uğraşmayarak kuvvetleriyle iki gün boyunca doğrudan giriştikleri bu takipte Haçlı ordusunun çoğunluğunu imha etmiştir.[210] Yine bu takipte birçok ileri gelen Haçlı lideri ve şövalyesi öldürülürken geride bıraktıkları herşey Müslüman birliklerince ele geçirilmiştir. Kont Raymond ve Tzitas beraberindekilerle Bafra'ya diğer Haçlı liderleri ise Sinop'a ulaşmalarıyla beraber surların arkasına sığınmayı başarmaları neticesinde kurtulabilmişlerdir.[211] Bu ordudan geriye çok az kimseyle kalan firari Haçlı liderleri deniz yoluyla önce İstanbul'a sonrasında Kudüs'e gitmişlerdir. Diğer taraftan Müslüman birlikleri Doğu Roma arazisinde olmaları ve Sultan I.

---

[205] Aachen, *Historia*, s. 611.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 40.; *I. Kılıç Arslan*, s. 41.; Durmaz, "Yürüyüşü", ss. 137-138.; Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 97.; Efe, *Haçlıların Anadolu'da*, s. 168.; Altan, "Anadolu'da", s. 98.

[206] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 248.

[207] Demirkent, "1101 Yılı", ss. 40-41.; *I. Kılıç Arslan*, s. 42.; *Haçlı Seferleri*, s. 67.; Efe, *Haçlıların Anadolu'da*, s. 168.

[208] Aachen, *Historia*, s. 611.; Kommena, *Alexiad*, s. 347.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 20.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 41.; *I. Kılıç Arslan*, s. 42.; *Haçlı Seferleri*, s. 67.; Usta, *Haçlı Seferleri*, s. 74.; Altan, "Anadolu'da", s. 98.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 138.; Bahadır, "Türk-Haçlı", ss. 97-98.; Serdar, "1101 Haçlı", s. 65.; Efe, *Haçlıların Anadolu'da*, s. 168.

[209] Albertus burada Belek'i Sorogia'lı Balas olarak ifade etmiştir. Bkz. Aachen, *Historia*, ss. 616-617.

[210] Aachen, *Historia*, s. 617.; Turan, *Selçuklular*, s. 168.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 20.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 41.; "1101 Yılı", s. 42.; *I. Kılıç Arslan*; *Haçlı Seferleri*, ss. 67-69.; Altan, "Anadolu'da", ss. 98-99.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 138.; Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 98.; Serdar, "1101 Haçlı", s. 65.; Efe, *Haçlıların Anadolu'da*, ss. 168-169.; Özer, "Blois ve Chartres Kontu", s. 266.

[211] Aachen, *Historia*, s. 611.; Kommena, *Alexiad*, s. 347.; Turan, *Selçuklular*, s. 168.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 20.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 41.; *I. Kılıç Arslan*, s. 42.; *Haçlı Seferleri*, ss. 67-69.; Küçüksipahioğlu, *Haçlı Kontluğu*, s. 57.; Altan, "Anadolu'da", s. 99.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 138.; Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 98.; Serdar, "1101 Haçlı", s. 65.; Efe, *Haçlıların Anadolu'da*, s. 169.; Özer, "Blois ve Chartres Kontu", s. 266.

Kılıçarslan'ın yeni bir ordunun Konya üzerine yürüdüğünü haber alması üzerine Haçlı takibine son vererek geri dönmüşlerdir.[212]

Sonuç olarak Avrupalı soyluların, kontların, düklerin, şövalyelerin ve din adamlarının iktidar hırsıyla kandırıp getirdikleri yüzbinlerce insana ihanet ederek kendilerini tehlikede hissettikleri biranda onları yapayalnız bırakarak kaçmış ve ölümlerine sebep olmuşlardır. Bu mücadele esnasında Müslüman birliklerinin başında daha önce Haçlılarla savaşmış olan isimlerin bulunması onların harekât tarzını belirlemesinde önemli bir yer tutmuş ve başarılarına güçlü bir katkı sağlamıştır. Ayrıca Belek'in Antakya kuşatmasına katılması ve sonrasında meydana gelen gelişmeleri diğer liderlerle paylaşmış olması muhtemeldir. Çünkü Haçlı ordusu Merzifon'da tıpkı Antakya önlerinde gerçekleştirdiği gibi dini senaryolarını aynen uygulamış, savaş planlarını eskisine benzer şekilde kurmuşlardır. Bu durum da tecrübeli liderlerin Haçlıların yapacaklarını tahmin etmelerini sağlamış böylece orduyu hazır hale getirerek başarıya giden yolun açılmasını sağlamıştır.

Bu savaşın sonucu Kuzey Anadolu'da Müslüman hâkimiyetini sağlamlaştırdığı gibi Doğu Roma İmparatorluğu'nun bölgeye gelen Haçlılarla beraber yeniden hayat bulmasını da engellemiştir. Böylece Müslümanların Haçlılara karşı olan mücadelesi yeniden canlanırken bunun etkisi Anadolu'nun güneyi ve Suriye bölgesine de kısa zamanda yansımıştır. Ayrıca bu seferden sonra Sultan I. Kılıçarslan'ın Anadolu'dan gelen destek birlikleriyle mücadelesini başarıyla tamamlaması neticesinde doğudaki askeri potansiyelin farkına vararak yönünü o tarafa çevirmesine neden olmuştur. Çünkü bu birlikteliğin Sultan I. Kılıçarslan'da Anadolu'nun siyasi birliğinin sağlanması fikrini doğurmuş olması muhtemeldir. Diğer taraftan kont Raymond Suriye bölgesine gittiği esnada Antakya'da Tankred tarafından bu sefer yüzünden tutuklanması Haçlılar arasındaki ihtilafların devam ettiğini göstermektedir. Haçlılar bekledikleri desteğin artık karadan gelemeyeceğini görmüş ve kendi başlarının çaresine bakmak zorunda kalmşılardır. Dolayısıyla Haçlılar idarelerine gelen Avrupalı denizcilerle iyi ilişkiler kurarak onların bölgeye bağımlı hale gelmelerini

[212] Aachen, *Historia*, s. 617.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 21.; Özaydın, "Dânişmendliler", s. 470.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 41.; *I. Kılıç Arslan*, s. 42.; *Haçlı Seferleri*, s. 70.; Usta, *Haçlı Seferleri*, s. 74.; Altan, "Anadolu'da", s. 99.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 138.; Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 138.

sağlayacak bir siyaset izlemelerine neden olmuştur. Çünkü bu mücadelenin başarısızlığa uğramasıyla Anadolu yollarının Haçlılara kapanmış olduğunu görmüşlerdir. Öte yandan bölgedeki Haçlı idarelerine gelebilenlerin sadece lider kadrodan oluşması onları kısa sürede teşkilatlanmasına katkı sağlayarak ordularını daha deneyimli bir hale getirmiştir. Diğer taraftan Anadolu'daki savaşta başarısız olup engellenmeleri ve ordularını kaybetmeleri bu liderler üzerinde bir korku psikolojisi oluşturmuştur. Bu konu Haçlı müelliflerinin tarih yazımına da yansımıştır. Çalışmanın konusunu oluşturan Belek'in Anadolu mücadelesine katılmasından sonra Haçlılar üzerinde bıraktığı bu korku onlar sayesinde kısa sürede Suriye bölgesinde de yayılmıştır.

Belek bu sefer sayesinde bir zamanlar dedesi Artuk Bey'in at sürdüğü topraklarda hareket icra etme olanağı bulmuştur. Artuklu ailesinin bu bölgeye yabancı olmaması, Belek'in bu sefer esnasında bölgede rahat bir şekilde hareket etme imkânı vermiştir. Artuklu ve Türkmen askerlerinin komutanı olarak çok genç yaşta bulunan Belek'in bu mücadeleye katılması onun kendi ilişkilerini kurmasının önünü açmıştır. Dönemin Anadolu'sunda iki önemli güç olan Anadolu Selçukluları ve Danişmendlilerle olan ilişkisi muhtemelen bu mücadele esnasında pekişmiştir. Nitekim tarihi süreç içerisinde görüleceği gibi iki devlet de Belek'e karşı daima olumlu bir yaklaşım içinde olmuştur. Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan'ın eşi tarafından kendisine *"Sultan nice defalar sizi methederek dedi ki, bütün Türk emirleri içinde Belek derecesinde akıllı ve kudretli kimse yoktur"* dediğini belirtmiştir.[213] Muhtemelen Sultan I. Kılıçarslan bu sözleri 1101 yılında gelen Haçlı ordularıyla mücadele esnasında tanıdığı Belek'in gösterdiği gayret ve çabalardan ötürü söylemiştir. Sultan I. Kılıçarslan'ın bu sözleri Belek'in mücadele esnasında askeri açıdan başarılı taktikler sunmasından kaynaklanmaktadır. Çok genç bir yaşta olan Belek'in yetenekleri karşısında Sultan I. Kılıçarslan sessiz kalamamıştır. Çünkü iki lider arasında ortak harekete giriştikleri tek mücadele 1101 yılındaki Haçlı ordularına karşıdır. Sultan I. Kılıçarslan'ın sözleri gerçekten Belek'in bu mücadelede büyük bir çaba sarf ettiğini göstermektedir.

[213] Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 351.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 60.

Belek'le beraber Artukoğulları ve Kutalmışoğulları arasındaki ilişki yeni bir döneme girmiştir. Bunun nedeni ise Artuk Bey'in Süleymanşah'ın öldüğü savaşta göstermiş olduğu çabadır. Ayrıca Belek Haçlı kampı basıldığı esnada yağma faaliyetlerine girişmeyerek derhal diğer liderlerle birlikte kaçanları takibe girişmiştir. Böylece çok genç yaşta olan Belek birçok emir ve liderin gösteremediği büyük bir olgunluk örneği sergilemiştir. Çünkü Belek'in derdi ganimet değil asli amacı din gayretiyle Müslümanları gelen Haçlılardan korumaya ve en acı şekilde şahit olduğu vahşetlerine engel olmaya çalışmaktır.

1.4.3.3. 1101 yılı Haçlı Seferlerinin İkinci ve üçüncü ordusuyla mücadele

1101 Yılı Haçlı seferlerini oluşturan ikinci ordu Nevers kontu II. William komutasında Fransa'dan yola çıkarak İstanbul'a ulaşmıştır. İstanbul boğazını geçen Nevers kontu II. William harekete geçerek Ankara'ya kadar gelmiş, sonrasında Konya taraflarına yönelmiştir. Ancak Sultan I. Kılıçarslan ve Danişmedli beyi Gümüştekin'in durumu öğrenerek Merzifon'da mağlup ettikleri Haçlıların ardından vakit kaybetmeyerek Müslüman birlikleriyle hızlıca gelmesi Nevers kontu II. William'ı epeyce zor bir duruma sokmuştur.[214] Konya'yı kuşatmasına rağmen alamayacağını anlayan Nevers kontu iki gün sonra tekrar yola koyulma emri vermiştir. Fakat Müslüman birliklerinin düzenlediği hücumlar ve güzergâhlarını tahrip etmesi neticesinde Haçlı ordusu iyice güçten düşmüştür.[215] Nihayetinde 13 Ağustos'ta Haçlı ordusu Ereğli yakınlarında Müslüman birlikleriyle girdiği savaşta bozguna uğrayarak çözümü kaçmakta bulmuş, liderleriyle beraber Doğu Roma İmparatorluğu'na ait Ermenek'e sığınanlar dışında hepsi imha edilmiştir.[216] Buradaki

[214] Aachen, *Historia*, ss. 619-621.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 21.; Özaydın, "Dânişmendliler", s. 470.; Demirkent, "1101 Yılı", ss. 43-44.; "Yollar Hakkında", ss. 119-120.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 139.; Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 99.; Usta, *Haçlı Seferleri*, s. 74.; Altan, "Anadolu'da", s. 99.

[215] Aachen, *Historia*, ss. 621-623.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, ss. 21-22.; Özaydın, "Dânişmendliler", s. 470.; Demirkent, "1101 Yılı", ss. 45-46.; *I. Kılıç Arslan*, ss. 43-44.; *Haçlı Seferleri*, s. 70.; Usta, *Haçlı Seferleri*, s. 74.; Kayhan, "Artuklu- Dânişmendli", 2008, s. 477.; Altan, "Anadolu'da", ss. 99-100.; Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 99.

[216] Aachen, *Historia*, ss. 621-623.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 22.; Özaydın, "Dânişmendliler", s. 470.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 46.; *I. Kılıç Arslan*, ss. 43-44.; *Haçlı Seferleri*, s. 70; Usta, *Haçlı Seferleri*, s. 74.; Kayhan, "Artuklu- Dânişmendli", 2008, s. 478.; Altan, "Anadolu'da", s. 99.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 139.; Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 99.; Efe, *Haçlıların Anadolu'da*, ss. 174-175.

askerlerle kendilerini Antakya'ya götürmek konusunda anlaşan Haçlılar yolda bunlar tarafından soyulduktan sonra sefil bir halde oraya ulaşabilmiştir.[217] Böylelikle bu ikinci orduda büyük bir hezimete uğratılarak Müslüman birlikleri tarafından dağıtılmış İslâm coğrafyasına yönelik bir tehdit daha ortadan kaldırılmıştır.

Sultan I. Kılıçarslan komutasındaki Müslüman birlikleri dinlenmeye fırsat bulamadan başka bir Haçlı ordusu için yeniden harekete geçmiştir. Çünkü onlar ikinci orduyla mücadele ettikleri esnada Aquitaine dükü IX. Guıllame, Bavyera dükü Welf ve I. Haçlı seferine katılmış olan Fransa kralının kardeşi Hugo Vermandois komutasındaki üçüncü bir ordu Anadolu içlerine doğru ilerleyerek Akşehir, İsmil ve diğer bazı kasabalara saldırıp tahrip edip yağmalamışlardır[218]. Nihayetinde Müslüman birlikleriyle Ereğli yakınlarında yaptıkları savaşta ağır bir bozguna uğrayan bu Haçlı ordusu da diğer dükler, kontlar, şövalyeler ve piskoposlar gibi yanlarındaki herşeyi ve herkesi bırakarak kaçmış, dağlık bölgeye sığınmış akabinde kurtulan çok az sayıda kişi Tarsus'a ulaşmayı başarmıştır.[219]

Kaynaklarda Belek'in adı ikinci ve üçüncü orduyla mücadelede geçmektedir. Ancak Sultan I. Kılıçaraslan Merzifon savaşından çok kısa bir süre sonra gelen ikinci Haçlı ordusunun haberini alarak geri dönmüştür.[220] Aradaki sürenin kısa olması Belek'in, Sultan I. Kılıçarslan'la beraber olduğunu izlenimi vermektedir. Ayrıca 1101 yılında gelen üçüncü Haçlı ordusuyla mücadelede Albertus eserinde Sultan I. Kılıçaraslan, Danişmendli Beyi Gümüştekin ve Halep emiri Karaca ile Agymith[221]

---

[217] Aachen, *Historia*, s. 625.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 22.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 47.; Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 100.

[218] Mateos, *Vekayinâme*, ss. 216-218.; Aachen, *Historia*, ss. 625-629.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 23.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 47.; *I. Kılıç Arslan*, ss. 44-45.; *Haçlı Seferleri*, s. 71.; Kayhan, "Artuklu- Dânişmendli", 2008, s. 478.; Altan, "Anadolu'da", ss. 99-100.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 130.; Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 100.

[219] Mateos, *Vekayinâme*, ss. 218-219.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, ss. 147-149.; Aachen, *Historia*, ss. 629-630.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, ss. 83-84.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, ss. 23-24.; Özaydın, "Dânişmendliler", s. 470.; Demirkent, "1101 Yılı", ss. 52-54.; *I. Kılıç Arslan*, ss. 45-46.; *Haçlı Seferleri*, ss. 71-72.; Usta, *Haçlı Seferleri*, ss. 74-75.; Kayhan, "Artuklu- Dânişmendli", 2008, ss. 52-54.; Altan, "Anadolu'da", s. 100.; Durmaz, "Yürüyüşü", s. 139.; Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 100.; Efe, *Haçlıların Anadolu'da*, ss. 180-184.

[220] Aachen, *Historia*, s. 621.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 44.; "Yollar Hakkında", s. 120.; Bahadır, "Türk-Haçlı", ss. 98-100.

[221] Meraga Emiri Ahmedil b. İbrahim olması olasıdır. Beş bin kişilik bir süvari kuvveti sahiptir. Bkz. İbnü'l Adîm, *Buġyetü't-ṭaleb*, ss. 101-102.

adlı bir emiri daha rivayet etmiştir.[222] Bu liderlerin isimlerinin belirtilmesi Belek'in de Müslüman birlikleriyle ortak hareket ettiğini göstermektedir. Çünkü onun gibi uzaktan gelerek mücadeleye katılan Halep emiri Karaca'nın hala orduda bulunması oluşan bu birlikteliğin dağılmadığını göstermektedir. Ayrıca 1101 yılında gelen üçüncü Haçlı ordusuyla yapılan savaşta Müslüman kuvvetlerinin çok kalabalık olduğunun ifade edilmesi[223] Müslümanlar arasında oluşan ittifak ordusunda herhangi bir ayrılın meydana gelmediğini göstermektedir. Çünkü birbiri ardınca gelen üç ordu karşısında Müslüman birliklerinin birisiyle mücadele biter bitmez geçerek diğerine karşı durdurmak amacıyla hızla harekete geçmiştir. Sonuç olarak Müslüman birlikleri dağılmayı bırak dinlenmeye dahi fırsat bulamamışlardır. Bu durum bize Belek'in idaresindeki kuvvetle 1101 yılında gelen üç Haçlı ordusuna karşı diğer liderlerle hareket ettiğini göstermektedir.

1.5. Belek'in el-Cezire Bölgesinde Yerleşme Faaliyetleri

Belek Anadolu'da 1101 yılında gelen Haçlı ordularına karşı mücadeleye katılmış ve başarılı faaliyetlerde bulunmuştur. Belek'in tam olarak ne zaman döndüğü hakkında herhangi bir kayıt mevcut değildir. Muhtemelen müttefik ordunun dağılmasından sonra Belek de bölgesine geri gelerek tekrar amcalarıyla ortak hareket etmeye devam etmiştir. Belek hakkında bu yıllarda bilinen tek kayıt İbnü'l Esîr'in rivayet ettiği el-Cezire bölgesindeki Ane ve el-Hadîse[224] kasabalarını hâkimiyetine alma girişimidir.[225] Tutuş döneminde Musul bölgesindeki Ukayli direncinin kırılması sonrası bölge Türkmenler tarafından büyük bir ilgi görmüştür. Nitekim kısa süre sonra Kürboğa bu bölgeyi ele geçirmiş onun ölümünden sonra Türkmen emiri Musa

[222] Aachen, *Historia*, s. 629.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 52.; "Yollar Hakkında", ss. 115-22; Bahadır, "Türk-Haçlı", s. 95.; Mevlüt Poyraz, "I. Haçlı Seferi ve Harran Emirlerinin Haçlılarla Mücadelesi", *İslâm Tarihi ve Medeniyetinde Harran*, Berikan Yay., Ankara 2018, C. I, s. 129.

[223] Mateos, *Vekayinâme*, s. 218.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 52.

[224] el-Cezire'ye bağlı olup Rakka ve Hit arasında yer alan Ane, Fırat'ın ortasında nehir ve buradan meydana gelen kanal ile etrafı sarılı küçük bir şehirdir. El-Hadise iki tane olmakla beraber burada adı geçen şehir ise Âne gibi etrafı suyla ve çevrili onun alt tarafında bulunmaktadır. Bkz. İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen, 2. Baskı, Yeditepe Yay., İstanbul 2017, s. 215.; Ebü'l Fida, *Ebü'l Fida Coğrafyası (Takvimü'l-Büldan)*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yay., İstanbul 2017, s. 241.; Bkz. Streck, "Âne", *İA*, MEB, İstanbul 1978, C. 1, ss. 432-433.; E. Herzfeld, "Hadise", *İA*, MEB, İstanbul 1987, C. 5/1, ss. 54-55.; Sevim, *Suriye ve Filistin*, s.162, dpnt.474.

[225] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 299.; Yinanç, "Belek", s. 469.; Alptekin, "Belek", s. 402.; Usta, "Artukoğlu Belek", s. 357.

idareyi ele almasına rağmen şehir Ceziret-i ibn Ömer hâkimi Çökürmüş'e geçmiştir.[226] Çökürmüş Musul bölgesinin bir kısım yerlerini ele geçirmesine rağmen tamamına hâkim olamamıştır. Diğer taraftan Büyük Selçuklu devletine bağlı Arap emiri Sadaka b. Mansûr kendisine Hille'yi merkez olarak belirledikten sonra saltanat mücadelesini fırsat bilerek genişleme faaliyetlerine girişmiştir.[227] Bu dönemde İlgazi b. Artuk ve Sadaka b. Mansûr arasında iyi ilişkiler mevcuttur. Bu durum muhtemelen Belek'in onun kendi girişimine müdahale etmeyeceğini düşündürmüş olmalıdır. Çünkü İlgazi ve Sadaka b. Mansûr arasında Sultan Muhammed saflarında olmaları nedeniyle ortak bir bağ bulunmaktadır. Bu bağ İlgazi'nin Bağdat'a şahne[228] olarak görevlendirilmesinden[229] sonra giderek gelişmiştir. Nitekim İlgazi ve Sadaka, Sultan Berkyaruk tarafından Bağdat'a şahne olarak gönderilen Gümüştekin el-Kaysarî ile buraya gelen Emir Yinal'a karşı ortak mücadele etmişlerdir.[230]

Bağdat'la Suriye bölgesi arasında kalan Âne ve el-Hadise şehirlerinin geçiş noktasında ve Fırat nehrinin kenarında olması önemlerini arttırmaktaydı. Çünkü burası kara yoluyla yapılan ticari ve askeri geçiş noktası olmakla beraber Fırat'ın kenarında olması sebebiyle nehir taşımacılığında da önemli bir yere sahiptir. Belek'in burayı ele geçirme düşüncesi muhtemelen bu dönemde Bağdat'ta şahnelik yapan amcası İlgazi'ye destek amacıyla yakın olma isteği ve hâkimiyetini tesis edeceği bir yere sahip olma amacı taşımaktadır. Çünkü amcası İlgazi Selçuklu devletinde iktidar savaşlarının yaşandığı bir dönemde Halifenin ikamet ettiği ve bu nedenle Sultanların ilk hedefi olan Bağdat gibi bir şehre şahne olması oldukça büyük bir sorumluluğu da beraberinde getirmiştir. İlgazi bir yandan görevini yerine getirmeye çalışırken diğer yandan Sultan Muhammed'in safında olması hasebiyle karşı tarafın gönderdiği şahnelere ve emirlere gücü yettiğince karşı durmaya

[226] Işın Demirkent, "Kürboğa", *DİA*, TDV, Ankara 2002, C. 26, ss. 562-563.; Omeed. I. Jowzalı, *Selçuklular Döneminde Musul (1057-1127)*, Gazi Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi)., Ankara 2004, ss. 86-87.; Gülay Öğün Bezer, "Ukaylîler", *DİA*, TDV, İstanbul 2012, C. 42, s. 61.

[227] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 287.; İbrahim Kafesoğlu, "Sadaka b. Mansûr", *İA*, MEB, İstanbul 1966, C. 10, s. 25.; Abdülkerim Özaydın, "Mezyedîler", *DİA*, TDV, Ankara 2004, C. 29, s. 550.; "Sadaka b. Mansûr", *DİA*, TDV, İstanbul 2008, C. 35, ss. 375-386.

[228] Bkz. Erdoğan Merçil, "Şahne", *DİA*, TDV, İstanbul 2010, C. 38, ss. 292-293.

[229] İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, s. 30.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 270.; Sevim, "Artukoğlu İlgazi", ss. 651-657.

[230] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 288-291.; Sevim, "Artukoğlu İlgazi", ss. 655-657.; Kafesoğlu, "Sadaka b. Mansûr", s. 25.; Özaydın, "Sadaka", s. 386.

çalışmaktaydı. Bu nedenle sürekli olarak kendisine destek olacak emirler ve kuvvetlere gereksinim duymuştur. İşte bu dönemde muhtemelen bölgeye geri dönmesinin akabinde Belek derhal harekete geçerek Musul ve çevresine yakın olan bu iki küçük yerleşim birimine yönelmiştir. Böylece Suriye ve Bağdat arasındaki güzergâhta bulunan bu iki küçük yerleşim yerine sahip olacak ve istendiğinde amcasına kısa sürede sağlayacağı bir yer edinmiş olacaktır. Ayrıca Fırat nehri aracılığıyla Urfa ve Suruç bölgesine kolaylıkla ulaşabileceği için Haçlılarla mücadelesine devam edebilecektir.

Belek Eylül-Ekim 1103'te harekete geçerek Beni Yaiş b. İsa b. Hilat'ten Ane ve el-Hadise kasabalarını almıştır.[231] Belek'in buradaki hâkimiyeti Beni Yaiş'in şehrin ileri gelenleriyle beraber Sadaka b. Mansûr'a başvurması yüzünden kısa süreli olmuştur.[232] Beni Yaiş ve şehrin ileri gelenlerinin Sadaka b. Mansûr 'e başvurarak Belek'ten Ane'yi geri almasını istemişlerdir.[233] Sadaka b. Mansûr genişleme faaliyetleri içerisinde olduğundan ve şehrin önemli bir konumda olmasında dolayı bu fırsatı kaçırmayarak kabul edip hemen harekete geçmiştir. Çünkü hem Fırat'ın kenarında olması hem de Bağdat'tan Musul ve Suriye bölgesine giden yol üzerinde bulunması şehrin önemini artırmaktadır. Ayrıca Sadaka b. Mansûr'un Araplar nezdindeki itibarı onu harekete geçiren önemli bir faktör olmuştur. Aslında Selçuklu coğrafyasında Araplar nezdinde Ukaylilerin boşluğunu Sadaka'yla birlikte Mezyediler doldurmaya başlamıştır. Böylece Sadaka b. Mansûr ile Beni Yaiş ve şehrin ileri gelenleri Âne istikametine doğru yola koyulmuştur.[234]

Belek ise Sadaka b. Mansûr'un kendisine başvuranlarla beraber geldiğini haber alması üzerine şehirden ayrılmıştır. Muhtemelen sonrasında anlaşılacağı gibi Fırat'ın doğu yakasına geçmiştir. Nihayetinde Sadaka b. Mansûr şehri geri aldıktan sonra kendisine başvuranlardan rehineler alıp Ane'ye bir kısım kuvvet bırakıp geri

[231] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 299.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 60.; El-Ömerî, *Türkler Hakkında*, s. 238.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 165.; Bulduk, *Mardin*, s. 44.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 33.; Artuk, "Balak", s. 128.; Yinanç, "Belek", s. 469.; Alptekin, "Belek", s. 402.; Usta, "Artukoğlu Belek", s. 357.

[232] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 299.; Yinanç, "Belek", s. 469.; Alptekin, "Belek", s. 402.; Usta, "Artukoğlu Belek", s. 357.

[233] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 299.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 165.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 33.; Usta, "Artukoğlu Belek", s. 357.

[234] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 299.

dönmüştür. Bunun üzerine Belek iki bin Türkmen askeriyle Âne'ye doğru harekete geçmiş ve Sadaka b. Mansûr 'in burada bıraktığı kuvvetle kısa süreliğine mücadele etmiştir Fakat aralarında Fırat nehrinin olması mücadeleyi iki taraf içinde zorlaştırmıştır. İşte bu esnada Sadaka b. Mansûr 'in adamları büyük bir hataya düşerek Belek ve askerlerine nehrin geçit yerini göstermişlerdir. Belek, Sadaka b. Mansûr'un adamlarının gösterdiği yerinden Fırat'ı geçip onları aileleriyle birlikte esir alıp mallarını yağmalamıştır.[235] Belek Âne'yi ikinci defa hâkimiyetine aldıktan sonra Fırat'ın batı tarafından ilerleyerek Hit'e doğru yönelmiştir. Sadaka b. Mansûr Sadaka b. Mansûr bu haber üzerine harekete geçmiş ise de Belek'in aynı gün döndüğünü öğrenince o da geri gelmiştir.[236] Belek'in Sadaka b. Mansûr ile doğrudan bir savaşa girmemesinin sebebi iki aile arasındaki mevcut ilişkiden kaynaklanmış olmasıdır. Çünkü Belek'in amcası İlgazi'nin Bağdat şahnesi olmasından ötürü en büyük destekçisi Sadaka b. Mansûr'dur. Muhtemelen amcası İlgazi'nin bizzat Belek'e haber gönderip engellemesi veya onun Sadaka b. Mansûr'la ilişkisinin bozulmasından endişe ederek geri dönmüş olması muhtemeldir. Diğer taraftan Sadaka b. Mansûr'un bu bölgede güçlü ve yeterli derecede askeri bir kuvvete sahip oluşu Belek'in burada hâkimiyet kurması halinde bile devam ettiremeyeceği düşüncesiyle geri dönmüş olması da ihtimal dâhilindedir. Ayrıca yanında şehri alabilecek kadar yeterli sayıda asker bulunmaması sebebiyle geri dönmüş olabileceği de düşünülebilir. Muhtemelen Belek bu yüzden Hît'e yöneldikten sonra aynı gün geri dönmüştür. Çünkü Sadaka bu bölgede güçlü olmasının yanında Sultan Muhammed'e olan desteğinden dolayı oldukça kabul gören bir emirdir.

Öte yandan Belek'in amcalarına olan bağlılığı ve Artuklu ailesi içindeki birlikteliğin güçlü olması göz önünde bulundurulduğunda onun bu girişimlerinde bağımsız hareket edemeyeceği söylenebilir. Muhtemelen bu girişim öncesinde İlgazi'nin Gümüştekin el-Kaysarî'ye karşı yardıma çağırmış olduğu Sökmen'in yanında bölgeye gelerek buraları tanıma olanağı bulmuştur. Akabinde onlarla bir istişareden sonra bu bölgeye yönelmiş olması muhtemeldir. Ayrıca amcası İlgazi'nin Bağdat'ta şahne olması dolayısıyla, Belek'e askeri olmasa da siyasi bir destek

[235] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil,* C. 10, s. 299.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel,* 2001, C. II, s. 165.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 33.; Usta, "Artukoğlu Belek", s. 357.

[236] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil,* C. 10, s. 299.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 33.; Usta, "Artukoğlu Belek", s. 357.

sağladığı kuvvetle muhtemeldir. Sadaka b. Mansûr'un Belek'in girişimine müdahalesi neticesinde bölgede faaliyet gerçekleştiremeyeceklerini anlayan İlgazi'nin sonrasında Sultan Berkyaruk'un safına geçmesine etki etmiş olması düşünülebilir.

1.6. Belek ve Harran Savaşı

Haçlılar bölgeye yerleşmelerinden itibaren Müslüman liderler arasında süregelen mücadelelerden istifade ederek sürekli bir genişleme faaliyetleri içerisinde olmuşlardır. Haçlı liderlerinin hedefinde özellikle büyük ve güçlü kalelere sahip şehirler öncelikli olmaktadır. Bu dönemde Halep üzerinde kurdukları baskıya rağmen bağlantı yollarının açık olması nedeniyle Haçlılar istediklerini elde edememişlerdir. İşte bu dönemde Haçlılar bölge üzerindeki hâkimiyetlerini güçlendireceği ve baskıyı artırabilecekleri bir fırsatla karşılaşmıştır. Çünkü doğudaki Müslüman komşuları Sökmen ve Çökürmüş arasında büyük bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştır.[237] İkinci olarak Harran'da çıkan iç karışıklıklar sonucu Emir Karaca öldürülerek tüm adamları şehirden çıkarılmıştır.[238] İbnü'l Esîr eserinde Haçlıların işgal faaliyetleri esnasında Müslüman liderlerinin ve ordularının birbirleriyle savaştığı, aralarında ortak bir görüş ve arzu olmadığını ifade ederek ellerindeki servetin heder edildiğini belirtmektedir.[239] Süryani Mihail eserinde Müslüman liderlerin birbirleriyle sürekli mücadele halinde olduklarını gören Haçlıların bu durumdan dolayı iyice cesaret aldıklarını ifade etmektedir.[240] Gerçekten bu durum Haçlıların bölgedeki

[237] Yakuti daha önce amcası Sökmen'in maiyetinde Diyarbekir emiri Yinal'e yardıma gitmiş ve burada Kürboğa ile yaptıklar savaşta esir edilerek Mardin'de hapsedilmiştir. Fakat Artuk Bey'in karısının isteği üzerine serbest bırakılan Yakuti Mardin'e olan sevgisinden dolayı ayrılmayarak buraya yerleşmesinde ksıa süre sonra şehri ele geçirmiştir. Yakutî Mardin hâkimi olarak Musul ve Ceziret-i İbn Ömer hâkimi olan Çökürmüş'ün idaresindeki Nusaybin'e sık sık akınlar düzenlemiştir. Yakuti yaptığı son bir akında Çökürmüş'e bağlı askerlerin attığı bir ok neticesinde vurularak ölmüştür. Bunun üzerine Artuk Bey'in karısı Sökmen'in yanında giderek oğlunun intikamını alması talebinde bulunmuştur. Sökmen ve Çökürmüş arasında Yakutî'nin ölümü sebebiyle bu dönemde bir düşmalık mevcuttur. İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 316-317.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 167.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 37.; Sevim, "Artukoğlu Sökmen'in", ss. 514-15, dpnt, 45.

[238] Muhammed Isfahani adlı bir şahıs Emir Karaca'nın adamı Çavlı ismindeki adamıyla yakınlaşarak dostluk kurmuştur. Akabinde Emir Karaca sarhoş bir halde bulunduğu esnada kendisine ihanet eden hadımının yardımlarıyla Çavlı tarafından öldürülmüştür. İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 303.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 37.; Sevim, "Artukoğlu Sökmen'in", ss. 516, dpnt, 49.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 89.

[239] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 303.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 89.

[240] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 55.

faaliyetlerinin artarak devam etmesinde en önemli unsur olmuştur. Nitekim karışıklıklardan istifade etmeyi iyi bilen Haçlılar hemen harekete geçmiştir. Diğer yandan Willermus eserinde II. Bauoduin'in uzun zamandır Harran'ı ele geçirme isteğinde olduğunu ve bu nedenle buraya sürekli akınlar düzenleyerek bölgeyi tahrip ettiğini ifade etmektedir.[241] Nihayetinde II. Bauoduin tüm kuvvetlerini toplayarak Antakya'daki Bohemund ve Tankred'e haber göndererek yardıma çağırmıştır.[242] Böylece II. Bauoduin, Bohemund, Tankred, Joscelin ile din adamlarından Daimbert, Bernhard ve Benediktus'la beraber Ermeni askerlerinin katılmış olduğu Haçlı ordusu Harran'a yönelerek şehri kuşatma altına almıştır.[243] Fakat Harran ahalisi önceden yapılan saldırılar ve şimdi de şiddetli kuşatma karşısında şehri Haçlılara karşı savunmaya devam etmiştir.[244] Ancak buradaki diğer önemli bir husus Haçlı liderlerinin şehir üzerindeki hâkimiyet mücadelesinden kaynaklanan ihtilaflarıdır. Nitekim ilk ayrılık şehrin üzerine II. Baudouin'in mi yoksa Bohemund'un mu sancağının asılacağı konusunda meydana gelmiştir.[245]

Sökmen ve Çökürmüş birbirleriyle savaşmak üzere hazırlıklarını sürdürürken Haçlıların faaliyetinden haberdar olmuşlardır. Bunun üzerine Haçlı tehdidine karşı birbirlerini işbirliğine davet ederek hayatlarını Allah rızası ve onun yolunda cihad için feda edecekleri konusunda anlaşmışlardır.[246] Böylece Sökmen yedi bin kişilik bir Türkmen kuvveti ile Çökürmüş ise Türk, Kürt ve Araplardan oluşan üç bin kişilik bir askerle Habur civarında birleştikten sonra harekete geçerek Resülayn'da karargâh

---

[241] Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, ss. 110-111.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 89-90.

[242] Mateos, *Vekayinâme*, s. 223.; Sevim, "Artukoğlu Sökmen'in", s. 516.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 88-89.; Usta, "Haçlılar", s. 361.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, s. 116.

[243] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 313.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 223.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 160.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 55.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, ss. 19-20.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, ss. 110-111.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 60.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 167.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 34.; Sevim, "Artukoğlu Sökmen'in", s. 516.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 87-93.; Usta, "Haçlılar", s. 361.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, ss. 115-116.; Ahmet Kütük, "Unutulan Zafer: Harran Savaşı (1104) ve Türk-İslâm Tarihindeki Yeri", *İslâm Tarihi ve Medeniyetinde Harran*, Berikan Yay., Ankara 2018, C. I, ss. 159-162.

[244] Mateos, *Vekayinâme*, s. 223.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019; Artuk, *Artukoğulları*; Sevim, "Artukoğlu Sökmen'in", s. 516.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 93.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, s. 117.; Kütük, "Unutulan Zafer", s. 162.

[245] Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 112.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 94.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, s. 117.; Kütük, "Unutulan Zafer", s. 160.

[246] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 303.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 69.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 167.; Sevim, "Artukoğlu Sökmen'in", s. 516.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 92.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, s. 117.; Kütük, "Unutulan Zafer", s. 158.

kurmuştur.[247] Bu dönemde Artuklu ailesinin lideri konumunda bulunan amcası Sökmen'e bağlılığı devam eden Belek'in Haçlılara karşı birçok bölgede mücadele etmesi dikkate alındığında bu savaşa katılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Diğer taraftan Ane ve Hadise kasabalarına karşı girişimi engellen Belek'in tekrar Artuklu ailesinin idaresindeki bölgeye dönmüş olması muhakkaktır. Zaten Sökmen'in Musul ve Ceziret-i İbn Ömer hâkimi Çökürmüş'e karşı bir hazırlık sürecinde olması amcasına bağlı Belek'in tekrar ona katıldığının göstergesidir. Ayrıca bu döneme değin Haçlılara karşı yapılan seferlerin çoğuna katılan Belek'in buna kayıtsız kalması düşünülemez. Nitekim Mükrimin Halil Yinanç ve Coşkun Alptekin de Belek hakkında yazmış oldukları Ansiklopedi maddelerinde onun bu sefere katıldığını ifade etmişlerdir.[248]

Müslümanların geldiğini haber alan Haçlılar kuşatmayı kaldırıp onlara doğru ilerlemiş, 7 Mayıs 1104 tarihinde Belih nehri civarında karşı karşıya gelen iki ordu savaşa tutuşmuşlardır. İki gruba ayrılan Haçlılar II. Baudouin taarruzuyla saldırıda bulunmuş, ardından Bohemund'un birlikleri saldırının şiddetini arttırmak için devreye girmiş fakat ricat taktiğini başarıyla uygulayan Müslümanlar karşısında büyük bir bozguna uğramıştır.[249] II. Baudouin'in hezimete uğradığını gören Bohemund ve Tankred birlikleriyle savaş meydanından kaçmış fakat Sökmen'in takibi neticesinde Antakya Haçlı liderleri ancak altı kişilik maiyetiyle canlarını

[247] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 303.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 69.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 60.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 167.; Sevim, "Artukoğlu Sökmen'in", s. 516.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 92.; Usta, "Haçlılar", ss. 361-362.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, s. 117.; Kütük, "Unutulan Zafer", ss. 162-163.

[248] Yinanç, "Belek", s. 469.; Alptekin, "Belek", s. 402.; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, 2. Baskı, TTK, Ankara 1994, C. II, s. 25.; Usta, "Artukoğlu Belek", s. 358.

[249] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 303-304.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, C. 12, s. 316.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 69.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 40.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 103.; Mateos, *Vekayinâme*, ss. 223-224.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, ss. 20-21.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 55.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, ss. 160-161.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, ss. 112-113.; El-Ömerî, *Türkler Hakkında*, s. 239.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, ss. 60-61.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, ss. 167-168.; Ahmed Cevdet, *Kısas-ı Enbiya*, çev. Haz. Mahir İZ, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 1985, C. V, ss. 192-193.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 38.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, ss. 34-35.; Sevim, "Artukoğlu Sökmen'in", ss. 516-517.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 158.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 94-97.; Abdullah Ekinci, *Harran Mitolojisi ve Tarihi*, ŞVİKTM Yay., Şanlıurfa 2008, ss. 34-36.; Usta, "Haçlılar", s. 362.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, ss. 117-118.; Kütük, "Unutulan Zafer", ss. 164-166.; Ekinci, Paydaş, *Urfa*, s. 150.153.; Sebahattin Çelik, "Artukoğulları Beyliği'nin Haçlılar ile Mücadelesine Genel Bir Bakış", *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, C. 5, S. 1 (2020), s. 22.

kurtarabilmişlerdir.[250] Urfa Haçlı Kontu II. Baudouin ve Tell-Başir senyörü Joscelin'i yakalayarak Sökmen'in çadırına götüren Müslümanlar Haçlılardan büyük bir ganimet elde etmişlerdir.[251]

Savaş esirlerine ne olacağı tartışmaları yüzünden Müslümanlar arasındaki birliktelik bozulmuş, neredeyse birbirlerine karşı kılıç çekecek raddeye gelmiş fakat Sökmen'in araya girmesiyle çatışma engellenmiştir. Bu esnada Çökürmüş adamlarının tahrikleri sonucu II. Baudouin'i Sökmen'in çadırından alarak yanına getirtmiştir. Haçlı takibinden sonra karargâha dönen Sökmen bu durumu öğrenince tüm öfkesine rağmen Çökürmüş'le savaşa hazırlanan adamlarına; *"Müslümanların bu gazâdan duydukları sevinç bizim aramızdaki ihtilaf yüzünden kedere dönmesin. Düşmanları Müslümanlara güldürerek öfkemi teskin etmek istememem"* diyerek engel olmuştur.[252] Böylece iki emirin yolları buradan ayrılmıştır. Sökmen askerlerine Haçlı kıyafeti giydirerek bazı kaleler almasına karşın Harran'a yönelerek burayı teslim alıp vekilini bırakan Çökürmüş Urfa'ya giderek onbeş gün kuşattıktan sonra Musul'a geri dönmüştür.[253]

İbnü'l Kalânisî'nin: *"Bu Müslümanlar için çok büyük bir zaferdi ve onun gibisi daha önceden olmamıştı. Bu zaferle birlikte Haçlıların kendilerine olan güvenleri zayıflamış, sayıları azalmış, cesaretleri ve silahları körelmişti, Müslümanların ise kendilerine güveni artmış İslamiyetin zaferine ve inançsızlarla mücadeleye olan inançları keskinleşmişti. İnsanlar Haçlılara karşı kazanılan bu zaferle birbirlerini*

---

[250] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 303-304.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 69.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 160.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 112.; Sevim, "Artukoğlu Sökmen'in", s. 517.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 94-96.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, s. 118.; Kütük, "Unutulan Zafer", ss. 164-166.

[251] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 303-304.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, C. 12, s. 316.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 69.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 103.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 224.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 55.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 21.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, ss. 160-161.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, ss. 112-113.; El-Ömerî, *Türkler Hakkında*, s. 239.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 61.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 168.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 38.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. 1, ss. 34-35.; Sevim, "Artukoğlu Sökmen'in", s. 517.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 158.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 96-98.; Usta, "Haçlılar", s. 362.; Kütük, "Unutulan Zafer", s. 162.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, s. 118.

[252] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 304.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 168.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 38.; Sevim, "Artukoğlu Sökmen'in", ss. 517-518.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 97-98.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, ss. 118-119.; Kütük, "Unutulan Zafer", s. 166.

[253] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 304.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 168.; Sevim, "Artukoğlu Sökmen'in", s. 518.; Ekinci, Paydaş, *Urfa*, ss. 153-154.

müjdeleyerek onların mağlup edilebilceğinden ve onlara üstünlük kurulabilceğinden emin oldular" şeklindeki ifadesi durumu gayet açık bir şekilde belirtmektedir.[254] Bu zafer Müslüman-Haçlı mücadelesinde önemli bir dönüm noktası olmakla beraber Haçlıların daha doğuya gitme ümitlerine kati sürette darbe indirmiştir.[255] Ayrıca bu mücadelenin kazanılması Danişment-Selçuklu ittifakının 1101 yılında Haçlılara karşı elde ettiği başarının tamamlayıcısı olup onun bir rastlantı olmadığını göstermesi açısından önem taşımaktadır.[256] Nitekim bu ittifakta Artuklu ailesinden Belek'in bir kısım kuvvetlerle yer aldığını hatırlarsak eğer bu başarının Anadolu'nun güneyine taşınmasında onun büyük bir rol oynadığı muhakkaktır. Belek'in yer aldığı bu zaferde Haçlı liderlerinden II. Bauoduin ve Joscelin esir edilmiştir. Bu durum ileriki yıllarda onları tekrar ele geçirecek olan Belek için büyük bir tecrübe olmuştur. Diğer taraftan bu zafer Haçlılar arasındaki ihtilafın büyümesine ciddi bir katkı sağlamıştır. II. Bauoduin'in esir edilmesi ile de Haçlı-Ermeni ilişkilerinde bazı kırılmaların yaşanmasına vesile olacaktır.

1.7. Tarik-i Horasân Valiliği

İslam coğrafyasında Halife'nin ikamet ettiği şehir olmasından dolayı Bağdat büyük bir önem taşımıştır. Bu önemi beraberinde kalabalık bir nüfus ve ticari bir canlılık getirdiği için her daim birçok kesim tarafından ilgi çekmiştir. Artuk Bey'in oğullarından İlgazi'nin Bağdat'a şahne olmasından sonra bu bölge onlar için ayrı bir önem kazanmıştır. İlgazi'nin iktidar kavgasının yaşandığı bir dönemde Bağdat'a şahne olması işini epeyce zorlaştırmıştır.[257] Şahne İlgazi Eylül-Ekim 1104'te Isfahan'a gitmek üzere ayrıldığı ve Ocak 1105'te geri döndüğü Bağdat'ta[258] onun yokluğunda birçok olay yaşanmıştır. Bağdat'ta halk arasında birçok karışıklık ortaya çıkarken Ayyarlar[259] her tarafa yayılmıştır.[260] İlgazi Bağdat'a döndükten sonra mevcut durumu kontrol altına almaya çalışmıştır. Fakat bu dönemde Irak'ta salgın

[254] Aydın, *İbnü'l Kalânisî*, s. 69.

[255] Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 88.

[256] Kütük, "Unutulan Zafer", s. 168.

[257] Sevim, "Artukoğlu İlgazi", ss. 651-657.

[258] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 309-310.; Sevim, "Artukoğlu İlgazi", ss. 658-659.

[259] Ortaçağ İslam coğrafyasında kendi çıkarları uğruna toplum düzenini bozan zümreler hakkında kullanılan bir tabir. Bkz. Abdülkadir Özcan, "Ayyâr", *DİA*, TDV, İstanbul 1991, C. 4, s. 291.

[260] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 306.

hastalıklar'ın (çiçek hastalığı ve veba) ortaya çıkması[261] onun işini epeyce zor bir hale sokmuştur. Diğer taraftan Bağdat'ın kuzeydoğusundaki Tarik-i Horasân'da[262] Türkmen faaliyetleri karşısında İlgazi'nin başka bir önlem almasını zorunlu kılmıştır. Türkmenler önemli bir asker kaynağı olmakla beraber bazen disiplinsiz ve serkeş davranışları Emirler için önemli bir tehdit unsuru olmuştur.[263] Diğer taraftan İlgazi'nin iktidar mücadelesinde rol almaya başlaması onun bölgedeki en güçlü rakibi Sadaka b. Mansur'a karşı askeri durumunu kuvvetlendirmeye çalıştığını da göstermektedir.

Tarik-i Horasan sık sık Türkmenler ve bölgeye gelen askerler tarafından yağmalamaya maruz kalmıştır. Bu yağmalama ve yol kesmeler Bağdat ekonomisi ile kuzeydeki coğrafyayla yapılan ticarete oldukça zarar vermiştir. Ticaretin ve ekonominin bozulması Bağdat'ta olumsuzlukların doğmasına yol açarak başka sorunların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. İbnü'l Esîr eserinde dönem dönem korktuklarından azalsa da Türkmenlerin bu bölgede yağmacılık ve yol kesicilik faaliyetlerinde bulunduğunu ifade etmiştir.[264] Muhtemelen bu dönemde İlgazi'nin Isfahan'da bulunması nedeniyle Türkmenler rahat bir şekilde hareket etmişlerdir. Ayrıca Irak'ta meydana gelen salgın hastalıkların ortaya çıkması bu durumun daha

---

[261] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 320.

[262] Tarik-i Horasân (Horâsân yolu) diğer adıyla Bağdat ve Horasân bölgesi arasındaki yolun Irak coğrafyasında bulunan kısmının adıdır. Osmanlılar döneminde Tarik-i Horasan bölgesinin merkez şehri Ba'kuba olarak belirtilmiştir. Bkz. Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, 2. Baskı, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2017, s. 737. Bu dönemde Bağdat'a yakın bir konumda bulunan Tarik-i Horasan bölgesinin merkezi konumunda olabilecek iki önemli şehir bulunmaktadır. Biri Ba'kuba diğeriyse Nehrevan'dır. Bağdat'a Ba'kuba on, Nehrevan ise 4 fersahlık bir mesafe uzaklıktadır. İbn Havkal eserinde Nehrevan'ın bayındır bir yer olduğunu belirtmekte ve burada bazı tarımsal ürünlerin bolluğundan bahsetmektedir. İbn Havkal, *Coğrafyası*, s. 227. Guy Le Strange, Tarik-i Horasân ile ilgili:" *Nehrevan kasabası büyük Horâsân yolu boyunda Bağdat çıkışındaki ilk menzildi ve günümüzde Sifve'deki önemsiz yerleşim birimiyle temsil eolunmasına rağmen eskiden hayli önemli bir yerdi. Müstevfî'nin eserini yazdığı VIII. (XIV) Nehrevân kasabası harap haldeydi, zira Horâsân yolu artık buradan geçmiyor, Ba'kubâ üzerinden kuzeye ilerliyordu. Müstevfî'nin ana kasabasının Ba'kuba olduğunu belirttiği bu verimli bölge hala Tarik-i Horâsân (Horâsân yolu bölgesi) olarak adlandırılıyordu ve muhteşem portakal veturunç hasadı yapılan bahçeler ile hurma ağaçları birbirini takip ediyordu."* şeklinde ifade etmektedir. Guy Le Strange, *Doğu Hilafetinin Memleketleri*, çev. Adnan Eskikurt, Cengiz Tomar, Yeditepe Yay., İstanbul 2015, s. 96. Müstevfi'nin iki şehir ile ilgili tanımlaması göz önünde bulundurulduğunda muhtemelen Belek'in vali olarak görevlendirildiği dönemde Nehrevan Tarik-i Horâsan bölgesinin merkezidir. Çünkü eğer bu dönemde Ba'kuba merkez olsaydı İbnü'l Esîr eseinde farklı sayfalarda belirttiği gibi İlgazi'nin hem Tarik-i Horasân hem de Ba'kuba'ya gittiğini ayrı iki yer olarak ifade etmezdi. Bkz. İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 276, 302.

[263] Usta, "Artukoğlu Belek", s. 358.

[264] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 319.

da artmasına sebebiyet vermiştir. Irak şahnesi İlgazi Türkmenlerin büyük karışıklık çıkarmasından dolayı Belek'i çağırarak şehirle ilgili gerekli tedbirleri almasını ve burada düzeni sağlamasını emrederek Tarik-i Horasân'a vali olarak görevlendirmiştir.[265] Sökmen'in ölümü Artuklu ailesinde İlgazi ile Belek'i ön plana çıkarmıştır. İkisi hem haçlılarla mücadelede hem de diğer işlerinde birlikte hareket etmişlerdir. Nitekim daha önce Sökmen'den yardım talep eden İlgazi onun yokluğunda Belek'i çağırmıştır. Bu durum Belek'in Artuklu ailesi içinde İlgazi'den sonra ikinci önemli kişi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Belek bu görevi kabul etmesinin akabinde bölgeye gelerek burada kısa sürede düzeni sağlamıştır. İbnü'l Esîr eserinde Belek'in ahalinin malına ve namusuna uzanan ellere mâni olduğunu ve bu göreviyle lâyıkıyla yerine getirerek bölgeyi koruma altına aldığını ifade etmektedir.[266] Belek, Tarik-i Horasân'da Büyük Selçuklu devletinin otoritesini tekrar tesis ederek insanları huzura kavuşturup onların kendisini hayırla anmasını sağlamıştır. İktidar mücadelesinin olduğu, Bâtıni faaliyetleri ve salgın hastalıkların kol gezdiği bir dönemde Belek valilik görevini büyük bir başarıyla yerine getirmiştir. Belek'in faaliyetleri neticesinde Irak coğrafyasındaki Bağdat ve Horasan yolu tekrar emniyetli hale gelerek bu güzergâh yeniden canlanmıştır. Bu durum insanlara fayda sağlayarak bölgenin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.

Tarik-i Horasân'da faaliyetlerine devam eden Belek kısa süre sonra Annaziler'in[267] lideri Sürhab b. Bedr'in idaresindeki Hânicar[268] kalesine yönelmiştir.[269] Belek muhtemelen bu kaleyi ileri bir savunma hattı oluşturmak amacıyla almak istemiştir. Hanicâr kalesinin Tarik-i Horasân'ın kuzeyinde kalması Belek'in görev sahasına yönelecek tehlikeyi önceden durdurmak üzere yaptığı bir tedbir faaliyeti olduğu söylenebilir. Çünkü h. 495 (M. 1101-1102) yılında Sürhab b.

---

[265] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 320.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 25.; "Balak", s. 128.; Yinanç, "Belek", s. 469.; Alptekin, "Belek", s. 402.; Usta, "Artukoğlu Belek", s. 358.

[266] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 320.

[267] 991-1117 yılları arasında İran-Irak sınırında hüküm süren bir İslam hanedanı bkz. Abdülkerim Özaydın, "Annâziler", *DİA*, TDV, İstanbul 1991, C. 3, ss. 215-216.

[268] Bağdat-Erbil arasında bir şehirdir. İbn Hurdazbih burasını Musul kazaları arasında vermektedir. Yâkut el-Hamevi, *Mu'cemu'l-Buldân*, Dâr Sâder, Beyrut 1977, C. II, s. 341.; Yusuf Ziya Örükan, *Ortaçağ Müslüman Coğrafyacılarından Seçmeler: Türklerin Yaşadığı ve Türklere Komşu Olan Bölgeler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013, s. 86. Ayrıca bkz. Sezen, *Yer Adları*, s. 239.

[269] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 320.

Bedr'in Dakûkâ ve Şehrizûr şehirleri hariç idaresindeki bütün topraklar Salgur Türkmenlerinin hâkimiyetine geçmiştir.[270] Nitekim Sürhab b. Bedr'in idaresi altında bulunan Hanicâr da bunlardan bir tanesidir. Hanicâr kalesi Sürhab b. Bedr'in idaresinde bulunmaya devam ederken şehir Türkmenlerin etkisi altına girmiş olmalıdır. Böylece Türkmenler'in girdiği bu bölge Tarik-i Horasân'la komşu hale gelmiştir. Muhtemelen Tarik-i Horasân'a yönelik faaliyetlerini Sürhab b. Bedr'in idaresindeki topraklardan gerçekleştirmekteydiler. Bu saldırıları önlemek amacıyla Belek Hanicâr kalesini kısa bir kuşatma sonunda hâkimiyeti altına almıştır.[271] Nihayetinde Belek burada düzeni tesis ederek işleri yoluna koymuştur. Böylece Belek kendisi için ileri karakol görevi görecek bir yer edinmiş, buraya kadar olan yolların güvenliğini büyük ölçüde sağlamıştır.

Belek amcası İlgazi'nin Isfahan'dan Bağdat'a geri dönmesinden sonra çağrılmış ve valilik görevine gerilmiş olması muhtemeldir. Çünkü Bağdat'ta birçok karışıklık çıkması İlgazi'nin burada bulunmadığını göstermektedir. Isfahan'a gitmiş olan İlgazi Ocak 1105'te Bağdat'a dönmüş[272] ve şehirde düzeni tekrar sağlamaya çalışmıştır. Sultan Muhammed tarafından Nisan-Mayıs 1105'te Aksungur el-Porsuki'nin Bağdat şahnesi atanmasına[273] kadar görevine devam eden Belek sonrasında amcası İlgazi'yle birlikte bölgeden ayrılmıştır.

1.8. Belek'in Emir Mevdûd b. Altuntegin Komutasındaki Haçlılara Karşı Gönderilen Büyük Selçuklu Ordusuna Katılması

Sultan Berkyaruk'un ölümünden sonra kardeşi Muhammed Tapar Selçuklu devletinin yegâne lideri konumuna yükselmesiyle beraber ondan Bâtıniler ve Haçlılar gibi iki önemli tehlikeyi de miras almıştır. Sultan Melikşah'ın ölümünden beri süren saltanat mücadeleleri Muhammed'in başa geçmesiyle son bulmuş ve devlet bir toparlanma sürecine girmiştir. Müslümanlara büyük zararlar veren Batiniler ve Haçlılarla mücadele Sultan Muhammed'in ilk hedefleri arasında olmasına rağmen

[270] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 282-283.; Özaydın, "Annâziler", ss. 215-216.; Ahmet Gündüz, "Şehrizor", *DİA*, TDV, İstanbul 2010, C. 38, ss. 473-475.

[271] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 320.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 25.; Usta, "Artukoğlu Belek", s. 358.

[272] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 309-310.; Sevim, "Artukoğlu İlgazi", ss. 658-659.

[273] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 320.; Sevim, "Artukoğlu İlgazi", s. 659.; Coşkun Alptekin, "Aksungur el-Porsukî", *DİA*, TDV, İstanbul 1989, s. 297.

bazı emirlerin kendi çıkarlarını düşünmesinden dolayı gecikmeye uğramıştır. Diğer taraftan Haçlılar bölgeye gelmelerinden sonra Urfa, Antakya ve Kudüs'te kendi idarelerini kurarak civar çevrelerinde genişleme faaliyetleri içine girmişlerdir. Haçlıların bu faaliyetleri karşısında bölgedeki emirler kısa süreli ittifaklarla onlara engel olmaya çalışmışlardır. Fakat çıkarlarını düşünmeleri sebiyle emirler arasındaki ittifakların kısa sürmesi ve birbirleriyle mücadele etmeleri Haçlılara karşı olan savunma çabalarına büyük darbe vurmuştur. Halife'nin, emirlerin, tüccarların ve en önemlisi Müslüman ahalinin istek ve arzusu Sultan Muhammed'in bölgede büyük zulümlere neden olan Haçlılara karşı harekete geçmesidir. Sultan Muhammed Kasım-Aralık 1109'da Bağdat'ta ülkenin tamamına mektuplar göndererek cihat yolunda kararlı olduğunu bildirmiştir.[274] Sultan Muhammed Ahlatşahlar'ın[275] kurucusu Sökmen el-Kutbî'ye, Musul Emiri Mevdûd b. Altuntegin'e ve İlgazi b. Artuk'a mektup yazarak askerleriyle birlikte Haçlılara karşı cihad etmelerini isteyerek Musul bölgesini onlardan korumak üzere harekete geçmelerini emretmiştir.[276] Adları geçen üç emir el-Cezire bölgesinde büyük bir etkinliğe sahiptirler. Özellikle İlgazi b. Artuk ve Sökmen el-Kutbî Türkmenler ile bölge emirleri üzerindeki etkileri oldukça güçlüdür. Emir Mevdûd ve Sökmen el-Kutbî askerleriyle harekete geçip Ceziret-i İbn Ömer'e ulaşmış, burada kendilerine katılacak olan gönüllüler ile valileri beklemek üzere ordugâh kurmuştur.[277] Ayrıca bu sefer esnasında Mevdûd'un maiyetinde İmâdüddin Zengî de bulunmaktadır.[278] Bu

---

[274] Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 96.; Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklular Tarihi(498-511/1105-1108)*, TTK, Ankara 1990, s. 103.; Işın Demirkent, "Mevdûd b. Altuntegin", *DİA*, TDV, Ankara 2004, C. 29, ss. 427-428.; Birsel Küçüksipahioğlu, "Mevdûd B. Altuntekin: Haçlılarla Mücadele Eden Bir Selçuklu Komutanı", *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 12 (2014), s. 39.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 243.

[275] Bkz. Faruk Sümer, "Ahlatşahlar", *DİA*, TDV, İstanbul 1989, C. 2, ss. 24-28.

[276] Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 100.; Bundârî, *Zübdetü'n-Nusra*, s. 160.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 109.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 44.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 95.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 105.; Coşkun Alptekin, *Dımaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)*, MÜFEF Yay., İstanbul 1985, s. 66.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 103.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 130.; "Mevdûd b. Altuntegin", s. 428.; Küçüksipahioğlu, *Haçlı Kontluğu*, s. 80.; Küçüksipahioğlu, "Mevdûd", s. 39.; Ekinci, Paydaş, *Urfa*, ss. 157-158.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, s. 162.

[277] Aydın, *İbn Kalanisî*, ss. 100-101.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 44.; Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 66.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 103.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 132.; "Mevdûd b. Altuntegin", s. 428.; Küçüksipahioğlu, "Mevdûd", s. 39.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, s. 162.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 243.

[278] Polat, *Zengî*, s. 34.

esnada İlgazi b. Artuk kalabalık bir Türkmen kuvvetiyle emir Mevdûd ve Sökmen el-Kutbî'ye katılmıştır.[279] Belek[280] bu orduya amcası İlgazi'nin yanında katılmıştır.[281]

İbnü'l Kalânisî tüm Haçlıların bir araya gelmelerine rağmen karşı çıkamayacakları büyüklükte bir Müslüman ordusu oluştuğunu ifade etmiş, benzer şekilde Urfalı Mateos da bütün doğunun Emir Mevdûd etrafında toplandığını kayıt altına almıştır.[282] Diğer taraftan Emir Mevdûd komutasındaki ordu hem bu dönemde hem de sonrasında Haçlılarla başarılı mücadeleler gerçekleştiren emirlerin bir araya geldiği yer olması sebebiyle büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü bölgedeki güçlü emirlerin ortak katılım gerçekleştirdiği nadir seferlerden olmuştur. Ceziret-i İbn Ömer'de toplanmış olan Müslümanlar karargâhta sefer hakkında istişarelere başlayarak ilk olarak Haçlıların idaresindeki Urfa üzerine üzerine yürüme kararı almışlardır.[283] Aslında bu karar Müslüman liderler nezdinde ortak bir karar olmasına rağmen bunun temelinde Artuklu ailesinin etkisinin olduğu düşünülebilir. Çünkü Artuklu ailesinin Haçlı siyasetinde iki temel husus öne çıkmaktadır. Birincisi

---

[279] Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 101.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 109.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 103.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 132.; "Mevdûd b. Altuntegin", s. 428.; Küçüksipahioğlu, "Mevdûd", s. 39.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, ss. 162-163.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s.

[280] Belek'in faaliyetleri hakkında Tarik-i Horasân valiliği ve Büyük Selçuklu ordusunun Haçlılara karşı giriştiği 1110 yılında yapılan sefere kadarki süreçte bir kayıt tespit edemedik. Ancak Belek'in amcaları Sökmen ve İlgazi'nin yanında faaliyetlere giriştiği kaynaklarda belirtilmiştir. Belek'in bu süre içinde amcası İlgazi'yle ortak hareket ederek faaliyetlerinde yanında bulunmuş olması muhtemeldir. Çünkü bu süreç içerisinde hem başlangıç hem de son faaliyeti İlgazi'yle olmuştur. Son olarak yukarıda belirttiğimiz gibi İlgazi Sökmen'in ölümünden sonra Belek'i çağırarak Tarik-i Horasan valiliğine getirmiştir. Takip eden süreçte hakkında herhangi bir kayda ulaşamadığımız Belek amcası İlgazi'nin maiyetinde Emir Mevdûd komutasındaki Büyük Selçuklu ordusunun 1110 yılındaki Haçlılara karşı giriştiği mücadelede tekrar tarih sahnesine çıkmaktadır. Bu süreç içerisinde Belek'in amcası İlgazi, Mardin'de hâkimiyetini tesis ederek Halep Meliki Rıdvan'la birlikte Nusaybin'e kuşatma girişiminde bulunmuştur Akabinde Melik Rıdvan'a yakalanarak hapsedilmiş fakat askerlerinin çabalarıyla serbest bırakılmıştır. Sonraki süreçte Musul emiri Çavlı Sakavu'nun Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan'la yaptığı savaşta yanında yer almıştır. Çavlı kendisine karşı Sultan Muhammed tarafından gönderilen Emir Mevdûd'a karşı destek istediği İlgazi'den kabul görmemiştir. Bkz. Artuk, *Artukoğulları*, ss. 34-43.; Sevim, "Artukoğlu İlgazi", ss. 664-665.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 159.; Alptekin, "Artuklular", s. 180.; Usta, "Artuklular", ss. 473-474.

[281] Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 102.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 241.; Yinanç, "Belek", s. 469.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 160.; Alptekin, "Belek", s. 402.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, ss. 25-26.; Küçüksipahioğlu, "Mevdûd", s. 39.

[282] Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 101.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 238.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 103.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 132.; Küçüksipahioğlu, "Mevdûd", ss. 39-40.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, s. 163.

[283] Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 101.; Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 66.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 104.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 132.; Küçüksipahioğlu, "Mevdûd", s. 39.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, s. 163.

Haçlılarla mücadele etmek üzere asker temini için kaynak olarak el-Cezire bölgesine sahip olmaktır. İkincisi ise Haçlılar bölgeye gelmeden önce Sökmen'le başlayan Urfa'yı alma girişimleridir. Haçlıların bölgeye gelmesinden sonra da Suruç üzerinden Urfa Kontluğuyla bir mücadeleye girişmişlerdir. Nitekim Belek daha önce Haçlıların Urfa kontu ve bu dönemde Kudüs kralı olan I. Baudouin'e yönelik idaresine almış olduğu yerleri geri alma amacıyla başarısız bir tuzak girişminde bulunmuştur. Ayrıca bu orduda Haçlılara karşı yürütülen ortak mücadelelerin tümüne katılmış olan nadir bir lider olarak Belek öne çıkmaktadır. Dolayısıyla Emir Mevdûd'un sefer planlaması yaparken komutası altında bulunan ve Haçlılarla birçok mücadeleye girmiş biri olarak Belek'in önerilerini ya da en azından ona söz hakkı vererek fikirlerini sormuş olabileceği kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca Belek'in daha önce Suruç idaresine sahip olması ve bölgeyi çok iyi tanıması bir başka husus olarak öne çıkmaktadır.

Emir Mevdûd komutasındaki ordu bölgeye doğru harekete geçerek civarı tahrib edip 2-12 Mayıs 1110'da II. Baudouin'in idaresindeki Urfa'yı kuşatma altına almıştır.[284] Müslüman birlikleri Urfa'yı kuşatmaya başladıktan hemen sonra şehrin giriş çıkışlarını sıkı bir şekilde denetim altına alarak bölgeyi tahrip etmeye devam etmiştir.[285] Aslında bu faaliyet Antakya surları önünde olan Haçlıların çıkış hareketini önlemek ve şehirdekilerin ikmal tedarikini engelleme amacıyla yapılmıştır. Müslümanların şehri kuşatması sonrasında zaten yeterince erzak bulunmayan şehirde fiyatların fahiş derecede yükselmesi şehirden kaçışları başlatmış, böylece surlardan dışarı çıkanlar hemen yakalanmıştır.[286] Kuşatmanın bütün şiddetiyle devam etmesi ve şehirde açlık sıkıntısının ortaya çıkması karşısında ahali tükenmenin eşiğine gelmiştir.

---

[284] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 388-389.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 101.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 110.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 57.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 23.; Müverrih Vardan, "Fütuhat", s. 191.; Aachen, *Historia*, s. 789.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 178.; Mateos, *Vekayinâme*, ss. 238-239.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 129.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 95.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 159.; Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 66.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 104.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 131-133.; "Mevdûd b. Altuntegin", s. 428.; Ekinci, Paydaş, *Urfa*, ss. 157-158.; Küçüksipahioğlu, "Mevdûd", ss. 39-40.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, s. 163.

[285] Aydın, *İbnü'l Kalânisî*, s. 101.; Mateos, *Vekayinâme*, ss. 238-239.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 23.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 129.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 104.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 132-133.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, s. 163.

[286] Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 101.; Mateos, *Vekayinâme*, ss. 238-239.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 104.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 132-133.; Küçüksipahioğlu, "Mevdûd", s. 40.

Öte yandan Urfa Haçlı lideri II. Bauoduin kuşatma devam ederken yardım talep etmek üzere Joscelin'i bu esnada Beyrut kuşatmasında bulunan Kudüs Haçlı kralı I. Baudoin'in yanına göndermiştir.[287] Muhtemelen I. Bauoduin gideceği zamana kadar şehrin direnebileceğini düşünerek Beyrut'u kuşatmaya devam etmiştir. Çünkü daha önce aynı deneyimi Kürboğa'nın Urfa kuşatmasında kendisi yaşamıştır. Böylece I. Bauoduin Beyrut kuşatmasını şehri alıncaya kadar devam ettirmiş akabinde Kudüs'e geri dönerek burada Pentecsot yortusunu kutladıktan sonra Haziran 1110'da Urfa'ya doğru harekete geçmiştir.[288] I. Baudouin Urfa bölgesine olan güzergâhı boyunca Trablus Kontu Bertrand, Ermenilerden Kogh Vasil ve Apilgarip gibi irili ufaklı daha birçok ileri gelen kuvvetleriyle kendisine katılmış, bu şekilde Fırat'a ulaşan Haçlı ordusuna burada son olarak Tankred dahil olmuştur. [289]

Emir Mevdûd ve beraberindeki liderler Haçlıların bölgeye geldiklerini öğrenince yaptıkları istişare sonucu alınan ortak kararla onları pusuya düşürüp bir meydan savaşına çekmek niyetiyle iki aydan fazla sürdürülen kuşatmayı Temmuz 1110'da kaldırarak İlgazi b. Artuk'a verdiği Harran'a çekilmiştir.[290] Bu durum en çok Haçlıların ve Urfa ahalisinin işine yaramıştır. İbnü'l Esîr eserinde şehrin ikmal sıkıntısı içinde olduğunu ve neredeyse fethedilmek üzere olduğunu ifade etmektedir.[291] Çünkü her taraftan kuşatılmış olması yüzünden şehirde büyük bir açlık ortaya çıkmıştır. Haçlılar ise kendilerine Urfa'dan katılan kuvvetlerle daha da

[287] Aachen, *Historia*, ss. 789-791.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 239.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 95.; Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 66.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 104.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 133.; "Mevdûd b. Altuntegin", s. 428.; Küçüksipahioğlu, *Haçlı Kontluğu*, s. 81.; "Mevdûd", s. 40.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, s. 163.

[288] Aachen, *Historia*, ss. 791-793.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 239.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 178.; Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 66.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 104.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 132-134.; "Mevdûd b. Altuntegin", s. 428.; Küçüksipahioğlu, *Haçlı Kontluğu*, s. 81.; "Mevdûd", s. 40.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, s. 163.

[289] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 388.; Aachen, *Historia*, ss. 793-795.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 239.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 178.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 129.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 95.; Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 66.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, ss. 104-105.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 134-135.; Küçüksipahioğlu, *Haçlı Kontluğu*, s. 81.; Küçüksipahioğlu, "Mevdûd", s. 40.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, ss. 163-164.

[290] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 388.; Aachen, *Historia*, ss. 793-795.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 101.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 110.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 239.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 179.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 129.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 95.; Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 66.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 105.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 134-135.; Küçüksipahioğlu, *Haçlı Kontluğu*, s. 81.; "Mevdûd", s. 40.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, s. 164.; Polat, *Zengî*, s. 34.

[291] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 388-389.

güçlenmişlerdir. Kuşatmanın kaldırılması neticesinde II. Bauoduin şehirden Haçlı-Ermeni kuvvetleriyle çıkarak ana orduya katılmıştır.[292] Urfa önlerinde karargâh kuran Haçlı ordusu Kral I. Bauoduin'in çabalarıyla liderleri arasındaki anlaşmazlığa[293] son vermiştir.[294] Çünkü İbnü'l Kalânisî eserinde Haçlı liderlerinin birbirleriyle anlaşıp sözleştikten sonra harekete geçtiklerini ifade etmiştir.[295]

Haçlı ordusu kısa bir ilerleyişten sonra Dımaşk hâkimi Tuğtegin'in geldiğini öğrenmeleri ve Emir Mevdûd'un bir taktik icabı geri çekilmesi ile kendilerinin tuzağa düşeceklerini anlamaları neticesinde Urfa'ya hızla geri dönmüşlerdir.[296] Çünkü Emir Mevdûd bazı birliklerle Haçlıları bölmeye ve yormaya çalışırken diğer taraftan toplu bir saldırı için Dımaşk hâkiminin kendisine katılmasını beklemiştir.[297] Öte yandan Tuğtegin Haçlılarla eş zamanlı olarak yola çıkmış ve onların Fırat'ı geçmesinden sonra Emir Mevdûd'a katılmak üzere harekete geçmiştir.[298] Fakat Tuğtegin'in de katılımı sonrası Emir Mevdûd'un iyice güçlenerek Haçlıları tamamen imha etme planı onların bu durumun farkına varmasıyla bozulmuştur. Ayrıca Müslüman ordusunun büyüklüğü ve bölgeyi tamamen tahrip etmesi Haçlılar arasındaki korkunun artmasına neden olmuştur. Haçlıların büyük bir korkuya kapılması zaten birbirlerine karşı zihinlerini meşgul eden güvensizliği iyice artırmış, böylece geri dönmelerine yol açmıştır. Ayrıca yapılan yıpratıcı saldırılar, daha önce

---

[292] Aachen, *Historia*, s. 793.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, ss. 95-96.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 106.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 135.; Küçüksipahioğlu, "Mevdûd", s. 40.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, s. 164.

[293] II. Baudouin ve Tankred arasında Urfa hâkimiyeti üzerinde meydana gelen bir anlaşmazlıktır. Nitekim daha önce bu iki lider Müslüman liderlerle ittifaklar kurup birbirlerine karşı savaşa girmiştir. Fakat Kudüs Haçlı kralı I. Baudouin'in bu sefer esnasında araya girmesi iki lider arasındaki sorunu ortadan kaldırmış gözükmektedir. Bkz. Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 119-137.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, ss. 153-165.

[294] Aachen, *Historia*, ss. 793-797.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 134-136.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, ss. 164-165.

[295] Aydın, *İbnü'l Kalânisî*, s. 101.

[296] Aydın, *İbn Kalanisî*, ss. 101-102.; Aachen, *Historia*, ss. 797-799.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 110.; Mateos, *Vekayinâme*, ss. 239-240.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 24.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 179.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, ss. 129-130.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 96.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 106.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 136-138.; Küçüksipahioğlu, "Mevdûd", ss. 40-41.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, ss. 164-165.; Polat, *Zengî*, s. 34.

[297] Aydın, *İbnü'l Kalânisî*, s. 102.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 179.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 137.

[298] Aydın, *İbnü'l Kalânisî*, ss. 101-102.; Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 66.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, ss. 105-106.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 136-137.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, ss. 164-165.

birçok kez bu durumu yaşamış olan Haçlı liderlerinin çekildikleri tuzağı farketmelerine yol açmıştır.

Haçlı ordusu Urfa'ya varınca yanındaki ikmal malzemelerini bırakarak şehre bir Ermeni garnizonu yerleştirdikten sonra Fırat nehrini geçmek üzere Samsat istikametine doğru harekete geçmiştir.[299] Muhtemelen Haçlıların Samsat taraflarına doğru yönelmesinin sebebi bu bölgenin kendilerinin idaresinde olmasıyla ve herhangi bir bozgun anında sığınabilecekleri noktalar bulundurmasından dolayıdır. Ayrıca bu bölgenin tahrip edilmemiş olması bir başka faktördür. Diğer taraftan Haçlıların her hareketini takip eden ve geri çekildiklerini öğrenen Müslümanlar hızla yola koyularak Fırat nehrini geçtikleri esnada onlara baskın vererek beraberlerindeki her şeyi ele geçirmiştir.[300] Haçlı liderleri baskında nehri hızlı bir şeklide geçtikleri için kurtulmuş fakat geride kalanların ve savaşın ağırlıklarının başına gelenleri izlemekle zorunda kalmış, böylece Urfa bölgesinin doğusu tahrip edildiği gibi beraberlerinde götürdükleri ahaliyi de kaybetmişlerdir.[301] Bu savaşta en büyük zararı bölgeye geldikleri andan itibaren Haçlılara desteklerini esirgemeyen Ermeniler görmüşlerdir. Çünkü Haçlı lideerleri maiyetindekilerle birlikte karşı yakaya geçmiş ama neredeyse tamamı Ermenilerden oluşan ordunun büyük bir kısmı diğer tarafta kalmıştır. Urfalı Mateos eserinde Haçlıların Hristiyanları kurtarmak bir yana onların mahvına sebep olmakla suçlamıştır.[302] Neticede bu durum kendilerini daima üstün gören Haçlıların zor bir durumda kalan Ermenileri nasıl kaderine terk ettiklerine dair açık bir delildir.

---

[299] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 388-389.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 102.; Aachen, *Historia*, ss. 797-799.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 240.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 179.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 130.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 96.; Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 67.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 106.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013; Küçüksipahioğlu, "Mevdûd", ss. 40-41.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, s. 165.; Polat, *Zengî*, s. 34.

[300] Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 102.; Aachen, *Historia*, ss. 797-799.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 240.; Anonim Süryani, *Haçlı Seferleri*, s. 24.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 179.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 110.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 130.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, ss. 96-97.; Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 67.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 107.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 137-140.; Küçüksipahioğlu, "Mevdûd", s. 41.; Ekinci, Paydaş, *Urfa*, ss. 158-161.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, ss. 165-166.; Polat, *Zengî*, s. 34.

[301] Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 102.; Aachen, *Historia*, ss. 797-799.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 240.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 24.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 179.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 130.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 110.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, ss. 96-97.; Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 67.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 107; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 137-140.; Küçüksipahioğlu, "Mevdûd", s. 41.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, ss. 165-166.

[302] Mateos, *Vekayinâme*, s. 241.

Emir Mevdûd Fırat nehri kenarında Haçlı ordusuna baskın vermesinden hemen sonra Urfa'ya yönelerek tekrar kuşatma altına almıştır.[303] Fakat Emir Mevdûd'un bu faaliyeti ikmal ve askerle desteklemiş Haçlıların Urfa'nın güçlü surları içinde güvenli bir şekilde varlıklarını devam ettirmelerine neden olmuştur. Nihayetinde Emir Mevdûd ikmal sıkıntısının ortya çıkması ve kış aylarının yaklaşması sonucu kuşatmayı kaldırarak geride bir birlik bıraktıktan sonra Harran'a çekilmiş, ardından askerlerini dağıtarak Musul'a dönmüştür.[304] Bu sefer, Müslüman emirler arasındaki birlikteliğin Haçlılarla mücadeleye sağladığı katkı yönünden, büyük bir öneme sahiptir. Müslümanların yaptığı bu girişim sayesinde özelllikle Haçlıların sürekli baskı uyguladığı Urfa'nın doğusundaki bölge rahat bir nefes almıştır. Emir Mevdûd'un faaliyeti neticesinde Haçlılar sahil şeridindeki şehirlere ve Halep'e odaklanarak büyük tahribatlar yapmıştır.

1.8.1. Belek'in Sökmen el-Kutbî tarafından yakalanması ve esaret yılları

Emir Mevdûd'un Harran'a çekilmesinden sonra bölgede çok güçlü olan ve kendisine seferde iştirak eden İlgazi b. Artuk ve Sökmen el Kutbî arasındaki sorun tekrar gün yüzüne çıkmıştır.[305] İki emir arasındaki anlaşmazlığın Urfa kuşatmasından Harran'a dönen Mevdûd'un orduyu dağıtma kararını etkilemiş olması ihtimal dâhilindedir. İlgazi anlaşmazlık yaşadığı Sökmen el-Kutbî'den endişe etmesi neticesinde Harran'dan ayrılıp Mardin'e dönmüştür.[306] Sökmen el-Kutbî ise İlgazi'nin gidişinden sonra onun kardeşinin oğlu Belek'e yönelmiştir. Belek Haçlılarla mücadele etmek üzere sefere katıldıktan sonra İlgazi'nin onu Harran'da naibi olarak görevlendirmiş olması da muhtemeldir. Belek Haçlılarla mücadelesine devam ederken Sökmen el-Kutbî gibi güçlü bir emiri karşısında bulmuştur.

---

[303] Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 102.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 240.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 24.; Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 67.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, ss. 107-108.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 138-140.; Küçüksipahioğlu, "Mevdûd", s. 41.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, s. 166.; Ekinci, Paydaş, *Urfa*, s. 161.

[304] Aachen, *Historia*; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 102.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 240.; Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 67.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, ss. 107-108.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 137-140.; Ekinci, Paydaş, *Urfa*, s. 161.; Küçüksipahioğlu, "Mevdûd", s. 41.; Altan, *Haçlı Prinkepsliği*, s. 166.

[305] Aydın, *İbnü'l Kalânisî*, s. 102.

[306] Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 102.; "Balak", s. 129.; Yinanç, "Belek", s. 469.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 108.

Nihayetinde Sökmen el-Kutbî tarafından yakalanan Belek bir savaş esiri gibi zincirlenip götürülerek Taron (Muş) bölgesindeki Aidzyatz (Keçiler) kalesinde[307] hapsedilmiştir.[308] Sökmen el-Kutbî damadı Yağısıyan b. Abdulcabbar b. Artuk sebebiyle Belek'i Ahlât'a götürmeyerek idaresindeki başka bir bölgede hapsetmeyi uygun görmüş olmalıdır. Çünkü İlgazi'nin kardeşinin büyük oğlu Yağısıyan b. Abdulcabbar b. Artuk Sökmen el-Kutbî'nin hizmetinde olup kızıyla evlidir.[309]

İlgazi ve Sökmen el-Kutbî arasındaki anlaşmazlığın ne olduğu hakkında kaynaklar sessiz kalmaktadır. Ancak iki ailenin akraba olması bu ilişkiyi daha da karmaşıklaştırmıştır. İlgazi ve Sökmen el-Kutbî ilk başta iktidar mücadelelerinde Sultan Berkyaruk'a karşı farklı taraflarda yer almışlardır.[310] Son olarak iki lider Sultan Muhammed'in safında yer almalarına karşın İlgazi Bağdat şahnesi olduğu dönemin sonlarına doğru Sultan Berkyaruk saflarına katılmıştır.[311] Bu sebeple Sökmen el-Kutbî'nin sıkı bir şekilde Sultan Muhammed'in taraftarı olması İlgazi ile bu durum üzerinden bir tartışmanın doğmasına sebebiyet vermiş olabileceği muhtemeldir. İkinci olarak Sökmen b. Artuk'un Hısn-ı Keyfa'ya[312] sahip olmasıyla birlike Artuklular ve Ahlatşahlar bölgede doğal olarak iki rakip konumuna yükselmişlerdir. Emir Mevdûd'un İlgazi'ye Harran şehrini vermesi ile Artuklular'ın giderek daha fazla güçleneceğini düşünen Sökmen el-Kutbî'nin buna karşı itirazlarda bulunması aralarındaki anlaşmazlığa neden olacak bir başka husus olması da muhtemeldir. Mükrimin Halil Yinanç ve Coşkun Alptekin'in Belek hakkında yazmış oldukları Ansiklopedi maddelerinde Harran İlgazi'ye verilince Sökmen el-Kutbî'nin bu duruma itiraz ettiğini, böylece anlaşmazlığın meydana geldiğini ifade

---

[307] Taron ve Aidzyatz için bkz. 63 dipnot. Mateos, *Vekayinâme*, s. 22. Taraun, ayrıca bkz. Umar, *Tarihsel Adlar*, s. 767.

[308] Mateos, *Vekayinâme*, s. 241.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 102.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 45.; "Balak", s. 129.; "Belek", s. 469.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 160.; Alptekin, "Belek", s. 402.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, ss. 25-26.; Usta, "Artukoğlu Belek", s. 358.

[309] İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, s. 10.; Ataoğlu, "Nesebi", s. 410.; Kayhan, "Soy Kütüğü", s. 59.; Şeyhmus Nayır, *Artukluların Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayatı*, İstanbul Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010, s. 65.

[310] Sevim, "Artukoğlu İlgazi", ss. 658-659.; Turan, *Türk Devletleri*, ss. 99-163.; Sümer, "Ahlatşahlar", ss. 24-25.

[311] Sevim, "Artukoğlu İlgazi", ss. 658-659.

[312] Bugün Batman iline bağlı ilçe merkezi olan şehrin eski adı. Bkz. Besim Darkot, "Hısn Keyfâ", *İA*, MEB, İstanbul 1987, C. 5/1, ss. 452-454.; Yusuf Oğuzoğlu, "Hasankeyf", *DİA*, TDV, İstanbul 1997, C. 16, ss. 364-368.; Sevim, "Artukoğlu Sökmen'in", ss. 501-520.

etmektedirler.[313] Bu görüşü dikkate almakla birlikte yukarıda ifade edildiği gibi tarihsel süreç içinde başka bir ihtilaf da mevcuttu. İki ailenin ihtilafı Harran üzerinden somut bir mücadeleye dönüşmüştür. Diğer taraftan Sökmen el-Kutbî'nin İlgazi'yi yakalayarak Sökmen b. Artuk'un oğullarından Hısn-ı Keyfa'yı almak istemesi de düşünülebilir. Çünkü iki ailenin sahip oldukları bölgeler onları doğal birer rakip konumuna düşürmektedir. Yine Sökmen el-Kutbî'nin Belek'i yakalayarak İlgazi'yi ele geçirmek istediğide ihtimaller arasındadadır. Neticede bu anlaşmazlık çözülemediği gibi İlgazi'nin sonraki yıl Haçlılarla yapılan sefere katılmasının önündeki en büyük engel olmuştur. Aslında İlgazi'nin sefere katılmamasının nedeni Sultan Muhammed'e olan kırgınlığından öte Sökmen el-Kutbî ile yaşadığı anlaşmazlıktan dolayıdır. Ancak İlgazi'nin oğlu Ayaz'ı bir kısım kuvvetlerle Emir Mevdûd komutasındaki orduya katılması için göndermesi[314] onun herşeye rağmen Haçlılarla mücadelede geri adım atmadığını göstermektedir. Diğer taraftan Artuklu lideri İlgazi kardeşinin oğlu ve en büyük destekçisi Belek'i kurtarmak üzere çaba gösterdiği muhakkaktır.

Emir İlgazi'nin kardeşinin oğlu Belek'i kurtarmak için 1111 yılında karşısına iyi bir fırsat çıkmıştır. Çünkü Mevdûd'un komutasında Haçlılara karşı yapılan 1111 yılındaki sefere iştirak eden Sökmen el-Kutbî bu esnada hastalanmış ve ağır bir vaziyette geri dönüş yolculuğuna başlamıştır.[315] Bu bilgiyi Emir Mevdûd'un Haçlılara yönelik ikinci seferine katılan oğlu Ayaz[316] aracılığıyla öğrenmiş olması muhtemeldir. İlgazi Sökmen el-Kutbî'yi yakalamak üzere bir harekâta girişmiştir.[317] Fakat Sökmen el-Kutbî'nin geri dönüş yolunda Eylül-Ekim 1111'deki ölümü[318]

---

[313] Yinanç, "Belek", s. 469.; Alptekin, "Belek", s. 402.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, ss. 25-26.

[314] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 388.; Sevim, "Artukoğlu İlgazi", ss. 665-666.; Demirkent, "Mevdûd b. Altuntegin", s. 428.; Küçüksipahioğlu, "Mevdûd", ss. 42-44.

[315] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 388-389.; Aydın, *İbn Kalanisî*, ss. 108-109.; İbnü'l Adîm, *Buġyetü'ṭ-ṭaleb*, s. 101.; Sümer, "Ahlatşahlar", s. 25.; *Beylikleri*, s. 69.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 113.

[316] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 388.; Sevim, "Artukoğlu İlgazi", ss. 665-666.; Demirkent, "Mevdûd b. Altuntegin", s. 428.; Küçüksipahioğlu, "Mevdûd", s. 42.

[317] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 389.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 45.; Sevim, "Artukoğlu İlgazi", ss. 665, dpnt, 32.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 105.; Sümer, "Ahlatşahlar", s. 25.; *Beylikleri*, s. 69.

[318] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 389.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 109.; İbnü'l Adîm, *Buġyetü'ṭ-ṭaleb*, s. 101.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 243.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 45.; Ahmed Cevdet, *Kısas-ı*, C. V, s.

sonrasında İlgazi'nin müdahelesiyle karşılaşan adamlarının onun naaşını ortalarına alarak büyük bir bağlılıkla karşı koyması emirin girişimini başarısızlıkla sonuçlandırmıştır.[319] İlgazi'nin bu harekâtı Haçlı mücadelesinden dönen Sökmen el-Kutbî'den ganimet almak amacıyla yapıldığı ifade edilmesine karşın bu görüşün sorunlu olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Nitekim Mevdûd'un ilk seferdeki gibi bir başarıyı yakalayamaması İlgazi'nin ilgisini çekebilecek büyük bir ganimetin olmadığına işaret etmektedir. Zaten daha önceki sefer esnasında İlgazi, Sökmen el-Kutbî'den endişe ederek Harran'dan ayrılmıştır. Bu durum İlgazi'nin Sökmen el-Kutbî'ye karşı ganimet elde etmek amacıyla bir girişim yapamayacağını göstermektedir. Zaten anlatıda İlgazi'nin Sökmen el-Kutbî'yi yakalamak üzere hareket ettiği de belirtilmiştir. Usta, Sökmen el-Kutbî'nin Belek'i hapsettirmesindeki rolü dolayısıyla İlgazi'nin böyle bir girişimde bulunduğu ihtimalini ifade etmektedir.[320] İlgazi'nin temel amacı Sökmen el-Kutbî'yi yakalamayı başararak akabinde kardeşinin oğlu ve en büyük destekçisi Belek'in serbest bırakılmasını sağlamaktır. Bu sebeple İlgazi tüm endişelerini bir yana bırakarak kardeşinin oğlu Belek'i kurtarmak amacıyla Sökmen el-Kutbî'ye karşı böyle bir girişimde bulunmuştur. Fakat Sökmen el-Kutbî'nin ölmesi adamlarının daha sıkı bir şekilde mücadele etmesine sebep olmuş, böylece İlgazi'nin girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Belek'in esaretten nasıl kurtulduğu ile alakalı kesin bir bilgi mevcut değildir. Nihayetinde Belek'in 1110 yılında yakalanarak hapsedilmesinden sonra muhtemelen Sökmen el-Kutbî'nin ölümü ve Artuklu ailesinin çabaları üzerine serbest bırakılmıştır. Özellikle İlgazi ile amcasının oğlu ve Sökmen el-Kutbî'nin damadı olan Yağısıyan'ın çabaları sonucu serbest bırakılmış olması muhtemeldir. Çünkü Sökmen'in ölümünden sonra Belek'i tarih sahnesinde kendi beyliğini kurarken görmekteyiz.[321] Belek yaklaşık olarak iki yıl gibi bir süre esaret hayatı yaşamıştır. Belek'in hapsedilmesi en çok bölgede faaliyet gösteren Haçlılara yaramıştır. Nitekim

197.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 45.; Sevim, "Artukoğlu İlgazi", ss. 665, dpnt, 32.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 105.; Sümer, "Ahlatşahlar", s. 25.; *Beylikleri*, s. 69.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 113.

[319] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 389.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 45.; Sevim, "Artukoğlu İlgazi", ss. 665, dpnt, 32; Turan, *Türk Devletleri*, s. 105.; Sümer, "Ahlatşahlar", s. 25.; *Beylikleri*, s. 69.

[320] Usta, "Artukoğlu Belek", s. 358.

[321] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 60.

bölgeyi iyi bilen İlgazi ve Belek'in yokluğu Haçlılarla mücadele eden Selçuklu ordusunda önemli bir eksiklik oluşturmuştur. Ancak Belek'in Haçlılara karşı savaşmak üzere katıldığı orduda Sökmen el-Kutbi tarafından savaş esiri gibi zincirlenerek hapsedilmesi onu yıldırmamış, aksine bırakıldıktan sonra daha aktif bir şekilde faaliyetlerine devam etmiştir.

2. EMİRLİK VE ATABEYLİK DÖNEMİ

2.1. Beylik Kurması

Sultan Melikşah döneminde Selçuklular Diyarbekir bölgesinde Mervânîlerin hâkimiyetini sona erdirmiş fakat onun vefatıyla birlikte bölgede yeni beylikler ortaya çıkmıştır.[1] Bu beyliklerden bir tanesi Diyarbekir'e komşu Hanzit[2] bölgesinde kurulan Çubukoğullarıdır.[3] Çubukoğulları ismini kurucusu Çubuk Bey'den almıştır. Nitekim Çubuk Bey tıpkı çağdaşı Hulvân hâkimi Artuk Bey gibi Türkmani künyesine sahip olmakla beraber kendisine verilen Kirmanşah iktası neticesinde onunla komşu hale gelmiştir.[4] Gülay Öğün Bezer, yaşanan büyük olayların seyrine bakılarak Artuk ve Çubuk Beylerin Anadolu'nun fethi esnasında da birlikte olduklarının tahmin olunabileceğini ifade etmektedir.[5] Mervânîler üzerine gönderilen Artuk Bey komutasındaki Selçuklu ordusunda diğer bazı emirlerle birlikte bulunan Çubuk Bey daha sonra Harput ve çevresini Philaretos Brakhamios'tan almayı başararak bu bölgede kendi idaresini kurma fırsatı yakalamıştır.[6] Nitekim kısa sürede Çubuk Bey Harput merkez olmak üzere Hanzit bölgesi, Palu, Çemişgezek, Mazgirt, Arapgir,

---

[1] Bu beylikler hakkında bkz. Salim Koca, "Sultan Melikşâh'ın Güney-Doğu Anadolu Politikası: Diyâr-Bekr Bölgesinin Fethi ve Türkleştirilmesi", *Türkiyat Araştırmaları,* t.y., s. 381-414.; Adnan Çevik, *XI-XIII. Yüzyıllarda Diyâr-ı Bekr Bölgesi Tarihi*, MÜTAE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2002.

[2] Harput ve çevresinin eski bir adı. Bkz. Besim Darkot, "Harput", *İA*, MEB, İstanbul 1987, C. 5/1, ss. 296-299.; Mehmet Ali Ünal, "Harput", *DİA*, TDV, İstanbul 1997, C. 16, ss. 232-235.

[3] Çubukoğulları hakkında ayrıntılı biligi için bakınız. Gülay Öğün Bezer, "Harput'ta Bir Türkmen Beyliği Çubukoğulları", *Belleten*, C. LXI, S. 230 (1997), s. 67-92.

[4] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 176.; Sevim, "Artukluların Soyu", s. 128.; Bezer, "Çubukoğulları", s. 70.

[5] Bezer, "Çubukoğulları", ss. 69-70.

[6] İbn'ül Ezrak, *Mervanî*, s. 193.; Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1944, C. I, s. 125.; İshak Sungurluoğlu, *Harput Yollarında,* Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yay., İstanbul 1958, C. 1, s. 102.; Nureddin Ardıçoğlu, *Harput Tarihi,* Harput Turizm Derneği Yay., İstanbul 1964, s. 33.; Sevim, "Artukluların Soyu", ss. 130-135.; Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566),* TTK, Ankara 1989, ss. 14-15.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 160.; Koca, "Diyâr-ı Bekr Bölgesinin", s. 385.; Bezer, "Çubukoğulları", ss. 72-80.; Muhammet Beşir Aşan, "Osmanlı Öncesi Harput ve Yöresinde Türk İskanının Tarihi Gelişimi", *Dünü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu (24- 27 Eylül 1998)*, TDV Elazığ Şubesi Yay., Elazığ 1999, C. I, ss. 56-57.

Genç, Eğin ve Pötürge'yi hâkimiyeti altına almıştır.[1] Çubuk Bey'in ardından beyliğin başına oğlu Muhammed geçerek 1112 yılına kadar çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur.[2]

Çubukoğulları lideri Muhammed'in 1112 yılındaki ölümü üzerine harekete geçen Belek, el-Cezire'den etrafına topladığı Türkmenlerle birlikte bu beyliğin idaresindeki topraklara yönelmiştir.[3] Belek'in Ahlatşahların esaretinden kurtulduğu esnada Çubukoğullarının durumu hakkında haberdar olmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Belek'in Sökmen el-Kutbî tarafından yakalanmasının ardından onun bu faaliyetiyle özgürlüğüne kavuştuğunu görmekteyiz.

Belek ilk olarak güçlü bir kalesi bulunan beyliğin ikinci önemli şehri Palu'yu[4] alıp kendine merkez edinerek süratle Harput ve çevresi dışında Çubukoğulları idaresindeki diğer bütün yerleri hâkimiyeti altına almıştır.[5] Böylece Palu'yu merkez yaparak bölgeye yerleşen Belek, burada kendi idaresini kurmayı başarmıştır.[6]

---

[1] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 343.; İbn'ül Ezrak, *Mervanî*, ss. 1936-194.; Yinanç, *Selçuklular*, C. I, s. 125.; Sungurluoğlu, *Harput*, C. 1, s. 102.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, ss. 32-34.; Darkot, "Harput", ss. 296-299.; Ünal, *Sancağı*, s. 15.; Bezer, "Çubukoğulları", s. 80.; Aşan, "Türk İskanının", s. 56.

[2] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 343.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 60.; Yinanç, *Selçuklular*, C. I, s. 127.; Sungurluoğlu, *Harput*, C. 1, s. 102.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 34.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 160.; Ünal, *Sancağı*, s. 15.; Bezer, "Çubukoğulları", s. 84.

[3] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 60.; Artuk, "Balak", s. 128.; Sungurluoğlu, *Harput*, C. 1, s. 111.; Yinanç, "Belek", s. 469.; Alptekin, "Belek", s. 402.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 26.; Usta, "Artukoğlu Belek", s. 358.; Bezer, "Çubukoğulları", ss. 67-92.; Aşan, "Türk İskanının", s. 57.

[4] İdrisi'ye göre Palu, Harput'a iki günlük mesafede bulunan küçük bir şehirdir. Yakut el-Hamevi'ye göre ise Ermeniyye civarında Ahlat ve Erzurum arasında kalan bir şehir ve kale olduğunu belirterek bir demir madeninin bulunduğunu ifade etmektedir.Yâkut el-Hamevi, *Mu'cemu'l-Buldân*, Dâr Sâder, Beyrut 1977, C. I, s. 335.; Yusuf Baluken, "Harput Artukluları", *Artuklular*, ed. İbrahim Özcoşar, MAÜ Yay., Mardin 2020, C. I, s. 188. Evliya Çelebi ise eserinde *"Murat Nehri kenarında gerçekten de Kahkaha Kalesi'ne denk göklere baş çekmiş bir taş yapı küçük bir kaledir, ama bir taraftan havalesi olmadığından bir şekilde zafer mümkün değildir. Hatta Timur görüp asla ilgilenmeyerek geçmiştir. Kale içinde İbrahim Bey'den başka askeriyle sakin olur hiçbir fert yoktur ve sakin olması da mümkün değildir. Zira her zaman kaleye çıkmakta zorluk çekerler. Kale içinde bir cami, cebehane, mahzenler ve su sarnıçları vardır. Murat nehrine gizlenmiş bir su yolu vardır. Bütün burçları ve bedenleri gayet dayanıklıdır ve (---) tarafında açılır bir sağlam demir kapısı var."* şeklinde ifade etmektedir. Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, çev. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2001, C. 4/1, s. 308. Ayrıca Evliya Çelebi Anadolu'daki sağlam ve kudretli kaleler arasında Palu'yu da belirtmektedir.Çelebi, *Seyahatnâme*, C. 4/1, s. 237.

[5] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 60.; İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, s. 43.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 26.; Sungurluoğlu, *Harput*, C. 1, s. 111.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 160.; Ünal, *Sancağı*, ss. 15-16.; Bezer, "Çubukoğulları", ss. 85-86.; Aşan, "Türk İskanının", ss. 57-58.; Koca, "Diyâr-ı Bekr Bölgesinin", s. 407.

[6] Artuk, "Balak", s. 129.; Sungurluoğlu, *Harput*, C. 1, s. 111.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, ss. 37-38.; Yinanç, "Belek", s. 469.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 160.; Ünal, *Sancağı*, ss. 15-16.; Alptekin, "Belek", s. 402.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 26.; Bezer, "Çubukoğulları", s. 86.; Aşan, "Türk İskanının", s. 58.; İlhan Erdem, "Doğu Anadolu Türk Devletleri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, C. 6, s. 388.; Usta, "Artukoğlu Belek", s. 358.; Recep Yaşa, "Artuklular", *Anadolu Beylikleri El*

Muhtemelen Belek'in Palu'yu merkez yapmasının temel nedeni güçlü bir kaleye sahip olması ve geçiş yolları üzerindeki önemli konumundan dolayıdır. Belek'in siyasi hayatında dönüm noktası olarak değerlendirilebilecek bu durum onun amcası İlgazi'nin emrinde bir kumandandan öte artık mülk sahibi emirler gibi bölge politikasında rol oynama imkânını kazanmasını sağlamıştır.[7] Ancak bu durum büyük bir başarı getirirken karşısına daha güçlü rakiplerin çıkmasına da sebep olmuştur. Nitekim bölgede Anadolu'nun önde gelen idareleriyle komşu hale gelmiştir. Belek'in buraya yerleşmesi bölgedeki idarelerin kısa süreliğine de olsa birbirleriyle mücade etmelerinin önüne geçmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Diğer taraftan Belek'in 1101 yılında gelen Haçlılara karşı daha önce Anadolu Selçukluları ve Dânişmedlilerle beraber mücadeleye katılmış olması bölgedeki idarelerin onun bu girişimine destek vermedikleri gibi muhalefet etmemelerini sağlayan önemli bir faktör olmuştur. Nitekim Belek daha önceleri Musul ve Bağdat bölgesinde idaresine aldığı yerleri zorunlu olarak terk etmeye mecbur bırakılmıştır. Fakat bu girişimi diğerlerinden farklı olarak Doğu Anadolu bölgesinde yoğun Türkmen nüfusunun bulunması Belek'in daha kararlı hareket etmesinde rol oynayan bir başka unsur olmuştur.

2.2. Selçuklu Atabeyliği

Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan, Haçlı ordularıyla mücadelesinin ardından devletinin doğu sınırlarına yönelmiştir. Sultan I. Kılıçarslan, ilk olarak Malatya'yı[8] alarak bölgedeki bazı beyliklerin kendisinin hâkimiyetini tanımasını sağlayarak devamında Haçlıların işgalindeki Urfa'ya yönelip kuşatmıştır.[9] Nitekim

---

Kitabı, ed. Haşim Şahin, Grafiker Yay., Ankara 2006, s. 76.; Ali Öngül, *Selçuklular Devri Anadolu Beylikleri*, Çamlıca Yay., İstanbul 2018, s. 117.

[7] Usta, "Artukoğlu Belek", ss. 358-359.

[8] Bkz. Tülay Metin, "XII. Yüzyılın İlk Yarısında Malatya'da Güç ve Hâkimiyet Mücadelesi (Selçuklular, Dânişmendliler, Artuklular, Haçlılar)", *Uluslararası Malatya'nın Fethi ve Danişmendliler Semposyumu Bildiriler*, ed. Salim Cöhce, Murat Zengin, Recep Özman, İnönü Üniversitesi Yay., Malatya 2020, ss. 318-324.

[9] Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 345.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, 1944, s. 51.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 333.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 231.; Turan, *Selçuklular*, 2018, ss. 136-137.; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, ss. 52-54.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, ss. 59-60.; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, 3. Baskı, TTK, Ankara 2000, ss. 133-134.; Gülay Öğün Bezer, "Türkiye Selçukluları'nın Güneydoğu Siyaseti ve I. Haçlı Seferinin Bunun Üzerindeki Etkileri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 12 (2002), ss. 91-94.; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK, Ankara 2003, s. 7; Tülay Metin, *Türkiye*

ilk kez güçlü bir idari ve askeri yapıya sahip Müslüman devleti Anadolu'daki bazı beylikleri itaat altına alarak Haçlılara yönelip onları doğrudan hedef almıştır. Sultan I. Kılıçarslan Urfa'yı kuşattığı esnada Musul valisi Çökürmüş'ün Harran'daki naipleri onu şehre davet ederek burasını teslim edeceklerini bildirmişlerdir.[10] Bunun üzerine şehrin alınmasının güçlüğü karşısında kuşatmayı sonlandırıp Harran'a yönelen Sultan I. Kılıçarslan burasını teslim aldıktan kısa bir süre sonra hastalanması üzerine Malatya'ya dönmüştür.[11]

Öte yandan I. Kılıçarslan'ın faaliyetlerinden haberdar olduğu anlaşılan Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar[12] kendisine karşı olan itaatsizliği üzerine emir Çökürmüş'ün yerine Çavlı'ya Musul, Diyarbekir ve el-Cezire'nin tamamını iktâ olarak vererek Haçlıların işgalindeki yerlerin geri alınmasıyla görevlendirmiştir.[13] Aslında bu durum Sultan Muhammed'in Haçlılara yönelik siyaseti ile Anadolu Selçuklu devletine karşı bir önlem almasının da göstergesi olmuştur. Çünkü kısa süre önce Çökürmüş dâhil birçok devlet adamının katıldığı ve Emir Ayaz'ın öldürüldüğü toplantı, Sultan Muhammed tarafından Anadolu Selçukluları lideri I. Kılıçarslan'ın faaliyetlerine karşı alınacak önlemlerin istişaresi üzerine düzenlenmiştir.[14]

Selçukluları Devrinde Malatya, Gazi Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2010, ss. 36-37.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 535.; Salim Koca, "Anadolu'da Türk Siyasî Birliğini Kurma Politikasında Selçuklu ve Danişmendli Beyleri Arasında Yaşanan Rekabet ve Mücadele", *Gazosmanpaşa Üniversitesi Danişmendliler Sempozyumu (12-13 Kasım 2015) Tokat Bildiriler*, Tokat Valiliği Özel İdaresi, Tokat 2016, ss. 86-94.; Songül Mecit, *Anadolu Selçukluları*, çev. Özkan Akpınar, İletişim Yay., İstanbul 2017, s. 107.

[10] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 333.; Aydın, *İbnü'l Kalânisî*, s. 79.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 231.; Turan, *Selçuklular*, ss. 136-137.; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, ss. 53-54.; Sevim, *Anadolu'nun*, ss. 133-134.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 60.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 535.

[11] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 333.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 79.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 231.; Turan, *Selçuklular*, ss. 136-137.; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 54.; *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 109-110.; Sevim, *Anadolu'nun*, ss. 133-134.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 60.; Metin, *Malatya*; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 535.

[12] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 314.; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 54.

[13] İbnü'l Kalânisî ise Fırat ve Rahbe arasının iktâ olarak verildiğini ifade etmektedir. İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 339.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 345.; Aydın, *İbn Kalanisî*, ss. 84-85.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 51.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, ss. 93-94.; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 55.; Cihan Piyadeoğlu, "Büyük Selçuklu Devleti Emîri Atabeg Çavlu Sakavu", *Tarih Dergisi*, S. 38 (2011), s. 43.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 535.

[14] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 314.

Emir Çavlı ise bir süre Bağdat'ta kaldıktan sonra Musul'a yönelmesiyle Çökürmüş savunma hazırlıklarına girişmiştir.[15] Çökürmüş idaresindeki bölgeleri Çavlı'ya karşı savunmak amacıyla giriştiği mücadelede yakalanmış ve sonrasında hayatını kaybetmiştir.[16] Bu durum üzerine Çökürmüş'ün oğlu ve şehir ahalisi Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan'a, Aksungur el-Porsukî ve Sadaka b. Mânsur'a haber ulaştırıp Musul'a davet edip gelmeleri halinde burayı kendilerine teslim edeceklerini bildirmişlerdir.[17] Sultan Muhammed'den çekinen Sadaka b. Mansur gelmemesine karşın Bağdat şahnesi Aksungur hemen harekete geçerek Musul civarına yerleşmesine rağmen ilgi görmeyerek geri dönmüştür.[18]

Sultan I. Kılıçarslan ise maiyetiyle birlikte Malatya'dan hareket ederek Nusaybin'e ardından Musul'a ulaşıp burasını teslim almıştır.[19] Musul'a yerleşen Sultan I. Kılıçarslan herkese adaletli davranmış, ayrılmadan önce Bozmış adlı emirini bir kısım askerle yanına bıraktığı oğlu Şahinşah'ın (Melikşah) vekili olarak şehirde bırakmıştır.[20] Nihayetinde Sultan I. Kılıçarslan, 1107'de Halep Meliki Rıdvan ve Artukoğlu İlgazi'nin desteğini alan Çavlı'yla Habur suyu civarında giriştiği mücadelede hayatını kaybetmiştir.[21] Anadolu Selçuklu Sultanı I.

---

[15] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 339-340.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 51.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 345.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 85.; Piyadeoğlu, "Çavlı Sakavu", ss. 43-44.

[16] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 340-341.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 85.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 51.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 345.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 231.; Ahmed bin Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, ss. 146-147.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 10.; Turan, *Selçuklular*, s. 137.; Sevim, *Anadolu'nun*, s. 134.; Özaydın, *Sultan Muhammed*; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 55.; Piyadeoğlu, "Çavlı Sakavu", ss. 44-45.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 535.

[17] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 340.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 345.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 85.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 231.; Ahmed bin Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, s. 147.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 10.; Turan, *Selçuklular*, s. 137.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 60.; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 54.; Piyadeoğlu, "Çavlı Sakavu", s. 44.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 535.

[18] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 342.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, ss. 60-61.; Piyadeoğlu, "Çavlı Sakavu", s. 45.

[19] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 342.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 346.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, ss. 51-52.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 85.; Turan, *Selçuklular*, s. 137.; Sevim, *Anadolu'nun*, s. 134.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, ss. 60-61.; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 55.; Piyadeoğlu, "Çavlı Sakavu", s. 46.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, ss. 535-536.; Koca, "Anadolu'da", ss. 92-93.

[20] Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 346.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 344.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 87.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 11.; Turan, *Selçuklular*, s. 137.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, ss. 61-62.; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, ss. 55-56.; Muharrem Kesik, "Melikşah", *DİA*, TDV, Ankara 2004, s. 58-59.; Piyadeoğlu, "Çavlı Sakavu", ss. 46-47.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 536.

[21] Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, ss. 346-347.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 344-345.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, ss. 52-53.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 86.; Anonim, *Târih-i Âl-i Selçuk*, s. 36.;

Kılıçarslan'ın hayatını kaybetmesiyle Musul'da bıraktığı ailesi ve naipleri ümitlerini yitirerek şehri sulh yoluyla Çavlı'ya teslim etmişlerdir.[22] Böylece I. Kılıçarslan'ın eşi ve küçük oğlu Tuğrul Arslan ile emir Bozmış Malatya'ya geri dönerken Şahinşah (veya Melikşah), Çavlı tarafından alıkonularak Sultan Muhammed Tapar'ın yanına gönderilmiştir.[23] Çoğu araştırmacının ifade ettiği gibi bu durum özellikle Doğu Roma, Haçlılar ve bölgedeki beylikler için önemli bir gelişme olmuştur. Nitekim Sultanlarının ölümünün ardından Anadolu Selçuklularının bir süre lidersiz kalması, komşularının onların aleyhinde faaliyetlerde bulunmalarına sebep olmuştur. Ancak yine de bölgede bulunan bazı dirayetli beyler ve emirlerin çabaları sayesinde Anadolu Selçukluları bu duruma karşı direnç gösterebilmiştir. Ayrıca Sultan'ın ölümü neticesinde Anadolu'da, Doğu Roma ve beylikler rahatlıkla hareket etme imkânına kavuşurken bölgedeki Haçlılara karşı güçlü bir birliğin doğmasına engel teşkil etmiştir.

Malatya'ya geri dönen I. Kılıçarslan'ın eşi Ayşe Hatun[24] ve naip Bozmış burada onun küçük oğlu Tuğrul Arslan'ı Sultan ilan etmişlerdir.[25] Tuğrul Arslan'ın

---

Ahmed bin Mahmûd, *Selçuk-Nâme,* ss. 147-148.; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 22.; Niğdeli Kadı Ahmed'in, *el-Veledü'ş-şefîk ve'l-hâfîdü'l-halîk'ı (Anadolu Selçuklularına Dair Bir Kaynak)*, çev. Ali Ertuğrul, TTK, Ankara 2015, C. I, ss. 438-439.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel,* 2001, C. II, s. 12.; Kesik, "Türkiye Selçukluları", ss. 213-259.; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, E Yay., İstanbul 1979, s. 100.; Turan, *Selçuklular*, ss. 137-138.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, ss. 62-63.; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, ss. 56-58.; Kesik, "Melikşah", s. 239.; Sevim, *Anadolu'nun*, s. 134.; Bezer, "Etkileri", s. 94.; "Çubukoğulları", ss. 84-85.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 536.; Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, 2. Baskı, TTK, Ankara 2018, s. 100.; Piyadeoğlu, "Çavlı Sakavu", s. 47.; Koca, "Anadolu'da", s. 93.; Tülay Metin, "Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan", *Usad*, 2017, s. 38.; Mecit, *Anadolu Selçukluları*, ss. 108-112.

[22] Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 347.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 87.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 345.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 42.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 52.; Ahmed bin Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, s. 148.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel,* 2001, C. II, s. 12.; Turan, *Selçuklular,* s. 138.; Özaydın, *Sultan Muhammed,* s. 63.; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 58.; Piyadeoğlu, "Çavlı Sakavu", ss. 47-48.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri,* s. 536.; Metin, "Tuğrul Arslan", ss. 35-52.

[23] Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 347.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 87.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 345.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel,* 2001, C. II, ss. 11-16.; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 58.; Turan, *Selçuklular*, s. 138.; Özaydın, *Sultan Muhammed,* s. 63.; Demirkent, *I. Kılıç Arslan,* ss. 58-59.; Kesik, "Melikşah", ss. 58-59.; Piyadeoğlu, "Çavlı Sakavu", s. 48.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri,* ss. 536-537.; Metin, "Tuğrul Arslan", ss. 38-39. Mesud ve Arab'ın nerede olduğu hakkında bkz. Kesik, *I. Mesud,* ss. 9-13.

[24] Sultan I. Kılıçarslan'ın 1902 yılında evlendiği Çaka Bey'in kızıdır. Ayşe Hatun'un şahsiyetiyle ilgili bkz. Metin, "Tuğrul Arslan", ss. 41, dpnt, 9.

[25] Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, ss. 347-349.; Süryani Mihail, *Vakainamesi,* s. 54.; Turan, *Selçuklular,* s. 176.; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 59.; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, 8. Baskı, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013, s. 112.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*,

saltanatı ismen olup gerçekte Ayşe Hatun bütün idarî kuvveti elinde bulundurmuştur.[26] Fakat kısa süre sonra Ayşe Hatun Malatya'da bulunan emir İlarslan'la anlaşarak onun Bozmış'ı bir komplo sonucu öldürmesini sağlayıp sonrasında kendisiyle evlenmiştir. Ancak Emir İlarslan'ın şehir ahalisinden oldukça yüksek miktarda para toplaması ve sonrasında Malatya'dan ayrılma gayretleri üzerine Ayşe Hatun oğlu Tuğrul Arslan'la anlaşarak onu yakalayıp hapsettirmiştir.[27] Ayşe Hatun Emir İlarslan'ın öldüğüne dair şehirde haberler yaymasının akabinde onu bir yıl kadar hapsettikten sonra iyi ilişkiler kurmak istediği Sultan Muhammed Tapar'a yollamıştır.[28] Muhtemelen bu sayede Şahinşah Malatya'ya geldiğinde kardeşi Tuğrul Arslan'ı azlederek kendisine bağlı kalması şartıyla şehri hâkimiyetinde bırakmasına vesile olmuştur.

Ayşe Hatun oğlu Tuğrul Arslan adına Malatya'da yönetimini devam ettirdiği esnada Sultan I. Kılıçarslan'ın diğer oğlu Şahinşah 1109-1110'da Sultan Muhammed'in ordugâhından kaçması veya onun tarafından gönderilmesi sonucu şehre gelerek kardeşini azlettikten sonra saltanatını ilan etmiştir.[29] Ayşe Hatun'un iyi ilişkiler kurma çabaları Sultan Muhammed tarafından karşılık bulması veya Şehinşah'ın kardeşi Tuğrul Arslan'ın kendisinin yüksek hâkimiyetini tanıması şartıyla yerinde bırakmış olması muhtemeldir. Bir süre burada kaldığı anlaşılan Şahinşah daha sonra Konya'ya giderek diğer iki kardeşi Mesud ve Arab'ı hapsederek

---

ss. 536-537.; Emine Uyumaz, "Anadolu Selçuklu Çağı Kronolijisi", *Cogito,* S. 29 (2001), s. 171.; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 101.; Kesik, *I. Mesud*, s. 14.; Metin, "Tuğrul Arslan", s. 41.; Mecit, *Anadolu Selçukluları*, ss. 115-116.

[26] Metin, "Tuğrul Arslan", s. 41.

[27] Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 349.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 54.; Turan, *Selçuklular*, s. 176.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 64.; Kesik, *I. Mesud*, s. 14.; Metin, "Tuğrul Arslan", s. 42.; Mecit, *Anadolu Selçukluları*, s. 116.; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 101.

[28] Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 349.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 54.; Turan, *Selçuklular*, s. 176.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 64.; Kesik, *I. Mesud*, s. 14.; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 101.; Metin, "Tuğrul Arslan", s. 42.; Mecit, *Anadolu Selçukluları*, s. 116.

[29] Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 349.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 87.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, ss. 54-55.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 16.; Cahen, *Türkler*, s. 101.; Turan, *Selçuklular*, s. 176.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, ss. 64-65.; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 102.; Uyumaz, "Kronolijisi", s. 171.; Kesik, "Melikşah", ss. 58-59.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 538.; Koca, "Anadolu'da", ss. 93-94.; Metin, "Tuğrul Arslan", ss. 42-43.; Mecit, *Anadolu Selçukluları*, ss. 116-117.

Anadolu Selçuklu devletinin başına geçip bölgedeki rakipleriyle mücadeleye girişmiştir.[30]

Ayşe Hatun yanı başındaki komşuları olan Dânişmedliler ve Haçlılar ile Ermeni sergerdeleri karşısında büyük bir baskı altında kalmıştır. Çünkü Haçlılarla onların destekçileri Ermeni sergerdeleri ve Ayşe Hatun yönetimi arasında Elbistan'la Ceyhun bölgesi üzerinde bir mücadele yaşanırken[31] öbür yandan Dânişmedliler ise Malatya'yı hâkimiyetlerine almak adına fırsat kollamaktadır. Nitekim Anonim Süryani müellifi eserinde Emir Gazi'nin şehrin yöneticisini kaçırmak ve kızına talip olmak gibi faaliyetlerle Malatya'yı ele geçirmek adına elinden geleni yaptığını ancak hileyle alamayacağını anlayarak nihayetinde bir orduyla kuşattığını açıkça ifade etmektedir.[32] Diğer taraftan Şehinşah'ın Doğu Roma devletiyle bir mücadele içinde olması Ayşe Hatun'un komşularının Malatya üzerinde daha fazla baskı kurmasına imkân vermiştir. Ancak bu baskı Büyük Selçuklu emiri Mevdûd'un Haçlılara karşı mücadeleye başlaması ile Dânişmedlilerin Anadolu Selçuklularının iç işlerine odaklanması gibi nedenlerle Malatya'ya yönelik olası bir saldırı girişimini engellemiştir. Ayrıca Şehinşah'ın muhtemel yönünün Malatya olacağını Ayşe Hatun'un düşünmüş olması da gayet doğaldır. Bu durum Ayşe Hatun'un siyasi varlığını devam ettirebilmek adına güçlü bir desteğe ihtiyaç duyduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ayşe Hatun'un bu amaçla kısa bir süre önce Malatya civarında Palu'ya yerleşmiş olan Artuklu ailesinden Belek'e yönelmesini sağlamıştır. Osman Turan bu yönelmenin temelinde Ayşe Hatun'un kendi siyasi konumunu yukseltmek kadar onun Belek ile izdivaç arzusunun da rol oynadığını ifade etmektedir.[33] Belek bölgedeki diğer beyler ve emirlere nazaran daha iyi bir seçenek olarak göze çarpmaktadır. Nitekim resmi olarak bilinen ilk evliliği Ayşe Hatun'la olan Belek'in

[30] Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 349.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, ss. 54-55.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 87.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 16.; Cahen, *Türkler*; Turan, *Selçuklular*, ss. 176-177.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 65.; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, ss. 101-102.; Kesik, "Melikşah", ss. 58-59.; Koca, "Anadolu'da", s. 94.; Metin, "Tuğrul Arslan", ss. 4-43.; Mecit, *Anadolu Selçukluları*, ss. 116-118.

[31] Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 350.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, ss. 55-60.; Cahen, *Türkler*, s. 101.; Turan, *Selçuklular*, ss. 178-179.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 64.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 537.; Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, 2. Baskı, TTK, Ankara 2019, ss. 43-44.; Metin, "Tuğrul Arslan", ss. 42-43.

[32] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 31.

[33] Turan, *Selçuklular*, s. 179.

seçilmesinde çocuk sahibi olmaması, genç yaşta bulunması, ailesi ve yetenekli bir emir olmasından kaynaklanmalıdır. Özellikle döneminde çoğu yaşıtlarına karşın Belek'in birçok başarılı faaliyette lider olarak bulunması veya emir/komutan sıfatıyla yer alması ona büyük bir itibar ve prestij kazanmıştır. Ayrıca Ayşe Hatun'un Belek'e yönelmesiyle birlikte ailenin üyesi olması ve Türkmenler üzerindeki nüfuzlarından dolayı Artuklular'ın desteğini sağlamayı amaçladığı kuvvetle muhtemeldir. Aynı şekilde 1101 yılındaki Haçlılara karşı girişilen mücadele esnasında Belek ve Sultan I. Kılıçarslan arasında kurulmuş olan ilişki burada önemli bir unsur olmalıdır.

Ayşe Hatun çocuklarını atabey'in yanında bırakıp bizzat Palu'ya giderek Belek'ten *"Sultan nice defalar sizi methederek dedi ki, bütün Türk emirleri içinde Belek derecesinde akıllı ve kudretli bir kimse yoktur. Ben de, beni ve çocuklarımı adınızla korumanızı istiyorum."* sözleriyle yardım istemiştir.[34] Belek'in himayesine aldığı Ayşe Hatun onunla evlendikten sonra birlikte Malatya'ya giderek buradaki atabeyi kaleden dışarı çıkartıp yerine oğlu Tuğrul Arslan'ı yerleştirmiştir.[35] Böylece Belek, Tuğrul Arslan'ın atabeyliğini üstlenerek hâkimiyetindeki yerleri yönetmeye başlamıştır.[36] Fakat şehrin asıl idaresinde hâkim kişi yine Ayşe Hatun'dur.[37] Bu evlilik Ayşe Hatun'a bölgede oldukça güçlü bir etkiye sahip olan Artuklu ailesinin dolaylı yoldan desteğini almış, böylece onun rahat bir nefes almasını sağlayarak Malatya'yı güvenle yönetmesine imkân vermiştir. Ayrıca Ayşe Hatun'un üzerindeki yönetim sorumluluğunu hafifletmekle beraber bölgedeki güçlerin kendisine yönelmesine karşı önemli bir caydırıcı unsur olmuştur. Belek nezdinde ise bu evlilik onun etki alanını genişleterek büyük bir itibar ve güce ulaşmasını sağlamıştır. Bu durum rakiplerinin de aynı ölçüde artmasına sebep olmuştur. Bu evliliğin yüklediği

[34] Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 351.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 60.; Artuk, "Balak", s. 129.; Turan, *Selçuklular*, s. 179.; Alptekin, "Belek", s. 402.; Kesik, *I. Mesud*, s. 15.; Usta, "Artukoğlu Belek", s. 359.; Metin, "Tuğrul Arslan", s. 43.; Mecit, *Anadolu Selçukluları*, ss. 117, dpnt, 83.

[35] Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 351.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 60.; Artuk, "Balak", s. 129.; Cahen, *Türkler*, s. 101.; Turan, *Selçuklular*, s. 179.; Yinanç, "Belek", s. 469.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 64.; Alptekin, "Belek", s. 402.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 26.; Kesik, *I. Mesud*, s. 15.; Yaşa, "Artuklular", s. 76.; Metin, "Tuğrul Arslan", s. 43.; Mecit, *Anadolu Selçukluları*, s. 83.

[36] Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 351.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 60.; Artuk, "Balak", s. 129.; Cahen, *Türkler*, s. 101.; Yinanç, "Belek", s. 469.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 64.; Alptekin, "Belek", s. 402.; Usta, "Artukoğlu Belek", s. 359.; Metin, "Tuğrul Arslan", ss. 43-44.; Mecit, *Anadolu Selçukluları*, s. 117.

[37] Metin, "Tuğrul Arslan", s. 43.

sorumluluk Belek'in faaliyetlerinde daha dikkatli davranmasını gerektirmiş ve onun idari yapılanmasına öncelik verip bölgeye daha iyi yerleşmeye yönelmesini sağlamıştır. Böylece Belek bölgede askeri faaliyetlerini arttırmış, buna paralel olarak da siyasi etkinliğini genişletmiştir.

Selçukular ve Artuklular Anadolu'nun fethinden bu döneme değin olumlu ve olumsuz sürekli bir ilişki içinde olmuştur. Nitekim Anadolu Selçuklu Sultanlarının (Süleyman Şah ve oğlu l. Kılıçarslan) iki tanesinin öldüğü savaşlarda Artuklu ailesinin liderleri (Artuk Bey – oğlu Necmeddin İlgazi) bu mücadelelerde yer almışlardır. Bununla birlikte Sultan I. Kılıçarslan'la beraber Anadolu'da 1101 yılında gelen Haçlı ordularına karşı yapılan mücadelede Belek'in varlığı Anadolu Selçukluları ve Artuklular arasında yeni bir döneme kapı aralamıştır. Akabinde Sultan l. Kılıçarslan'in doğu seferiyle birlikte Habur savaşı sonunda öldüğü mücadelede Artuklular'ın lideri İlgazi'nin bulunmuş olması ilişkileri tekrar kötüleştirmiştir. Fakat bir müddet sonra gerçekleşen bu evlilik sayesinde ilişkiler düzelmekle beraber Artuklular ve Belek Anadolu coğrafyasında güçlü bir konum elde etmişlerdir. Ayrıca bu evlilik Artuklu ailesine bölgede büyük bir prestij kazandırmakla beraber onların Haçlılarla mücadelelerinde daha fazla destek bulmalarını sağlamıştır. Böylece Artuklular Harran, Mardin ve Malatya üzerinden bölgedeki Haçlılara karşı tek çatı altında bir savunma hattı oluşmasını sağlayarak Müslümanların bu yöndeki mücadelelerine katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca bu evliliğin gerçekleşmesi Dânişmedlilerin Sultan I. Mesud'u desteklemesi ve akrabalık bağı kurmasına dolaylı yoldan etki etmiş olabilir.

Belek'in hâkimiyet alanının genişlemesi neticesinde ilkin idari yapılanmaya odaklanarak Palu ve Malatya arasında fiziki engel teşkil eden Harput'a yönelmiş olması muhtemeldir. Diğer taraftan Çubukoğulları veya naiplerinin idaresindeki Harput'ta bulunan emirler Belek'in faaliyetleri karşısında büyük bir endişeye kapılmış olmalıdır. Bu durum Belek'in Ayşe Hatunla evlenmesiyle birlikte doruk noktaya ulaşmıştır. Böylece Harput'ta daha fazla direnemeyeceğini anlayan Çubukoğulları ve naipleri bazı yerlerin kendilerine verilmesi ve belli bir miktar altın

karşılığında şehri Tuğrul Arslan'a satmıştır.[38] Fakat kısa süre sonra Sultan Muhammed Tapar'ın oğlu Mesud'un şahnesi olarak Haçlılarla mücadeleyle görevlendirilen Aksungur el-Porsukî'nin bölgeye gelmesiyle şehir sulh yoluyla olanlara teslim edilmiştir. Netice olarak Belek ve Ayşe hatun arasındaki evlilik yoluyla gerçekleşen bu ittifak kısa sürede etkisini göstermiştir. Fakat sonrasında Aksungur'un görevden alınmasıyla birlikte bölgede yeni anlaşmazlıkların doğmasına sebebiyet vermiştir.

2.3. Selçuklu Ordusuna Karşı Amcası İlgazi Komutasundaki Artuklu Kuvvetlerine Katılması

Emir Mevdûd'un 1113 yılında Şam'da Batini suikastine kurban gitmesinin ardından Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar, Musul valiliğine Aksungur el-Porsukî'yi atayıp bölgedeki liderlerden ona itaat etmelerini istemiş, beraberine büyük bir ordu ve oğlu Mesud'u verip Haçlılarla mücadeleyle görevlendirmiştir.[39] Böylece yanında Sultan Muhammed'in oğlu Mesud'la harekete geçen Aksungur el-Porsukî Musul'a ulaştıktan sonra İmadüddin Zengî ve Sincar emiri Temirek gelerek kendisine katılmıştır.[40] Musul'dan yola çıkan Aksungur, Ceziret-i ibn Ömer'i Mevdûd'un naiplerinden teslim almasının akabinde Mardin civarına ulaşarak burada Artuklu emiri İlgazi, Sultanın emri gereği oğlu Ayaz'ı bir kısım kuvvetle orduya katılması için göndermiştir.[41] İlgazi'nin sefere bizzat katılmamasının muhtemel sebebi ordunun

---

[38] Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 351.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 60.; Artuk, "Balak", s. 129.; Yinanç, "Belek", s. 469.; Cahen, *Türkler*, s. 101.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 64.; Metin, "Tuğrul Arslan", s. 44.; Mecit, *Anadolu Selçukluları*, s. 117.; Bezer, "Çubukoğulları", s. 84.

[39] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 399.; Mateos, *Vekayinâme*, ss. 253-254.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 352.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, C. 12, s. 339.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 46.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, ss. 26-27.; Bundârî, *Zübdetü'n-Nusra*, s. 61.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 71.; El-Ömerî, *Türkler Hakkında*, s. 245.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 46.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 106.; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 232.; Alptekin, "el-Porsukî", s. 297.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 126.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 157.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 248.; Yaşa, "Artuklular", s. 62.; Ahmet Kütük, *Nisibis (Nusaybin) Kadim Bir Şehrin Hikayesi*, Divan Kitap, İstanbul 2018, s. 197.

[40] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 339.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 79.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 106.; Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 71.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 158.; Özaydın, *Sultan Muhammed*; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 248.; Polat, *Zengî*, s. 39.; Hüseyin Kayhan, "Selçuklular Devrinde Sincar'da Bir Türkmen Beyliği: Bekçioğulları (1096-1128)", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2 (2019), s. 155.

[41] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 399.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 79.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 185.; Bulduk, *Mardin*, s. 40.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 46.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 106.; Sevim, "Artukoğlu İlgazi", s. 666.; Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 7.;

içindeki güçlü emirler tarafından yakalanarak ele geçirilme tehlikesi olmalıdır. Nitekim daha önce İlgazi katıldığı ordular içinde Sökmen el-Kutbî ve Çavlı gibi emirler tarafından ele geçirilmeye çalışılmış ikinci isim bu konuda başarılı olmuştur.[42]

Haçlılarla mücadele etmek üzere ilerleyen Aksungur Mayıs 1114'te Urfa önlerine ulaşarak bölgeyi tahrip edip iki aydan fazla bir süre şehri kuşatmasına rağmen ikmal sıkıntısından dolayı dönmek zorunda kalmıştır.[43] Yine Aksungur sefer esnasında, Çubukoğulları'nın anlaşma karşılığı Harput'u Malatya Sultanı Tuğrul Arslan'a teslim etmesinden kısa bir süre sonra, buraya yönelerek sulh yoluyla ele geçirmiştir.[44] Harput'un Aksungur'a sulh yoluyla teslim edilmesinin Malatya Sultanı Tuğrul Arslan'ın annesi Ayşe Hatun'un Büyük Selçuklu devletine bağlılığını göstermek için kendisine merkezden siyasi ve askeri destek sağlamaya yönelik atmış olduğu bir adım olması da muhtemeldir. Nitekim daha önce de Ayşe Hatun Emir İlaldı'yı yakalatarak merkezin desteğini sağlamak üzere Sultan Muhammed'e göndermiştir. Ayrıca bu yolla Malatya ve çevresini Aksungur el-Porsukî'nin olası tahribinden korumuştur.

Aksungur bölgedeki faaliyetlerine devam ederek Şabahtan bölgesine yönelip burada İlgazi'nin sefere katılmadığı gerekçesiyle oğlu Ayaz'ı tutuklayarak Mardin civarını yağmalamıştır.[45] Akabinde Aksungur, Dara civarında karargâh kurup burayı kuşatma altına alarak etrafı yağmalamaya devam etmiştir.[46] Bu durum Aksungur el-

---

Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 158.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 248.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, ss. 126-127.

[42] Sevim, "Artukoğlu İlgazi", s. 663.; Piyadeoğlu, "Çavlı Sakavu", s. 48.

[43] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 399.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 254.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 27.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, ss. 352-353.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, C. 12, s. 339.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 46.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 106.; Sevim, "Artukoğlu İlgazi", s. 666.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 127.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, ss. 158-159.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 248.; Alptekin, "el-Porsukî", s. 297.

[44] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 66.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, ss. 351-352.; Bezer, "Çubukoğulları", s. 84.; Metin, "Tuğrul Arslan", s. 44.

[45] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 400.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 80.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 354.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, C. 12, s. 339.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 185.; Bulduk, *Mardin*, s. 40.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 46.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 106.; Sevim, "Artukoğlu İlgazi", s. 666.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 161.; Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 71.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 159.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 248.; Yaşa, "Artuklular", s. 62.; Kütük, *Nisibis*, s. 197.

[46] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 80.; Sevim, "Artukoğlu İlgazi", ss. 666-667.; Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 71.; Yaşa, "Artuklular", s. 62.

Porsukî'nin haçlılarla mücadele görevine zarar vermekle birlikte onun bölgeye yerleşme niyetinde olduğunun açık bir göstergesi olmuştur. Nitekim daha önce Çökürmüş'ün oğlu tarafından Çavlı'ya karşı savunulan Musul'un teslim edilmesi için çağrılan kişiler arasında yer alan Aksungur, Sadaka b. Mânsur gibi güçlü bir emirin Sultan Muhammed'den çekinmesine karşılık, kendisi hemen harekete geçmiş fakat şehirden kimse ilgi göstermeyince geri dönmek zorunda kalmıştır.[47] Yine sonrasında görüleceği gibi Halep'i almak için büyük bir gayret sarf etmiştir. Ayrıca Aksungur'un Haçlılarla mücadele görevine geçici olarak atanmış olduğu[48] onun bölgeye yerleşmek için çaba sarf etmesi ve burada önemli bir güç olan Artuklularla çatışmaya girmesi Musul emirinin bu durumunun teyidi mahiyetindedir. Çünkü Aksungur bu görev sebebiyle beraberinde bulunan Sultan'ın oğlu ve yanlarında bulunan güçlü ordu sayesinde kimsenin kendilerine karşı gelemeyeceğini düşünerek bölgeye yerleşmek için bunu bir fırsat olarak görüp bundan istifade etmeye çalışmış olması muhtemeldir. Aksungur Harput'u çatışmasız bir şekilde Artuklular'ın vasiliğinde bulunan Belek'in üvey oğlu Malatya Sultanı Tuğrul Arslan'dan almasıyla iyice cesaretlenerek kendisine karşı gelinemeyeceği konusunda büyük bir güven içine girmiş olması da kuvvetle muhtemeldir. Diğer taraftan Aksungur'un Haçlılarla mücadele görevini ihmal ederek bölgede faaliyetlerde bulunması ve doğrudan bu çevrede önemli bir güç olan Artuklu hâkimiyetine yönelmesi ailenin lideri İlgazi'yi harekete geçirmiştir. Malatya'nın Belek dolayısıyla Artuklu hakimiyetine geçmiş olması Urfa Haçlı Kontluğu üzerindeki Müslümanların daha fazla baskı kurmasını sağlamıştır. Ancak Aksungur'un Artuklu hakimiyetine yönelmesi Müslümanların Haçlılar üzerinde kurmaya başladığı baskının kırılmasına yol açmıştır. Sonraki yıllarda Haçlıların dikkatini Şabahtan'a yöneltmesine de sebebiyet verdiği düşünülebilir. Özellikle asker temininde ve Haçlılarla mücadele konusunda ailenin en önemli güç kaynağı olan aşiretlerin yoğun bulunduğu Şabahtan'ın hedef alınması Aksungur'un bölgede Artukluların gücünü tamamen kırmak istemesinden kaynaklanmalıdır Muhtemelen bu durum ters bir etki yaparak bölgedeki aşiretlerin Aksungur'a karşı Artuklu ailesine olan desteklerini artırmalarına sebebiyet vermiş olmalıdır.

[47] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 342.

[48] Bkz. Polat, *Zengî*, ss. 40, dpnt, 44.

İlgazi ilk olarak Hısn-ı Keyfa'ya giderek kardeşi Sökmen'in oğlu Davud'un desteğini sağlamasının akabinde yanında yeğeni Palu hâkimi Belek ve etrafında çok sayıda Türkmen askeriyle Aksungur'a karşı harekete geçmiştir.[49] Dara yakınlarında Kurdis'te bulunan Aksungur el-Porsukî'nin karargâhına Mayıs-Haziran 1115'te ani bir baskın veren Artuklu kuvvetleri yaşanan şiddetli mücadeleden sonra büyük bir zafer kazanmıştır.[50] Mücadele esnasında bazı önde gelen emirlerle birlikte Sultanın oğlu Mesud da ele geçirildikten sonra Artuklular tarafından serbest bırakılmıştır.[51] Ayaz esaretten kurtulurken Aksungur ve Sultan'ın oğlu Mesud Nusaybin'e çekilmiştir.[52] Bu başarı Artuklulara büyük bir sevinç yaşatarak saygınlıklarını artırmakla beraber Sultan Muhammed'in tenkit ve tehditlerine maruz kalmalarına sebep olmuştur.[53] Ayrıca Aksungur'un bu davranışı Selçuklu devletinin Haçlılarla mücadelesine zarar vererek ilginin başka yöne kaymasına sebebiyet vermiştir. Bu mücadele bölge liderliğinin Musul emirlerinden kendilerine geçmesini sağlamış ve Artukluların Haçlılara karşı mücadeleyi başarılı bir şekilde devam ettirmelerini sağlamıştır. Diğer taraftan hâkimiyet alanlarının genişlemesi Artuklular'ı güçlü emirlerle komşu kılmış, bölgede sürekli değişen yöneticiler karşısında aile üyelerinin

---

[49] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 80.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 400.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 254.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 185.; Ahmed Cevdet, *Kısas-ı*, C. V, s. 200.; Bulduk, *Mardin*, s. 40.; Artuk, *Artukoğulları*, ss. 46-47.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 106.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 161.; Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 71.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 128.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 249.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 26.; Yaşa, "Artuklular", s. 62.

[50] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 400.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 254.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 80.; İbn'ül Ezrak, *Mervanî*, s. 239.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 71.; El-Ömerî, *Türkler Hakkında*, s. 245.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 185.; Bulduk, *Mardin*, ss. 40-41.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 47.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, ss. 106-107.; Sevim, "Artukoğlu İlgazi", s. 667.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 161.; Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 71.; "el-Porsukî", s. 297.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 128.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 249.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 160.; Usta, "Artuklular", s. 474.; Yaşa, "Artuklular", s. 62.; Kırpık, "Artuklu-Haçlı", ss. 248-249.; Kütük, *Nisibis*, s. 197.

[51] Mateos, *Vekayinâme*, s. 254.; Sevim, "Artukoğlu İlgazi", s. 667.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, ss. 128-129.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 249.

[52] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 400.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 80.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 185.; Bulduk, *Mardin*, s. 40.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 47.; Sevim, "Artukoğlu İlgazi", s. 667.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 161.; Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 71.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 249.; Yaşa, "Artuklular", s. 62.; Kütük, *Nisibis*, s. 198.

[53] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 400.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 80.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, C. 12, s. 339.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 186.; Bulduk, *Mardin*, ss. 40-41.; Sevim, "Artukoğlu İlgazi", s. 668.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 161.; Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 71.; Özaydın, *Sultan Muhammed*, s. 129.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 249.; Yaşa, "Artuklular", s. 62.

birbirleriyle daha sıkı bir münasebet içinde olmasını sağlamıştır. Bu durum Artuklular'ın güçlerinin doruk noktasına ulaşmasında önemli bir faktör olmakla[54] beraber onları olası tehditlerden korumaya yönelik caydırıcı bir unsur olmuştur. Gerçekten de Artukluların birbirlerine olan bağlılığı Aksungur'a karşı olan zaferlerinde büyük bir etkiye sahip olmakla diğer komşuları Dânişmedliler ve Sökmenliler nezdinde de güçlü bir mesaj olmuştur.

Belek'in bu mücadeleye katıldığını bildirmek dışında kaynaklar sessiz kalmaktadır. Ancak Belek'in bizzat mücadele esnasında amcası İlgazi'nin saflarında bulunması büyük bir önem taşımaktadır. Bu durum Belek'in özellikle kısa süre önce atabeyi olduğu Tuğrul Arslan'a ve dolayısıyla kendisine yönelen Aksungur el-Porsukî tehlikesinin farkında olduğunu ortaya koymakla beraber onun mücadeleye katılması amcasına olan bağlılığından kaynaklandığını düşündürmektedir. Bu bağlılığın oluşmasında Belek'in amcalarının yanında yetişmesinin büyük payı vardır. Ayrıca bu durum Belek'in Artuklu ailesi içindeki itibarını arttırmasına vesile olup onun amcası İlgazi'den sonra ikinci önemli konumda olduğunu açıkça göstermiştir. Yine bu mücadelenin Artukluların zaferiyle son bulması Belek'in içinde bulunduğu siyasi ortamda kendisine önemli katkılar sağlamıştır. Öncelikle bu durum ailesini ve kendisini çevresindeki devletlerden koruduğu gibi idare merkezine dönmesiyle birlikte bölgede genişleme faaliyetlerine devam etmesini sağlamıştır.

2.4. Belek ve Kanlı Meydan Savaşı

Haçlıların bölgeye yerleşmesiyle Halep yoğun bir baskıya maruz kalmıştır. Nitekim Artuklular Halep'e hâkim olmakla doğrudan Haçlılarla karşı karşıya gelmişlerdir. Böylece Artukluların lideri İlgazi Halep'te hâkimiyet kurduktan sonra Haçlı baskısına da çözüm yolları aramıştır. Nihayetinde İlgazi Halep'i bu baskıdan kurtarmak amacıyla esas idare merkezi olan Mardin'e giderek asker toplayıp olası bir mücadeleye girmek için Haçlılarla kısa süreliğine de olsa anlaşma yapmayı başarmıştır.[55] Nihayetinde İlgazi gittiği Mardin'den 1119 yılında büyük bir kuvvetle bölgeye dönerek Afrin'de Haçlılarla girdiği mücadelede onları çok ağır bir yenilgiye

[54] Usta, "Artukoğlu Belek", s. 360.

[55] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb,* ss. 135-136.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 440.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 139.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 356.; Ali Birbiçer, *Osmanlı Tarihlerinde Selçuklularla İlgili Bilgiler*, MSGSÜSBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) 2014, s. 202.

uğratarak Antakya Prinkepsi Roger'ı öldürmüş ve ordusunu tamamen imha etmiştir.[56] İlgazi'nin emrindeki kuvvetler Urfa ve Antakya bölgesini büyük bir tahribata uğratmış, sonrasında Kudüs kralı II. Baudouin'le neticesi belli olmayan bir mücadele sonunda elde ettiği ganimetlerle Halep'e dönmüştür.[57] Bu durum İslam dünyasında büyük bir sevincin yaşanmasına vesile olmuştur.

Çalışmanın amacını teşkil eden Belek b. Behram'ın ismi bu mücadele esnasında kaynaklarda zikredilmemektedir. Gerçekten Belek, ailesinin düzenlediği bu sefere katılmadı mı? Yoksa Belek bu sefere katılmış olduğu halde dönemin müelliflerince kendisinden bahsedilmedi mi? Nitekim daha önce Haçlılara karşı tertiplenen birçok sefere katılan Belek'in neden Artuklu ailesinin öncülüğünde düzenlenen bu seferde bulunmadığı ve isminin geçmemesi oldukça dikkat çekicidir. Bununla beraber Artuklular'ın lideri olan İlgazi tarafından organize edilen bir orduya Belek'in katılmaması akla yatkın gelmemektedir. Bu dönemle ilgili Müslüman müelliflerin eserlerinde Belek hakkındaki anlatımlar Haçlı liderlerini esir ettiği zamana oranla genellikle bir yerleşim yeriyle veya verilen görevle alakalı olmuştur.[58] Nitekim yerli Hristiyan kaynaklarda[59] Ermeni ve Süryaniler'le alakalı durumlarda rivayet edilmiştir. Haçlı kaynaklarında[60] ise zaten Belek'in onlara karşı verdiği

---

[56] Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 139.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 81.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, ss. 204-205.; Mateos, *Vekayinâme*, ss. 264-265.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 439-440.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 51.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 29.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, ss. 136-138.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", ss. 233-235.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, C. 12, ss. 348-349.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 76.; Bulduk, *Mardin*, ss. 42-43.; Abdüsselam Efendi, *Mardin Tarihi*, s. 45.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 51.; Sevim, "Artukoğlu İlgazi", ss. 673-677.; "Dilmaçoğulları", *DİA*, TDV, İstanbul 1994, C. 9, s. 301.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, ss. 122-124.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 14.; Usta, "Haçlılar", ss. 366-368.; Ali Muhammed Sallâbî, *Selçuklular*, Ravza Yay., İstanbul 2013, ss. 659-660.; Tülay Metin, "Emîr Necmeddin İlgâzi Dönemi Artuklu-Haçlı Münasebetleri ve Afrin Zaferi", *Belleten*, C. 83, TTK, S. 298 (2019), ss. 831-839.

[57] Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 356.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, ss. 136-142.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", ss. 367-368.; İbn Munkız, *Kitâbü'l-İ'tibâr*, s. 192.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, ss. 205-207.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, ss. 193-200.; Artuk, *Artukoğulları*, ss. 52-53.; Sevim, "Artukoğlu İlgazi", ss. 679-682.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 114.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, ss. 125-127.; Sevtap Gölgesiz Karaca, *Kudüs Haçlı Krallığı (1099- 1187)*, Ege Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2012, ss. 167-168.; Metin, "Afrin Zaferi", ss. 842-844.; Çelik, "Artukoğulları", s. 24.

[58] Bkz.İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 287.; İbn'ül Ezrak, *Mervanî*, s. 193.; İbn Şeddâd, *el-A'lakü'l-Hatire*, s. 104.

[59] Bkz.Mateos, *Vekayinâme*, ss. 260-261.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 60.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, ss. 17-18.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 351.

[60] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, ss. 212-213.; Aachen, *Historia*, s. 277.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 160.

mücadeleden ötürü büyük bir kin ve düşmanlık beslemişlerdir. Yani zorunlu olmayan haller ile kendilerinin zaferlerini abartıp mucizeleştirmek istemedikleri sürece Belek'ten bahsetme gereği duymamışlardır. Ancak Belek hakkında İslam ve yerel Hristiyan kaynaklarında bu durumla ilgili bir istisna bulunmaktadır. Şöyle ki Emir Mevdûd'un 1110 yılında Haçlılara yönelik tertiplediği orduda dâhil olmasına rağmen müelliflerin eserinde Belek'in ismi katılanlar arasında geçmemektedir.[61] Fakat Urfa bölgesinde Haçlılarla mücadele eden ordunun Harran'a çekilmesi sonrasında İlgazi'yle anlaşmazlığa düşen Sökmen el-Kutbî'nin, ordugâhta esir alarak yanında götürmesi neticesinde Belek'in çok açık bir şekilde sefere katılım sağlayan emirler arasında yer aldığı anlaşılmakta, böylece müelliflerin onun hakkında dolaylı yoldan bilgi verdikleri görülmektedir.[62]

İbnü'l Kalânisî, İlgazi'nin önde gelen emir ve adamlarıyla Dımaşk'a gelerek Tuğtegin'le Haçlılara karşı yapılacak mücadele sebebiyle istişarelerde bulunduğunu ifade etmektedir.[63] Amcası İIgazi'nin en büyük destekçisi olup ona bağlı olan bir emir olarak Belek'in bu dönemde hâkim olduğu siyasi ve askeri güç onun görüşmede bulunmuş olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Ayrıca İlgazi ve Tuğtegin Selçuklu coğrafyasında birçok emir ve Türkmen liderlerinden Haçlılarla cihad etmek için yardım talebinde bulunmuşlardır.[64] Belek birçok yerde Haçlılarla sürekli bir mücadele içinde olmuş, onlara yönelik düzenlenen seferlere ya amcalarıyla ya da tek başına katılmıştır. Nitekim Belek bu amaçla 1101 yılında gelen Haçlı ordularına karşı Anadolu Selçuklularının ve Dânişmedlilerin kurduğu ittifaka dâhil olmuş, bu kuvvetlerin çoğu bozguna uğratılarak ağır kayıplar verdirilmiştir.[65] Yine sonraki süreçte özellikle Büyük Selçuklu kuvvetlerine karşı amcası İlgazi'ye yardım etmiş, onun ölümünden sonra Süleyman b. Abdulcebbar b. Artuk'un Haçlılara Halep'in bazı yerlerini vererek anlaşması üzerine bu akrabasına düşman olmuştur.[66] Belek'in Haçlılarla mücadele konusunda deneyimli bir emir olması ile bu dönem hakim

[61] Bkz. Aydın, *İbnü'l Kalânisî*, s. 101.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb,* s. 109.

[62] Mateos, *Vekayinâme*, s. 241.; Aydın, *İbnü'l Kalânisî,* s. 102.

[63] Aydın, *İbnü'l Kalânisî*, s. 139.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb,* s. 135.

[64] Aydın, *İbnü'l Kalânisî,* ss. 138-140.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil,* C. 10, ss. 399-400.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb,* s. 135.

[65] Aachen, *Historia*, s. 617.; Demirkent, "1101 Yılı", ss. 17-56.

[66] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 483.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb,* ss. 159-160.

olduğu askeri gücü sebebiyle İlgazi ve Tuğtegin'nin mutlaka onu sefere dahil etmeye gayret gösterececkleridir. Belek'in Haçlılarla mücadele etme isteği ile ailenin lider olmasından ötürü amcası İlgazi'ye olan bağlılığından ötürü kendisinin bu sefere katılım için çabalayacağı muhakkaktır. Nitekim İlgazi zor durumda kaldığı zaman ağabeyi Sökmen'i ve onun ölümünden sonrada ilk olarak Belek'i yardımına çağırmıştır.[67] Ayrıca Haçlılarla mücadele etmek üzere Dilmaçoğulları'nın, Munkızi'lerin katıldığı bir orduya[68] bölgede emir ve atabey konumunda olan Belek'in katılmaması için kendisine yönelik büyük bir tehdit olması gerekmektedir. Nitekim Belek'in hâkimiyet alanına yönelik Mengücekoğlu İshak'ın bir yıl önce Malatya çevresine düzenlediği akın dışında [69] Haçlılardan başka ciddi bir tehditte bulunmamaktadır. Nitekim Şubat 1119'da Haçlıların Malatya bölgesini yağmalaması üzerine Belek de misilleme olarak Gerger bölgesine harekât düzenlemiştir.[70] Ayrıca bu süreçte Belek ve Haçlılar arasında Ceyhan, Elbistan, Maraş ve Gerger üzerinden bir mücadelede yaşanmıştır. Bu durumda Haçlılara yönelik yapılacak sefere Belek'in de büyük bir ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Dolayısıyla Malatya üzerindeki Haçlı baskısını azaltmak adına Belek'in bu sefere katılma arzusundan ziyade ciddi bir zorunluluğu bulunmaktadır. Gerçekten de Afrin zaferinden sonra Belek ve Malatya Sultanı Tuğrul Arslan'ın kuvvetleri Ceyhun ve Elbistan bölgesini tekrar zapt ederek önemli bir konumda olan Katia kalesini almayı basarmışlardır.[71]

2.5. Belek ve Mengücekoğulları İlişkileri

Belek Aksungur'a karşı katıldığı mücadeleden sonra kendi bölgesine dönmesiyle birlikte faaliyetlerine devam etmiştir. Ancak bu tarihten sonra yaklaşık beş yıl kadar dönemin bugün bilinen kaynaklarında Belek hakkında bir sessizlik hâkimdir. 1118 yılına kadar devam eden bu sessizlik Mengücekoğlu İshak'ın faaliyetiyle beraber bozulmaktadır. Mengücekoğlu İshak 15 Mart 1118 yılında

[67] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 320.; Sevim, "Artukoğlu İlgazi", ss. 655, 666, 687.
[68] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 399-400.; Aydın, *İbnü'l Kalânisî*, s. 140.
[69] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 66.
[70] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 67.
[71] Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 356.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 67.

Malatya bölgesini yağmalamıştır.[72] Mengücekoğlu İshak'ın bu davranışının özünde Belek'in yapmış olduğu evlilik nedeniyle kendisine karşı duyduğu kin ve kıskançlık yatmakla beraber asıl meselenin o'nun veya Ayşe Hatun'un oğlu Tuğrul Arslan'la birlikte Palu ve Dersim çevresini ele geçirmesi olduğu ifade edilmektedir.[73] Diğer yandan bu dönemde belirli bir güç tarafından sıkıştırılan idarelerin başka liderleri sıkça yardıma çağırdığı ve bu yolla ele geçirilmekten kurtulmaya çalıştığı oldukça bilinen bir durumdur. Dolayısıyla Çubukoğulları'nın Mengücekoğlunu yardıma çağırmış olabileceği ihtimaller arasındadır. Ayrıca etrafı güçlü idarelerle çevrelenmeye başlayan Mengücekoğuları'nın varlığını sürdürmek amacıyla hakimiyet alanını genişletmek için zayıf gördüğü Belek'e ait topraklara yöneldiği tahmin edilebilir. Ayrıca 1114 yılında Aksungur el-Porsukî'nin Harput'u aldıktan sonra görevden azledilmesi bölgeye müdahale ihtimalini ortadan kaldırmış, böylece burası üzerinden yeni anlaşmazlıkların ortaya çıkması ihtimalini arttırmıştır. Öte yandan Belek'in 1113 yılında Çubukoğulları hâkimiyetindeki Palu'yu ele geçirip bölgeye yerleşmesi akabinde Ayşe Hatun'la evlenmesi, Malatya ve Harput'a yönelik planları olan birçok emirin düşmanlığını kazanmasına sebebiyet vermiştir. Yine Belek'in evlilik yoluyla Malatya Sultanı Tuğrul Arslan'a atabey olması çevredeki emirler üzerinde büyük bir etki yaparak tüm dikkatleri ona yöneltmiştir. Bu emirlerden Belek'in hâkimiyet kurduğu alanlara yönelik daha önceden planları muhtemel olan Mengücekoğlu İshak'ın harekete geçmesine sebebiyet vermiştir. Netice itibariyle Mengücekoğlu'nun düşmanlığındaki esas sebep Belek'in Ayşe Hatun'la evlenmesinden dolayı duyduğu kin ve kıskançlıktır. Böylece Belek'in bölgede sürekli artan gücüyle birlikte bu durum doruk noktasına ulaşmıştır. Nitekim Süryani Mihail eserinde Belek'in bölgede etkinliğini arttırması karşısında birçok emirin onu kıskandığını açıkça ifade etmiştir.[74]

Süryani Mihail, Mengücekoğlu İshak'ın 15 Mart 1118 tarihinde Malatya bölgesini yağmaladığını ve bunun üzerine Ayşe Hatun'un Urfa Kontu Joscelin'den

[72] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 66.; Necdet Sakoğlu, *Türk Anaolu'da Mengücek Oğulları*, Milliyet Yay. 1971, s. 39.; Yinanç, "Belek", s. 470.; Sümer, *Beylikleri*, s. 3.; Alptekin, "Belek", s. 402.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 165.; *Selçuklular*, s. 189.; Metin, "Tuğrul Arslan", s. 44.; Kayhan, "Artuklu - Dânişmendli İlişkileri", s. 478.

[73] Turan, *Türk Devletleri*, s. 165.

[74] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 68.

yardım talep ederek barış akdettiğini ifade etmektedir.[75] Ancak müellifin bu kaydı dönemin diğer kaynaklarıyla karşılaştırıldığında Ayşe Hatun'un Joscelin'den yardım talep etmesi mümkün görünmemektedir. Çünkü bu tarihlerde Joscelin'in bölgede bulunmadığı gibi Urfa'ya geldiği tarih 1119 yılı sonlarına rastlamaktadır.[76] Ayrıca bu kayıttaki 1118 değil de 1119 tarihini varsaydığımızda bile aynı nedenlerden ötürü uygunluk arz etmemektedir. Üstelik bu dönemde Artuklular ve Haçlılar arasında büyük bir gerilim söz konusudur. Mengücekoğlu İshak, Artukluların Halep üzerinden Haçlılarla mücadele içinde olması ve Sultan Muhammed'in onlara yönelik olumsuz tavrı sebebiyle güçsüz bir dönemde olduklarını düşünerek Dânişmedlilerin desteğine güvenip harekât gerçekleştirdiği muhtemeldir.

Diğer taraftan Belek'in nerede olduğu bilinmemekle beraber Mengücekoğlu İshak'a karşı ancak iki yıl sonra harekete geçebilmiştir. Bu durum belirsizliğini korumakla beraber üç ihtimalden söz edilebilir. İlk olarak Belek'in amcası İlgazi'nin Halep hâkimiyetini tesis ettiği süre boyunca onunla beraber olduğudur. İkincisi ise Belek'in bölgesinde olduğu ve amcasının Halep'e hâkim olmasıyla birlikte olası bir Haçlı saldırısına karşı hazır bekleyerek enerjisini başka yöne harcamama isteğidir. Üçüncü olarak ise Danişmendli ve Mengücekliler arasındaki akrabalık bağlarından ötürü bu iki gücün birleşmesinden doğacak birlikteliğe karşı ailesinin kendisini destekleyebileceği veya buna çözüm bulacağı bir zamanı bekleme niyetinde olmasıdır. Dolayısıyla bu durum bize açıkça gösteriyor ki amcası İlgazi'nin Halep hâkimiyetini sağlamlaştırmasına kadar Belek'in olası bir çatışmaya girmek istemediğini ve tüm önceliğini Haçlılarla mücadeleye vermiş olduğudur. Buna rağmen Mengücekoğlu İshak'ın faaliyetlerine devam ettiği bilinmektedir. Fakat bu olumsuz durum Artukluların Halep hâkimiyetini sağlamlaştırması ve Haçlıların onlar tarafından 1119'da Afrin'de ağır bir yenilgiye uğratılması neticesinde Malatya üzerindeki Haçlı baskısını azaltarak Belek'in daha rahat hareket etmesine imkân vermiştir. Belek Haçlılar karşısında elde edilen başarıdan sonra rahatlayınca muhtemelen Dânişmedlilerle ilişki kurmuş, ardından Mengüceklilere karşı harekâta girişmiştir. Böylece uygun ortamın vermiş olduğu rahatlıkla harekete geçen Belek

[75] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 66.; Sakoğlu, *Mengücek*, s. 37.; Turan, *Selçuklular*, s. 189.; Sümer, *Beylikleri*, s. 3.; Metin, "Tuğrul Arslan", ss. 44-45.

[76] Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 128.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, ss. 14-17.

yanına Malatya Sultanı Tuğrul Arslan'ı alıp müşterek kuvvetlerle Mengüceklilerin hâkimiyetindeki bölgeyi yağmalayarak Kemah ve çevresini istila etmiştir.[77] Belek'in harekâtına engel olamayacağını gören Mengücekoğlu İshak hızla bölgeden ayrılarak Doğu Roma Imparatorluğu'nun hâkimiyetindeki Trabzon'a yönelmiştir. İshak'ın burada Doğu Roma İmparatorluğunun Trabzon valisi Dük Gabras'la ittifak kurması üzerine Belek Danişmendilerle iş birliğine girmiştir.[78] Böylece Belek olası bir akraba dayanışmasının önüne geçerek zaten birbirleriyle mücadele içinde olan Dük Gabras'a karşı Dânişmedliler'in desteğini kolaylıkla sağlamıştır. Dânişmedliler ise hem Gabras'ın hem de Belek'in muhtemel etki alanlarının önüne geçmek ve olası bir mücadelede kendilerine yeni bir müttefik kazanmak adına mücadeleye dahil olmuşlardır. Ancak burada dikkat çeken husus Mengücekoğlu İshak'ın neden Danişmendli lideri olan kayınpederi Emir Gazi'nin desteğini sağlayamadığıdır. Bu durumla ilgili olarak Dânişmedlilerin Artuklularla bir çatışma içine girmek istememesi neden olarak öne sürülebilir. Çünkü iki ailenin de Anaolu Selçuklu şehzadelerinin vasi ve destekçileri konumunda olmaları onları ciddi ve çok geniş çaplı bir mücadeleye sürükleme riski bulunmaktadır. Yine Sultan Mesut'tan habersiz bir şekilde Anadolu Selçuklu şehzadesine savaş açılması da Dânişmedliler için ciddi bir sorun oluşturma ihtimalini barındırmaktadır. Nitekim Belek'in sonrasında Malatya'nın Sultan Tuğrul'un desteğiyle Dânişmedliler'in eline geçmesi Ankara'da bulunan Selçuklu şehzadesi Arab'ın isyan etmesine yol açmıştır.[79] Ayrıca 1119 yılında Anadolu Selçuklularıyla mücadeleye giren Doğu Roma İmparatoru II. Ioannes'in Dânişmedlilerin olası taarruzuna karşı bir süreliğine sınıra yerleştirdiği

[77] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 67.; Abû'l Farac, *Tarih,* 1987, C. II, s. 356.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 54.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 38.; Sakoğlu, *Mengücek*, s. 39.; Yinanç, "Belek", s. 470.; Turan, *Selçuklular*, s. 189.; Alptekin, "Belek", s. 402.; Sümer, *Beylikleri*, s. 3.; Kayhan, "Artuklu - Dânişmendli İlişkileri", ss. 478-479.; Salim Cöhce, "Artuklular ve Belek'in Kemah Yöresini İşgali", *Uluslararası Erzincan Sempozyumu (28 Eylül - 01 Ekim 2016 Erzincan) Bildiriler*, ed. Hüsrev Akın, Erzincan Üniversitesi Yay., Erzincan 2016, C. 1, s. 156.; Metin, "Tuğrul Arslan", s. 44.

[78] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, 1944, s. 67.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 356.; Artuk, *Artukoğulları*, 1944, s. 54.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 38.; Sakoğlu, *Mengücek,* s. 39.; Cahen, *Türkler,* s. 106.; Turan, *Türk Devletleri,* s. 75,165.; *Selçuklular*, 2018, s. 189.; Sümer, *Beylikleri*, 1990, s. 3.; Özaydın, "Dânişmendliler", s. 470.; Kayhan, "Artuklu- Dânişmendli", 2008, ss. 478-479.; Sevim, Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 540.; Metin, "Tuğrul Arslan", ss. 44-45. Sakaoğlu, Türk Anadolu'a Mengücekoğulları, s. 39.

[79] Süryani Mihail, *Vakainamesi,* s. 67.; Metin, "Tuğrul Arslan", s. 48.

askeri birlikler[80] onların daha dikkatli hareket etmesini sağlamıştır. Yine de esas itibariyle Dânişmedlilerin Anadolu Selçuklunun içişlerine müdahil olması ve desteklemiş oldukları Sultan Mesut'un tahta oturması, Mengücekoğlu İshak'ın ikinci plana itildiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Artukluların Haçlılarla mücadeleye, Dânişmendlilerin ise Anadolu Selçukluların içişlerine ve Doğu Roma İmparatorluğu'na odaklandığı bir dönem olmasından ötürü iki taraf arasında olası bir çatışma önlenmiştir.

Nihayetinde ilerlemekte olan Mengücekoğlu İshak-Dük Gabras ittifakına karşı Belek ve Danişmendli kuvvetleri harekete geçerek onları Siryan'da[81] ağır bir yenilgiye uğratmıştır.[82] Bu mücadele esnasında Doğu Roma ordusunun büyük bir kısmı imha edilerek binlercesi yakalanıp komutanları Trabzon Dükü Gabras ve Mengücekoğlu İshak gibi esir edilmiştir.[83] Dük Gabras otuz bin dinar fidye ile kurtulurken Mengücekoğlu İshak ise Danişmendiler tarafından Belek'ten habersiz bir şekilde serbest bırakılmıştır.[84] Mengücekoğlu İshak'ın damadı olması sebebiyle Danişmendli lideri Emir Gazi tarafından serbest bırakılması Belek'in tepkisine yol açarak Danişmendlilerle arasındaki anlaşmayı sonlandırmıştır[85] Bu olay müttefiklerin Trabzon'a yönelik yapacakları olası bir seferin gerçekleşmesine engel olmuştur.[86] Bu durum Dânişmedlilerin Belek'in kendi hâkimiyet alanlarına doğru genişlemesine ve

---

[80] Turan, *Selçuklular*, s. 189.; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, ss. 113-116.; Kesik, *I. Mesud*, ss. 50-52.

[81] Araştırmacıların eserlerinde burası Gümüşhane'ye bağlı Şiran olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Turan, *Türk Devletleri*, s. 165.; Özaydın, "Dânişmendliler", s. 470.; Usta, "Artuklular", s. 476.; Yaşa, "Artuklular", s. 76.; Kayhan, "Artuklu - Dânişmendli İlişkileri", s. 479.

[82] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, 1944, s. 67.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 142.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 52.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 464.; Bulduk, *Mardin*, s. 44.; Artuk, *Artukoğulları*, 1944, s. 54.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 38.; Sakoğlu, *Mengücek*, ss. 39-40.; Cahen, *Türkler*, s. 106.; Yinanç, "Belek", 1979, s. 470.; Alptekin, "Belek", 1992, s. 402.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 75,165.; Sümer, *Beylikleri*, 1990, s. 3.; Özaydın, "Dânişmendliler", s. 470.; Usta, "Artuklular", s. 473.; Yaşa, "Artuklular", s. 76.; Kayhan, "Artuklu- Dânişmendli", 2008, s. 479.

[83] Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 142.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, ss. 69-71.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 54.; Sakoğlu, *Mengücek*, s. 40.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 75,165.; Sümer, *Beylikleri*, s. 3.; Metin, "Tuğrul Arslan", s. 45.

[84] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, 1944, s. 67.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 356.; Sakoğlu, *Mengücek*, s. 40.; Cahen, *Türkler*, s. 106.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 75.; Sümer, *Beylikleri*, 1990, s. 3.; Metin, "Tuğrul Arslan", s. 479.; Kayhan, "Artuklu- Dânişmendli", 2008, s. 479.

[85] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, 1944, s. 68.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 356.; Artuk, *Artukoğulları*, 1944, s. 54.; Sakoğlu, *Mengücek*, s. 40.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 75,165.; *Selçuklular*, 2018, s. 189.; Sümer, *Beylikleri*, 1990, s. 3.; Kayhan, "Artuklu- Dânişmendli", 2008, s. 479.; Metin, "Tuğrul Arslan", s. 45.

[86] Artuk, *Artukoğulları*, s. 54.; Sakoğlu, *Mengücek*, s. 40.; Turan, *Selçuklular*, s. 189.; Metin, "Tuğrul Arslan", s. 45.

nüfuzunu arttırarak etkin olmasını istemediklerini göstermektedir. Belek ise mevcut tehlikeyi bertaraf etmekle beraber Mengücekoğlu İshak'a gereken dersin verilmiş olması ile bu durumu tırmandırmamıştır. Bu durum iki lider için ciddi bir problem doğurmasa da aralarında güçlü bir ittifakın oluşmasına büyük bir darbe vurmuştur. Belek bu mücadele sonunda kendisine yönelen tehdidi ortadan kaldırmakla beraber diğer emirler içinde bölgede ciddi bir güç olduğunu açıkça göstermiştir. Böylecee Belek'in bölgedeki itibarını ve gücünü sağlamlaştırarak onun tamamıyla yönünü tekrar Haçlılarla mücadeleye çevirmesine imkân vermiştir. Zaten Belek'in kuzeyindeki bölgeye yönelmek gibi bir amacı olmamış, fakat Mengücekoğlu İshak'ın faaliyetleri karşısında bunu yapmaya mecbur kalmıştır.

2.6. Gerger Ermenileriyle İlişkileri

Süryani Mihail, Samosat bölgesinde Bar Çuma manastırının yakınlarında iki dağın içinde başka gruplarla beraber yaşayan Konstantin'in sonrasında Gerger'in Ermeniler tarafından ele geçirilmesiyle birlikte buraya yerleştiğini ve buradakilerle birleştiğini ifade etmektedir. Müellif takip eden yıllarda Konstantin, Mişel ve Iohannes'in Gerger, Gaqtai (Kahta) ve Bet Bula'da hâkimiyetlerini sürdürdüklerini ifade etmektedir.[87] Urfalı Mateos 1098 yılında aktardığı olaylar sebebiyle Konstantin'den Gerger Ermeni prensi olarak bahsetmektedir.[88] Abû'l Farac ise eserinde 1114 yılında Constantin'le Tabtug'un Samosata'da, Mihail'le Iohannes'in Gerger ve Bet Bula'da olduklarını ifade etmektedir.[89] Muhtemelen Samsat'ta bu esnada hapiste veya burada Urfa Haçlı Kontluğuyla bir mücadele içindedir. Çünkü bölgedeki Ermenilerin Müslüman liderlerle ilişki kurmaları Urfa Haçlı Kontu II. Baudouin'in onlara karşı harekete geçmesine sebep olmuştur.[90] Bunun neticesinde Haçlılar birçok Ermeni liderini çeşitli yollarla ele geçirip ağır işkencelere maruz bırakarak hâkim oldukları yerleri ve servetlerini almalarından sonra onları feci bir şekilde öldürmüşlerdir. Nitekim Urfalı Mateos Haçlıların bu zulmü Ermenilerin servetlerini ele geçirebilmek adına yaptıklarını ve daha birçok haksızlık yapıldığını belirterek olanları yazmak istemesine rağmen idareleri altında yaşamasından ötürü

[87] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, ss. 58-59.

[88] Mateos, *Vekayinâme*, s. 194.

[89] Abû'l Farac, *Tarih*, 1999, C. I, s. 353.

[90] Bkz. Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 155-165.

aynı akıbete uğramamak adına buna cesaret edemediğini samimi bir dille ifade etmektedir.[91] Özellikle Urfa'ya sahip olan Ermeni lideri Thoros'un ölümünde ve Haçlıların bu şehirde kontluk kurmasında I. Baudouin'e büyük katkısı olan Konstantin'in[92] de bu durumdan kurtulamamış olması oldukça dikkat çekmektedir. II. Baudouin tarafından mağlup ve esir edilen Konstantin Samsat'ta hapsedildiği dönemde feci işkenceler altındayken 29 Kasım 1114'teki bir depremden sonra baş aşağı mıhlanmış olarak ölü bir halde bulunmuştur.[93] Urfalı Mateos Konstantin'in bu işkenceler neticesinde, Süryani Mihail ve Abû'l Farac ise onun depremde öldüğünü ifade etmektedir.[94]

Konstantin'in ölümünden sonra Gerger'in lideri görülen oğlu Mihail'in idareye nasıl geldiği bilinmemekle beraber ancak Urfa Haçlı Kontluğu liderleri II. Baudouin ve halefi Joscelin'in kendilerine bağlı olmak şartıyla onu babasının yerinde bırakmış olduklarıdır.[95] Esasında II. Baudouin zaten istediklerini babası Konstantin'den elde etmekle beraber depremin bölgeye verdiği hasar sebebiyle artık ekonomik yönden tatmin edici bir geliri olmayacağından buraya yönelik ilgisini yitirerek Urfa Haçlı Kontluğuna bağlı bir şekilde Mihail'i yerinde bırakmış olduğu düşünülebilir. Anonim Süryani Vakayinamesi, Mihail'in herkese kötülük yapan kibirli bir genç olduğunu belirterek, kendi bölgesinde hırsızları ve haydutları barındırdığını ifade etmektedir.[96] Bu durum Gerger bölgesinin içinde bulunduğu vahim durumu gözler önüne sermektedir.

Gerger'de bulunan Ermeniler çetecilik faaliyetlerinde bulunarak gizli bir şekilde Zaid (Harput) Kalesini, Bula ve Malatya havalisini tahrip etmekteydiler.[97]

---

[91] Mateos, *Vekayinâme*, ss. 260-261.

[92] Mateos, *Vekayinâme*, ss. 194-195.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, ss. 26-38.; Ersan, *Ermeniler*, ss. 80-81.

[93] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 61.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 260.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 354.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 164.; Ersan, *Ermeniler*, s. 81.

[94] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 61.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 260.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 354.; Ersan, *Ermeniler*, s. 81.

[95] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 28.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 68.; Ersan, *Ermeniler*, s. 81.

[96] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 28.

[97] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 68.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 357.; Ali Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, 2. Baskı, TTK, Ankara 2002, s. 21.; Ersan, *Ermeniler*, s. 81.; Hüseyin Kayhan, "Anadolu'da İlk Türk Beyliklerinin Ermenilerle İlişkileri", *TTAD*, C. 3, S. 2 (2018), s. 63.

Gerger Ermenilerinin faaliyetlerine durmadan devam etmesi üzerine bu durum Belek'e sürekli şikayet edilmiştir.[98] Nihayetinde Belek, Gerger Ermeni lideri Mihail'e kötü yolları bırakması, haydutların faaliyetlerine son vermesi ve suçluları cezalandırması karşılığında kendisine her yıl bin yük buğdayla bölgesinden üç tane köy vereceğini söylemiştir.[99] Mihail bu faaliyetleri reddetmekle beraber Belek'in cazip teklifini kabul etmiş fakat sözünde durmayarak olanlara sessiz kalmış veya gizlice desteklemeye devam etmiştir.[100] Belek için bu sorunu askeri bir seferle çözmek kolay olmakla birlikte o diplomasi yoluyla anlaşmayı daha uygun bulmuştur. Bu durum Belek'in Ermenilerle ilişkisine önem verdiğini göstermek açısından önemlidir. Nitekim bölgede Haçlıların tutunmasının en önemli ayaklarından bir tanesi de Ermenilerdir. Dolayısıyla Belek'in hâkim olduğu ve özellikle Tuğrul Arslan adına mücadele verdiği Kilikya bölgesinde Ermeniler de yoğun olarak bulunmaktadır. Yine bu bölgede Haçlılar ve Ermeniler arasında hâkimiyet mücadelesinin yaşanması Belek'in bunu dikkate almasını sağlamıştır. Dolayısıyla Belek'in Mihail'le anlaşma yapması onun aslında diğer Ermeni liderleriyle de benzer bir ilişki kurabileceklerine dair önemli mesaj olmuştur. Diğer taraftan Belek'in bu dönemde daha büyük planlarını uygulayabilmek için tüm dikkatlerin buraya yönelmesini istememiş olması da düşünülebilir. Çünkü buraya yapacağı olası bir harekât Haçlıların dikkatini çekerek bölgeye yönelmelerini sağlayacaktır. Böyle bir durum da Belek'in bölgeden ayrılma veya Haçlılara karşı başka bir bölgede faaliyet gerçekleştirme imkânını kısıtlamasına yol açabilecektir. Ayrıca Haçlıların bu bölgeye yönelmesi Malatya'nin güvenliği açısından ciddi risk taşıyacaktır.

Belek, Gerger Ermenilerine yönelik bir sefer düzenlemek yerine tüm iyi niyetiyle bu sorunu anlaşma yoluyla çözmeye çalışmıştır. Belek'in tüm uyarılarına rağmen Mihail'in birçok defa yemin etmesine rağmen sözünde durmadığı yerel hristiyan kaynaklarda açıkça ifade edilmektedir. Nitekim Belek'in kendilerine söz verdiği buğdayı gönderdiği günün gecesinde Gerger Ermenileri tekrar harekete

[98] Anonim Süryani, *Vekayinâme,* s. 28.

[99] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 68.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 357.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 28.; Sevim, *Selçuklu-Ermeni*, s. 21.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 165.; Ersan, *Ermeniler*, s. 81.

[100] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 68.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 358.; Ersan, *Ermeniler*, s. 81.; Kayhan, "Türk Beyliklerinin", s. 63.

geçerek birçok köyü yağmalayıp ikisini yaktıktan sonra yapılan anlaşmanın verdiği güvenle karargâhlarında oturmakta olan Müslüman askerleri öldürmüşlerdir. Mihail'in yaptığı anlaşmaya uymaması Belek'in öfkesiyle karşılaşmasına sebep olmuştur. Nitekim Belek bu sorunu olabildiğince anlaşmayla çözmeye çalışmasına rağmen Gerger Ermeni lideri Mihail tavrından vazgeçmeyerek birçok defalar verdiği yeminli sözlere sadık kalmamıştır. Belek bu faaliyetlerini öğrenmesiyle birlikte öfkelenerek bunları yapanların peşine düşüp imha etmeye karar vermiştir.[101] Gerçekten de şiddetli bir kışın yaşandığı bu dönemde haydutların köylerinde sessiz sedasız yaşamakta olan masum insanları katletmesi Belek'in öfkesine yol açmış, mevsimin zor şartlarına rağmen derhal onların peşine düşmesine neden olmuştur.

Belek şiddetli kışın yaşandığı bu dönemde Türkmenlerden topladığı kuvvetle donan Fırat'ı geçerek Gubus'a yönelmiş gibi yapıp Gergerli Ermenileri kandırmasının akabinde bin tane çıplak at'ı serbest bırakıp karları düzleterek Keryona dağındaki yolu aşmasıyla birlikte bir gün içinde Bar Mar Çuma manastırının yakınlarına ulaşmıştır.[102] Anonim Süryani müellifi Fırat'ın donmamış olması halinde Belek ve askerlerinin nehri sandallarla ancak beş günde geçebileceğini ifade etmektedir.[103] Akşam saatlerinde bölgeye ulaşan Belek askerlerini sarp kayaların arkasına saklayarak şafak vaktinde harekete geçmiş, 1 Ocak 1121'de burasını bütün ahalisiyle beraber ele geçirmiştir.[104] Belek'in askerleri bu ani baskından kaçabilenleri ise gece şiddetli yağan kar yağışından dolayı geride bıraktıkları ayak izlerinden takip ederek yakalamıştır. Belek Ermeni ahaliye oldukça merhametli davranarak onlara fenalık ve kötülüğün yapılmasını engellemiş, ele geçirdiği her şeyi iade etmiş ve Hanzit bölgesinde köyler tahsis edip yerleşmelerini

[101]Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 68.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 357.; Sevim, *Selçuklu-Ermeni*, s. 21.; Ersan, *Ermeniler*, s. 82.; Kayhan, "Türk Beyliklerinin", s. 63.

[102] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 28.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 68.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 357.; Sevim, *Selçuklu-Ermeni*, s. 21.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 165.; Ersan, *Ermeniler*, s. 81.; Kayhan, "Türk Beyliklerinin", s. 63.

[103] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 28.

[104] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 68.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 28.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 357.; Sevim, *Selçuklu-Ermeni*, ss. 21-22.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 165.; Ersan, *Ermeniler*, s. 82.; Kayhan, "Türk Beyliklerinin", s. 63.

sağlamıştır.[105] Fakat Ermeni ahalisinden Gerger'e dönmeyeceklerine dair yemin alan Belek buraya bir yıl sonra tekrar geleceğini belirterek geri dönenleri esir edeceğini açıkça ifade etmiştir.[106] Belek verdiği bu yemine sadık kalarak bir yıl sonra tekrar Gerger'e gelip burayı büyük bir tahribata uğratıp kaçıp geri dönenleri esir etmiştir.[107] Urfa Haçlı Kontu Joscelin, bu durumdan haberdar olup hemen harekete geçmesine rağmen Belek'in dağlık bölgeye çekilmesiyle birlikte iki taraf arasında mücadele yaşanmaksızın kuvvetler bölgelerine geri dönmüştür.[108]

Süryani Mihail, Anonim Süryani Müellifi ve Gregory Abû'l Farac bu konuyla alakalı olarak Belek'in ahaliye merhametli davrandığını açıkça ifade etmek zorunda kalmışlardır. Belek'in Ermeni ahalisinin yerlerini değiştirme siyaseti suçlu ve masumu birbirinden ayırmıştır. Bu durum Mihail ve haydutlarının gücünü zayıflatmış, Urfa Haçlı Kontluğunu ise dolaylı yoldan zarara uğratmıştır. Nitekim Haçlıların temel ekonomileri Ermeni ahaliyi sömürmek üzerinedir. Belek'in yaptığı faaliyet neticesinde etkisi küçük çaplı olsa da yakın bölgedeki Ermenilere güvenli ve adaletli bir şekilde yaşamlarını sürdürebileceklerini göstermiştir. Ayrıca Belek Ermenilerle ilişkisine zarar vermeden bu sorunu başarılı bir şekilde çözerek hâkimiyetindeki bölgenin güvenliğini sağlamıştır. Nihayetinde Belek karşısında direnemeyeceğini anlayarak korkup tedirgin olan Mihail, Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin'e başvurarak Gerger karşılında Dülük'ü almasıyla buraya bir kısım Haçlı askerleri yerleşmiştir.[109] Belek'in ilk harekâtı Haçlıların fazla dikkatini çekmemekle beraber Gerger'e yönelik ikinci faaliyetinde onların müdahalesiyle karşılaşması neticesinde burası yeni bir mücadele alanı olmuştur. Nitekim Gerger bölgesi bu dönemde Malatya ve Urfa çevrelerinin güvenliği için büyük öneme sahiptir. Böylece

---

[105] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 68.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 357.; Sevim, *Selçuklu-Ermeni*, s. 22.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 165.; Ersan, *Ermeniler*, s. 82.; Kayhan, "Türk Beyliklerinin", s. 63.

[106] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, ss. 68-69.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 357.; Sevim, *Selçuklu-Ermeni*, s. 22.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 165.; Ersan, *Ermeniler*, s. 82.; Kayhan, "Türk Beyliklerinin", s. 63.

[107] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 28.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 69.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 357.; Sevim, *Selçuklu-Ermeni*, s. 22.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 165.; Ersan, *Ermeniler*, s. 82.; Kayhan, "Türk Beyliklerinin", s. 63.

[108] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 69.; Ersan, *Ermeniler*, s. 82.

[109] Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 358.; Ersan, *Ermeniler*, s. 83.

Belek ve Haçlılar arasında Gerger bölgesi üzerinde yeni bir hâkimiyet mücadelesi başlamıştır.

2.7. Urfa Haçlı Kontluğu Lideri I. Joscelin'in Esir Edilmesi

1122 yılında İlgazi'nin Haçlılarla mücadele için kendisini tekrar çağırması üzerine Belek derhal harekete geçerek amcasına katılmıştır. İlgazi ve Belek[110] Haziran 1122'de kendi askerleri ile Türkmenlerin de yer aldığı orduyla Fırat nehrini geçerek Halep bölgesine doğru ilerlemeye başlamıştır.[111] İlgazi, Belek ve sonradan Tuğtegin'in katıldığı bu ordu 27 Temmuz 1122'de Zerdana'yı kuşatarak birkaç gün içinde burasının dış kısımlarını ele geçirmiştir.[112] Diğer taraftan Trablus kontu Pons'la mücadele halinde bulunan Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin gelen haberle hemen harekete geçmiş, sonra Urfa ve Antakya kuvvetleri gelerek ordusuna katılmıştır.[113] Haçlılar Zerdana'ya on dört gün sonra ulaşarak civarında karargahlarını kurmuş, bunun üzerine İlgazi ve beraberindekiler kuşatmaya son vermiştir.[114] İlgazi, Belek ve Tuğtegin'in amacı onları mücadeleye zorlayarak Haçlıları büyük bir hezimete uğratmak olsa da II. Baudouin ve yanındakilerin bu

---

[110] Steven Runciman eserinde Belek tarafından teşvik ve tahrik edilen Ilgazi'nin tekrar sefere çıktığını ifade etmektedir. Runciman devamında II. Baudouin'le aralarında yapılan anlaşma gereği Haçlı Kralının onun bu girişimine inanmak istemediğini belirterek Ilgazi'yi sözünü tutmamak ve bu konuda asilzade olmamakla suçlamıştır. Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 133. Işın Demirkent ise buna karşılık *"Bütün batı dünyası tarih yazarlarının maalesef her zaman içine düştükleri, Müslüman ve Türkleri küçük görmek kompleksinden kurtulamadığını, bir kere daha göstermiş oluyor. Runciman ve emsali, bundan bir yıl önce Joscelin'in aynı davranışını mazur göstermek için Müslüman müellif İbnü'l Adîm'in ellerine verdiği tutarsız özürden yararlanmayı marifet saymaktadırlar"* şeklinde ifade etmiştir. Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 104.dpnt, 28. Runciman'in dolaylı yoldan onu anlaşmanın bozulmasına ve savaşın başlamasına sebep olan kişi olarak aksettirmeye çalışması önemli başarılara imza atarak Haçlı liderleri ve önde gelen şövalyelerinin imajlarını yerle bir eden Belek'in kazandığı bu emsalsiz başarıyı gölgelemek istemesinden kaynaklanmalıdır. Çünkü kaynaklarda Belek'in kendi bölgesinde olduğu bir dönemde amcası İlgazi tarafından çağrıldığı açıkça ifade edilmiştir. Bununla birlikte Ilgazi'nin yokluğunda Haçlıların yaptıkları saldırılara onun bölgeye geldikten sonra misillemede bulunmaması veya kayıtsız kalması düşünülemez.

[111] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 154.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 243.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 54.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, ss. 212-213.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 202.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 133.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 28.

[112] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 54.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 154.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", ss. 243-244.

[113] Mateos, *Vekayinâme*, s. 271.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, ss. 154-155.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 244.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 54.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, ss. 212-213.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 133.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 28.; Karaca, *Haçlı Krallığı*, s. 175.

[114] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 154.; İbnü'l Adîm, "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 244.

durumun farkında olmaları üzerine girişimleri neticesiz kalmıştır.[115] Müslümanların tüm çabalarına rağmen Haçlıların bir meydan muharebesine girmemesi ve bu esnada seferin lideri İlgazi'nin hastalanması neticesinde ordu Eylül ayında Halep'e geri dönmesiyle II. Baudouin'de Antakya'ya gitmiştir.[116] İlgazi'nin Halep'te hastalığının ağırlaşması neticesinde Belek ve Tuğtegin kendi bölgelerine dönme kararı almışlardır.[117] İlgazi'nin bu seferi neticesiz kalmakla beraber orduya katılan kuvvetlerin dağılması esnasında iki taraf içinde çok önemli ve büyük bir gelişme yaşanmıştır. Bu gelişme Belek'in Urfa Haçlı Kontu Joscelin, Birecik Senyorü Galeran de Puiset ve önde gelen maiyetlerini birlikte esir etmesidir.

Urfalı Mateos eserinde Belek'in Harput'a dönmek üzere gizlice yola çıktığını ifade etmektedir.[118] Fakat Anonim Süryani müellifi ise bu dönüş yolculuğunun gizli olmadığını aksine açık bir şekilde olduğunu ortaya koymaktadır. Anonim Süryani müellifi Belek'in Halep'ten dörtbin kişilik Türk süvari kuvvetiyle Urfa'nın Ras Keyfa[119] bölgesine gelerek Hayg [120]adlı yerde karargâh kurduğunu, devamında askerlerini etrafa akın yapmaya gönderdiğini ifade etmektedir.[121] Belek, amcası İlgazi'nin rahatsızlığı sebebiyle neticesiz biten seferle birlikte dağılmakta olan veya öncesinde beraberinde gelen Türkmenleri dönüş yolunda Urfa Haçlı Kontluğu'na akın yapmak üzere etrafına toplamış olmalıdır. Amacı hem Urfa Haçlı Kontluğu'na zarar vermek hem de sefere katılan Türkmenlerin ganimetle dönmesini sağlayarak onların haçlılarla mücadeleye desteklerinin devamını sağlamayı amaçlamış olmalıdır.

---

[115] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 155.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 155.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 244.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 133.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 28.; Karaca, *Haçlı Krallığı*, s. 175.

[116] Mateos, *Vekayinâme*, s. 271.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, ss. 154-155.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 244.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 54.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 213.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 202.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 39.; Turan, *Selçuklular*, s. 192.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 133.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 28.

[117] Mateos, *Vekayinâme*, ss. 155-156.; Turan, *Selçuklular*, s. 192.

[118] Mateos, *Vekayinâme*, s. 271.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 39.

[119] Harran yakınında bir yer bkz. Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 29. dpnt, 111.

[120] Kuyu-Pınar krş. Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 31.; Anonim Süryani, *Haçlı Seferleri*, s. 40.

[121] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, ss. 31-32.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, ss. 29-30.

Diğer taraftan Antakya Prinkepsliği'nin eski lideri Roger'in kızıyla evlenip Azez'i çeyiz olarak alan Joscelin'in[122] gelini Urfa'ya getirmekte olduğu esnada, Birecik'te konakladığı gece, Belek'in faaliyetlerinden haberdar edilmiştir.[123] Haçlıların akın yapanları yakalamak üzere takip etme isteği ve Birecik senyörü Galeran'in kendi topraklarını korumak için Joscelin'i kışkırtması neticesinde Belek'i Ras Keyfa'da yakalamak üzere gece vakti hızlıca yola düşmüşlerdir.[124] Burada Anonim Süryani müellifi tüm sorumluluğu Galeran ve diğerlerine yükleyerek Joscelin'in hırsı ve açgözlülüğünü göz ardı ederek onun bu olayda rolü olmadığı izlenimi vermektedir. Fakat kısa süre önce bölgede birçok yeri tahrip eden Joscelin'in hâkimiyeti altındaki bölgeye yapılan akına Urfa Kontu sıfatıyla kayıtsız kalamayacağı gayet açıktır. Ayrıca Joscelin'in elde edeceği ganimet hırsıyla Belek'in karargâhına ani bir baskın yapmak için kimseye gözükmeden gece yola çıkmış olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Urfalı Mateos, Joscelin ve Galeran'ın Belek'in yola çıktığını duyunca onu takibe giriştiklerini ifade etmektedir.[125]

Anonim Süryani kroniğinde, Joscelin ve maiyetindekilerin Belek'i bulmak üzere gece başlattıkları takip hareketini ertesi günün öğlenine değin onun karargâhını buluncaya kadar iz sürerek devam ettirdiklerini ve nihayetinde iki tarafın da birbirinden haberdar olduğunu ifade etmektedir.[126] Urfalı Mateos ise eserinde Joscelin ve beraberindeki Haçlıların giriştikleri bu takibin Urfa bölgesinin Taftil köyünde Belek'e yetişmeleriyle son bulduğunu ifade ederek, bu esnada onun çayın kenarında bataklıklarla çevrili bir yerde bulunduğunu aktarmaktadır.[127] Gerçekten de iki müellifin rivayetinde Haçlıların Belek'i buluncaya kadar uzun bir yolculuk yaptıklarını anlaşılmaktadır. Muhtemelen Belek akını sonlandırıp askerlerini dağıtmasının akabinde Haçlılardan haberdar olmuştur. Nitekim Ibnü'l Esîr eserinde

---

[122] Joscelin'in ilk karısı Kilikya Ermeni liderlerinden Leon'un kız kardeşi olup II. Joscelin'in annesi olmakla birlikte ölüm tarihi belli değildir. Willermus'a göre Joscelin bu ikinci evliliği Roger'in kız kardeşi Maria ile yapmıştır. Ayrıca Bkz. Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 30. dpnt, 115.

[123] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, ss. 31-32.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 72.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, ss. 355-356.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, ss. 29-30.

[124] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 32.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 39.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, ss. 29-30.

[125] Mateos, *Vekayinâme*, s. 271.

[126] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 32.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, ss. 29-30.

[127] Mateos, *Vekayinâme*, s. 271.

bir Türkmen askerinin kuvvetlerini dağıtmış Belek'in yanına gelerek, Joscelin'in Haçlıları toplayarak kendisine saldıracakları konusunda, bilgi vermesi üzerine yanında bulunan dört yüz kişilik birlikle mücadeleye hazırlanıp onları beklemeye başladığını ifade etmektedir.[128] Böylece Belek yakın adamlarıyla birlikte karargâhını güvenli bir yere kurarak Haçlıları karşılamak üzere hazırlanmaya başlamıştır. Nitekim bu hazırlıkla ilgili Anonim Süryani müellifi Belek'in askerlerini nehrin kenarına yerleştirdiğini aktarmaktadır.[129] Muhtemelen bu nokta Urfalı Mateos'un bahsettiği Taftil köyü bölgesinde olmakla beraber nehrin kenarında etrafı bataklıklarla çevrili olduğu söylenen yer olmalıdır. Yerel Hristiyan kaynaklar dışında Müslüman müellifler mücadelenin yaşandığı yer olarak Suruç bölgesini işaret etmektedir.[130] Işın Demirkent bu konuyla alakalı olarak Ras Keyfa'nın Harran'ın yakınında bulunduğu, Suruç'un da Birecik-Harran güzergahı üzerinde olduğu düşünülecek olursa, konumu belli olmayan Taftil bir kenara konulduğu zaman, mücadelenin Urfa'nın güneyinde Harran ile Suruç arasında yaşandığının mümkün göründüğünü ifade etmektedir.[131] Ancak Anonim Süryani müellifi Belek'in Ras-Keyfa bölgesinin karşısında bulunan Urfa toprağında bulunan Hayg adlı kaynağın başında karargâhını kurduğunu ve burasının bir kale olduğunu belirtmektedir.[132] Bununla birlikte konuyu ayrıntılı olarak aktaran üç müellifin mücadelenin yaşandığı alanın bataklık olduğunu belirtmesi[133] Taftil köyünün Hayg adlı kaynağın yanı başında olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Urfa bölgesinde yer alan Taftil köyünün bu kaynağın yanı başında küçük bir kalesi olan bir yerleşim yeri olması kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla mücadelenin yaşandığı alanın Harran'ın kuzeyinde Urfa ve Suruç arasında gerçekleştiği ihtimal dahilindedir.

Nihayetinde Anonim Süryani müellifinin de belirttiği gibi iki ordunun birbirinden haberdar olmasıyla birlikte mücadele kaçınılmaz bir hal almıştır. Böylece

---

[128] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 469.; Artuk, *Artukoğulları*, ss. 59-60.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, ss. 31-32.; Paydaş, "Artukluların", s. 154.

[129] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 32.

[130] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 54.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 156.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 245.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 147.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 31.

[131] Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 31.

[132] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 32.

[133] Mateos, *Vekayinâme*, s. 271.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 32.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 469.

Haçlılar harekete geçerek Belek'e yönelmiş fakat o ve bütün askerleri gelenlere karşı koyarak onları ok yağmuruna tutmuştur.[134] Belek'in karargâhının suyun kenarında ve etrafının bataklıklarla çevrili olması, takipten yorgun düşen Haçlıları oldukça zorlamıştır. Nihayetinde suya ve karargâha ulaşmaya çalışan Haçlıların yorgunlukları ve ağır zırhlarının onları bataklık alanda iyice yavaşlatması Belek'in askerleri tarafından kuşatılmalarını kolaylaştırmıştır.[135] Özellikle Belek'in okçuları süvarilerin atlarını hedef alarak[136] Haçlı ordusunun ana omurgası olan ağır zırhlı şövalyeleri bineklerinden mahrum bırakması neticesinde onların savunma direncini ortadan kaldırıp mücadele alanından kaçışlarını engellemiştir. Haçlılar bu durum ve arazinin verdiği zorluk sonucu şövalyelerin etkisizleştirilmesi neticesinde savunmaları çökmüş, Belek'in hafif yapıdaki süvari kuvvetlerince etrafları kısa sürede sarılmıştır. 13 Eylül 1122 yılında gerçekleşen bu mücadelede Belek'in askerleri tarafından kuşatılan Haçlılardan pek çoğu imha edilerek liderleri Urfa Kontu Joscelin ve Birecik Senyörü Galeran du Puiset'le birlikte önde gelen birçok şövalye esir edilmiştir.[137] Urfa Haçlı Kontu Joscelin ve Birecik Senyörü Galeran dışında Urfalı Mateos yirmi beş, İbnü'l Adîm ise altmış rakamını vermekle birlikte İbnü'l Esir birçok Haçlının esir edildiğini belirtmektedir.[138] Ayrıca İbnü'l Esîr Joscelin'in teyzesinin oğlu Guillaume adlı Haçlının da esir edildiğini, İbnü'l Adîm ise Belek'in daha önce de Leylún savaşında ele geçirdiği Tancred'in kız kardeşinin oğlunu bin altın karşılığında serbest bıraktığını ve burada tekrar ele geçirilenler arasında bulunduğunu ifade

---

[134] Mateos, *Vekayinâme*, s. 271.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 39.

[135] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 469.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 32.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 271.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 60.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 133.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, ss. 29-31.; Paydaş, "Artukluların", s. 154.

[136] Mateos, *Vekayinâme*, ss. 271-272.

[137] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 469.; Mateos, *Vekayinâme*, ss. 271-272.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 54.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 156.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 245.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, ss. 72-73.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 358.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 214.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 147.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, C. 12, s. 354.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 78.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 205.; Ahmed Cevdet, *Kısas-ı*, C. V, s. 210.; Bulduk, *Mardin*, ss. 43-44.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 60.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 39.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 133.; Yinanç, "Belek", s. 470.; Turan, *Selçuklular*, s. 192.; *Türk Devletleri*, s. 164.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, ss. 29-31.; Alptekin, "Belek", s. 402.; Ekinci, Paydaş, *Urfa*, ss. 204-205.; Usta, "Haçlılar", ss. 370-371.; Maalouf Amin, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, çev. Ali Berktay, 21. Baskı, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2020, s. 98.; Sallâbî, *Selçuklular*, s. 664.; Kırpık, "Artuklu-Haçlı", ss. 249-250.; Paydaş, "Artukluların", ss. 147-158.

[138] Mateos, *Vekayinâme*, s. 272.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 156.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 245.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 469.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 31.; Turan, *Selçuklular*, s. 192.

etmektedir.[139] Ayrıca Süryani Mihail ve Abû'l Farac'ın bu durumun bir tuzak sonucu gerçekleştiğini ifade etmeleri muhtemelen onların mücadelenin bataklık alanda yapılması ve Haçlı liderlerinin yenilip esaretlerine inanmak istememeleri yüzünden böyle aktarmalarına sebep olmuş olmalıdır.[140]

Belek hemen Joscelin ve Galeran'dan hâkim oldukları yerleri kendisine verilmesini istemiş fakat iki Haçlı lideri bu durumu kabul etmeyerek Urfa Kontu *"Biz ve ülkemiz deve ile yükü gibidir. Bir deve ölünce yükü diğerine yüklenir. Bizim topraklarımız artık bizim hâkimiyetimizde değildir"* cevabını vermiştir.[141] Ancak Joscelin'in özgürlüğüne kavuşmak için büyük miktarlarda para, mal ve çok sayıda Müslüman esiri serbest bırakma teklifi nezdinde itibar görmeyen Belek Haçlı liderinden sadece hâkimiyetlerindeki yerlerin teslimini şart koşmuş akabinde Urfa Haçlı Kontu'nun kendilerini benzettikleri devenin derisine koyup üzerini diktirmiştir.[142] Nihayetinde Belek deve derisinin içinde üzerini diktirmiş olduğu Urfa Haçlı Kontu Joscelin ve diğer esirlerle birlikte yola koyularak Urfa'ya yönelmiştir. Nitekim Anonim Süryani müellifi Joscelin ve Galeran'ın esir edilmesine Belek'in bile şaşırdığını bunun ona bir rüya gibi geldiğini ifade ederek[143] aslında kendi ve diğer Haçlıların bu durum karşısında hissettikleri duyguyu eserinde açıkça ortaya koymuştur. Muhtemelen Belek, şehirde Joscelin ve Galeran'in esareti sebebiyle oluşan şaşkınlık, korku ve endişeden yararlanmak amacıyla Urfa'ya yönelmiştir. Belek bu şaşkınlıktan olabildiğince yararlanmak için hızla harekete geçip Urfa'yı kuşatma altına alarak şehirdeki Haçlılara deve derisinin içindeki Joscelin'i ve beraberindeki diğer esirleri göstererek onlardan şehri teslim etmelerini istemiştir.[144]

---

[139] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 156.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 245.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 469.

[140] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 72.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 358.

[141] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 156.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 245.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 469.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 133.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 32.

[142] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 469.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 78.; Bulduk, *Mardin*, s. 45.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 39.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 32.; Paydaş, "Artukluların", s. 155.

[143] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 32.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 29.

[144] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 468-469.; Anonim Süryani, *Haçlı Seferleri*, s. 32.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, C. 12, s. 354.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 32.; Paydaş, "Artukluların", s. 155.

Fakat Belek'in girişimi Urfa Haçlılarının bunu kabul etmemesi[145] ve onun bu durum karşısında şehri baskı altına alacak hazırlıktan yoksun olması sebebiyle kuşatmayı kaldırıp hâkimiyet bölgesine dönmüş, böylece teşebbüs neticesiz kalmıştır. Belek esirlerinden Urfa Kontu Joscelin ve Birecik senyörü Galeran'ı Harput'a yirmi beş kişilik bir Haçlı grubunu da Palu'ya göndererek hapsettirmiştir.[146] Fazla sayıda Haçlı esirinin olduğu Harput'ta yer kalmaması ve onların bir arada olması tehlike arz edeceğinden olası bir firar girişimini önlemek amacıyla iki kısma ayırılmış olmalıdırlar. Bu esnada Antakya'da bulunan Kudüs Haçlı Krallı II. Baudouin yaşananlardan haberdar olunca derhal harekete geçip Urfa Kontluğuna gelerek idareyi üstlenmek zorunda kalmıştır.[147] Anonim Süryani müellifi eserinde Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin'in Urfa'ya gelmesinden sonra Joscelin'in durumunun açıklığa kavuşmasına kadar Kontluğun idaresine vekâleten Maraş senyörü Keşiş Geoffrey Almuin'i[148] görevlendirip yanında bir Haçlı birliğini bıraktığını ifade etmektedir.[149]

İki tarafın kuvvetlerindeki asker sayıları hakkında farklı bilgiler mevcuttur. Öncelikle Anonim Süryani müellifi Belek'in dört bin kişilik bir süvari kuvvetiyle bölgede bulunduğunu ancak sonrasında Haçlıların bu ordunun farkında olmadan onları takibe giriştiklerini rivayet etmektedir.[150] Fakat akabinde bu ordudan bahsetmemekle birlikte Joscelin'le gelen Haçlıların sayısının Belek'in askerlerinden az olduğunu ifade etmektedir. Burada İbnü'l Esîr'in kaydı büyük bir önem taşımaktadır. Nitekim İbnü'l Esîr Belek'in Urfa'ya yönelmesinden sonra askerlerini

[145] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 32.

[146] Mateos, *Vekayinâme*, s. 272.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 156.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 245.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 54.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 32.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 72.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 358.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, C. 12, s. 354.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 206.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 78.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 60.; Bulduk, *Mardin*, s. 45.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, ss. 39-40.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 164.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 133.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, ss. 32-33.

[147] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 32.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 205.

[148] Keşiş Geoffrey Roma'dan gelmiş ve akabinde Kudüs'te girdiği mücadelelerden dolayı General yapılmıştır. Haçlıların Belek'le girdiği Menbic civarındaki müacedelede Müslümanlar tarafından kendisi ve yönettiği birlik imha edilmiştir.Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 74.

[149] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, ss. 32-33.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, s. 33.; Paydaş, "Artukluların", s. 155.; Karaca, *Haçlı Krallığı*, s. 176.

[150] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 32.

dağıttığını ve yanında dört yüz kişilik bir kuvvet bulunduğunu ifade etmektedir.[151] Urfalı Mateos ise Belek'in yanında sekiz yüz, Joscelin'le beraber gelen Haçlıların yüz kişi olduklarını belirtmektedir.[152] Fulcherius'un kaydı Urfalı Mateos'u desteklemekle birlikte bu mücadelede Haçlılardan yaklaşık yüz kişinin öldüğünü ifade etmektedir.[153] Müelliflerin ve araştırmacıların ortak görüşü Belek'in kuvvetlerinin sayısı Joscelin'den fazla olduğudur. Ancak burada önemli bir ayrıntı göz ardı edilmektedir. Bu yüz kişi özellikle ağır zırhlı şövalyelerden ve Urfa Haçlı Kontluğu'nun önde gelenlerinden oluşması sebebiyle böyle bir gücün hafife alınamayacağıdır. Ayrıca mücadelenin yaşandığı alan ile Joscelin'in akın yapanları bulmak üzere Birecik'ten ayrılarak takip ettiği güzergâhın Suruç üzerinden geçmesi onun buradan destek sağlamış olmasını da mümkün kılmaktadır. Bunlarla birlikte yirmi beş veya altmış kişinin esir düşmesi ile birçok askerin Belek'in okçuları tarafından imha edilmiş olması neticesinde bu sayının yüzün üzerinde hatta iki yüzden fazla olabileceğidir. Belek ise dört yüzle sekiz yüz arası bir kuvvete sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Artukluların mali sıkıntıları düşünülecek olursa Belek'in yanında dört yüz kişinin bulunmuş olması daha makul görünmektedir.

Joscelin'in esaretinin bölgede duyulması Müslümanların büyük bir sevinç yasamasına, Haçlıların ise derin bir endişe içine düşmesine sebep olmuştur. Böylece Belek'in Müslümanlar nezdinde itibar ve saygınlığı artmış, Haçlılar içinde de korku duyulan büyük bir lidere dönüşmüştür. Bu durum Haçlılar için hem bir felaket hem de onların şöhretine vurulan büyük bir darbe olmuştur.[154] Joscelin'in esareti Müslümanların Urfa'nın Haçlılardan geri alınma umudunu tekrar canlandırmıştır. Nitekim Süryani Mihail, bu olaydan sonra Belek'in büyük bir şöhret kazandığını ve bölgedeki Müslüman aşiretlerin onun etrafına toplanarak Haçlı idaresindeki yerlere akınlar düzenlediklerini ifade etmiştir.[155] Aşiretlerin desteğini sağlamaya çalışmak bölgeye gelen ve Haçlılarla mücadele eden birçok lider için önemli hususlardan bir tanesidir. Bölgede bulunan aşiretlerin desteği Belek'in gücünün artmasına vesile

[151] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 469.

[152] Mateos, *Vekayinâme*, ss. 271-272.

[153] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 214.

[154] Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 29.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 133.

[155] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 72.

olmuş ve askerî açıdan Haçlılarla mücadeleye büyük katkılar sağlamıştır. Ayrıca bir süre önce Belek'in uğraşmak zorunda kaldığı Gerger Ermenileri lideri Mihail, bağlı olduğu Joscelin'in esareti sebebiyle büyük bir korku yaşamış, idaresindeki bölgeyi II. Baudouin'e verip karşılığında Dülük'ü almıştır.[156]

Artukluların bölgedeki Haçlılara karşı kazandığı Kanlı Meydan veya Afrin adıyla bilinen zafer, Antakya'yı savunmasız bir durumda bırakmıştır. Antakya'nın idaresini üstlenen Kudüs Krallı II. Baudouin oldukça zorlanmıştır. İlgazi'nin 1122 yılında Zerdana kalesini kuşatması üzerine II. Baudouin bölgeye tekrar gelek zorunda kalmış akabinde Antakya'ya çekilmiştir. Nitekim II. Baudouin Antakya ve Urfa Haçlılarının aralarındaki bağları kuvvetlendirerek onların birbirlerini desteklemesini sağlamak, böylece bölgedeki savunmalarını güçlendirmek suretiyle bu iki şehrin düşmesini önlemek için Roger'in kız kardeşiyle Joscelin'in evlenmesine öncülük etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak bu evlilik gerçekleşmesinden hemen sonra Joscelin'in gelini getirdiği esnada Belek'in Urfa bölgesine yaptığı bir akın sebebiyle geri dönüp onunla girdiği mücadelede esir edilmiştir. Belek'in bu faaliyeti bölgede toparlanmaya çalışan Haçlı savunmasına önemli bir darbe olmuştur. Böylece aldıkları bu büyük darbe ile Haçlıların kuzeyde Türklere karşı oluşturduğu denge bozulmuş, bölgede oldukça faal olan bir liderden mahrum kalmaları Kontluğun geleceği için endişe verici olmuştur.[157] Joscelin ve Galeran'ın esareti sebebiyle Kontluk lidersiz kaldığından Belek'in Urfa bölgesine kuzeyden baskı yapmasına imkân vermiştir. Ayrıca Afrin zaferinde Roger'in ölümünün akabinde Antakya idaresini ele alan II. Baudouin Joscelin'le birlikte daha önce Urfa'nın idaresini vekaleten teslim ettiği Birecik senyoru Galeran ve birçok meşhur şövalyenin esir düşmesi karşısında o Urfa Kontluğunun işlerini de üstlenmeye mecbur kalmıştır. Bu durum sebebiyle Haçlılar bölgede oldukça zor bir durumda kalarak savunmalarını güçlendirmek ve varlıklarını devam ettirebilmek adına büyük gayret sarf etmişlerdir. Bununla birlikte bölgedeki Müslüman emirlerin kendi işlerine odaklanması zayıf bir durumda olan Haçlı idarelerindeki şehirlerin geri alınmasını geciktirmiştir. Özellikle Haçlılarla mücadelede bu dönemde öncülük eden

[156] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, ss. 32-33.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 33.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 72.

[157] Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 32.

Artukluların liderleri İlgazi'nin hastalığı ve kısa süre sonraki ölümü sebebiyle Belek'in bu başarısından yeterince istifade edememişlerdir.

2.8. Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin''in Esir Edilmesi

Belek'in 1122 yılında Kontluğun lideri Joscelin, Galeran ve önde gelenleri ele geçirip hapsettirmesi sonrasında Urfa bölgesi büyük bir baskı altında kalmıştır. Bunun sonucunda II. Baudouin bizzat Urfa'ya gelerek idareyi ele almasına rağmen bölgede Belek'ten duydukları korku ve oluşan baskı yüzünden Haçlılar ile Ermeniler büyük bir tedirginlik yaşayarak savunma durumunda kalmışlardır. Nitekim bu korku ve tedirginlik sebebiyle Urfa'ya gelmiş olan II. Baudouin'e başvuran Mihail idaresindeki bölgeye karşılık Dülük'ü almış, kral da Gerger'e bir Haçlı garnizonu yerleştirmiştir.[158] Fakat diğer yandan İlgazi'nin bu dönemde hastalığının devam etmekte olması Belek'in bundan yararlanmasını engellemiştir. Kısa süre sonra ise Belek'in en büyük destekçisi ve Müslümanların Haçlı mücadelesindeki öncü ismi olan Artuklu ailesinin lideri İlgazi 19 Kasım 1122'de vefat etmiştir.[159] İlgazi'nin vefatı Haçlıların cesaretlerini toplamasına ve II. Baudouin'in Halep bölgesine akınlar yaparak burada baskı kurmaya çalışmasına sebep olmuştur. Aslında II. Baudouin'in bu faaliyetleri Artukluların Halep'te hâkimiyet kurmalarıyla Müslümanların bölgede elde ettiği üstünlüğe karşı Haçlıların direnme çabasıdır. Fakat bu faaliyetleri küçük çaplı kazançtan öteye gidememiştir.

Belek etrafına toplanan aşiretlerle birlikte 1123 yılında yeniden Haçlılarla mücadele etmek üzere harekete geçmiştir. Bu çerçevede ilk olarak Haçlılara misillemede bulunup Halep üzerinde kurmaya çalıştıkları baskıyı sona erdirmek, ikinci olarak da hâkimiyeti altındaki topraklarda asayişi bozan ve çevreye zarar veren Gerger'de yerleşik haydutları ortadan kaldırıp düzeni sağlamaktır. Ayrıca burayı hedef almasında Urfa Kontluğunun merkezine doğru kuzeyden erişim olanağı sağlayarak buradan onları tedirgin edip kuşatmaya çalışmak, böylece Kilikya

[158] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 72.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 358.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, ss. 32-33.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 205.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 33.; Paydaş, "Artukluların", s. 155.; Kayhan, "Türk Beyliklerinin", ss. 63-64.; Karaca, *Haçlı Krallığı*, s. 176.

[159] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 157.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 245.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 55.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 272.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 357.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 147.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 478.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 79.; Sevim, "Artukoğlu İlgazi", ss. 649-691.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 164.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 28.

bölgesindeki Ermenilerle irtibatlarını engellemek istemiş olması kuvvetle muhtemeldir. Belek'in Kontluğun kuzeyindeki bölgeyi hedef alması onun temel amacının Urfa'yı Haçlılardan geri almak olduğunu göstermektedir. Ayrıca Belek'in doğrudan Urfa Haçlı Kontluğu idaresindeki topraklara yönelmesi, amcasının ölümünden sonra Müslümanların Haçlılarla mücadelesindeki vazifeyi de üstlendiğini göstermek açısından önem arz etmektedir.

Belek ordusuyla Nisan 1123'te harekete geçip Gerger'i kuşatma altına alarak Urfa Kontluğu'nun kuzeyindeki Samsat, Kâhta ve Hısn-ı Mansur'a akınlar yaparak buraları yağmalayıp tahrip etmiştir.[160] Urfa Kontluğunun liderlerinden mahrum kalması ve Belek korkuları yüzünden buna karşı direnç gösterememişlerdir. Urfa'daki Haçlılar sıkışmayı aşamayınca, İlgazi'nin ölümünden sonra Halep'te dirayetli bir emirin yoksunluğundan istifade ederek Esarib'i kuşatan Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin'i yardıma çağırmışlardır.[161] Fakat amcası İlgazi'nin ölümü sonrasında Halep hâkimi olduğu görülen Süleyman Haçlılarla anlaşma yoluna girip Esarib'i onlara vermesi sonucu (10 Safer 517/8-9 Nisan 1123) II. Baudouin derhal Urfa bölgesine doğru harekete geçme imkânına kavuşmuştur.[162] Bu olay Belek'in Urfa bölgesindeki seferini derinden etkilemiştir.

Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin Nisan 1123'te Joscelin'le Galeran'in esaretinin intikamını almak, Belek'in Urfa Kontluğu'nun kuzeyinde yaptığı akına cevap vermek ve daha fazla güçlenmesine mani olmak üzere ordusuyla harekete geçerek olarak Raban'a ulaşmıştır.[163] II. Baudouin akabinde Keysun'a giderek burada dini bayramını kutladıktan sonra temin ettiği ikmal malzemeleriyle Belek'in yakınlarda olduğunu bilmeden tedbirsiz bir vaziyette yola çıkarak Sence köprüsüne ulaşmıştır.[164] Diğer

---

[160] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 55.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 159.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 246.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 147.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 72.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 485.; Anonim Süryani, *Haçlı Seferleri*, s. 33.; Bulduk, *Mardin*, s. 45.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 40.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, ss. 34-36.

[161] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, ss. 158-159.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 246.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 147.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, ss. 34-35.

[162] el-Azîmî, *Selçuklular*, ss. 54-55.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 147.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 483.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 158.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 246.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 79.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 134.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, ss. 34-35.; Karaca, *Haçlı Krallığı*, s. 177.

[163] Mateos, *Vekayinâme*, s. 272.; Aydın, *İbnü'l Kalânisî*, s. 147.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 72.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 485.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 35.

[164] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 33.

taraftan Urfalı Mateos eserinde Belek'in bölgeyi yağmalamak için zaten Raban eyaletinin hudutlarına dayanmış olduğunu ifade etmektedir.[165] Belek, II. Baudouin'in Keysun'da olduğunu öğrenince etrafa yağma amacıyla dağılan askerlerini toplayarak Singa[166] ırmağına doğru yönelmiştir.[167] Haçlıların muhtemelen bölgenin önemli bir geçiş noktası olan Sence köprüsünden[168] geçeceklerini düşünen Belek buraya gelip II. Baudouin'i beklemeye başlamıştır. II. Baudouin Sence köprüsünü geçerek Uruş (Turuş) denilen yerde karargah kurup atmaca avına çıkmak istediği esnada Belek ve askerleri Haçlı kampına ani bir baskın vererek onları kuşatıp ağır bir yenilgiye uğratmıştır.[169] Anonim Süryani müellifi eserinde pusuda bekleyen Belek ve askerlerinin aniden alacakaranlıktaki kurtlar gibi her taraftan harekete geçerek II. Baudouin'in etrafını sardığını ifade etmektedir.[170] Belek 19 Safer 517/18 Nisan 1123 tarihinde şiddetli bir mücadeleden sonra Haçlı karargâhını ele geçirmiş, bu esnada Kudüs kralı II. Baudouin'i, onun kız kardeşinin oğlunu[171] ve önde gelen birçok kişiyi esir etmiştir.[172] Belek ele geçirdiği zengin ganimetlerle ve esirlerle Hısn'ı Mansur'u

---

[165] Mateos, *Vekayinâme*, s. 272.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, ss. 35-36.

[166] Işın Demirkent burasının Eskiçağda Singas veya Singa, Arapça Nahr al-Azrak veya Nahr Sanca (veya Şanca), Türkçe ise Göksu denilen ve Samsat'ın 25 km batısında Fıratla birleşmekte olduğu ile uzerinde Arapların al-kantara Sanca olarak isimlendirdikleri Roma devrinde yapılmış olan meşhur bir köprü barındırdığını ifade etmektedir. Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 35. dpnt, 145.

[167] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 33.; Aydın, *İbnü'l Kalânisî*, s. 147.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 485.

[168] Singa Irmağıyla ilgili önceki dipnota bakınız.

[169] Mateos, *Vekayinâme*, ss. 272-273.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 55.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 159.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 246.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 358.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 148.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 72.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 485.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 33.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, ss. 205-206.; Bulduk, *Mardin*, s. 45.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 63.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 40.; Turan, *Selçuklular*, s. 193.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 134.; Paydaş, "Artukluların", s. 155.; Amin, *Haçlı Seferleri*, s. 985.

[170] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 33.

[171] Işın Demirkent bunun II. Baudouin'in kızkardeşlerinden Hodierne'nin oglu ve akabindeki yıllarda krallığın ordu kumandanlığına kadar yükselmiş olan Manassé de Hierges'in olabileceğini ifade etmektedir. bkz. Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 32. dpnt, 156.

[172] Mateos, *Vekayinâme*, s. 273.; el-Azîmî, *Selçuklular*, ss. 54-55.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 159.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 246.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 358.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 217.; İbn Munkız, *Kitâbü'l-İ'tibâr*, s. 294.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 148.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 33.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, 1944, ss. 72-73.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 485.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 206.; Bulduk, *Mardin*, s. 45.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 40.; Artuk, *Artukoğulları*, 1944, s. 63.; Turan, *Selçuklular*, 2018, s. 193.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 134.; Yinanç, "Belek", 1979, s. 470.; Alptekin, "Belek", 1992, s. 402.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, ss. 35-37.; Paydaş, "Artukluların", s. 155.; Hüseyin Kayhan, "Haçlılar Karşısında Artuklular", *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, ed. İbrahim Özcoşar, H. Hüseyin Güneş, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yay., İstanbul 2006, s. 55.; Amin, *Haçlı*

kuşatıp aldıktan sonra Gerger'e yönelmiştir.[173] II. Baudouin'i kapı önlerine götürerek ondan Gerger'in kendisine teslimini istemiş, Haçlı kralı da burayı ona teslim etmek zorunda kalmıştır.[174] Ayrıca İbnü'l Adîm Gerger'in fethinin Cuma gününden sonra 22-23 Nisan 1123 tarihlerinde meydana geldiğini ifade etmektedir.[175] Belek'in buraya hâkim olmasıyla Gerger sorunu tamamen çözülmüştür. Böylece şer yuvası olan Gerger'in haydutlardan temizlenmesiyle bölgeye adalet ve barış gelmiştir.[176] Bu durum Belek'in hâkimiyetindeki yerlerin ve bölgedeki insanların güvenliğinin sağlanmasıyla ekonomik canlılığın artmasına neden olmuştur. Netice itibariyle Gerger'i alan Belek buraya bir garnizon yerleştirdikten sonra Harput'a dönerek esir ettiği Kudüs Haçlı kralı II. Baudouin'i ve diğerlerini daha önceden ele geçirdiği Urfa Kontu Joscelin ile Birecik senyörü Galeran'ın yanına koyup hapsettirmiştir.[177] Böylece Belek Joscelin'i ele geçirdiği zaman ona *"Allah'ın izniyle kralı sana getireceğim"* demesinden altı ay sonra esir ettiği iki Haçlı liderini aynı hapishanede tekrar bir araya getirip verdiği sözü tutmuştur.[178] Nitekim bu iki lider daha önce Antakya ve Urfa Haçlıların birleşmesiyle Harran üzerine yaptıkları sefer esnasında Belek'in de yer aldığı Müslüman emirlerden Sökmen ile Çökürmüş'ün kuvvetlerince ağır bir yenilgiye uğrayarak esir edilmişlerdi.

Belek'in Urfa Haçlı Kontu Joscelin ve Birecik Senyörü Galeran'dan sonra Haçlı idarelerinin ana omurgası olan ve onların en itibarlısı sayılan Küdüs Haçlı Krallığının lideri II. Baudouin'i esir etmesi bölgede büyük bir yankı uyandırdı. Bu durumu Haçlı tarihçisi Fulcherius eserinde: "*Herhalde başka hiçbir şey kafirler için bu kadar sevindirici Hristiyanlar için ise bu kadar korkunç olamazdı"* şeklinde ifade

---

Seferleri, s. 98.; Kırpık, "Artuklu-Haçlı", s. 250.; Sallâbî, *Selçuklular*, s. 664.; Usta, "Artukoğlu Belek", s. 363.; "Haçlılar", s. 371.; Karaca, *Haçlı Krallığı*, ss. 177-180.

[173] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 73.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 36.

[174] Mateos, *Vekayinâme*, s. 273.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 73.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 33.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 40.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 36.

[175] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 159.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 246.

[176] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 33.

[177] Mateos, *Vekayinâme*, s. 273.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 55.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 159.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 246.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 148.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 73.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 485.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 33.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 206.; Bulduk, *Mardin*, s. 45.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 40.; Turan, *Selçuklular*, s. 193.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 134.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 35.

[178] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 33.

etmiştir.[179] Fulcherius'un bu ifadesi gerçekten iki dünyanın olaya bakışını çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu başarı Haçlıların bölgeye gelmesinden bu yana Müslümanların onlara karşı kazandıkları en prestijli zafer olmuştur. Çünkü bölgeye yerleşmiş olan Haçlıların krallarının ve kontlarının esir alınması onlara büyük bir manevi darbe indirmiştir. Nitekim Usta *"iki yüz yılı aşkın bir süre devam eden Müslüman-Haçlı mücadelelerinde Kudüs kralının esir edilmesi başarısı sadece Belek ve Selahaddin Eyyubî*[180] *tarafından olmak üzere iki kez gerçekleştirilebilmiştir"* sözleriyle açıklamaktadır.[181] Bu durum Müslümanlar arasında takdirle karşılanıp Belek'e "Gazi" unvanı kazandırmakla beraber Sultan Mahmud kendisine Halep şehrinin menşurunu göndererek onu Haçlılarla mücadele eden İslam ordularına serdar tayin etmiştir.[182] Müslüman âlemine unutulmaz bir başarı kazandıran Belek böylece unutulmaz üne ulaşmıştır.[183] Belek'in bu başarısı bölgede umutların yeniden yeşermesine vesile olmuştur.[184] Böylece Haçlılar büyük bir endişe ve tedirginlik yaşadıkları gibi bölgedeki faaliyetleri de durma noktasına gelmiştir. Nitekim aynı yılda Belek'in II. Baudouin'i esir etmesinden dolayı Haçlılar o yılki kutsal haç yortusunda alay yürüyüşü yerine ağıt yakmışlardır.[185]

Haçlıların liderlerinden mahrum kalmaları sonucu yaşadıkları belirsizlik ve tedirginlik hali önce Antakya'ya akabinde Belek'in faaliyetleri sonucu Urfa Kontluğu ve Kudüs Haçlı Krallığına kadar yayılmıştır. Nitekim bu durumu fırsat bilen Mısır Fâtımîleri onlara karşı yeniden harekete geçmiştir.[186] Tehlikenin genişlediğini gören krallığın ileri gelenleri kilisenin öncülüğünde Akka'da yaptıkları

---

[179] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 217.

[180] Bkz. Ziya Polat, *Salâhaddin Eyyûbî'nin Haçlı Siyaseti ve Kudüs Haçlı Krallığıyla Yaptığı Anlaşmalar*, İstanbul Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2015.

[181] Aydın Usta, "Latin (Haçlı) Kronikleri ve Yerli Hristiyan Kaynaklarında Artuklular", *Artuklular*, ed. İbrahim Özcoşar, MAÜ Yay., Mardin 2020, C. I, s. 55.

[182] Yinanç, "Belek", s. 470.; Turan, *Selçuklular*, s. 193.; Alptekin, "Belek", ss. 402-403.; Usta, "Artukoğlu Belek", s. 363.; Taef Kamal El-Azhari, "The Policy of Balak the Artukids against Müslims and Crusaders, A Turkmen Identity dilemma in the Middle East 1090-1124", *International Journal of Humanities and Social Science*, C. 4, S. 4 (2014), s. 290.; Krş. İbnü'l Adîm, "Haleb'deki Hâkimiyeti", ss. 157-160.

[183] Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 37.

[184] Polat, *Zengî*, s. 48.

[185] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 33.

[186] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 73.

toplantıda yeni bir lider seçmek zorunda kalmışlardır.[187] Fakat bu süreçte seçilen Haçlı liderlerinin faaliyetleri Krallık bölgesini savunmaktan öteye gidememiştir. Ayrıca bu toplantılarda Kraliçenin isminin geçmemesi dikkat çekici bir husustur. Kraliçenin Ermeni olması kilise için göz ardı edilmesinin sebebi olması muhtemeldir. Diğer taraftan krallıkta kilisenin öncülüğünde toplantılar yapılarak yeni bir lider seçilmesi, bölgede kurulan Tapınak Şövalyeleri tarikatının kurumsallaşmaya başladığının işaretidir.

Haçlı bölgeleri bu dönemde güçlü bir liderden ve savunmadan yoksun kalmıştır. Özellikle Antakya ve Urfa bölgesinde bulunan Haçlılar bu durumdan en çok etkilenenler olarak daha zayıf hale gelmişlerdir. Belek'in bu durumdan faydalan(a)maması eleştiri konusu olmuştur. Fakat diğer etkenlerle birlikte düzenli asker eksikliği ve ikmal yetersizliği gibi temel sorunlar bulunmaktadır. Belek veya Artukluların asker kaynağının temelini Türkmenler oluşturmaktadır. Nitekim Aydın Usta bu konuyla ilgili:"*Aynı soydan gelmeleri nedeniyle Artuklular'ın Türkmenler nezdinde sahip oldukları saygınlık onlara geniş bir askeri destek kaynağı sağlamıştır"* şeklinde Artuklular ve Türkmenler arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır.[188] Bununla birlikte diğer taraftan İbnü'l Esîr'in Türkmenlerin özellikleriyle ilgili*" Türkmenler yanlarında içinde un bulunan bir azık çantası ve koyunla gelir, ele geçireceği ganimeti kaçırmamak için acele eder ve saatleri sayar sonra geri dönerdi. Eğer bir yerde uzun süre kalırsa hemen dağılırlardı*"[189] aktardığı bu kayıt onlarla uzun bir mücadeleye girmenin zorluklarını anlatmaktadır. Böylece Türkmen askerlerin Artukluların başarılı mücadelelerde bulunmasına katkı sağlarken onların olası bir kuşatma veya uzun bir çarpışma esnasında dağılmalarını önlemek veya kontrollerini sağlamanın oldukça güç bir durum olacağı açıkça görülmektedir. Nitekim daha önce İlgazi Haçlılara karşı tertiplediği iki seferde Türkmenlerin itaatsizliği sebebiyle istediği neticeyi elde edemeden geri dönmesine neden olmuştur.[190] Dolayısıyla Belek uzun süredir Haçlılarla mücadelede edindiği

[187] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 217.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II,* s. 206.

[188] Aydın Usta, "Müslüman - Haçlı Münasebetlerinde Türkmenler/ Oğuzlar", *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, ed. Tufan Gündüz, Mikail Cengiz, HÜTAE Yay., Ankara 2015, s. 129.

[189] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 451.; Usta, "Türkmenler", ss. 129-130.

[190] Sevim, "Artukoğlu İlgazi", ss. 678-682.; Usta, "Türkmenler", ss. 129-130.

tecrübeye göre düzenli bir kuvvete sahip olmadan mücadelenin başarıya ulaşamayacağını bilmektedir. Bu dönemde Belek gibi emirlerin nezdinde Haçlılara yönelik uzun bir mücadeleye katılacak ve kendisini destekleyecek çok az düzenli kuvvet olduğu için başarıda süreklilik sağlanamıyordu. İkinci olarak Belek'in olası bir kuşatma savaşına girmesi halinde askerlere ikmal ve iaşe temininde ortaya çıkacak sonuçlardır. Olası bir kuşatmada hâkimiyetindeki bölgeden ikmal tedarik etmenin maliyetli, zor ve tehlikeli olması durumu zorlaştırmaktadır. Ayrıca Belek'in uzun süreli bir mücadeleyi yürütecek ekonomik gücü de bulunmamaktadır. Öte yandan asker ve ikmal problemini göz ardı etsek bile Belek'in uzun süren bir kuşatmaya girmesi kendi bölgesinde güvenlik problemlerine sebep olacaktır. Mesela Anadolu Selçuklu Sultanı I. Mesud'un Tuğrul Arslan üzerine yönelerek hâkimiyeti altına almaya çalışması veya Danişmendilerin Malatya'ya yönelik herhangi bir teşebbüste bulunması Belek'i tehlikeye düşürecektir. Ayrıca İlgazi'nin ölümüyle Artuklu ailesinin bölünmüş olması bu riski daha da artırmaktadır. Ancak Belek'in bundan sonraki faaliyetlerine bakıldığında onun ilk olarak Artuklu ailesinin bölgedeki gücünü muhafaza etmeye çalıştığı, nitekim bu amaçla Haçlı baskısı altında olan Haleb'e yöneldiği görülmektedir. Dolayısıyla Belek'in Haleb'i güvenceye alması hem Artukluların gücünü muhafaza etmiş hem de stratejik bir merkez edinerek Haçlılara yönelik daha rahat şekilde faaliyet icra etme imkânı bulmuştur.

Netice itibariyle Belek'in bu başarısı Haçlıların maneviyatına büyük bir darbe indirmiştir. Böylece bölgedeki Müslümanların Haçlı mücadelesine yeniden yönelmesine ve bu yönde harekete geçmeye başlamalarına katkı sağlamıştır. Ayrıca bölgedeki bazı emirler Haçlıların savunmaya çekilmiş olmasından ötürü birbirleri üzerinde yeniden bir hâkimiyet kurma yarışına girmişlerdir. Diğer taraftan Müslümanların ciddi bir müdahalede bulunmamasından ötürü Haçlılar hâkim oldukları yerlerde kalmayı başarabilmiştir. Yine Belek'in bu galibiyetinden sonra Haçlılar Urfa ve Antakya'nın savunulmasına ilgisiz kalarak yönlerini Doğu Akdeniz'deki kıyı şehirlerine çevirmiştir.

2.9. Harran ve Halep Hâkimiyeti

Belek son seferinde Haçlı liderlerini ele geçirmesinden elde ettiği başarıdan faydalanmak için vakit kaybetmeden yeniden harekete geçmiştir. Ordusuyla yola

çıkan Belek ilk olarak Urfa bölgesine girmiştir. Anonim Süryani kroniği Belek'in ikinci defa Urfa'yı kuşattığını belirterek bahçeleri ve ekinleri tahrip ettiğini ifade etmiştir.[191] Demirkent diğer kaynaklar tarafından teyit edilmeyen bu durumun doğruluğu halinde bile yine de Urfa Kontluğu'na karşı ciddi bir savaş anlamına gelemeyeceğini belirterek bunun ancak Belek'in Halep'e giderken güzergâhında bulunan Haçlı idaresindeki topraklarda tahribatta bulunmuş olmasının kaynağa aksetmesinden ibaret olduğunu ifade etmektedir.[192] Buna katılmakla birlikte Belek'in Haçlı liderlerinin önde gelenlerinden birçoğunu elinde esir bulundurmasından dolayı Urfa önlerine gelip elindeki esirlere karşılık şehrin teslim edilmesini istediği düşünülebilir. Ancak şehrin teslim edilmemesi üzerine Belek bir netice elde edemeyeceğini anlayarak bölgeyi tahrip ettikten sonra Halep'e gitmek üzere buradan ayrılmış olmalıdır.

İlgazi Halep'e hâkim olduktan sonra oğlu Süleyman'ı yerine naip olarak bırakmıştır.[193] Fakat Süleyman yakın çevresindekilerin tahrikiyle babasına isyan edince İlgazi bizzat Halep'e gelip bu olayı sonlandırmış, oğlu ve diğerlerini şiddetle cezalandırmıştır.[194] Akabinde İlgazi kardeşinin oğlu Süleyman b. Abdulcabbar'a "Bedruddevle" unvanı vererek Halep'te vekili olarak görevlendirmiştir.[195] İlgazi öldüğünde Süleyman da onun oğulları gibi yöneticisi olduğu Halep ve Harran'da kendi idaresini kurmaya çalışmıştır.[196] Ancak Süleyman'ın bu çabası bölgenin güçlü bir liderden yoksun kalması sebebiyle tekrar hareketlenen Haçlıların yoğun baskısına

---

[191] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 34.

[192] Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, ss. 37-38.

[193] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 148.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 241.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 78.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 189.

[194] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 53.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, ss. 150-153.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 243.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 468.; El-Ömerî, *Türkler Hakkında*, ss. 249-250.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 78.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 205.; Bulduk, *Mardin*, s. 43.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 59.

[195] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 54.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 153.; *Buġyetü'ṭ-ṭaleb*, s. 123.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 243.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 468.; El-Ömerî, *Türkler Hakkında*, s. 250.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 78.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 189.; Bulduk, *Mardin*, s. 78.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 60.

[196] Mateos, *Vekayinâme*, s. 272.; el-Azîmî, *Selçuklular*, ss. 54-55.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, ss. 157-158.; *Buġyetü'ṭ-ṭaleb*, s. 123.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 243.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 478.; İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, s. 103.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 81.; El-Ömerî, *Türkler Hakkında*, s. 250.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 79.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 190.; Bulduk, *Mardin*, s. 44.; Artuk, *Artukoğulları*, ss. 60-62.

maruz kalmıştır. Haçlılar Halep bölgesine birçok yağma akınları yaparak buraları tahrip ettikten kısa bir zaman sonra, Kudüs kralı II. Baudouin'in Esarib'e gelerek kaleyi kuşatma altına almasıyla Süleyman iyice zor durumda kalmıştır.[197] Haçlılara karşı koyacak dirayette olmaması sebebiyle Süleyman Esarib'i II. Baudouin'e vermek suretiyle bir barış anlaşması yapmıştır.[198] Ancak bu durum Artuklu aile üyelerinin ve bölgedeki Müslümanların öfkesine yol açmış ve onun bu bölgeyi koruyamayacağının farkına varmalarını sağlamıştır. Müslümanların büyük gayretleri neticesinde elde edilen ve Halep'in savunmasında önemli bir nokta olan Esarib'in Süleyman tarafından Haçlılara verilmesi, Müslüman ahali kadar Belek'i de etkilemiştir. Nitekim İbnü'l Esîr, Belek'in Süleyman'a öfkelenip onun burayı koruyamayacağını anlayarak Halep'i ondan almaya karar verdiğini ve uygun zamanı beklediğini ifade etmektedir.[199] Öte yandan İlgazi devletin idaresinin, ailesinin ve iki oğlunun himayesini Belek'e tevdi etmiş olması[200] onu amcasının naibi olarak hareket etmesine sebep olmuş, böylece amcasının oğlu olan Süleyman'ın bu tavrına kayıtsız kalamamıştır. Belek'in bölgeye yönelmesinde kaynaklarda belirtilen bu hususlar dışında bir başka noktada Halep'in stratejik konumudur.[201] Müslümanların Şam ve Doğu Akdeniz'le bağlantısını kesmek isteyen Haçlılar Halep üzerinde büyük bir baskı kurmuş ve burasını ele geçirmek için önemli gayret sarf etmişlerdir. Halep'in Haçlı idarelerine komşu olması ve Müslümanların onların planlarının farkında olmaları, iki taraf arasında bu bölgede sürekli ve ciddi mücadelelerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim Belek de önceki Müslüman emirler gibi onların planlarına engel olmaya çalışmak, Müslümanların Şam ve Doğu Akdeniz'le bağlantısını korumak ve Haçlı idarelerine en yakın bölgeye yerleşerek onlarla mücadeleyi tüm gücüyle devam ettirmek istemesi sebebiyle Halep'e yönelmiş olmalıdır. Çünkü Halep'in önemi sadece konumundan dolayı değil ayrıca şehrin

[197] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 55.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 158.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 243.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 483.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, ss. 33-34.

[198] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 55.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 158.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 246.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 79.; Bulduk, *Mardin*, s. 45.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 63.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 34.

[199] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 483.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 63.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 38. dpnt, 160.

[200] Mateos, *Vekayinâme*, s. 272.

[201] Sallâbî, *Selçuklular*, s. 665.

kalabalık nüfusu, verimli toprakları ve güçlü surlara sahip olması buranın önemini arttırmaktadır. Böylece Belek Urfa bölgesinden yola çıkarak ilk olarak Harran'a ulaşmıştır. Harran'ı kuşatma altına aldıktan sonra (Rebiyülevvel 517/Mayıs 1123) kendisine duyulan korku sebebiyle şehri eman yoluyla Süleyman'ın naiplerinden kolaylıkla almış, akabinde Halep'e yönelmiştir.[202] Bu dönemde Harran'da, Belek'in atadığı veya görevinde bıraktığı, Berekât b. Ebu'l Fehm şehir reisliği vazifesinde görülmektedir.[203]

Belek'in Halep'i almasıyla ilgili olarak eserinde en ayrıntılı bilgiyi aktaran müellif İbnü'l Adîm'dir. İbnü'l Adîm Belek'in Halep'e yönelmesinden sonra karargâhını şehrin güneyine kurduğunu akabinde Bankuşa taşıtıp günlerce burada konakladığını ifade etmektedir. Devamında Belek'in Bankuşa'dan hareketle Neyreb ve Cibrin üzerine giderek bineklerin alınmasını emredip arazileri yaktığını bildirmektedir.[204] İbnü'l Esîr ve İbnü'l Kalânisî ise ayrıntıya girmeden Belek'in Halep çevresindeki ekinleri tahrip ettiğini ve şehre ikmal sevkiyatının yapılmasına mani olduğunu ifade ederek İbnü'l Adîm'i doğrulamaktadırlar.[205] İbnü'l Adîm devamında Belek'in askerlerinden oluşan grubun Haddadin'e gitmeleriyle burada içlerinden biri tarlada çalışan çiftçilerin üzerine kısa bir mızrak atarak onlardan birisini öldürdüğünü aktarmaktadır. Ayrıca burada yaşayan insanların teslim olmaktan kaçınarak mağaralara saklanması neticesinde askerlerin onları kuşatma altına alarak dışarıya çıkmalarını sağlamak üzere bulundukları yere duman salmaları sonucu yüz elli kişi ölmüştür. Benzer bir durum Tell-u Abdud ve Tacin mağaralarında yaşanarak içeride saklananların bazıları dumandan etkilenerek ölmüştür. Askerler Afr-i Tennurda kadınları ve çocukları esir ederek köle edindikleri dışındakileri satmış, Halep otlaklarında üç yüz at ele geçirmişlerdir. [206]Nihayetinde Haçlı baskısından iyice zayıflamış olan Halep, Belek'in kuşatmasına daha fazla

[202] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 56.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 160.; İbnü'l Adîm, "Haleb'deki Hâkimiyeti", ss. 227-260.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 34.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 483.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 73.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 148.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 79.; El-Ömerî, *Türkler Hakkında*, s. 250.; Bulduk, *Mardin*, s. 45.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 63.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 40.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 134.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 38.; Ekinci, Paydaş, *Urfa*, ss. 206-207.

[203] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 56.

[204] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 159.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 247.

[205] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 483.; Aydın, *İbnü'l Kalânisî*, s. 148.

[206] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, ss. 159-160.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 247.

direnç gösterememiştir. Ayrıca şehrin dirayetli bir liderden yoksun oluşu ve Belek'in heybeti karışışında Halep ahalisi teslim olmayı kabul etmiştir. Böylece Mukallid b. Sakaveyk ve Muferrec b. Fazl tarafından Salı sabahı 1 Cemaziyelevvel 517/27 Haziran 1123[207] günü Halep eman yoluyla Belek'e teslim edilmiştir.[208] Ahaliye onun hâkimiyeti ilan edilen Belek Antakya kapısını kırarak şehrin batı tarafındaki Yahudiler kapısını tahrip edip 4 Cemaziyelevvel 517/30 Haziran 1123'te Cuma günü Halep kalesini teslim almıştır.[209] Böylece Belek kaleye Süleyman'ın inmesinden hemen sonra aynı günde çıkıp buranın boşaltılması kararını vererek Sultanşah b. Rıdvan'ı Harran'a göndermiştir.[210]Ayrıca Belek Ebu'r Reca es-Sertan'ı[211] Halep'e veziri olarak atamıştır.[212] Yine Belek'in Halep reisi Selman el-Aclânî, şehrin kadısı olarak da İbnü'l-Haşeb görünmektedir.[213]

Belek'in Halep hâkimiyeti Müslümanlarla Haçlılar arasında yeni mücadelelerin yaşanacağının habercisi olmuştur. Bu mücadelenin önceleri Musul emirleri önderliğinde devam ederken Artuklularla beraber tekrar Halep'e taşınmıştır. Müslümanların bölgedeki öncü gücü olan Artukluların bu durumu İlgazi'yle başlayıp Belek'in Halep hâkimiyetiyle devam etmiştir. Belek'in Haçlı liderlerini esir etmesinden sonra Halep'e sahip olması Artuklu ailesi içinde onun lider rolünü benimsemelerini kolaylaştırmıştır. Böylece Artuklu ailesi amcalarından sonra ilk kez

---

[207] İbnü'l Esîr 1 Cemaziyelevvel 517, İbnü'l Adîm salı sabahı 2 Cemaziyeevvel 517 tarihlerini verirken İbnü'l Kalânisî salı günü ve Cemaziyelevvel ayının başlangıcında bu olayın gerçekleştiğini ifade etmektedir. Ancak salı günü ifadesinin belirtilmesi ve hemen sonra İbnü'l Adîm aynı ayın 4'dünde cuma günü Belek'i faaliyetini anlatmaktadır. Dolayısıyla 2 Cemaziyelevvel'in salı günü olduğunu kabul edersek cuma günü ayın 5'ine tekabül edeceği, 4 Cemaziyelevvel'i doğru kabul ettiğimizde salı gününün aynı ayın 1'ine denk düşeceğidir. Bu durum da İbnü'l Esîr'in verdiği tarihle uygun olacağıdır. İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 483.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb,* ss. 159-160.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 247.; Aydın, *İbn Kalanisî,* s. 148.

[208] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 56.; İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, s. 103.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb,* s. 160.; *Buġyetü'ṭ-ṭaleb*, s. 123.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 247.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil,* C. 10, s. 483.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 34.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 73.; Aydın, *İbn Kalanisî,* s. 148.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular,* s. 79.; Bulduk, *Mardin*, s. 45.; Ahmed Cevdet, *Kısas-ı,* C. V, ss. 211-212.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 64.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi,* s. 40.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 38.; Amin, *Haçlı Seferleri*, s. 98.

[209] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 56.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 160.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 247.

[210] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 160.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 247.; Artuk, *Artukoğulları,* s. 64.

[211] Bkz. İbnü'l Adîm, *Buġyetü'ṭ-ṭaleb,* ss. 123-124.

[212] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 56.; İbnü'l Adîm, *Buġyetü'ṭ-ṭaleb,* s. 123.

[213] el-Azîmî, *Selçuklular,* s. 57.

bir kuzenleri etrafında toplanarak bölgedeki güçlerini muhafaza ederek varlıklarını devam ettirmiştir. Bu durum Belek'e Haçlılarla mücadelede büyük ölçüde katkı sağlamıştır. Yine Müslümanların kendisinden Haçlılarla mücadeleyi sürdürme beklentisi içinde olduğu Belek, Halep hâkimiyetiyle birlikte buna kısa sürede cevap verme imkânına kavuşmuştur. Halep'in stratejik konumu bu yönde Belek'e önemli bir katkı sağlamakla beraber özellikle Haçlı idarelerine komşu olması en büyük avantaj olmuştur. Ayrıca bu durum Suriye bölgesindeki Müslümanlara bir nebze rahatlama olanağı sunarken, Haçlılar açısından korkulu bir düşman olan Belek'in kendilerine komşu olması onları derin bir endişeye sevk etmiştir. Diğer yandan dikkat çekici bir başka husus Belek'in Halep'e sahip olmaya çalıştığı sırada bölgedeki emirlerin buna muhalefet etmeye kalkışmamalarıdır. Muhtemelen bu durum Belek'in Haçlı liderlerini esir etmesinden sonra bölgedeki Müslüman emirlerin onu doğal olarak bu yöndeki mücadelede öncü rolünü kabullendiklerini göstermektedir. Ya da bu bölgenin Belek'e karşı duracak güçlü bir emirden yoksun olmasıdır.

Harran ve Halep'i elde etmesiyle ordusunu dağıtmayan Belek vakit kaybetmeden dedesi Artuk Bey'in bir zamanlar savaştığı yer olan Ayn-u Seylem'de karargâhını kurarak Haçlılarla mücadeleye yönelmiştir.[214] Belek'in ilk hedefi el-Bare olmuştur. Muhtemelen Belek'in amacı Halep ve Şam arasındaki bölgenin güvenliğini sağlayarak sonrasında Urfa ile Antakya'nın Kudüs Haçlı Krallığıyla bağlantısını kesmek olmalıdır. Nitekim aynı dönemde Şam hâkimi Tuğtegin'in de Hıms'a bir sefer düzenlemesi[215] iki emirin iş birliği içinde planlı olarak hareket ettiğini düşündürmektedir. Belek el-Bare'ye yönelerek piskoposunu yakaladıktan sonra şehrin kalesine hücum ederek burasını ele geçirmiştir.[216] Piskopos Belek'e itaat arz ederek maiyeti arasına katılmıştır.[217] Fakat Belek'in onu teslim ettiği adamı gaflete düşüren piskopos Kefertab'a kaçmayı başarmıştır.[218] El-Azîmî eserinde Harput'taki

[214] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 56.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 488.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 160.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 247.

[215] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 488.; Aydın, *İbnü'l Kalânisî*, s. 148.

[216] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 56.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 160.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 247.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 148.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 134.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 38.

[217] İbnü'l Adîm, "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 247.

[218] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 56.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 160.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 247.

Haçlıların firar için harekete geçtikleri gece piskoposun da Belek'in askerlerinden kaçıp kurtulduğunu ifade etmektedir.[219] Fakat bunun üzerine Belek Kefertab'a yönelerek mücadeleye hazırlanması üzerine piskopos 12 Cemaziyelâhır 517/7 Ağustos 1123'te Bare'ye geri dönmüştür.[220] Belek'in ise Kefertab'ı kuşatmaya hazırlandığı esnada esirlerin Harput'ta firar ettiğini öğrenmesiyle beraber hemen seferini yarıda bırakıp geri dönmek durumunda kalmıştır.[221]

2.10. Haçlı Liderlerini Tekrar Esir Etmesi

Belek tarafından yakalanarak hapsedilen Haçlı liderlerinin firar girişimi her dönem canlılığını koruyup ilgi çeken bir olay olmuştur. Bu olay dönemin kaynaklarında birbirine uygun farklı anlatımlar şeklinde rivayet edilmiştir. Demirkent bu durumla ilgili: *"Romantik gelişmesi ve genellikle büyük olaylar bakımından bile oldukça kuru ve tâfsilatsız kalan haberlere nisbetle kaynaklarda ince teferruat addedilebilecek bilgi ve motiflerle süslenmiş olması, bu olaya, sonuçlarının hiç de bekleneceği kadar önemli olmamasına rağmen, haçlı seferleri tasvirlerinde büyük yer ayrılmasına sebep olmuştur. Hadisenin kaynaklarda hikâye ediliş tarzının, o devrin doğu ve batıya hâkim olan manzara ve zihniyetini aksettirmesi niteliği de bu bilgiyi doğurmuş olmalıdır."*[222] Şeklindeki ifadesiyle bu konuya açıklık getirmektedir.

Belek tarafından Harput'ta hapsedilmelerinden beri Haçlı liderleri buradan kaçıp kurtulma konusunda çözüm yolları aramıştır. Haçlı liderlerinin aklına bölgedeki destekçileri olan Ermenilerin geldiği görülmektedir. Zaten Haçlı liderlerinden II. Baudouin ve Joscelin'in ilk evliliklerinin Ermeni kızlarıyla olması[223] burada onların desteğini kazanmada etkili olmuştur. Bu konuyu süslü motiflerle ayrıntılı olarak aktaran Fucherius'a göre Haçlı liderlerinin aralarında tartışıp birçok plan kurguladığını ve çevrede yasayan Ermenilere başvurarak arkadaşlarından

---

[219] El-Azîmî, *Selçuklular*, s. 57.; Aydın, *İbnü'l Kalânisî*, s. 148.

[220] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 56.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 160.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", ss. 227-260.

[221] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 160.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 247.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 38.

[222] Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 39.

[223] Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, ss. 134-135.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 2013, C. I, ss. 80-81.; *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 19.

kendilerine yardım getirmeleri konusunda her yolu deneyip anlaştıklarını ifade etmektedir.[224] Böylece Haçlıların ilk hedefi dışarıyla ilişki kurmaya çalışmak olmuştur. Bu durum onların kaçış umutlarını artırmada etkili olmuştur. Ayrıca bu olayda sonradan görüleceği gibi casuslarla iş birliğine girmiş olan bir askerin bulunması onların bu bağlantıyı kurmasında etkili olduğu düşünülebilir. Çünkü esarette bulunan Haçlı liderlerinin başka herhangi bir yolla dışarıya haber ulaştırma imkânları pek mümkün görünmemektedir. Ayrıca bölgedeki Haçlıların Belek'in elinde esir bulunan II. Baudouin, Joscelin, Galeran ve diğerlerinin yerlerinin tam olarak neresi oldukları konusunda kesin bir bilgiye sahip olmadıklarını göstermektedir. Haçlı liderleri bin bir gayret ve karşılıklı yeminleşme sonucunda çevrede bulunan Ermeniler anlaşmış, onların yardım talebini arkadaşlarına iletip hapsedildikleri yerin ayrıntılı bilgisini vermiş olmalıdır. Böylece onlardan ümidini kesmiş bulunan Haçlıların tekrar bu konuya yönelerek esir düşen liderlerini kurtarma gayreti içine girmelerini sağlamıştır.

Anonim Süryani vakayinamesi Ağustos 1123'te Kudüs Kraliçesi ve Urfa Kontluğunu vekâleten yöneten Geoffrey'in, Keysun dağındaki kalelerin birinde hizmet eden yirmi tane Ermeni askeriyle gizli bir plan hazırladıklarını ifade etmektedir.[225] Muhtemelen bu plan esirlerin yardım talebinden sonra Geoffrey tarafından hazırlanarak kraliçenin onayına sunulmuş olmalıdır. Çünkü Fulcherius eserinde çeşitli hediyeler, karşılıklı sözler ve yeminlerle ciddi bir pazarlık sonucu anlaşma sağlandıktan sonra elli kişi olan bu adamların Urfa'dan Haçlı liderlerini kurtarmak için Harput kalesine gönderildiklerini ifade etmektedir.[226] Willermus Tyrensis ise aynı sayıyı vermekle beraber bunların içinden bazılarının Joscelin tarafından vaat edilen mükâfatı elde edebilmek adına böyle tehlikeli bir işe kalkıştıklarını aktarmaktadır.[227] Öte yandan Urfalı Mateos on beş kişinin söz birliği içinde Besni kalesinden çıkarak Harput'a yöneldiklerini bildirmesine karşın Süryani Mihail ve Abû'l Farac ise şehirde çalışmakta olan Ermeni işçilerin askerlerin

[224] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 224.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 135.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 40.

[225] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 34.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 43.

[226] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, ss. 224-225.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 40.

[227] Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 207.

azlığından faydalanarak ücretlerini bahane edip isyan başlattığını ifade etmektedir.[228] Bu müellifler Geoffrey ve Kraliçenin ismini söylemez ve önceden düzenlenmiş bir plandan bahsetmezler. Müslüman müellif İbnü'l Adîm Haçlı esirlerinin Harput kalesinde bir grupla ilişki kurmalarının akabinde onlar tarafından serbest bırakıldıklarını aktarırken İbnü'l Kalânisî ise esaretteki liderlerin diğer tutsaklarla beraber bir plan tertipleyerek kurtulduklarını, sonrasında burayı ele geçirdiklerini ifade etmektedir.[229] Azîmî ise Haçlı esirlerinin harekete geçerek II. Baudouin'i kurtardığını aktarmaktadır.[230] Suryani Mihail, Abû'l Farac, İbnü'l Kalânisî ve Azîmî'nin bahsetmiş olduğu girişim Haçlı liderlerinin kaledeki muhafızların gözetiminden veya zincirlerinden kurtulmalarının hemen akabinde gelişen süreçle ilgili olmalıdır. İbnü'l Adim de haçlı liderlerinin kalede ilişki kurdukları Ermeni grubundan bahseder. Muhtemelen İbnü'l Adim'de geçen Ermeniler, Fulcherius, Urfalı Mateos ve Anonim Süryani kaynaklarında bahsi geçen "Haçlıları kurtarmaya gelen casuslar" ya da "Haçlılara yardım talebini iletmeye gelen" grup olmalıdır. Işın Demirkent ise Fulcherius, Urfalı Mateos ve Anonim Süryani vakayinamesine dayanarak buraya Haçlıların kurtarılması için Keysun ile Urfa'dan adamlar gönderildiği iddialarını kabul etmenin daha doğru olacağı görüşündedir.[231] Bu görüşe katılmakla birlikte yine de içeriden bir destek olmadan dışarıyla temas kurmalarının mümkün olmayacağı ve şehir isyan sonucu ele geçirilse bile burayı koruyamayacakları göz ardı edilememelidir.

Muhtemelen Harput'taki esirlerin Ermenilerle gönderdiği yardım talebi ilk olarak Geoffrey'ye yani Urfa Kontluğuna ulaştı. Geoffrey de bu durumu Haçlı kraliçesine aktardı. Kraliçe de hem kocasının hayatından endişe duyduğu için hem de Kudüs'teki Haçlıların ve kilise adamalarının ona karşı yeni bir kral seçebileceklerini düşündüğü için II. Baudouin'i kurtarmaya mecbur kalmış olabilir. Kraliçenin bir Ermeni asilzadesinin kızı olması da Haçlıların onun sözünü dinlememelerine sebep olabilirdi. Ayrıca Belek'in Halep'e yerleşmesi ve Mısır Fâtımîlerinin Kudüs'teki

[228] Mateos, *Vekayinâme*, s. 273.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 73.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 358.

[229] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 161.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", ss. 247-248.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 149.

[230] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 56.

[231] Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 43.

Haçlılara baskı yapmaları Geoffrey'e Urfa Kontluğunun Müslüman baskısı altında olduğunu hissettirmiştir. Çünkü Geoffrey rahip olarak Roma'dan Urfa'ya geldikten sonra bölgede yer aldığı mücadelelerde elde ettiği başarılar sayesinde generalliğe kadar yükselmiştir.[232] Rahip ve asker kişiliğinin yanı sıra muhtemelen Papalığın fikirlerini benimsediğinden ötürü, en önemlisi de Urfa ve Antakya'nın lidersiz kalması durumunda Haçlı birliğinin dağılacağını düşündüğü için liderlerin kurtulmasını istemiştir. Yine Geoffrey'in bir rahip olması Müslüman bir emir olan Belek'in Haçlı liderlerini esir ederek onların maneviyatına indirdiği ağır darbenin bu planla birlikte kabullenilemediğini göstermektedir. Dolayısıyla bu planı oluşturanın Urfa Kontluğunu vekâleten yöneten Geoffrey olması ve bunu kraliçenin onayıyla uygulamaya koymuş olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca kraliçenin bir Ermeni asilzadesinin kızı olması bu planın Ermeniler eliyle gerçekleştirilmesinde önemli faktör olarak öne çıkmaktadır. Orderic Vital eserinde Ermenilerin bu yönde kazanılmalarını sağlamada Haçlı Kraliçesinin etkisini olduğunu aktarmaktadır.[233] Nitekim Ermeni liderleri ve ahalisinin Urfa Haçlı Kontları olan II. Baudouin ile Joscelin'in belirli dönemlerde kötü muamelesine mâruz kalmaları aralarındaki ilişkiye zarar vererek onlara karşı cephe almalarını sağlamıştır.

Fulcherius ve Willermus'un elli, Anonim Süryani'nin yirmi ve Urfalı Mateos'un on beş kişi olarak casus grubunun sayısı hakkında bilgi vermektedirler.[234] Ayrıca bu sayıya daha önce Joscelin ve II. Baudouin'le beraber yakalanan bazı Haçlı esirleri ve şehirdeki destekçileri eklenince ortaya küçük bir kuvvet çıkmaktadır. Fulcherius Harput kalesinde Müslüman askerlerinin sayısının yaklaşık yüz kişi kadar olduğunu ifade etmesi[235] düşünüldüğünde oraya giden elli casusun içeridekiler nezdinde dikkat çekme ihtimali yüksektir. Dolayısıyla Anonim Süryani bu casusların farklı gruplara bölünerek içeri girdiğini belirtmektedir.[236] Buna göre böyle bir girişim için Fulcherius'un verdiği rakam abartılı görünmekle beraber kalede tutulan Haçlı esirlerinin ve şehirde kendilerine yardım edenlerle birlikte burayı ele geçirecek bir

[232] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 74.

[233] Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 136. dpnt, 39.

[234] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 224.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 273.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 34.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 207.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 43.

[235] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 225.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 40.

[236] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 34.

güce ulaştıkları söylenebilir. Bu casus grubunu oluşmasında daha önce Belek'in idaresinde gizlice tahribat yapmış olan Gerger Ermeni haydutlarından az da olsa yararlanıldığı muhtemeldir. Çünkü Belek'in Gerger'i almasıyla buradaki haydutlar başka bölgelere gitmek zorunda kalmış veya bu çevrede firari olarak yaşamaya devam etmişlerdir. Dolayısıyla bunlar çevreyi iyi bilmelerinden ötürü seçilmiş veya Willermus'un ifadesiyle verilen ödülü elde etmek adına gönüllü olmuş ihtimali yüksektir.

Böylece Ermenilerden oluşan casus grubun harekete geçmesiyle Urfalı Mateos'un belirttiği gibi ilk olarak Harput kalesini gözetlemeye başlamıştır.[237] Bunun sonucunda kaledeki askerlerin sayısını öğrenen casuslar buraya kılık değiştirmekle girilebileceğinin mümkün olduğunu görerek keşiş, esnaf ve köylü görünümüne bürünmüşlerdir.[238] Bu şekilde kaleye yaklaşabilen casuslar burada ilişki kurmuş oldukları birinin sayesinde rahatlıkla içeriye girebilmiştir.[239] Nitekim Fulcherius muhafızların kumandanı kapının yanında dostumuz olan birisiyle satranç oynadığını ifade etmekte, Urfalı Mateos ise onların kalenin içinde bir adamla ilişki kurduklarını aktarmaktadır.[240] Muhtemelen İbnü'l Esîr'in esrinde bahsetmiş olduğu Haçlı liderlerinin hileyle bazı askerleri kendi yanına çekmiş olduğu konusu tam olarak buradaki husus olmalıdır.[241] Muhtemelen bu kişi Haçlıların dışarıyla temas kurmasını sağlayan şahıs olmalıdır. Nihayetinde Anonim Süryani vakayinamesi casusların faaliyetini şu şekilde ele almaktadır:

"On tanesi üzüm, meyve ve tavuk taşıyordu. Kâhyadan şikâyet etmeye gelen köylü rolü yapıyorlardı. Çarpışma başladığında onlara katılmak üzere diğerleri dışarıda beklediler. Yük taşıyanlar kalenin üst kapısına gittiler ve oradaki nöbetçiye kâhyayı şikâyet etmeye geldiklerini söylediler. Nöbetçi yüzbaşıya haber verinceye kadar kapı arasında beklemelerini söyledi. Yüzbaşı subaylara ziyafet veriyordu ve

[237] Mateos, *Vekayinâme*, s. 273.

[238] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 225.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 273.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 207.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 41.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 63.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 135.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 40.

[239] Mateos, *Vekayinâme*, s. 273..

[240] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 225.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 273.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 40.

[241] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 485.

sofrada şarap içiliyordu, hepsi neşeliydi. Birçok koruyucu onlara doğru bakıyordu. İki üç tanesi nöbetçiyle birlikteydi. Nöbetçi yüzbaşıya gidince adamlar kapılar arasındaki asili kılıçları alıp önce nöbetçiyi sonra karsılarına kim çıktıysa öldürdüler. Sonra dışarıdaki arkadaşlarını da çağırdılar. Kapıyı tuttular yemek yiyenlere saldırdılar ve hepsini öldürdüler. Tutukluları serbest bıraktılar ve kaleyi ele geçirdiler. Kentteki bütün Ermenileri yardıma çağırdılar."[242]

Böylece Haçlı liderleri dışardan gönderilen casuslar ile şehirde yaşayanlardan oluşturulan ve tamamen Ermenilerden meydana gelen bu iki grubun yardımlarıyla firar ederek Harput kalesini ele geçirmeyi başarmışlardır.[243] Süryani Mihail'in kapıda üç nöbetçinin bulunduğunu ifade etmesi[244] sayıları fazla olan casusların onları aşma konusunda ciddi bir caba sarf etmediğini ortaya koymaktadır. Urfalı Mateos ise bu casusların kaleye girdikten sonra büyük bir gürültü çıkararak II. Baudouin, Joscelin, Galeran ve diğer Haçlı liderlerinin bulundukları burca girerek onları büyük bir sevinçle oradan çıkardıkları ve buradaki başka tutsakları da serbest bıraktıklarını ifade etmektedir.[245]

Haçlı liderleri Harput'tan kaçmaya zaman bulamadan şehirdeki Müslüman ahalinin giriş çıkışları kapatmış, ardından çevrede bulunan askerler gelerek kaleyi kuşatmış, Belek'in gelişine kadar onların buradan ayrılmasını engellemeye çalışmışlardır.[246] İçeride sıkışan Haçlı liderleri herkesin buradan ayrılmasının mümkün olmadığını görmeleriyle kaleden kurtulmanın yollarını aramaya koyulmuşlardır. Nihayetinde Fulcherius onların kendi aralarında yaptıkları müzakerelerden sonra Joscelin ve üç uşağının kaleden gizlice kaçarak idarelerindeki bölgelerden toplayacağı yardımla buraya geri dönmesi konusunda anlaştıklarını ifade

---

[242] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 34.

[243] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 225.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 56.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 273.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 34.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 161.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", ss. 247-248.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 358.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 207.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 79.; Bulduk, *Mardin*, s. 45.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 41.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 135.; Turan, *Selçuklular*, s. 193.; *Türk Devletleri*, s. 165.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 40.; Usta, "Haçlılar", s. 370.; Kayhan, "Türk Beyliklerinin", s. 64.

[244] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, ss. 73-74.

[245] Mateos, *Vekayinâme*, s. 273.

[246] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 225.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 74.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 34.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, ss. 207-208.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 41.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 63.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 40.

etmektedir.[247] Ancak Süryani Mihail bu durumun Joscelin'in hileye başvurması sonucu gerçekleştiğini belirterek, kaleyi savunmaları veya bunu yapamadıkları zaman gidip orduyla geri gelerek kralla beraber diğerlerini kurtaracağına yemin etmesi sonrasında bir Ermeni'nin refakatinde geceleyin kaleden ayrıldığını söylemektedir.[248] Nitekim İbnü'l Adîm buradan ayrılmayı isteyen Joscelin'in tavrına karşılık II. Baudouin'in kaleyi terk etmeye yanaşmadığını ifade ederek sonunda bir anlaşma yapıldığını aktarmaktadır.[249]

Süryani Mihail ve Anonim Süryani'nin, Joscelin'in serbest kalmalarının ilk gecesinde kaleden ayrıldığını belirtmesine karşın Urfalı Mateos bunun Çarşamba gününden evvelki gecede meydana gelmiş olduğunu ifade etmektedir.[250] Müslüman müellif Azîmî ise Joscelin'in 2 Cumadelâhır/28 Temmuz'da kılık değiştirip kaleden ayrıldıktan sonra askerlerini topladığını ifade edip olayın tam tarihini vermektedir.[251] Yine Azîmî Belek'in el-Bare üzerine yaptığı seferde ele geçirdiği piskoposun Haçlıların firarıyla aynı zamanda Kefertab'a kaçtığını aktarmaktadır.[252] Bununla birlikte İbnü'l Adîm Belek'i Kefertab'a yönelince piskoposun 12 Cemaziyelahir/7 Ağustos Salı geri döndüğünü ifade etmektedir.[253] Ayrıca Belek piskoposun dönüşünden sonra Harput'taki durumdan haberdar olmuştur. Böylece Fulcherius'un olayın tarihini eserinde belirtmiş olduğu gibi Ağustos'un ortalarında[254] değil bu ayın başında veya Temmuz'un son günlerinde gerçekleşmiştir. Zaten İbnül Adim'in eserinde Belek'in Harput'taki durumu 12 Cemaziyülahır/7 Ağustos tarihlerinde haber aldığı görülmektedir.[255] Dolayısıyla Azîmî'nin verdiği gibi bu durum 28 Temmuz 1123 tarihinde meydana gelmiştir. Neticede Jocselin yapılan bu firar girişiminin

[247] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 226.; Anonim, *Târih-i Âl-i Selçuk*, ss. 34-35.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, ss. 40-41.

[248] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 74.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 358.

[249] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 161.

[250] Mateos, *Vekayinâme*, s. 274.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 74.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, ss. 34-35.

[251] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 56.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 43.

[252] El-Azîmî, *Selçuklular*, s. 56.; Aydın, *İbnü'l Kalânisî*, s. 149.

[253] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 160.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", ss. 247-248.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 44.

[254] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 224.

[255] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 160.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", ss. 247-248.

gecesinde gizlice kaleden ayrılmayı başararak adamlarından birine kendi yüzüğünü verip kurtulduğunu bildirmesi için II. Baudouin'e göndermiştir. [256]

Fulcherius, Joscelin'in gündüzleri saklanarak geceleri yolculuk yaptığını ifade etmiş, onun yüzme bilmediğinden ötürü binek olarak kullandığı iki hayvanın derisini havayla doldurarak Fırat nehrini aşıp Tel Bâşir'e ulaştığını aktarmaktadır.[257] Fulcherius'un bu ifadesi Joscelin kimseye görünmemek ve izlerini kaybettirmek adına bir süre nehirde bu şekilde yolculuk yapmış olabileceğini göstermektedir. Anonim Süryani vakayinamesinde Joscelin'in Keysun, Tel Bâşir, Antakya güzergâhı üzerinden Kudüs'e ulaştığını aktarmaktadır.[258] Urfalı Mateos ise Joscelin'in ilk olarak Keysun'a ulaştığını belirtmesi[259] ile Anonim Süryani'yi doğrulamaktadır. Çünkü Harput'a en yakın bölge olarak Haçlı idaresindeki Keysun bulunmaktadır. Neticede Harput'tan kaçıp Tel Bâşir'e ulaşmayı başaran Joscelin burada karısı ve diğerleri tarafından sevinçle karşılandıktan sonra, önce Antakya'ya oradan da Kudüs'e gitmiştir.[260] Willermus eserinde Joscelin'in Antakya'ya gitmesinden sonra burada Patrik Bernhard'ın tavsiyesi üzerine Kudüs'e gittiğini, orada başlarına gelenleri kilise ve krallık idarecilerine anlatarak acil yardım talebinde bulunduğunu söylemiştir.[261] Gerçekten de Haçlılar arasında Kral II. Baudouin'den sonra en aktif şahsiyet olan Joscelin aynı zamanda onunla akraba olması ve bölgedeki Ermenilerin güçlü desteğine sahip olması Kudüs'teki Haçlıların onun uyarısını dikkate almasını sağlamıştır. Ayrıca Kudüs'teki kilise üyeleriyle beraber buradaki yöneticilerin Joscelin gibi birini karşılarına almak istememelerinden ötürü ona muhalefet etmedikleri görülmektedir. Kudüs'te üç gün kadar kaldıktan sonra Trablus'a giderek akabinde Antakya yönelen Joscelin toplamış olduğu Haçlı askerleriyle beraber Harput'a doğru harekete geçmiştir.[262]

---

[256] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 226.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 208.

[257] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, ss. 226-229.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 41.

[258] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 35.

[259] Mateos, *Vekayinâme*, s. 274.

[260] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 226.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 161.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 248.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 211.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 41.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 135.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, ss. 44-45.

[261] Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 211.

[262] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 229.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 211.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 45.

Belek bu esnada Harput kalesinden olup bitenlerden habersiz olup Halep bölgesinde bulunan Haçlılar üzerine yaptığı seferle meşguldür. Ancak Belek'in 2 Cemaziyülahır/7 Ağustos tarihlerinde Kefertab'ı kuşatmaya hazırlandığı esnada yanına gelen birisinin Harput'ta olanlarla ilgili bilgi vermesiyle durumdan haberdar olmuştur.[263] İbnü'l Adîm bu haberi getirenin bilgiyi nasıl elde ettiği ve kimliği hakkında bilgi vermemektedir. Buna göre Haçlı liderlerinin Harput kalesindeki faaliyetlerinden Belek'i haberdar eden bu kişinin geniş bir istihbarat ağına sahip olan Bâtınilerden olduğu düşünülebilir. Yine Belek önde gelen maiyetiyle Haçlılarla mücadele ettiği bir esnada bu durumu öğrenmesi, bunu ulaştıranın yabancı birisi olduğu ihtimalini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu şahsın Haçlı liderlerinin tutuldukları yer konusunda bilgisinin olması ve kimler tarafından nasıl serbest bırakıldıklarını ifade etmesi konuya hâkim bir istihbarat görevlisi olduğu izlenimi vermektedir. Dolayısıyla bu dönemdeki idareler dışında en geniş istihbarat ağına sahip olarak Bâtıniler öne çıkmaktadır. Ayrıca Bâtınilerin Haçlı liderlerinin esaretine ilgisiz kalmayıp bu konuyu yakından takip ettikleri kuvvetle muhtemeldir. Belek'in yanına gelerek onu durumdan haberdar eden kişinin Bâtınilerden olması muhtemeldir.

Nihayetinde Belek idaresinin merkezi olan Harput'ta meydana gelen olay karşısında vakit kaybetmeyerek hızlı bir şekilde yola çıkmıştır.[264] Belek Urfalı Mateos'un ifadesiyle Halep'ten kartal hızıyla hareket edip on beş günde Harput'a ulaşarak kaleyi kuşatma altına almıştır.[265] Anonim Süryani kaynağında ise Belek'in on dört gün sonra kaleye ulaştığı ifade edilmektedir.[266] Böylece Belek, 21-22 Ağustos 1123 tarihlerinde Harput kalesine ulaşmış olmalıdır. Gerçekten Belek'in

[263] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 56.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, ss. 160-161.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 247.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 41.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 44. dpnt, 183. Orderic Vitalis eserinde bu durumu ayrıntılı olarak Belek'e mektupla haber verenin Rıdvan'ın onunla evli olduğu kızı olduğunu aktarmaktadır. Fakat bu bilgi Belek'in hala Melik Rıdvan'ın kızıyla evlenmemiş olması mencut kişinin onun hareminden birisinin olabileceği izlenimi vermektedir.Vitalis, *History*, C. III, s. 398.

[264] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 231.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 56.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 274.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 485.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 161.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 248.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 35.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 149.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 209.

[265] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 56.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 274.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 485.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 161.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 248.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 149.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 41.; Turan, *Selçuklular*, s. 193.; *Türk Devletleri*, s. 165.

[266] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 35.

Harput ve Halep arasındaki bu uzun mesafeyi at sırtında böyle bir hızla kat etmiş olması hayretle karşılanmıştır.

Belek kaleye ulaştığında Haçlı Kralı II. Baudouin ve beraberindekilere burasının teslimi karşılığında kendilerini serbest bırakıp güvenli bir şekilde kendi bölgelerine dönmelerini sağlayacağını teklif etmiştir.[267] Fakat Haçlıların kalenin yardım gelene kadar ele geçirilemeyeceği düşüncesi, ellerinde Belek'e ait rehine ve kıymetli eşyaların bulunması ve yeniden ona esir olma korkuları yüzünden bu teklifi kabul etmemişlerdir.[268] Bunun üzerine Belek vakit kaybetmeksizin mancınıklar kurdurmak ve lağımlar açtırmak suretiyle kaleye girmenin yolunu açmaya çalışmıştır.[269] Anonim Süryani vakayinamesi birkaç gün sonra Belek'in askerlerinin su deposu üzerindeki kale duvarının bir bölümünü yıkmayı başardıklarını aktarmaktadır.[270] Fulcherius ise kale duvarının altının kazılarak odun yerleştirilip ateşe verildikten sonra oluşan boşluk sebebiyle gürültülü bir biçimde kulenin yıkıldığını aktarmaktadır.[271] Fulcherius, Urfalı Mateos, Anonim Süryani ve Willermus eserlerinde duvarın yıkılmasıyla birlikte bunu gören Haçlıların dehşete kapılarak umutlarını kaybettiğini ve büyük bir korkuya düştüklerini açıkça ifade etmektedirler.[272] Böylece Haçlılar koşulsuz olarak teslim olduklarını beyan etmesi için Galeran'ı Belek'e elçi olarak göndermek zorunda kalmışlardır.[273] Neticede Belek'in kaleye gireceğini gören Haçlılar Fulcherius'un ifadesiyle *"Sonuçta kral ve adamları Belek'in merhametine sığınıp teslim olmuşlardı."*[274] Böylece Belek, Haçlı liderlerinin ele geçirerek tahkimat yapıp savundukları Harput kalesini Joscelin'in

---

[267] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 231.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 35.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 209.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 42.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 63.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 135.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 42.

[268] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 231.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 209.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 42.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 136.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 42.

[269] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 231.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 274.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 74.; Anonim Süryani, *Haçlı Seferleri*, s. 35.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 209.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 136.

[270] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 35.

[271] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 231.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 209.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 42.

[272] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 231.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 274.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 74.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 35.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 209.

[273] Mateos, *Vekayinâme*, s. 274.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 35.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 209.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 42.

[274] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 231.

yardım ulaşmadan 16 Eylül 1123'te hızlı bir şekilde geri almayı başarıp kral II. Baudouin ve beraberindekileri tekrar esir etmiştir.[275] Diğer taraftan Haçlı ordusuyla beraber II. Baudouin ve yanındakilere yardıma gelmekte olan Joscelin Tel Bâşir'e ulaştığı esnada Harput kalesinin Belek tarafından alındığını öğrenmiş, onunla bir mücadeleye girmeyi göze alamayarak Halep bölgesine doğru yönelmiştir.[276]

Belek Harput kalesini geri almasından sonra bu olaya sebep olan tüm sorumlularla birlikte Haçlı tutuklularını ve onları kurtarmaya gelen Ermenileri şiddetli ağır şekilde cezalandırmış, fakat tüm öfkesine rağmen II. Baudouin'i, Galeran ve kralın yeğenini bunun dışında bırakmıştır.[277] Urfalı Mateos eserinde Belek'in altmış beş tutukluyu ve seksen kadar kadını surların üstünden aşağıya atarak idam ettiğini ifade etmektedir.[278] Süryani Mihail ise Haçlılardan yetmiş kişinin Belek tarafından ölüm cezasına çarptırıldığını belirtmesine karşılık Abû'l Farac aynı sayıyı vererek bunların içinde Ermenilerin de olduğunu aktarmaktadır.[279] Muhtemelen Belek'in cezalandırdıklarının toplam sayısı Abû'l Farac'in da belirttiği gibi Haçlılar ve Ermeniler dahil toplam yetmiş kişi olmalıdır.

Nihayetinde II. Baudouin, Galeran ve kralın yeğenini Harran'a göndererek hapsettiren Belek Harput kalesinin güvenliği için bir kısım asker bıraktıktan sonra buradan ayrılmıştır.[280] Fulcherius altmış beş yaşını tamamladığını ancak hiçbir

---

[275] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 56.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 231.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 149.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 274.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 74.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 485.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 161.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 248.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 79.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, ss. 209-210.; Ahmed Cevdet, *Kısas-ı*, C. V, s. 212.; Bulduk, *Mardin*, s. 45.; Artuk, *Artukoğulları*, ss. 63-64.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 42.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 136.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 165.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 44.

[276] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 230.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 274.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 35.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 161.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 248.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, ss. 211-212.; Artuk, *Artukoğulları*, ss. 63-64.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 42.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 45.

[277] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 231.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 161.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 248.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 274.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 35.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 210.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, ss. 42-43.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 136.; Turan, *Selçuklular*, s. 193.; *Türk Devletleri*, s. 165.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 42.

[278] Mateos, *Vekayinâme*, s. 274.

[279] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 74.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 358.

[280] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 485.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 161.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 248.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 149.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 210.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 136.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 42.

zaman kral II. Baudouin gibi hapsedileni görmediğini ifade etmesi, Belek'in Haçlı ruhuna indirmiş olduğu darbenin boyutunu açıkça ortaya koymaktadır.[281]

Belek firar girişimine hızla yetişmesi sonucu Haçlı liderlerini tekrar esir etmesine rağmen bu boşluktan istifade eden Joscelin kaçmayı başarmıştır. Nitekim Belek'in önceliği Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin ve Harput kalesi olmuştur. Belek'in kaleyi geri alması Haçlılar arasında yeni bir infial yaratmıştır. Fakat Joscelin'in beraberindeki Haçlı ordusuyla Halep bölgesine girmesi ve etrafı ağır bir tahribata uğratması bu çevredeki Müslümanları ve Belek'i zor duruma sokmuştur. Bunlarla beraber Kudüs'te Kilisenin etkinliği yeniden artmaya başlamıştır. Nitekim II. Baudouin'e yardım götürme konusunda Joscelin ve Kudüs'teki Haçlılar karşı karşıya gelmişlerdir. Bu durum Antakya ve Urfa Haçlıları ile Kudüs arasında iplerin gerildiğini göstermesi açısından önemlidir. Belek için bu firar onun faaliyetlerine kısa süreli engel olduğundan zaman kaybına sebep olmuştur. Ayrıca Joscelin'in kaçmayı başarması Haçlıların bölgede etkinliğini arttırmasına sebep olmuştur.

2.11. Joscelin'in Halep Bölgesine Saldırıları

Harput kalesinden firar etmeyi başaran Joscelin, Haçlı idarelerinden topladığı kuvvetlerle geride kalan kral ve yanındakilere yardım götürmek amacıyla yola çıkmıştır. Ancak Joscelin ve Haçlı ordusu Tell Başir'e ulaştığında Belek'in Harput kalesini geri almış olduğu haberini almasıyla Halep bölgesine yönelmiştir.[282] Çünkü Joscelin doğrudan Belek'le bir mücadeleye girmekten korkarak kendisinin yokluğundan istifade etmek üzere onun hâkimiyetine kısa zaman önce geçmiş olan Halep'e yönelmiştir. Joscelin'in başında olduğu Haçlı ordusu Halep bölgesindeki el-Vadi'ye giderek buraları tahrip ettikten sonra Buza'ya yönelip ahalisiyle mücadeleye girdikleri şehrin duvarlarının bir kısmını ve kapısını yakmıştır. Akabinde Haçlı ordusu Haylan'a oradan da Meşhedü'l-Cef civarına giderek bostanları ve türbeleri tahrip etmiştir. Haçlı ordusu faaliyetlerine devam ederek Nakira'da bostanların yakınındaki Tarud türbesinde bulunan insanları katledip yirmi tanesini esir

[281] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 224.

[282] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 230.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 162.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 248.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, ss. 211-212.; Anonim Süryani, *Haçlı Seferleri*, s. 35.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 136.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 45.

almıştır.[283] Halep'in batı tarafına ilerleyen Haçlı ordusu Buk'atüs-sevdâ'da karargâh kurarak şehrin güney tarafına yönelip bostanları ve türbeleri tahrip etmiş, Meşhedül Dakka'daki[284] mezarları açıp bir şey elde edemeyerek hırslarından, ölen insanların cesetlerini yakmışlardır. Haçlıların yaptığı bu çirkinlikler Müslümanların öfkelenmesine yol açmıştır. Dolayısıyla Halep'te bulunan tüm Müslümanların birleşmesini sağlamış, şehir ve çevresini daha gayretli savunmalarına vesile olmuştur. Nitekim Haleplilerin gittikçe Haçlı ordusuna karşı daha büyük bir gayret ve azimle mücadele etmesi, Joscelin'i günden güne güç kaybına uğratmıştır.[285] Ayrıca Belek'in Halep'e dönme niyetinde olduğunu anlamasıyla hüsrana uğrayan Joscelin ümitsizce geri dönmek zorunda kalmıştır.[286] Nihayetinde Haçlı ordusu 15 Ramazan/6 Kasım Salı günü harekete gecip es-Saidi'yeye ulaşarak burasını tahrip ettikten sonra kendi bölgesine gitmek üzere dağılmıştır.[287] Ayrıca Haçlıların Halep bölgesindeki bu faaliyetlerinin süresini Fulcherius ve Willermus dört, Anonim Süryani vakayinamesi ise yaklaşık üç gün olarak ifade etmektedir.[288]

Haçlı ordusunun Halep'e civarına yaptığı saldırı esnasında türbeleri ve camileri yıkarak mezarları açıp ölüleri yakmaları gibi yaptıkları çirkinlikler şehirdeki Müslümanların büyük tepkisine yol açmıştır. Anonim Süryani eserinde Joscelin ve Haçlıların konakladıkları yerde Dakka ve Melik Rıdvan isimlerindeki iki camiyi yıktığını ifade etmektedir. Buna karşılık Halep kadısı İbnü'l-Haşeb ilk olarak Hristiyanlardan yıktırılan bu iki camiyi yapmalarını istediğini fakat Urfalı Gregory (Samson) ve Melkit adlarında iki piskopos'un bulunduğu şehirde kilise hazinedarlarının, her cami yıkılışında bunun kilisenin parasıyla yapılmasına yol açacağını ifade edip buna yapmak istemeyerek karşı çıkarak kabul etmediklerini

[283] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb,* ss. 161-62; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 248.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 45.

[284] Halep'in batı tarafındaki bu meşhed'de Peygamber'in (s.a.s) torunlarından el-Muhassin b. Hüseyin'in mezarınında bulunduğudur. Bkz. Emin Kırkıl, *Selçuklular Döneminde Halep*, Fırat Üniversitesi SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 1999, s. 150.

[285] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 162.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", ss. 248-249.

[286] el-Azîmî, *Selçuklular,* s. 56.

[287] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 162.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 249.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 46.

[288] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 230.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 35.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, ss. 211-212.

aktarmaktadır.[289] Onlar bunu yapmak istemeyerek kabul etmemişlerdir. Bunun sonucunda Kadı İbnü'l-Haşeb Halep ileri gelenlerinin onayıyla şehirdeki kiliselerin camiye çevrilmesi emrini vermiştir.[290] Cuma günü Halep'teki ahali tarafından şehirdeki kiliselerin kapıları değiştirilip mihraplarının kıbleye çevrilerek iki tanesi hariç diğerleri camiye çevrilmiştir.[291] Muhtemelen Halep'te bırakılmış olan bu iki kilise Anonim Süryani'nin ismini verdikleri piskoposların bulundukları yerler olmalıdır. Böylece Hristiyanların Halep'teki en büyük kilisesi, Mescidü's-Serrâcîn sonrasında buna Medresetü'l-Hallâviyyîn, Haddadin kilisesi Haddadin Medresesi, Derbü'l-Hilaf kilisesi ise İbn Mukaddem Medresesi olarak isimlendirilip şehir halkı tarafından dönüşümleri gerçekleştirilmiştir.[292] Anonim Süryani kaynağı St. Jacop, Theotoks Rum ve Nesturi kiliselerinin bu durumdan etkilendiği ve Halep'ten ayrılan Melkitlerin Antakya'ya Ortodoksların da Caber kalesine gittiğini ifade etmektedir.[293] Ortodokslar Haçlıların idarelerindeki bölgeler yerine Müslümanların yönetimindeki başka yerlere gitmiş olmaları oldukça dikkat çekmektedir. Bu durum bölgede yaşayan yerli Hristiyanların özellikle Ortodoksların Haçlı idarelerinde sindirme, baskı ve zulme maruz kalarak inançlarını özgürce yaşayamadıklarını ortaya koyması açısından büyük önem taşımaktadır. Neticede Hristiyanların doğudaki en önemli temsilcileri Ortodoksların Haçlı idarelerine gitmektense Müslümanların hakimiyeti altında yaşamaya yönelmesi Papalığın Haçlı seferlerini başlatmasında kullandığı ve en önemli dayanağı olan kardeşlerine zülüm edildiği iddiasını çürüttüğü görülmektedir.

Joscelin 19 Ramazan/10 Kasım'da tekrar harekete geçerek Halep bölgesindeki el-Vadi, el-Nakira ve el-Ahass'a üzerine giderek el-Garib'de beş yüzden fazla at ve sayısız hayvanı ganimet alıp birçok insanı öldürüp bazılarını esir alarak gücünün yettiği kadar tahribatta bulunduktan sonra Tel Bâşir'e dönmüştür.[294] Ayrıca Joscelin

[289] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, ss. 35-36.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 46.

[290] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 57.; Anonim Süryani, *Haçlı Seferleri*, ss. 35-36.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 162.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 148.

[291] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 36.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 162.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 248.

[292] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 162.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 248.

[293] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 36.

[294] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 162.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 249.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 46.

faaliyetlerini karşısında Halep'in kendini yeteri kadar savunamadığını gören Haçlıların Esarib valisi Sir Alan da harekete geçmiştir. Böylece Sir Alan kendisinin ve Antakya kuvvetlerinin başında Esarib'ten Hatune ve Halfa'ya doğru ilerleyerek akabinde Halep'in güneyindeki el-Gaib'e yönelip yaklaşık üç yüz kadar at ile Şeyzer'den gelmekte olan yüklü bir kervanı ele geçirmiştir. Muhtemelen Sir Alan'ın ana hedefi Şeyzer'den gelmekte olan mallarla yüklü bu kervan olmalıdır. Faaliyetlerine devam ederek Fırat'ı geçip Şabahtan bölgesine girmiş, buradaki Türkler ve Kürtler'in yaşadığı bölgeleri yağmalayarak yaklaşık on bin kadar bir hayvan sürüsü ve bazı esirlerle geri dönmüştür. Devamında Joscelin el-Cubbul'a yönelip civarı tahrip ettikten sonra Deyr'i Hafir'e giderek buradaki insanların kaçtıkları mağaralara duman salarak birçoğunu boğdurtmasının ardından çevredeki mezarlıkları açıp ölülerin kefenlerini çalmıştır. Diğer taraftan binekleri sağlam olan Halep askerleri ise çevredeki gönüllülerle birleşerek bu faaliyetlere karşılık Haçlı bölgelerine girip Joscelin'in saldırılarına misillemede bulunmaya devam ederek aldıkları ganimetler ve bazen de esirlerle şehre dönmüşlerdir.[295]

Joscelin düzenlediği bu faaliyetiyle kral II. Baudouin'in tekrar esir düşmesinin verdiği acıyı, kini, hırsı ve öfkesini dindiremeyip elde ettiği ganimet ile yaptığı mezar hırsızlığı dışında ciddi bir neticeye ulaşamadan geri dönmüştür. Joscelin'in bu faaliyetiyle Halep'te önemli bir husus çıkmaktadır. Bu da Belek'in yokluğunda Halep'in kendini idare edebilmiş olduğudur. Ayrıca Belek'in buradaki naipleri tüm Haçlı tehlikesine rağmen sağduyulu ve dirayetli bir tavır sergileyerek ona bağlılıklarını sürdürerek sahip oldukları imkânlar dâhilinde Haçlılarla mücadele edip onlara misillemede bulunmaya da gayret göstermişlerdir. Belek'in buraya atadığı yöneticiler tıpkı kendi gibi Haçlılarla mücadelede asla taviz vermeyen ve zayıflık göstermeyen kişilerden semiş olmalıdır.

2.12. Halep Bölgesine Dönmesi ve Faaliyetleri

2.12.1. Bâtınilerle mücadelesi

Belek Harput'ta asayişi sağlamasından sonra yeniden Haçlılarla mücadele etmek üzere harekete geçmiştir. Nitekim Belek'in Halep'teki yokluğundan istifade

[295] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 163.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 249.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 46.

eden Joscelin şehir çevresine yaptığı akınlarla bölgeyi tahribe devam etmektedir. Ayrıca Haçlıların faaliyetleri üzerine muhtemelen Belek'in Halep'teki naipleri onu bu durumdan haberdar ederek derhal bölgeye gelmesi konusunda çağrıda bulunmuş olmalıdır. Nihayetinde Belek Harput'un güvenliğini temin edecek bir kısım askerleri bıraktıktan sonra Halep'e gitmek üzere buradan ayrılmıştır.

Belek 26 Zilkade/15/16 Ocak Çarşamba günü Fırat nehrini geçip Halep'e ulaşmıştır.[296] Belek Halep'e ulaşınca şehirde birtakım düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemelerden ilki İslam dünyasının Haçlılar dışında mücadele ettiği ve daha önemli bir tehlike olarak gördüğü Bâtıniler'e yönelik olmuştur. Nitekim Bâtıniler ortaya çıkmalarından itibaren İslam âleminin önde gelen şahsiyetlerini hedef alarak suikast girişimlerinde bulunması dönemin yöneticileri için Haçlılardan daha tehlikeli olarak görülmelerine yol açmıştır. Bâtınilerin Haçlılara karşı önemli başarılar elde eden Musul Emiri Mevdûd b. Altuntekin'i suikastla öldürmüş olmaları ve bu yönde mücadele veren Belek'i onları karşı önlem almak zorunda bırakmıştır. Özellikle Belek'in hapsettirdiği Haçlı liderlerinin yeniden kaçmaya teşebbüs etmelerini engellemek ve şehirde bulunan Bâtınilerin kendisinin yokluğunda olası bir ihanetini engellemek niyetiyle harekete geçmiştir.

Belek önceki Halep emirlerine nazaran daha cesur davranıp Bâtınilerin dâi'si Nâib Behram'ı[297] tutuklattırarak onların şehirden çıkarılmasını emretmiştir.[298] Belek'in emri üzerine Bâtıniler ağırlıklarını ve mallarını satarak Halep'ten ayrılmak zorunda kalmıştır.[299] Belek muhtemelen Bâtınilere yönelik bu emri Halep'e ulaşmadan önce güzergâhında bulunan Harran'da, şehrin reisi Berekât b. Ebu'l-Fehm'i tutuklattırmıştır.[300] Nihayetinde Belek aldığı bu kararla Halep ile Harran'daki Bâtıniler ve taraftarlarının bilinen varlığını sonlandırmıştır. Bâtınilerin Halep'ten çıkarılmaları şehir ahalisinin oldukça rahatlamasını sağlayarak Selçuklu ve Hilafet

[296] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 164.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 249.

[297] Bkz. Aydın, *İbnü'l Kalânisî,* ss. 155-162.; Alptekin, *Tog-Teginliler*, ss. 78-80.

[298] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 164.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 249.; İlhan Erdem, "Haçlılar ile Mücadelede Menbic ve Emir Belek", *TAD*, C. 37, S. 64 (2018), s. 202.; Ayrıca bkz. Aydın Usta, "Müslüman- Haçlı Mücadelelerinde Haşhaşiler", *Tarih Dergisi*, C. 0, S. 44 (2012), s. 1-23.

[299] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 164.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 249.

[300] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 56.

merkezlerinin memnuniyetleriyle beraber Belek'e olan desteklerinin artmasına vesile olmuştur.

2.12.2. Azez kuşatması

Belek 1124 yılında Haçlılarla mücadele için hazırlıklara başlayarak bölgedeki Müslüman liderlere haber gönderip sefere davet etmiş olmalıdır. Nitekim bu amaçla Şam hâkimi Tuğtegin ve Musul Emiri Aksungur el-Porsukî kendi kuvvetleriyle gelerek Belek'e katılmışlardır.[301] Artuklular'ın lideri olarak görülen Belek'i Hısn-ı Keyfa hâkimi Davud b. Sökmen ve Meyyfarikin'de bulunan Süleyman b. İlgazi kuvvetleriyle desteklerken, Mardin emiri Timurtaş b. İlgazi'nin kendisine bizzat katılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Özellikle İlgazi'nin oğlu ve Mardin hâkimi Tümurtaş'ın sonradan Belek'in maiyetinde önde gelen emirler arasında görülmesi onun hizmetine girdiğini göstermektedir. Ayrıca Belek'in yanında bir kısım Türkmen askeri de bulunmaktadır. Böylece Belek Artukluların ve Türkmen askerleri, Şam hâkimi Tuğtegin ve Musul Emiri Aksungur'un desteğiyle Haçlıların idaresindeki bölgeye ilerlemeye başlamıştır. Bu arada Şam hâkiminin İlgazi'yle birlikte Musul emirine karşı kurduğu ittifaktan sonra ilk kez bu seferde aynı safta yer almaları önem taşımaktadır. Dolayısıyla Musul emiri Mevdûd'ün ölümünden sonra el-Cezire ve Şam askerleri Belek'in komutasında Haçlılara karşı tekrar birleşmiştir.

Belek, Tuğtegin ve Aksungur el-Porsukî'yle aldıkları ortak karar neticesinde Haçlıların idaresindeki Azez'e yönelmişlerdir. Nitekim Azez konumundan dolayı Halep'in güvenliği için önemli bir noktadadır. Dolayısıyla Belek'in Halep'in güvenliğini temin etmek, Haçlıların Antakya ve Urfa bölgeleri arasındaki bağlantılarına darbe vurmak niyetiyle Azez'e yönelip burayı hedef seçmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Böylece Belek beraberinde Tuğtegin ve Aksungur gibi iki deneyimli emirle birlikte el-Cezire ve Şam kuvvetlerinin başında Haçlılara karşı ilerleyerek, Azez önlerinde karargâhlarını kurup şehri kuşatma altına almışlardır.[302] Belek şehri sürekli hücumlarla sıkıştırarak surlarında gedikler ve altında tüneller

[301] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 164.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 249.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 47.

[302] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 164.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 249.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 47.; Erdem, "Menbic", s. 202.; Belek'ten bahsetmez. bkz Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 149.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 47. dpnt, 192.

kazmak suretiyle burasını bir an önce Haçlılardan almaya çalışmıştır. Fakat Belek'in Azez'i kuşattığını haber alan Joscelin ve Haçlılar derhal her taraftaki birliklerini toplayarak Müslümanları buradan uzaklaştırmak için yola koyulmuşlardır. Belek, el-Cezire ve Şam askerlerinin başında Haçlılarla girdiği bu mücadelede herhangi bir netice elde edemeden yenilerek geri çekilmek zorunda kalmıştır.[303] İbnü'l Kalânisî bu geri çekilmeyi Tuğtegin ve Aksungur el-Porsukî'nim orduları arasında musibet yaşandığı şeklinde açıklamaktadır.[304] İbnü'l Kalânisî doğrudan ifade etmese de muhtemelen bu musibet olarak belirttiği olay iki ordu arasında yaşanan anlaşmazlık olmalıdır. Belek bu büyüklükte ve eskiden husumetli olan iki kuvvetin bulunduğu bir orduyu ilk kez idare etmektedir. Bu durum Belek'in iki tarafa yönelik ilişkisinde ciddi bir çaba göstermesine sebebiyet vermiştir. Nitekim Belek amcası İlgazi'nin yanında bizzat Aksungur el-Porsukî'nin lideri olduğu orduya karşı mücadele vermiştir. Yine Şam hâkimi Tuğtegin ise Aksungur el-Porsukî'ye karşı İlgazi'yle ortak hareket edip Haçlılarla ittifak yapmıştır. Dolayısıyla emirlerin orduları arasında eskiden gelen husumetten dolayı bir anlaşmazlık yasanmış olabilir. Neticede bu husumet Belek'in gayretleriyle emirler arasında çözüme kavuşmuş fakat askerler arasında etkilerinin devam etmesi neticesinde seferin hedefine ulaşmasının önünde büyük bir engel olmuştur.

2.12.3. Halep'teki faaliyetleri

Belek Halep'e dönmesiyle vakit kaybetmeden derhal bölgede imar faaliyetlerine başlamış, Haçlılara karşı savunmasını güçlendirmeye çalışmıştır. Bu amaçla Belek el-Nakira'daki el-Nauret ve Fırat nehri yanında olan Muğare kalelerini onararak tahkim etmiştir. Ayrıca Belek bu esnada Melik Rıdvan'ın kızı Ferhunde Hatun'la evlenerek 23 Zilhicce 517/11 Şubat 1124'te Halep'te düğün yapmıştır.[305] Böylece Belek Halep hâkimiyetini bu evlilikle meşru bir zemine oturtmuştur. Belek Halep çevresindeki savunmasını güçlendirmeye çalışırken bu esnada şehrin içindeki konumunu da sağlamlaştırmayı ihmal etmemiştir.

---

[303] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 164.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 249.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 149.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 47.

[304] Aydın, *İbnü'l Kalânisî*, s. 149.

[305] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 164.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 249.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 43.; Amin, *Haçlı Seferleri*, s. 98.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 47.

Emir Aksungur'dan sonra Halep'in sürekli bir mücadele içinde yer alması ve daima Haçlı baskısına maruz kalması neticesinde şehir ahalisi büyük sıkıntılara maruz kalmıştır. Belek'in önceden bu bölgede bulunmuş olmasından dolayı şehrin potansiyel gücünün farkında olarak oluşacak enerjiyi Haçlılarla mücadeleye yöneltmek için bir an önce Halep'i kalkındırma faaliyetlerine girişmiştir. Bununla birlikte en azından şehrin kendi kendine yetebileceği kadar ekonomik yönden rahatlamasını sağlayarak Halep'teki ikmal sorununu kökten bir çözüme kavuşturmak istemektedir. Böylece Belek, yokluğunda Halep'i Haçlılara karşı korumada büyük gayret sarf eden şehir ahalisinin sorunlarına duyarsız kalmamıştır.

Belek ilk olarak Halep reisliğini yürüten Süleyman el-Aclaniyi bu görevden azledip onun yerine Harran ahalisinden olan "ibn Sa'dâne" olarak tanınan Muhammed b. Sa'dan'ı getirmiştir. Nitekim Belek Halep'e dönüşüyle beraber şehirde karışıklık çıkartıp fitne ve fesatlıkla uğraşanlar ile ahaliye zorbalık yaparak yol kesenler bertaraf edilerek emniyet sağlanıp halkın kendisine olan güvenini artırmıştır. İbnü'l Adîm eserinde "*Belek'in "Halep kapılarının gece, gündüz açık tutulmasını, şer ve fesat çıkaranların bertaraf edilmesini" emretti ve Halep reisine "Eğer benim, Halep'e geri döndüğüm takdirde senin hırsız ve şer ehline, onları yok etmediğin için yüksek sesle bağırıldığını duyarsam o zaman senin boynunu derhal vururum" dediğini"* açıkça ifade etmektedir.[306] Netice itibariyle Belek'in emniyet ve asayişe verdiği bu önem ve kararlılık Halep'te çok kısa sürede olumlu sonuçlar vermiştir.

Belek kendisinin bölgeye gelmesiyle Haçlı baskısının Halep üzerinde azaldığını görüp bundan yararlanıp bir an önce şehri yeniden canlandırıp kalkındırmak istemiştir. Ancak bu kalkınma ve canlılığın oluşabilmesi için ilk olarak şehir ve çevresinde haydutlar ile karışıklık çıkaranların yaptığı faaliyetlerin sonlandırılması gerekmiştir. Özellikle Emir Aksungur'dan sonra Halep ve çevresinin sürekli bir mücadele alanı olması hasebiyle bu bölge büyük tahribatlara maruz kalıp telafisi zor zararlara uğramıştır. Netice de Halep ahalisini Batini tehlikesinden kurtaran Belek bu faaliyetleriyle şehirde heybet ve azametini ortaya koyarak buradaki insanların kendisine olan bağlılığının ve sevgisinin artmasına vesile

[306] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 164.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 249.

olmuştur. Belek'in sergilediği bu tutuma Emir Aksungur'dan itibaren özlem duyan Halep halkı bu durumu büyük sevinç ve memnuiyetle karşılamıştır.

Belek'in Halep'te emniyet ve asayişi temin etmesiyle beraber şehir ahalisiyle kendisi arasında güven duyguları karşılıklı olarak artmıştır. Bunun sonucunda Belek göz önünde bulundurmak istediği ve burasının daha güvenli olacağı düşüncesiyle Harran kalesinde hapsedilen Haçlı liderlerini Halep'e naklettirmiştir.[307] Özellikle İbnü'l-Haşeb'ın, Joscelin'in çirkin faaliyetleri sonucu kiliseleri camiye çevirmesi ve buradaki Hristiyan nüfusu azaltması sonrasında Belek'in Bâtınileri şehirden çıkarması sonucu hapsedilen Haçlı liderlerine yönelik olası bir müdahale riskini azaltmıştır. Yine de Belek'in Haçlı liderlerini Halep'e aktarmasında özellikle şehir veya çevresine Haçlıların saldırma girişimine karşı ahaliye verdiği bir teminat olması da muhtemeldir. Nitekim Haçlı kralı II. Baudouin, onun yeğeni ve Galeran gibi önemli kişilerin Halep'te hapiste bulunması Haçlıların buraya yönelik plan ve faaliyetleri konusunda onları düşünmeye sevk etmiştir. Ayrıca Haçlı kralı, onun yeğeni ve Birecik Senyörünün buraya naklettirilip hapsedilmiş olması Halep ahalisinin moral ve motivasyonunu oldukça yükseltmiş olmalıdır. Bunun sonucunda Safer 518/11 Nisan 1124'te Belek'in askerlerinden oluşan bir birlik Azez taraflarına ilerleyip Meşhala'da Haçlılarla mücadeleye girerek onları hezimete uğratarak yüklü miktarda ganimetle geri dönmüşlerdir.[308] Böylece Belek'in Haçlılarla mücadeleyi sürdürme fikri ve kararlılığının onun askerleri arasında da benimsenmeye başlandığı söylenebilir. Nitekim Belek'in amaç ve hedeflerinin askerleri tarafından kabul görmesi onun kuvvetlerine yüksek bir manevi katkı sağlayarak Haçlılarla mücadelede büyük bir azimle bu yönde çaba sarf ettikleri görülmektedir.

2.13. Menbic Kuşatması ve Ölümü

Belek, Safer 518/Mart/Nisan 1124 tarihinde Menbic hâkimi Hassan b. Gümüştekin el-Baalbeki'nin kendisiyle ilgili söylediği bazı sözlerin ona ulaştırılmasıyla bu emire yönelik tutumunu değiştirip düşmanca hisler beslemeye başlamıştır. Ancak Hassan b. Gümüştekin'in hâkimi olduğu Menbic kalesi Haçlılara

[307] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 165.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 249.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 64.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 47.

[308] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 165.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", ss. 249-250.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 64.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 48.

yakın olduğundan burasının onların eline geçme veya kendisine bu esnada hücum etmeleri ihtimaline karşılık Belek çok gizli ve dikkatlice davranma ihtiyacı hissetmiştir. Nihayetinde Belek Haçlıların kendisinin her faaliyetini takip ettiği düşüncesiyle hassas davranıp bir planlama yaparak bu sorunu sessiz sedasız çözmeye karar vermiştir. Böylece Belek yanına çağırdığı Timurtaş b. İlgazi'yi bir kısım askeriyle destekleyerek ona Menbic'e gitmesini ve buranın hâkimi Hassan b. Gümüştekin'den Tel Bâşir'i yağmalamak için beraberlerinde gelmesini istemelerini söyleyip sonrasında orduya katılmak üzere gelecek olan bu emiri şehirden ayrılır ayrılmaz tutuklamakla görevlendirmiştir.[309]

Mardin Emiri Timurtaş b. İlgazi Belek'in söylediği gibi Menbic'e ilerleyip Hassan'ı yakalamayı başarmasına rağmen emirin kardeşi İsa'nın iç kaleye kapanıp burasını teslim etmeyerek savunmaya başlamasıyla kaledekileri kuşatmıştır.[310] Timurtaş, Hassan'ı Menbic kalesinin önlerine götürüp teslimini istediyse de bir netice elde edemeyerek onu Palu'ya hapsettirmeye göndermiştir.[311] Anlaşılan Belek'in de Timurtaş'a katılmasıyla kalede iyice sıkışan İsa bu kuşatmadan dışarıdan yardım almakla kurtulabileceğini düşünmüş olmalıdır. Nitekim İsa kuşatmadan kurtulmak amacıyla Müslümanlara yönelik yıkıcı faaliyetlerde bulunan ve Belek'e büyük düşmanlık besleyen yakın çevredeki Haçlılara yönelerek Urfa Kontu Joscelin'le Geoffrey'e haber gönderip yardım istemiştir.[312] İsa, Joscelin'e bu yardımı karşılığında Menbic'i kendisine vereceği vaadinde bulunmuştur.[313] Hatta İsa'nın şehrin iç kalesinde Jocelin'in parolasını ilan etmiş veya narasını attırmıştır.[314] Willermus ise

---

[309] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 165.; *Buġyetü'ṭ-ṭaleb*, s. 171.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 64.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 49.

[310] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 165.; *Buġyetü'ṭ-ṭaleb*, ss. 171-172.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 58.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 277.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 240.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 489.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 74.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 245.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 80.; Bulduk, *Mardin*, s. 45.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 64.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 136.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 43.; Erdem, "Menbic", ss. 202-203.

[311] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 165.; *Buġyetü'ṭ-ṭaleb*, ss. 171-172.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 250.

[312] Mateos, *Vekayinâme*, s. 277.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 164.; *Buġyetü'ṭ-ṭaleb*, ss. 171-172.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 250.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 65.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 136.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 50.

[313] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 74.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 277.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 164.; *Buġyetü'ṭ-ṭaleb*, ss. 171-172.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 250.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 65.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 43.

[314] Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 50.

eserinde Joscelin'in eski vali yerine daha güçlü bir emirle karşı karşıya kalmak istemediğini belirterek onun bunu engellemek adına harekete geçtiğini aktarmaktadır.[315]

Joscelin, İsa'nın yardım talebine bölgede Haçlıların genişlemesini devam ettirmek ve büyük korku duydukları Belek'in güçlenmesine engel olmak adına hemen faaliyete geçmiştir. Nitekim Antakya'da bulunan Joscelin buradaki kuvvetle beraber Kudüs, Trablus ve diğer Haçlı idarelerinden asker toplayarak harekete geçmiştir.[316] Joscelin'e iki Haçlı kontuyla beraber Dülük, Ayıntab ve Raban kontu Mahi veya Mahiaus[317] ile birlikte Maraş Senyörü Geoffrey'de kuvvetleriyle katılmıştır.[318] Böylece Fulcherius'un çok az dediği Joscelin'in asker sayısı İbnü'l Adîm'in ifadesiyle on bin kişiden fazla bir kuvvet haline bürünmüştür.[319] Buna karşılık Fulcherius ise Belek'in kuvvetlerinin sayısını beş bin süvari ve yedi bin yaya olarak vermektedir.[320] Belek'in askerlerinin süvari ağırlıklı olması muhtemelen Fulcherius'un Haçlıların yenilgisi üzerine bu konuda verilen rakamı yükseltmesine neden olmuş olabilir.

Joscelin, Belek'i engellemek üzere hızla ilerleyip bölgeye gelerek Menbic civarında karargâhını kurmuştur.[321] Belek ise Haçlıların bölgeye yaklaştığını haber almasıyla bir kısım askerlerini kuşatmada bırakarak onlara doğru ilerleyişe geçmiştir.[322] 18 Rebiyülevvel 518/5 Mayıs 1124 Pazartesi günü sabahın erken saatlerinde iki taraf arasında Menbic civarında kısa sürede başlayan mücadelede Haçlıların Belek'in kuvvetlerinin sağ ve sol kanatlarını firara mecbur bırakıp onları

---

[315] Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 245.

[316] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 166.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 250.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 240.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 245.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 50.

[317] Işın Demirkent bu kişinin Gerger'in eski hâkimi Mihail olabileceğini ifade etmektedir. bkz Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 50. dpnt, 209.

[318] Mateos, *Vekayinâme*, s. 277.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 36.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 50. dpnt, 209.

[319] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 166.; *Buġyetü'ṭ-ṭaleb*, ss. 171-172.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 250.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 240.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 65.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 50. dpnti 209.

[320] Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 240.

[321] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 166.; *Buġyetü'ṭ-ṭaleb*, ss. 171-172.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 250.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 36.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 277.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 240.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 489.; Bulduk, *Mardin*, ss. 45-46.; Erdem, "Menbic", s. 203.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 74.

[322] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 489.; *Zübdetü'l-haleb*, s. 166.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 250.

üç defa geri püskürtmesine rağmen Müslümanlar her defasında geri dönüp onlara tekrar hücum etmiştir.[323] İbnü'l Adîm eserinde Belek'in o gün Haçlılara karşı elli defa hücumda bulunarak hiç konuşmadan kılıç vurup ve mızrak salladığını belirterek onun her hamlesinde yara almadan saflarına geri dönmeyi başardığını açıkça ifade etmektedir.[324] Nihayetinde Belek kararlılık ve sabırla sürdürdüğü bu mücadeleyi bırakmayarak sonunda zafere ulaşmıştır. Bununla birlikte Müslüman kuvvetlerinin bir kolu Geoffrey başında olduğu ve Joscelin'in seçkin askerlerinden oluşan Haçlı birliğini çembere alıp kuşatmalarıyla imha etmiştir.[325] Neticede Belek tarafından ağır bir yenilgiye uğratılan Haçlılar dağılıp bozgun halinde kaçmaya başlamıştır.[326] Joscelin ve Haçlıların kaçmaya başlaması üzerine Belek onları akşam saatlerine değin nehrin arkasına kadar takip ederek bazılarını tutsak alıp birçoğunu da imha etmiştir.[327] Urfa Haçlı Kontluğunu vekâleten yönetmiş olan Maraş Senyörü Geoffrey de bu mücadele esnasında diğer birçok Haçlı ileri gelenleriyle aynı kaderi paylaşıp Belek'in askerleri tarafından etkisiz hale getirilirken Joscelin bölgeden hızla kaçarak Tel Bâşir'e sığınmıştır.[328] Bu mücadele bölgenin Haçlılara karşı artık savunmadan hücuma geçmeye başladığının bir habercisidir. Nitekim Haçlıların Menbic'i hâkimiyetlerine alma ve İsa'nın onların sayesinde kuşatmadan kurtulabilme düşüncesi Belek'in Haçlıları bozguna uğratmasıyla ortadan kalkmıştır. Belek Haçlıların, Menbic'e yerleşmesiyle bölgenin içine düşeceği tehlikeyi öngörerek tüm gücüyle onlara karşı koymuştur. Böylece Urfa Haçlı Kontluğunun varlığını sona erdirmek konusunda Müslümanlar bir adım daha ilerlemiş bulunmaktadır.

---

[323] Mateos, *Vekayinâme*, s. 277.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 240.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 74.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 50.

[324] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 166.; İbnü'l Adîm, "Haleb'deki Hâkimiyeti", ss. 227-260.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, ss. 43-44.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 50.

[325] Mateos, *Vekayinâme*, s. 277.; Kayhan, "Artuklular", s. 56.

[326] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 58.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 166.; *Buġyetü'ṭ-ṭaleb*, ss. 171-172.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 250.; İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, s. 100.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 489.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 277.; Bulduk, *Mardin*, s. 46.; Ahmed Cevdet, *Kısas-ı*, C. V, s. 212.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 65.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 43.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 136.; Turan, *Selçuklular*, s. 193.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 50.; Usta, "Artukoğlu Belek", s. 366.; "Haçlılar", s. 373.; Kayhan, "Artuklular", s. 56.; Erdem, "Menbic", ss. 202-203.; Nadir Karakuş, "Haçlı Seferlerinde Menbic", *Hitit Üniversitesi SBE Dergisi*, S. 11 (2108), s. 2077.

[327] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 489.; *Zübdetü'l-haleb*, s. 166.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 250.

[328] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 166.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 250.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 277.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 74.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 65.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 136.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 50. dpnt, 210. Karakuş, "Menbic", s. 2077.

Haçlıları yenilgiye uğratan Belek Menbic'e dönüp kuşatmadaki askerlerine katılarak bütün geceyi kazandığı zafere şükretmek amacıyla ibadetle geçirmiştir.[329] 19 Rebiyülevvel 518/6 Mayıs 1124 Salı sabahı erken saatlerde Belek tutsak aldığı bütün Haçlıları idam ettirerek sonrasında kuşatmada kullanılacak mancınıkların yer tayini için üzerinde beyaz bir elbise, elinde kalkanıyla kaleye doğru yaklaşmaya başlamıştır.[330] Bununla birlikte Urfalı Mateos eserinde Belek'in Haçlılara karşı elde ettiği zaferin sevinciyle zırhını çıkarmış olduğunu ifade etmiştir.[331] Nihayetinde Belek burada bulunan kuvvetlerin ve mücadelenin idaresinde vekili olarak Timurtaş'ı görevlendirmek suretiyle kısa süre önce Haçlılar tarafından kuşatılan Sur'a yardıma gitmeye hazırlanmaktadır.[332] Ancak Belek askerlerine talimatlar verdiği esnada kaleden atılan bir ok, sol köprücük kemiğine isabet etmiştir.[333] Urfalı Mateos oku atanın bir Arevabaşt (Güneşe tapınan)'ın olduğunu ifade etmesine karşın İbnu'l Adim bu eylemin İsa tarafından yapıldığını belirtmiştir.[334] İbnü'l Esîr ise Belek'e oku atanın kim olduğunun tespit edilemediğini ifade etmiştir.[335] Belek kendisine isabet eden bu oku çıkarıp üzerine tükürmüş ve *"bu bütün Müslümanların öldürülmesidir"*

[329] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 58.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 166.; *Buġyetü'ṭ-ṭaleb*, ss. 171-172.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 36.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 277.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 489.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 74.; İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, s. 43.; Bulduk, *Mardin*, s. 46.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 44.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 136.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 50.

[330] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 74.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 166.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 250.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 65.; Turan, *Selçuklular*, s. 193.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 51.; Amin, *Haçlı Seferleri*, s. 98.

[331] Mateos, *Vekayinâme*, s. 277.

[332] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 166.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 251.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 65.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 136.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 51.; Amin, *Haçlı Seferleri*, s. 98.

[333] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 58.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 166.; İbnü'l Adîm, *Buġyetü'ṭ-ṭaleb*, ss. 171-172.; İbnü'l Adîm, "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 251.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 358.; İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, s. 43.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 358.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 80.; Bulduk, *Mardin*, s. 46.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 65.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, s. 44.; Turan, *Selçuklular*, s. 193.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 136.; Yinanç, "Belek", s. 472.; Alptekin, "Belek", s. 403.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 51.; Amin, *Haçlı Seferleri*, s. 98.; Usta, "Artukoğlu Belek", s. 366.; "Haçlılar", s. 373.; Kırpık, "Artuklu-Haçlı", s. 250.; Erdem, "Menbic", s. 203.; Polat, *Zengî*, s. 48.

[334] Mateos, *Vekayinâme*, s. 278.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 166.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 251.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 51, dpnt, 211.

[335] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 489.

sözlerini sarf etmesiyle ailesini ve hâkimiyetindeki yerleri Timurtaş'a vasiyet edip19 Rebiyülevvel 518/6 Mayıs 1124[336] Salı günü şehit düşmüştür.[337]

[336] Fulcherius eserinde Belek'in ölümüyle ilgili bu *"Belek'in rüyasında bir felaketin bildirildiğini söylemeden edemeyeceğim. O rüyasında (sonradan kendisinin de bunu bildirdiği gibi) gözlerinin Joscelin tarafından oyulduğunu görmüştü ve rüyasının yorumunu öğrenebilmek için öncelikle papazlara gördüklerini anlattı ve karşılığında "Gerçekten, eğer onun ellerine düşerseniz başınıza bu ya da benzeri bir kötülük gelecektir" cevabını aldı."* şekilde doğruluk payı bulunmayan hayal ürünü bir anlatı aktarmaktadır. Carnotensıs, *Kudüs Seferi,* ss. 225-226. Fulcherius bu anlatısı üzerine Belek'in ölümünü Joscelin'e mal etmeye ve dolayısıyla Hristiyanların bir zaferi olarak aktarmaya epey uğraşmıştır. Nitekim Fulcherius eserinin sonraki sayfalarında Menbic civarında yapılan mücadeleden sonra Joscelin'in onun durumunu öğrenmek amacıyla cesetler içinde yaptırdığı arama sayesinde adamlarından biri tarafından ölü halde bulunan Belek'in zırhındaki işaretlerden tanınarak başının alınıp Urfa Haçlı Kontuna getirildiğini akabinde Antakya'ya oradanda Sur ve Kudüs'e gönderildiğini aktarmaktadır. Ayrıca bu haberi Sur şehrini kuşatmış olan Haçlı ordugâhına ulaştırdığında buradaki Haçlılar büyük bir sevinç yaşamalarıyla birlikte Trablus kontu bu ulak'ı şovalyelikle ödüllendirmiştir. Bununla beraber "*Hristiyanlığı ayakları altında çiğneyen ve zulmeden öfkeli ejderha Belek'in nihayet nefessiz kalıp öldüğünü"* aktarmaktadır. Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, ss. 240-241. Tüm kaynaklarda Belek'in başarılı bir şekilde Haçlıları bozguna uğratarak akabinde Menbic kalesine döndüğünü ve ertesi günün sabahında kimliği belli olmayan birinin kaleden attığı bir okla şehit düştüğü ile naaşının Halep'te defnedildiğini açıkça ifade edilmektedir. Usta tüm gerçeklere rağmen Latin kroniklerinin Belek'in ölüm şeklini farklılaştırmasında onun Haçlıllar üzerinde kurduğu tazyik ve baskıda aramak gerektiğini ifade etmektedir. Bununla braber Ortadoğu'ya geldikleri zamandan itibaren Haçlıların bir peygamber'e benzettikleri Belek kadar üstünlüğünü kabul ettirren başka bir emirin çıkmadığını ifade etmektedir. Ayrıca Haçlı kroniklerinin en dikkat çekici noktalardan birinin de Belek'i Urfa Kontu I. Joscelin de Courtenay ile karşılaştırma gayreti içinde olduğunu belirterek bunun Müslüman-Haçlı şampiyonlarının mücadelesi tarzında eserlerinde işlediklerini ifade etmektedir. Usta, "Artuklular", ss. 55-57. Yine Polat'ın belirttiği gibi özellikle Fulcherius'un eserinde Müslüman emirler içinde en çok bahsettiği ve düşmanlık sergilediği kişi Belek'tir. Bkz. Polat, "Carnotensis'te İslâm", ss. 613-32. Bu görüşlere tamamen katılmakla bereber Belek'in genç yaşta ve parlak bir lider olması, bölgede elde ettiği başarılar Müslümanların sevgisini düşmanlarının nefretini kazandırmıştır. Ancak Fulcherius'un bir rahip olması ve Haçlı zihin yapısını taşıması bu nefretin bilinçli bir halde ifade ettiğini ortaya koymaktadır. Nitekim Belek'e yapılan ejderha benzetmesi burada büyük önem taşımaktadır. Bugun bile Batı literatüründe Ejderha Şovalyeliğin en büyük düşmanı ve herşeyi yıkıp yakan bir varlık olarak tasvir edilmeye devam etmektedir. Ayrıca Ejderha ve büyücülüğün birbiriyle ilişkilendirilmesi dolaylı yoldan Belek'in karanlık güçlere sahip olduğu algisı yaratarak Joscelin'nin buna karşı çaresiz kaldığı portresi çizmeye çalışan Fulcherius'un bu yolla Haçlıların haklılığı kanıtlamak gayesi içinde olduğudur. Oysa'ki doğu literatürünün tam tersidir. Yine sonraki yıllarda Cizre Ulu camisinin kapı tokmaklarında ejderha figürüne rastlanılması oldukça dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Aydın Usta'nın ifadesiyle iki taraf şampiyonları arasındaki mücadele şekline büründürülmeye çalışılmıştır. Yani Fulcherius bu tavrıyla bu mücadeleyi kendi adaylarının kazandığını ispat etme gayreti içinde olduğunu göstermektedir. Nitekim Işın Demirkent Fulcherius'un bahsettiği bu rüya hadisesinin Belek'in ölümünü Joscelin'e mal etmeye çalışmasına dayanak olması amacıyla metne sonradan eklendiğini ifade etmektedir. Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, ss. 40, dpnt,169.

[337] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb,* s. 166.; *Buġyetü'ṭ-ṭaleb,* ss. 171-172.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 251.; el-Azîmî, *Selçuklular,* s. 58.; Mateos, *Vekayinâme,* ss. 277-278.; Süryani Mihail, *Vakainamesi,* s. 74.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 489.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 358.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 36.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi,* s. 241.; İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, s. 100.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular,* s. 80.; Ahmed Cevdet, *Kısas-ı,* C. V, s. 367.; Bulduk, *Mardin*, s. 46.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 65.; Ardıçoğlu, *Harput Tarihi,* s. 44.; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 136.; Turan, *Selçuklular,* s. 194.; *Türk Devletleri*, s. 166.; Yinanç, "Belek", s. 473.; Alptekin, "Belek", s. 403.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 51.; Usta, "Haçlılar", s. 373.; Amin, *Haçlı Seferleri,* s. 98.; Öngül, *Anadolu Beylikleri,* s. 117.; Erdem, "Menbic", s. 203.; Polat, *Zengî,* s. 48.

2.14. Belek'in Ölümünden Sonra Ailesi ve Hâkimiyet Alanı

Belek'in şehit düşmesiyle askerlerinin dağılmaya başlaması üzerine Timurtaş onun yakın adamlarıyla cenazesini Halep'e getirmiştir.[338] Timurtaş, Belek'in cenazesini Halep'te Makam-ı İbrahim mezarlığının güney tarafına defnettirmiştir.[339] Sauvaget'in çalışmasıyla Belek'in mezarıyla ilgili ayrıntılı bilgi aktarılarak fotoğrafları yayımlanmıştır.[340] Sonraları mezarın üzerine güzel bir türbe yaptırıldığını belirten İbrahim Artuk, Belek'le ilgili yaptığı araştırmasında Kufî yazısını havi mezar taşı'nın 1924 yılına kadar Halep Lisesinin bahçesinde durduğunu, akabinde devletin emriyle Şam Müzesine götürüldüğünü ifade etmektedir.[341] Ayrıca Belek'in mezar kitabesinin dokuz kısma ayrıldığını belirtmekte ve üzerindeki yazılarla ilgili bilgi aktarmaktadır. Ara Altun katıldığı bir panelde bu mezar taşının hala Şam Milli Müzesi'nde bulunduğunu ifade etmektedir.[342] Belek'in mezar kitabesi üstündeki yazılar:

يبشرهم ربهم برحمة منه و رضوان و جنات لهم فيها نعيم مقيم

A.

Rableri onları kendi rahmeti, hoşnutluğu ve cennetleriyle müjdeliyor; onlar için orada kesintisiz nimetler vardır.[343]

بسم الله الرحمن الرحيم و لا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله امواتا بل احياء عن ربهم يرزقون - توفي- الشهد -

الامير الفقير الى رحمة ربه

نور الدولة بلك بن بهرام بن ارتق

B.

---

[338] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, ss. 166-167.; El-Azîmî, *Selçuklular*, s. 58.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 36.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 489.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 80.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 52.

[339] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, ss. 166-167.; İbnü'l Adîm, "Haleb'deki Hâkimiyeti", ss. 227-260.; Bulduk, *Mardin*, s. 46.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 166.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 52.Z

[340] Bkz. Par Jean Sauvaget, "La Tombe De L'ortokıde Balak", *Ars İslamica*, C. 5, S. 2 (1938), s. 207-215.

[341] Artuk, *Artukoğulları*, s. 66.; "Balak", ss. 127-135.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 166.

[342] Ara Altun, "1. Oturum ' Tarih Perspektifi İçinde Harput'", *Geçmişten Günümüze Harput Mimarisi (Panel-Forum 5-6 Haziran Elazığ)*, TMMOB Mimarlar Odası Elazığ Şubesi, Elazığ 2009, s. 37.

[343] Tevbe Suresi - 17-22. Ayet Tefsiri https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Tevbe-suresi/1252/17-22-ayet-tefsiri

Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma! Bilâkis onlar diridirler; Allah'ın lütuf ve kereminden kendilerine verdikleriyle sevinçli bir halde rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar.[344] Rabbinin rahmetine muhtaç fakir, şehid emir Artuk oğlu Behram oğlu Nûrüddevle Belek

فخر الدين شمس الامر[اء س]يف المجاهدين ذعيم جيوش المسلمين استشهد رضى الله عنه و نور ضر[ي]حه - و رحمه في شهر ربيع الا[ول]- ثمان عشرة و خمسمائة

C.

Dinin övüncü, emirlerin güneşi, mücahidlerin kılıcı, Müslüman askerlerin başı, 518 senesinin Rebiyülevvel ayında şehid oldu. Allah kabrini nurlandırsın ve ondan razı olsun.

ناصر الاما[م] سهم الملوك قاهر الكفرة و المشركين

D.

İmamın (Halife'nin) yardımcısı, meliklerin oku, kâfir ve müşrikleri kahreden şeklinde aktarılmıştır.[345]

Belek'in şehadetinin ardından Timurtaş Halep'te münadiler aracılığıyla hâkimiyetini ilan ederek kentin idaresinde yeni görevlendirmelerde bulunmasından sonra onun Harran'a gidip oraya da hâkim olduğu anlaşılmaktadır.[346] Timurtaş bir süre sonra Halep'e ilgisiz kalarak burada durumun kötüleşmesine sebep olmuş ve Şeyzer'de Munkızilerin aracılığıyla kral II. Baudouin'i belirli bir fidye dâhilinde serbest bırakmıştır.[347] Timurtaş, Belek'in esir ederek Halep kalesine naklettirmiş

[344] Âl-i İmrân Suresi 169-171. Ayet Tefsiri https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/%C3%82l-i%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/462/169-171-ayet-tefsiri

[345] Sauvaget, "Balak", ss. 207-215.; El-Azhari, "Müslims and Crusaders", ss. 286-293.; Hüseyin Karaçam, *Artuklu Kitabeleri (1102 - 1409)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2012.

[346] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 489.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 167.; İbnü'l Adîm, "Haleb'deki Hâkimiyeti", ss. 227-260.; El-Azîmî, *Selçuklular*, s. 58.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 82.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 80.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 66.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 51.

[347] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, ss. 167-168.; İbnü'l Adîm, "Haleb'deki Hâkimiyeti", ss. 227-260.; El-Azîmî, *Selçuklular*, s. 58.; Mateos, *Vekayinâme*, ss. 277-279.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 74.; Bulduk, *Mardin*, s. 46.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 46.; Turan, *Selçuklular*, s. 193.; *Türk Devletleri*, s. 167.

olduğu diğer esirlerden kral II. Baudouin'in yeğenini ve Galeran'ı Haçlılarla ilişkisinin kötüleştiği bir dönemde idam ettirmiştir.[348] Bunlarla birlikte Belek'in Halep'te görevlendirdiği ve başarılı bir idare sergileyen Selman el-Aclani ile Kadı İbnü'l Haşşab sonraki yıllarda bu şehirde öldürülmüşlerdir.[349]

Timurtaş'ın büyük kardeşi Meyyâfârikîn hâkimi Süleyman ise Harput'a yönelerek Belek'in bu bölgede elliden fazla kalesini hâkimiyetine almıştır.[350] Hısnı Keyfa hâkimi Davud b. Sökmen ise Palu ve Mazgird çevrelerine yönelip hâkimiyetine aldıktan sonra Hassan b. Gümüştekin'i serbest bırakmıştır.[351] Diger taraftan Belek'in atabey olduğu Malatya Sultanı Tuğrul Arslan ve annesi Ayşe Hatun da Gerger ve Minşar kalelerini almayı başarmışlardır.[352] Ancak Belek'ten çekinen Danişmendiler onun ölümünden hemen sonra harekete geçerek Malatya'yı uzun bir kuşatmadan sonra tekrar ele geçirmişledir.[353] Gerger ise sonraki yıllarda eski hâkimi Mihail tarafından tekrar ele geçirilmiştir.[354] Belek'in eşleri ise onun ölümünden sonra Artuklu ailesinin başka üyeleriyle evlenmiştir. Nitekim Ayşe Hatun, Davud b. Sökmen ile Ferhunde Hatun da Süleyman b. Abdulcabbar'la bir evlenmişlerdir.[355]

---

[348] Mateos, *Vekayinâme*, s. 279.

[349] el-Azîmî, *Selçuklular*, ss. 58-59.

[350] İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, s. 38.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 167.; İbnü'l Adîm, "Haleb'deki Hâkimiyeti", ss. 227-260.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 58.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 82.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 358.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 166.

[351] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 167.; *Buġyetü'ṭ-ṭaleb*, ss. 171-172.; İbnü'l Adîm, "Haleb'deki Hâkimiyeti", ss. 227-260.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 58.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 82.; İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, s. 43.; Bulduk, *Mardin*, s. 46.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 166.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 51.

[352] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 82.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 279.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 358.; Turan, *Selçuklular*, s. 193.; *Türk Devletleri*, s. 166.

[353] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 31.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 82.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 282.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 359.; Artuk, *Artukoğulları*, s. 67.; Turan, *Selçuklular*, s. 194.

[354] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 82.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 53.; Kayhan, "Türk Beyliklerinin", ss. 50-79.; Ersan, *Ermeniler*, ss. 83-84.

[355] İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, s. 103.

3. BELEK'İN ŞAHSİYETİ VE İLİŞKİLERİ

3.1. Belek'in Şahsiyeti

Belek Gazi hayatı boyunca kişisel hırslarını bir kenara bırakarak İslam âlemine yönelik yıkıcı faaliyetlerde bulunan Haçlılarla mücadele etmiştir. Nitekim bu amaçla sürekli hareket halinde olup farklı coğrafyalarda faaliyetlerde bulunmuştur. Belek Gazi'nin bu enerjili ve aktif hali onu gitgide çağdaşlarından sıyırarak daha üst noktalara taşımıştır. Bu durum Belek'in kişiliğinde herhangi bir değişikliğe yol açmadan faaliyetlerine daha sıkı sarılmasını sağlamıştır. Artuk Bey gibi cesaret ve dirayet sahibi olan Belek, Haçlılara karşı elde ettiği zaferlerle İslam âleminin büyük sevgisini kazanmıştır. Kahramanlığıyla on plana çıkan Belek adaletli ve merhametli olması dışında da düşmanlarıyla yaptığı mücadeleler ve yapılan haksızlıklar karşısında cesaretinden ödün vermeyen biri olarak idaresi altında bulunan her dinden ve milletten insan tarafından oldukça sevilmiştir.

3.1.1. Emirliği

Belek'in Emir olarak örnek aldığı kişi muhtemelen Kudüs'te çocukluk yıllarını yanında geçirdiği dedesi Artuk Bey'dir. Artuk Bey'in ölümünden sonra da amcalarıyla kalmaya başlayan Belek böylece Emirlik otoritesini daha yakından tanıma olanağı bulmuştur. Nitekim amcası Sökmen'in Suruç'u kendisine vermesiyle Belek[1] kısmen bir Emir gibi hareket etme ve karar verme imkânına kavuşmuştur. Sökmen'e bağlı şekilde ve onun faaliyetlerinde yanında bulunan Belek burada önemli bir tecrübe kazanmıştır. Ayrıca bu süre zarfında Suriye Selçuklularının birbirleriyle mücadele etmeleri ile Artukluların bunun içinde yer almış olmaları[2] sonraki süreçte Belek'in emirlik yönünden önemli kazanımlar edinmesini sağlamış olmalıdır.

Haçların bölgeye gelmesi ve yerleşmeleriyle bazı şehir ve kalelerde yönetim el değiştirmiştir. Artukluların hâkimiyetindeki yerler de bundan doğrudan etkilenmiştir. Ayrıca Haçlıların bölgede meydana getirdiği tahribat ve yaptıkları kıyım Belek'i

---

[1] Aydın, *İbnü'l Kalânisî,* ss. 45-49.; İbn Şeddad, *el-A'lakü'l-Hatire,* s. 104.

[2] Sevim, "Artukoğlu İlgazi", ss. 649-651.; "Artukoğlu Sökmen'in", ss. 502-504.; Köprülü, "Artuk Oğulları", s. 617.; Yinanç, "Belek", s. 468.; Alptekin, "Artuklular", s. 402.; Usta, "Artuklular", ss. 471-473.; Yaşa, "Artuklular", ss. 51-53.

oldukça etkilemiştir. Böylece Belek ilk olarak amcalarının yanında çok genç yaşta Haçlılarla mücadelede yer alması onu bu yönde deneyim sahibi, önemli bir emir haline getirmiştir. Belek'in Anadolu'daki yardım çağrısına cevap vererek Selçuklu ve Danişmendli ittifakına katılım sağlaması[3] onun emirlik hayatında bir dönüm noktası sayılabilir. 1101 yılında gelen Haçlı ordularına karşı Anadolu'da kurulan ittifakta yer alıp büyük bir gayret sergilemesiyle bölgeyi ve başındaki liderleri yakından tanıma olanağı bulmuştur. Ayrıca bu durum Belek'in sıradan bir askerden öte emir veya komutan olarak bölge liderleri tarafından tanınmasını sağlamıştır. Böylelikle Belek ilk kez bir Sultan'ın maiyetinde bulunup beraber hareket etme ve onu gözlemeleme firsatı yakalamıştır. Dolayısıyla Sultan ve Emir arasındaki mevcut ilişkiyi bizzat deneyimleyerek şahit olmuştur. Nihayetinde bu seferle Haçlılara karşı Anadolu'da yürütülen mücadelenin stratejisine vakıf olarak geri dönen Belek'in diğer emirlere nazaran önemli bir deneyim kazandığını ifade edebiliriz. . Belek'in bu bilgi ve tecrübeyi el-Cezire bölgesine aktarmış olması kuvvetle muhtemeldir. Ya da Müslümanların Urfa ve Antakya'da Haçlıları kuşatması esnasında edindiği bilgi ile deneyimi Anadolu'daki idarelere aktarmış olabileceğidir. Dolayısıyla Anadolu ve Suriye'de Haçlılarla mücadele etmesi neticesinde deneyim kazanan nadir bir emir olarak ön plana çıkmaktadır.

Belek dirayetli bir emir olarak kendi döneminin en güçlü iki lideri Sadaka b. Mânsur ve Sökmen el-Kutbî'yle karşı karşıya kalmıştır. Nitekim Sadaka b. Mezyed'le şehir hâkimiyeti konusu[4] ile Sökmen el-Kutbî'yle ise de onun amcasıyla olan problemi yüzünden karşı karşıya gelmiş ve bu ikincisi tarafından esir edilmiştir.[5] İki yıl gibi bir esaretten sonra serbest kalan Belek umudunu ve kararlılığını yitirmeyerek derhal faaliyetlerine kaldığı yerden devam etmistir. Nitekim kısa süre sonra kendine bir beylik kurmayi başarıp akabinde Sutan I. Kılıçarslan'ın dul eşi Ayse Hatun'la evlenerek Malatya Sultanı Tuğrul Arslan'a atabey olan[6] Belek bu başarılarıyla bölgeyi etkileyecek kararlar alabilen lider konumuna yükselmiştir. Bu

[3] Aachen, *Historia*, ss. 603-605.; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, ss. 20-21.; Demirkent, "1101 Yılı", s. 41.

[4] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 299.

[5] Mateos, *Vekayinâme*, s. 241.; Aydın, *İbnü'l Kalânisî*, s. 102.

[6] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 60.; İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, s. 43.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 351.

durum aile içinde de saygınlığını arttırmasına imkân vermiştir. Belek bu başarılar neticesinde elde ettiği gücünü intikam için değil Haçlılarla mücadeleye yöneltmiş olması da kendisini dönemin diğer emirlerinden ayırmıştır.

Yine tüm politikalarını Haçlılarla mücadeleye dönük oluşturan Belek hâkimiyet alanını da genişletmekten kaçınmamıştır. Nitekim bu genişleme öncelikli olarak Haçlı bölgelerine doğru olmuştur. Belek'in en öne çıkan faaliyeti olarak Halep şehrini koruyamayacağı düşüncesiyle amcasının oğlu Süleyman b. Abdulcabbar'dan almasıdır.[7] Böylece Haçlılarla mücadele eden bir emir olarak bu konuda akrabasına bile ayrıcalık tanımaması ile dirayetli tavrını koruyup genişlemeyi de ihmal etmemiştir. Ayrıca Belek'in hâkimiyeti altında yaşayan ahaliye karşı adilane bir tutum sergilemesi halkın ona karşı bağlılık ve sevgisini arttırmıştır. Netice itibariyle Belek bir İslâm emiri olarak tüm dikkatini Haçlılarla mücadeleye vererek bu yönde hayatını ve faaliyetlerini şekillendirmiştir.

Belek'in Halep'e hâkim olması onu Haçlılarla mücadelenin rotasını belirleyen bir emir konumuna yükseltmiştir. Nitekim bunun ilk işareti olarak bu konuda taviz ve üşengeç davranmayacağını göstermek adına derhal Haçlılarla mücadele etmeye başlamıştır. Yine kısa zaman içinde Batinilerle mücadele etmeye başlamasından[8] hemen sonra bölgede asayiş ve emniyeti artırarak ahaliden olumlu tepkiler almıştır. Nihayetinde Belek'in bu siyaseti Müslümanlar arasında saygınlığını artırıp hâkimiyeti altında yaşayan gayrimüslimlerin sevgisini kazanmasına ve düşmanlarının ondan korkmasına vesile olmuştur. Netice itibariyle Belek'in farklı coğrafyalarda faaliyetlerde bulunmuş olması onun emirlik deneyimini arttırmıştır. Bununla beraber Belek'in emirlik faaliyetleri ilkin askeri olarak ön plana çıkmakta ise de sonradan iktisadi ve sosyal alanlarda kendini göstermeye başlamıştır. Nihayetinde Amin Maalouf eserinde Belek'i *"Kırk yaşındaki bu Türk emirin askeri ustalığı, kararlılığı, Frenklerle her türlü uzlaşmayı reddeden tutumu, sadeliği ve kanaatkârlığı kadar,*

[7] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 56.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 483.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 160.; *Buġyetü'ṭ-ṭaleb*, s. 123.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", ss. 227-260.; İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, s. 103.; Anonim Süryani, *Haçlı Seferleri*, s. 34.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 73.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 79.

[8] Aydın, *İbn Kalanisî*, ss. 155-162.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 164.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 249.

birbirini izleyen zaferleri de diğer Müslüman emirlerin şaşırtıcı değersizliğinden bıçakla ayrılmış gibidir."[9] ifade etmektedir.

3.2.2. Askeri kişiliği

Belek'in bir Türkmen ailesinin üyesi olması hasebiyle, onların askeri[10] özelliklerini taşımaktadır. Yine Belek'in bu gruba mensup olmasında ötürü onun asker kaynağının Türkmenlerden[11] oluştuğunu söyleyebiliriz. Belek'in askeri olarak kuvvetlerinin hafif zırhlı süvarilerden oluşması kendisini önemli bir konuda avantajlı hale getirmiştir. Bu avantaj Belek'e istediği zaman kuvvetlerini başka bir bölgeye aktarmak üzere hızla hareket etme kabiliyeti kazandırmıştır. Nitekim bu kazanım sayesinde Belek, Anadolu başta olmak üzere Irak ve Suriye'de önemli bir varlık göstermiştir.

Belek ilk döneminde amcalarının bir nevi emir subayı konumundayken giderek daha fazla öne çıkmıştır. Nitekim ilk kez 1101 yılındaki Haçlı ordularına karşı yardım çağrısına cevap veren Belek bu mücadeleye bir komutan sıfatıyla kendi emri altındaki askerlerle katılmıştır.[12] Belek sefere katılarak Anadolu'daki Müslümanların, Haçlılarla mücadelede yürüttüğü plan ve harekâtların ince ayrıntılarını öğrenme fırsatını yakalamıştır. Yine aynı şekilde Antakya kuşatmasına katılmasından ötürü bu deneyimini Anadolu'daki mücadeleye de aktarmış olduğunu görmekteyiz. Nitekim Anadolu'da Müslümanlarla Haçlıların yaptığı mücadelelerde yer alması neticesinde iki tarafın da kullanmış olduğu savaş taktikleri, harekât tarzları, silahları ve askeri stratejileri konusunda epey bilgi edinmiştir. Bu durum Belek'in askeri gelişimine katkı sunması ile onun katıldığı seferlerde liderlerin Haçlılara ara karşı başarıyı yakalanmasında önemli katkı sağlamıştır. Nitekim bu mücadelelerin birisi de üç yıl sonra muhtemelen Belek'in de yer aldığı Sökmen b. Artuk ve Musul Emiri

[9] Amin, *Haçlı Seferleri*, s. 98.

[10] Bu dönemdeki askeri yapılar hakında Bkz. Salim Koca, "Büyük Selçuklu Devletinde Ordu", *Hunlar'dan Günümüze Türk Askeri Kültürü*, ed. A.Sefa Özkaya, Kronik Kitap, İstanbul 2019, ss. 239-280.

[11] Türkmenlerin askeri yapıları ve Haçlılarla mücadeledeki rolleri için bkz. Koca, "Büyük Selçuklu Devletinde Ordu", ss. 250-252.; Usta, "Türkmenler", ss. 127-132.

[12] Aachen, *Historia*, ss. 603-505.; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, ss. 20-21.

Çökürmüş'in ittifakıyla Müslümanların Harran'da Haçlılara ağır bir darbe indirerek, onları bozguna uğratıp Urfa Kontu II. Baudouin ve halefi Joscelin'i esir almışlardır.[13]

1101 yılından sonra Belek'in artık yavaş yavaş kendi başına bazı askeri faaliyetlerde bulunduğunu görmekteyiz. Nitekim bu faaliyetlerde bölgede asayiş ve düzeni temin etme, kale kuşatması, yerleşim yeri ele geçirme ve düşmanla doğrudan bir mücadele biçiminde kendini göstermektedir. Bu faaliyetler içinde Belek cesur bir komutan olarak kendisinden çok daha büyük kuvvetlere sahip olan ve Sadaka b. Mânsur'le bile doğrudan bir çatışmaya girmekten bile kaçınmamıştır. Nitekim Belek'in Ane ve Hadise kasabalarını almasıyla buradaki yöneticilerin Sadaka'ya başvurması üzerine kendisi bölgeye gelmiştir. Sadaka, Ane ve Hadise'yi geri almasının akabinde şehre askerlerini bırakarak ayrılmıştır. Öte yandan bölgeye ulaşarak Sadaka b. Mânsur'un kuvvetlerinin varlığından haberdar olan Belek dönüp askerlerini topladıktan sonra buraları geri almak üzere tekrar Ane ve Hadise önlerine gelmiştir. Sadaka b. Mânsur'in adamlarının nehrin geçit yerini gösterip Belek'e meydan okumaları neticesinde Artuklu kuvvetleri tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmışlardır. Bir süre peşlerinden ilerleyek Hit civarına gelen Belek kasabanın güçlü surlarla muhafaza edildiğini ve bölgedeki etkinliğiyle bilinen Sadaka b. Mansur'un amcasıyla geliştirmiş olduğu ilişkilere binaen Arap emiriyle mücadeleye girmeden geri dönmüştür.[14]

Belek'in askeri olarak en önemli iki başarısı Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin ile Urfa Haçlı Kontu Joscelin ve Birecik Senyörü Galeran'la girdiği mücadelelerde onları yenerek esir etmesidir. Özellikle Joscelin ve Galeran kendisine doğru ilerlemeleriyle bataklık bir alanı mücadele için seçmeyi bilen Belek, Haçlıları kısa sürede kuşatarak yenilgiye uğratmıştır.[15] Kral II. Baudoin ise Belek'le karşılaşmak üzere çıktığı sefer esnasında onun tarafından ani bir baskınla tüm maiyetiyle beraber

[13] İbn Munkız, *Haçlılara*, ss. 167-168.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 160.; Mateos, *Vekayinâme*, ss. 223-224.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, C. 12, s. 316.; Aydın, *İbnü'l Kalânisî*, s. 69.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 303-304.; El-Azîmî, *Selçuklular*, s. 40.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, ss. 20-21.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, ss. 60-61.; El-Ömerî, *Türkler Hakkında*, s. 239.

[14] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 299.

[15] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 469.; Mateos, *Vekayinâme*, ss. 271-272.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 54.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 156.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 245.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, ss. 72-73.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 358.

kendisi ele geçirilmiştir.[16] Nitekim Belek'in her tarafa keşif birlikleri göndermesi ve kralın muhtemel geçiş güzergâhının tahmin ettiği noktalara gözcüler yerleştirmesi ona önemli bir üstünlük sağlamıştır. Böylece II. Baudouin'in ordusuyla bölgeye gelişinden sonra Anonim Süryani müellifinin ifadesiyle Belek'in alacakaranlıktaki kurtlar gibi Haçlı kampını her yönden kuşatıp basarak onları ağır bir yenilgiye uğratıp kralla maiyetinin çoğunu esir almıştır. Özellikle bu iki mücadelede Belek'in düşmanlarından önce onlardan haberdar olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu durum tüm askerî harekâtlar için en önemli noktadır. Bu sayede düşmana tuzak kurma ve baskın verme imkânı oluşarak rakibine karşı üstünlük kazanılmaktadır. Belek'in bu avantajın farkında olarak düzenlediği seferlerde savunma ile taarruz amaçlı keşif, istihbarat görevleri ile önlem amaçlı belirli noktalara öncü birlikler veya gözcüler göndermek ya da yerleştirme konularına büyük önem verdiği görülmektedir.

Belek'in en önemli askeri özelliği hızlı ve hafif askeri birliklere sahip olmasından ötürü sürekli olarak aktif bir halde olmasıdır. Nitekim Haçlılar firar edip kaleyi ele geçirdikleri zaman Urfalı Mateos'un ifadesiyle Belek Halep'ten Harput'a bir kartal süratiyle on beş gün gibi kısa bir zamanda ulaşmayı başarmıştır.[17] Anonim Süryani müellifi ise bu sürenin on dört gün olduğunu ifade etmektedir.[18] Belek'in Halep ve Harput arasındaki uzun bir mesafeyi böyle bir hızla kat etmiş olması gerçekten hayranlık uyandırmakla beraber oldukça etkileyicidir. Nitekim Haçlı tarihçisi Runciman bu konuda "*Harput'taki isyan haberi Belek'e ulaşınca o ordusunu derhal kuzeye bütün çağdaşlarını hayretlere düşüren büyük bir süratle sürmüştü*." şeklinde ifade etmektedir.[19]

Öte yandan Belek'in kendi döneminde uygulanan askeri faaliyetlerden de haberdar olduğudur. Nitekim Belek Haçlı müdahalesi karşısında önceden önlem alarak Menbic hâkimini yakalama ve şehri hâkimiyetine alma konusunda oldukça hassas davranmıştır. Bu amaçla Timurtaş'ı görevlendirerek başka bir yere sefer

[16] Mateos, *Vekayinâme*, s. 273.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 217.; el-Azîmî, *Selçuklular*, ss. 55-54.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, ss. 33-34.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 159.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 246.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, ss. 72-73.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 358.; İbn Munkız, *Kitâbü'l-İ'tibâr*, s. 294.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 148.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 206.

[17] Mateos, *Vekayinâme*, s. 274.

[18] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 35.

[19] Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2019, C. II, s. 135.

düzenlemek üzere Hassan'ı çağırmasını akabinde gelmesiyle beraber onu derhal yakalayarak tutuklamasını ve şehri ondan teslim alması emrini istemiştir.[20] Başarı oranı yüksek olan bu askeri uygulama birçok lider tarafından uzun dönemler boyunca etkili bir şekilde kullanılmıştır.

Netice itibariyle Belek'in askeri özellikleri tipik bir Türkmen süvarisi özelliğini taşıması ile ailesinin uzun senelerden beri bu alanda varlık göstermesi ve birçok mücadelede bulunmuş olmasından ötürü onun güçlü bir altyapıya sahip olduğudur. Belek'te dedesi Artuk Bey gibi farklı coğrafyalarda mücadelelerde bulunmuş olmasından ötürü bu deneyimlerinin doğal olarak onun başarılarına katkı sunduğudur. Belek'in askeri bir komutan olarak düşmanı veya rakibini yenilgiye uğratma amacıyla birçok taktiği başarıyla uygulamıştır. Bu taktikler Belek'in hızıyla birleşince rakipleri için yenilgi kendisi için zafer kaçınılmaz bir hal almıştır.

3.2.3. Adaleti

Belek'in Harput'a yerleşmesiyle hâkimiyetindeki bölgeler Gerger Ermenileri tarafından gizlice tahrip edilmektedir. Nitekim bu durum bölgedeki ahali ve tüccarlar tarafından sürekli Belek'e şikâyet edilmiştir. Bunun üzerine Belek defalarca Gerger Senyörü Mihail'e uyarıda bulunmasına rağmen bu şahıs yeminler ederek olayla ilgisinin bulunmadığı cevabını vermiştir. Fakat haydutların faaliyetlerinin devam etmesi üzerine Belek başka bir çözüme başvurmuştur. Belek kendi bölgesinden üç köyle birlikte her yıl ona, bin yük buğday vereceğini belirterek Gerger Ermenileri lideri Mihail'le anlaşmıştır. Ancak Belek tarafından bin yük buğdayın Mihail'e gönderildiği günün gecesinde haydutlar tekrar harekete geçerek üç köyle birlikte anlaşmanın verdiği güvenle karargâhlarında dinlenmekte olan askerleri öldürmüşlerdir.

Belek'in bunu öğrenmesiyle şiddetli bir kışa rağmen harekete geçerek Gerger'e ani bir baskın verip buradaki herkesi ele geçirmeyi başarmıştır.[21] Süryani Mihail eserinde *"Belek halka karşı merhametle hareket etti. Hiç kimsenin telef olmasına meydan vermedi. Hiçbirini esir etmedi ve fazla olarak herkesin hayvan ve*

[20] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 165.; *Buġyetü'ṭ-ṭaleb*, s. 171.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 250.

[21] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 68.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 28.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 357.

eşyasını iade ettikten başka, onlara köyler tahsis etti ve onları kendi bölgesi Hanzit'e yerleştirdi." şeklinde onun adil ve merhametli tavrından açıkça bahsetmektedir.[22] Belek ele geçirdiği Ermeni ahalisine oldukça merhametli ve adaletli davranıp onlardan bir daha Gerger'e dönmeyecekleri konusunda yemin alıp ertesi sene geri geleceğini ve burada kimi bulursa esir edeceğine dair ant içmiştir. Belek yeminine sadık kalarak bir yıl sonra tekrar Gerger'e gidip ele geçirmiştir. Yeminine uymayıp geri dönenleri ise beraberinde esir olarak almıştır.

Belek'in sonraki yıllarda Gerger'i ele geçirmesiyle beraber Anonim Süryani müellifinin eserinde oldukça övülmektedir. Nitekim müellif Belek'in Gerger'i almasıyla bu bölgenin haydutlardan, hırsızlardan, soyguncular dan ve istilacılardan temizlenip huzura kavuşturulduğunu açıkça eserinde belirtmektedir. Muhtemelen istilacı hırsız olarak Haçlıları ve Gerger'de Mihail'in himayesindeki haydutları kast etmiş olmalıdır. Nitekim bu iki grup Ermenileri vergilerle ve baskıyla olabildiğince soymaya çalışması idarelerindeki ahaliyle aralarını oldukça açmıştır. Ayrıca Anonim Süryani müellifinin eserinde bu konuyla alakalı olarak Belek'le ilgili *"Yoksul bir insandan bir Türk zorla biraz et alırsa Belek onu kazıklıyormuş ve bir Hristiyan'a sözle dahi ziyan verilmesini önlüyormuş."*[23] şeklindeki ifadesi yine onun adaletini açıkça ortaya koymaktadır. Yine Urfalı Mateos eserinde Belek'in ölümünde kendi idaresinde bulunan tüm ahalinin ona karşı olan sevgisinden ötürü büyük üzüntü duyduğunu belirterek onun Ermenilere şefkat ve merhamet gösterdiğini eserinde açıkça ifade etmektedir.[24]

İslam müelliflerince de Belek'in bu yöndeki başarısı ifade edilip açığa vurulmuştur. Nitekim İbnü'l Esîr eserinde Tarik-i Horasan'da karışıklık çıkaran Türkmenler ve diğerlerine karşı Bağdat şahnesi Belek'i vali olarak bu bölgeye göndermiştir. İbnü'l Esîr *"Belek b. Behram bu görevi layıkıyla yerine getirip bölgeyi muhafaza altına aldı, halkın malına ve namusuna uzanan ellere mâni oldu."*[25] İfadesiyle Belek'in bu yöndeki başarısını ortaya koymaktadır.

---

[22] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 68.

[23] Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 33.

[24] Mateos, *Vekayinâme*, s. 278.

[25] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 319-320.

Belek'in Halep'e hâkim olmasıyla adaletli bir idareci olma tavrından vazgeçmeyerek burada da aynı faaliyet ve davranışlarla hareket etmiştir. Belek'in Halep'e dönmesiyle burada güvenlik ve emniyet artmıştır. Nitekim Belek idari görevlerde değişiklik yapmasının akabinde Halep kapılarının gece gündüz açık bırakılması emrini vererek şehirdeki bekçilere *"birinin feryadını duyarsam boynunuzu vururum"* şeklindeki açık ve net olarak uyarıda bulunması oldukça dikkat çekicidir.[26] Bu uyarı doğrudan bekçilere bile olsa dolaylı yoldan şehirdeki tüm idari ve askeri sınıf hedef alınmıştır. Böylece idari ve askeri ümeranın emniyet ile asayiş konusunda oldukça hassas davranmış olmalıdır. Nitekim Belek'in bu uyarı mesajı sebebiyle oluşan duyarlılık sonucu Halep kısa sürede tekrar canlanmaya başlamıştır.

Netice itibariyle Belek'in uyguladığı adaletli tavrı sayesinde hâkimiyetindeki yerlerde bulunan Müslüman ve gayrimüslim reayanın sevgisiyle bağlılıklarını kazanmasına büyük katkısı olmuştur. Dolayısıyla bu durum Belek'in bölgedeki otoritesinin iyice yerleşmesine ve giderek güçlenmesie vesile olmuştur. Belek'in adaletle hükmetmesi Harput ve çevresine canlılık getirerek bölgenin Müslim veya gayrimüslim nüfusun artmasına yol açtığı da tahmin edilebilir. Yine Belek'in bu duyarlılığı bölgenin hızla Müslümanlaşmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca bu durum Belek'in ölümünden sonra hâkimiyetindeki yerlerin Artuklulara geçişinde kolaylık sağlamış olması da düşünülebilir.

3.2.4. İktisadi faaliyetleri

Artuklular kurulmuş olan diğer birçok devlet gibi varlıklarını devam ettirebilmek ve kuvvetlerini artırmak adına ekonomik güce ihtiyaç duyarak bu alanda çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Sökmen ve İlgazi ile başlayan bu süreç sonrasında Belek tarafından devam ettirilmeye çalışılmıştır. Nitekim Haçlılarla sürekli mücadele içinde olan ve bölgede varlığını devam ettirme çabası içinde olan Artuklular için ekonomik güçlülük hayati önem arz etmektedir. Özellikle Haçlılarla mücadelede önemli bir yer tutan ekonomik güç Artukluların düzenledikleri bazı askeri seferleri temelinden etkileyerek bu yöndeki faaliyetleri sekteye uğratmıştır. Ayrıca bu dönemde Haçlı saldırısına maruz kalan bazı şehirlerin Artuklu idaresine

[26] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb,* ss. 164-165.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 249.

geçmesi neticesinde buralara yapılan ikmalin getirdiği ekstra maliyet onların işini daha da zorlaştırmıştır. Nihayetinde bu durumlarla beraber Artuklu liderleri ekonomiyi canlandırmak ve gelirlerini arttırmak adına çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Artukluların hâkimiyetindeki yerlerin coğrafi özelliği[27] onlara iki önemli hususta büyük avantaj sağlamıştır. Bunlardan ilki hâkimiyetlerindeki yerlerin çoğunda tarım ve ziraata elverişli arazilerin bulunmasıdır.[28] Bu durum şehirlerin gıda maddeleri ihtiyaçlarının temininde kendi kendilerine yetecek kadar üretebilmelerini sağlamıştır. İkinci olarak Artuklu şehirlerinin ticari güzergâhlar üzerinde bulunmasıdır.[29] Nitekim ticaret güzergâhlarında bulunan Artuklu şehirleri bu konuda önemli Pazar yerleri olarak büyük rağbet görmüşlerdir. Böylece bu şehirlerde yapılan ticaret kendilerine önemli bir gelir kaynağı sağlamıştır. Ancak ziraat ve ticaretin yapılması için insanların bu dönemde duyduğu en büyük ihtiyaç yol ve çevre asayişinin sağlanmasıdır. Bunun neticesinde Belek ilk olarak Harput bölgesinde asayişi uygulamaya çalışarak sonrasında hâkimiyetine aldığı Halep ve çevresinde de bunu temin etme konusunda büyük gayret sarf etmiştir

Belek Harput'a yerleşmesiyle hâkimiyetindeki yerler Gerger Ermenileri tarafından gizlice tahrip edilmiştir. Nitekim bu durumdan oldukça kötü etkilenen bölgedeki ahali ve tüccarlar sürekli Belek'e şikâyete gelmişlerdir. . Belek bu sorunu diplomatik yolla çözüme kavuşturmak adına Gerger senyörü Mihail ile anlaşma yapmasına rağmen haydutların faaliyetleri devam etmiş, sonunda askeri müdahalede bulunmak zorunda kalmıştır. Nihayetinde Belek Gerger'e ani bir baskın vererek buradaki herkesi ele geçirdikten sonra onlardan buraya dönmeyecekleri konusunda yemin aldıktan sonra kendi bölgesinden üç köye yerleştirerek ganimet olarak aldığı

[27] Ali İpek, "İslam Coğrafyacılarına Göre Artuklu Merkezleri", *Artuklular*, ed. İbrahim Özcoşar, MAÜ Yayınları, Mardin 2020, C. II, ss. 149-160.; Kadir Kan, "Ortaçağ İslam Coğrafyacısı Yakut el-Hamevî'ye Göre Artuklu Şehirleri", *Artuklular*, ed. İbrahim Özcoşar, MAÜ Yay., Mardin 2020, C. II, ss. 161-168.

[28] Muammer Gül, "Artuklu Ekonomisi ve Kaynakları", *Artuklular*, ed. İbrahim Özcoşar, MAÜ Yay., Mardin 2020, C. II, s. 360.; Sadettin Paksoy, H. Mustafa Paksoy, "Artukluların Ekonomik Yapısı", *Artuklular*, ed. İbrahim Özcoşar, MAÜ Yay., Mardin 2020, C. II, ss. 396-397.

[29] Gül, "Kaynakları", s. 360.; Paksoy, Paksoy, "Ekonomik Yapısı", ss. 387-392.

herşeyi kendilerine geri vermiştir.[30] Bunlarla birlikte Belek buraya bir yıl sonra geri geleceğini belirterek dönenlerin veya burada bulunanların kendilerini esir, mallarını ganimet olarak alacağını açıkça ifade etmiş ve bu dediğini bir yıl sonra aynen uygulamıştır. Böylece Belek kendi bölgesine yönelen tehlikeye son vermekle birlikte buraya yerleştirdiği ahaliyi işsizlikten kurtararak hem kendilerine hem de bölge ekonomisine katkıda bulunmalarını sağlamıştır. Belek'in bu tavrı Ermenilerle ilişkisine olumlu katkı sağlarken onların Artuklu beyinin idaresine yönelmesini ve burada çeşitli ekonomik faaliyetlerde bulunmalarını kolaylaştırmıştır. Ayrıca Belek'in Ermeniler ve diğer gayrimüslim gruplara karşı olan adaletli ve hassas yaklaşımı onun idaresini bu insanlar için daha cazibeli olmasına katkı sağlayarak ekonomik yönde büyümesine yardımcı olmuştur.

Belek asayişe verdiği önemi Halep'i aldığında da devam ettirmeye özen göstermiştir. Özellikle şehir ahalisinin güven ortamına büyük özlem duyduğu Halep'te Belek'in geri dönmesiyle güvenlik ve emniyet artmıştır. Nitekim Belek'in Halep kapılarının gece gündüz açık bırakılması emrini vermesiyle beraber şehirdeki bekçilere *"Birinin feryadını duyarsam boynunuzu vururum"* şeklinde açık ve net olarak onlara uyarıda bulunmuştur.[31] Böylece Halep'in özlem duyduğu asayiş ve güven ortamı az da olsa sağlanması neticesinde şehir ekonomisi giderek canlanmaya başlamıştır. Nitekim amcası İlgazi'nin kaldırdığı vergilerin ardından Belek'in şehirde asayiş ve emniyeti arttırması neticesinde Halep'e tüccarların daha rahat ulaşması ve insanların ihtiyaçlarını kolaylıkla temin etmesi sağlanmıştır. Bu durum şehir ekonomisini oldukça olumlu etkilemiştir.

Artuklu ekonomisinin temel kaynağının tarım ve ticaret olması aile üyelerini bu konuda yasal düzenlemeler yapmaya sevk etmiştir. Bu konuda yapılan uygulamalarda bazı vergilerin kaldırılması veya indirim uygulanmasıyla beraber alışveriş esnasında kullanılan ağırlık ve ölçü birimlerinin büyütülmesi olmuştur. Ayrıca Artuklu liderleri çiftçi tüccarların rahatça işleriyle ilgilenmesi, çalışabilmesi adına asayişe büyük önem vermişlerdir. Diğer yandan da para basımı gerçekleştirmişlerdir. Artukluların Hısnkeyfa, Amid, Harput, Mardin, Duneysir, Hani

[30] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 68.

[31] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, ss. 164-165.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 249.

ve Halep'de darphaneler kurdukları bilenmektedir.[32] Amcası İlgazi'nin ölümünden sonra Halep'i de idaresine alan Belek ailenin yegâne lideri konumuna gelmiştir. Halep'i almasıyla daha da güçlenen Belek bu başarısını ekonomik alanda da sürdürmek amacıyla burada kendi adına para bastırmıştır. Bu para üzerinde Büyük Selçuklu Sultanı Sencer ile Belek'in ismi yer almaktadır. Dolayısıyla yarı bağımsız hareket eden Belek'in doğrudan olmasa bile hala Büyük Selçuklu Sultanlığına bağlı olduğu ve ilişkisinin devam ettiği görülmektedir. Yine bu paranın Halep'te basılması önemlidir. Bunun önemi Belek'in yönetim merkezinin Harput'tan Halep'e geçmeye başladığıdır. Ayrıca bu durum onun giderek bölgede daha baskın bir hale geleceğinin işaretidir. İbrahim Artuk'un eserinden faydalanarak aktardığımız Belek'e ait sikke:

Billion[33] - Dirhem, Halep, senesi 518,

Üste :	السلط	Üste:	فخر
Solda:	الو إن	Solda:	الدين
Altta:	ظم	Altta:	بلك
Sağda :	سنجر	Sağda:	غازى
Etrafında:	الله رسول محمد لإشريك له الله وحده إلا إله لا	Etrafında:	....ثمان سنت بحلب...[34]

3.2. Evliliği ve Çocukları

Belek'in kaynaklarda iki[35] eşi olduğu zikredilmektedir. Belek'in bilinen ilk evliliği Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan'ın ölümünden sonra dul kalan eşi

[32] İbrahim Artuk, Cevriye Artuk, *Artukoğulları Sikkeleri*, Sümer Kitabevi, İstanbul 1993, s. 37.; Halis Özer, "Artuklular Devleti'nde Önemli Ticaret Yolları ve İktisadi Etkileri", *Artuklular*, ed. İbrahim Özcoşar, MAÜ Yay., Mardin 2020, C. II, s. 397.

[33] Ramazan Uykur, *Madenden Yansıyan Tarih: Artuklu Sikkeleri*, AKDTYK Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2017, s. 349.

[34] Artuk, Artuk, *Artukoğulları Sikkeleri*, s. 37.

[35] Orderic Vital eserinde Belek'in üç eşi olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan ilki Medler kralı Ali'nin kızı Fatıma; ikincisini Halep'li Rıdvan'ın ve üçüncüsünün Caber Kalesi emirinin kızı olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Orderic Vital Belek'in Medler Kralı Ali'ye Haçlı esirleri gönderdiğini ifade etmektedir. Vitalis, *History*, C. III, ss. 397-401. Burada bahsedilen Medler kralı Ali'yi ise Cahen ve Turan eserlerinde Saltuklu emiri Ali olarak zikretmektedirler. Cahen, *Türkler*, s. 118.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 23. Diğer kaynaklarla karşılaştırıldığında Belek'in üç eşi olduğu bilgisini teyit edemedik. Ancak bu dönemde Belek ve Melik Rıdvan'ın kızı hala evlenmediği bilinmektedir. Ancak Belek'in Saltuklu Emiri Ali'yle olan bahsedilen bu ilişkisi için net bir bilgi olmamakla beraber ihtimaller göze çarpmaktadır. İlki 1101 yılında gelen Haçlı ordularına karşı Anadolu Selçuklu devletince oluşturulan ittifak kuvvetlerine katılım sağlamlarıyla burada tanışmış olabilecekleri ile Saltuklu emirinin Belek'in

Ayşe Hatun'la olmuştur.[36] Bu izdivaç Ayşe Hatun'un arzusuyla gerçekleştirilmiş siyasi bir evlilik olarak ön plana çıkmaktadır. Böylece Ayşe Hatun'un oğlu Malatya Sultanı Tuğrul Arslan'a atabey olan Belek onun hâkimiyetindeki alanı yönetmeye başlamıştır. Nitekim bu evlilik Anadolu Selçuklu Devletinin doğu sınırını Belek'in ölümüne kadar muhafaza edilmesini sağlamıştır. Ayrıca bu evlilik Artuklu ve Anadolu Selçukluları arasında ilişkilerin gelişimine katkısı olmakla birlikte aralarında yeni akrabalık bağları tesis edilmiştir. Belek'in Ayşe Hatun'la evliliğinden sonra 1119 yılında İlgazi'nin oğlu Süleyman, Sultan I. Kılıçarslan'ın kızı Saide Hatun'la Meyyâfârikîn'de evlenmiştir.[37] Belek şehadetinden sonra ise Ayşe Hatun Hısn-ı Keyfa hâkimi Davud b. Sökmen'le evlenmiştir.[38]

Belek'in ikinci evliliği ise Ayşe Hatun'dan sonra Halep hâkimiyetini kurmasıyla beraber şehri eski sahiplerinden Selçuklu Meliki Rıdvan'ın kızı Melike Ferhunde Hatun'la gerçekleşmiştir.[39] Bu evlilik sebebiyle Belek Halep'te bir düğün töreni düzenleyerek yeniden dünya evine girmiştir. Belek'in şehit düşmesinden sonra bu eşi Süleyman b. Abdulcabbar ile evlenmiştir.[40]

İbnü'l Ezrak eserinde Belek'in sadece geride bir kız evladı bıraktığını ve sonrasında bunun amcası Sökmen'in torunu Hısn-ı Keyfa Emiri Fahreddin Karaarslan b. Davud'la evlendiğini ifade etmektedir.[41] Öte yanda el-Azîmî ise eserinde Şâhinşah b. Belek adında bir kişinin künyesini verip bu şahsın Zengi b.

---

esaretten kurtulması için çaba göstermiş ve onun desteğiyle özgürlüğüne kavuşmuş olabileceğidir. İkinci olarak Belek'in 1101 yılında Anadolu'da tanıştığı ve bölgedeki diğer güçlere karşı kendine müttefik bulma amacını taşımakla beraber Saltuklu emirinin ise aynı durumu Gürcü kralı David'e karşı ihtiyaç duyduğudur. Muhtemelen bu ilişki Artuklu Emiri İlgazi'nin Tiflis seferi münasebetiyle kurulmuş ve sonrasında gelişerek devam etmiş olabileceğidir. İlgazi'den sonra da Belek'in bu ilişkiyi Artuklu lideri olarak devam ettirdiği sonraki süreçte Mardin Emir'i Hüsameddin Timurtaş'ın Saltuklulardan gelin alarak evlenmesi bu ihtimalimizi kuvvetlendirdiği görüşündeyiz. İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, s. 70.

[36] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 60.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 351.; Cahen, *Türkler*, s. 101.; Yinanç, "Belek", s. 469.; Alptekin, "Belek", s. 402.; Demirkent, *Haçlı Kontluğu*, 1994, C. II, s. 26.; Usta, "Artukoğlu Belek", s. 359.; Kesik, *I. Mesud*, s. 15.; Yaşa, "Artuklular", s. 76.; Nayır, *Artukluların*, s. 64.; Mecit, *Anadolu Selçukluları*, s. 117.; Metin, "Tuğrul Arslan", s. 43.

[37] İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, ss. 38-39.; Nayır, *Artukluların*, s. 66.

[38] İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, s. 45.; Nayır, *Artukluların*, s. 64.

[39] İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, ss. 100-101.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 164.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", s. 249.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 57.

[40] İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, s. 103.; Nayır, *Artukluların*, s. 65.

[41] İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, ss. 100-101.

Aksungur komutasındaki karşı girdiği bu mücadelede şehit düştüğünü ifade etmektedir.[42]

3.3. Artuklularla İlişkisi

Artuk Bey'in çok fazla sayıda çocuğa sahip olması[43] ailenin geniş bir alana yayılmasını ve farklı emirler nezdinde faaliyetlerde bulunmasına sebep olmuştur. Bu durum muhtemelen babasını çok erken bir yaşta kaybeden Belek için de geçerli olmuştur. Nihayetinde Belek amcası Sökmen'e bağlı olarak Suruç idaresinin başında görülmektedir.[44] Çok genç yaşta Sökmen'in maiyetinde bulunması Belek'in amcasını bir rol model olarak görmesine vesile olmuştur. Nitekim Sökmen oldukça başarılı ve etkili bir İslâm emiri olmakla beraber bölgedeki Türkmen aşiretleri üzerinde büyük bir nüfuza sahiptir. Ayrıca Sökmen Haçlılarla mücadelede özellikle Musul emiri Çökürmüş'le ittifakları dâhilinde girdikleri Harran savaşında onların özgüvenlerini kırıp büyük bir bozguna uğramasıyla Urfa Kontu II. Baudouin ve Tel Bâşir Senyörü Joscelin'i esir etmiştir.[45] Yine Çökürmüş'ün Haçlı tutsaklarını çadırından alıp götürmesine karşın Sökmen Müslümanların başarısına gölge düşürmek istemeyerek onları geri almaya çalışmak yerine katıldığı mücadeleyi devam ettirmiştir.[46] Sökmen'in bu tutum ve davranışları beraberinde bulundurduğu Belek'e sirayet etmiş ve onu oldukça etkilemiş olduğu kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Musul hâkimi Mevdûd'ün 1110 yılındaki seferine beraber katıldıkları orduda İlgazi Sökmen el-Kutbî ile anlaşmazlık yaşayarak endişelenip ayrıldığı ordugahtan Belek kalarak Haçlılarla mücadeleye devam edip akabinde Ahlat emiri tarafından esir edilmiştir.[47]

---

[42] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 70.; Usta, "Artukoğlu Belek", ss. 355-367.

[43] İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn,* ss. 99-106.; Ataoğlu, "Nesebi", ss. 407-413.; Kayhan, "Soy Kütüğü", ss. 57-60.

[44] Aydın, *İbnü'l Kalânisî,* ss. 45-49.; İbn Şeddad, *el-A'lakü'l-Hatire*, s. 104.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil,* C. 10, s. 299.

[45] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil,* C. 10, ss. 303-304.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, ss. 160-161.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, C. 12, s. 316.; Aydın, *İbnü'l Kalânisî*, s. 69.; El-Azîmî, *Selçuklular*, s. 40.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 103.; Mateos, *Vekayinâme,* ss. 223-224.; Anonim Süryani, *Vekayinâme,* ss. 20-21.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II,* ss. 112-113.; El-Ömerî, *Türkler Hakkında*, s. 239.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular,* ss. 60-61.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, ss. 167-168.

[46] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil,* C. 10, ss. 303-304.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, C. 12, s. 316.; Aydın, *İbn Kalanisî,* s. 69.; el-Azîmî, *Selçuklular,* s. 40.; Mateos, *Vekayinâme,* ss. 223-224.; Anonim Süryani, *Vekayinâme,* ss. 20-21.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II,* ss. 112-13.; El-Ömerî, *Türkler Hakkında,* s. 239.; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular,* ss. 60-61.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel,* 2001, C. II, ss. 167-168.

[47] Mateos, *Vekayinâme*, s. 241.; Aydın, *İbnü'l Kalânisî,* s. 102.

Yine Belek amcası Sökmen'in esir ettiği aynı Haçlı liderlerini yıllar sonra onlarla girdiği mücadelelerde yenip tekrar esir etmeyi başarmıştır.[48] Diğer taraftan amcası Sökmen gibi bir Müslüman şehrine yardıma gitmek için hazırlandığı zamanda ansızın şehit düşmüştür. Sökmen'le kaderleri oldukça birbirine benzeyen Belek'in ondan oldukça etkilendiği muhakkaktır. Yine Sökmen ve Belek arasındaki ilişki amca-yeğen, ast-üst ilişkisi gibi görünse de aslında bir baba-oğul ilişkisine dönüşmüştür. Nitekim Sökmen oğlu Davud'u Kudüs'te naibi olarak bırakırken Belek'e de Suruç'u vermiştir.

Sökmen'in vefatından sonra amcası İlgazi'ye bağlı olmaya başlayan Belek onun tarafından Bağdat'a yardıma çağrılarak kendisine Tarik-i Horasan valiliği verilmiştir.[49] Burada amcası İlgazi'nin güvenini boşa çıkarmayan Belek, sonrasında birçok faaliyetinde yanında bulunmuş veya bizzat onun tarafından yardım amacıyla çağrılmıştır. Yine Selçuklu emirlerinin düzenlediği bir sefer esnasında İlgazi'nin maiyetinde en önde gelen isimlerden Belek amcasıyla sorunu olan Sökmen el-Kutbî tarafından esir edilmiştir. İlgazi daha önce kaçtığı Sökmen el-Kutbî'ye Belek'i kurtarmak adına başarısızlıkla biten bir sefer düzenlemiştir.[50] Nihayetinde Sökmen el-Kutbî'nin vefatından sonra muhtemelen İlgazi'nin bu yöndeki çabaları sonucu Belek esaretten kurtulmuştur. Yine Aksungur el-Porsukî ile girdiği mücadelede İlgazi'nin Belek'i çağırmasıyla beraber kendisi bizzat gelerek amcasının saflarında mücadele etmiştir.[51] Aynı şekilde amcasının Haçlılara karşı yürüttüğü mücadelelerde de yanında yer almaya devam etmiştir.

Usta, Belek'in ulaştığı kuvvet ve itibara rağmen amcası İlgazi'nin Artuklu liderliğini benimseyerek kendisi tarafından çağrıldığında asker göndermek veya çoğu zaman bizzat şahsen giderek onun emrinde savaşa girmekten kaçınmadığını, dolayısıyla bu durumun aile üyeleri arasındaki ilişkilerin kuvvetine oldukça dikkat

[48] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 469-485.; Mateos, *Vekayinâme*, ss. 271-273.; El-Azîmî, *Selçuklular*, ss. 54-55.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, ss. 156-159.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 358.; Carnotensıs, *Kudüs Seferi*, s. 217.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, ss. 72-73.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 33.; İbn Munkız, *Haçlılara*, s. 294.; Aydın, *İbnü'l Kalânisî*, s. 148.; Tyrensis, *Haçlı Kroniği II*, s. 206.

[49] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 319-320.

[50] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 389.

[51] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 80.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 400.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 254.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 185.

çektiğini belirterek bunun onların gücünün zirveye ulaşmasında önemli bir etken olduğunu ifade etmektedir[52] Özellikle Belek'in Artuklu ailesi içindeki ilişkilere büyük katkısı olmuştur. Nitekim Belek küçük yaşta babasını kaybetmiş olması muhtemel olmasından ötürü, onun çoğunlukla amcalarının yanında varlığını sürdürdüğünü görmekteyiz. Sökmen ve İlgazi kendisine büyük bir güven duyarak birçok görevi Belek'e vermişlerdir. Bu durum amcalarının yanında yetişen ve onları adeta bir baba olarak gören Belek'in, Sökmen ve İlgazi'nin çocukları üzerinde büyük bir etkiye sahip olmasına imkân vermesiyle aile içi ilişkilerin güçlenmesi konusunda büyük bir katkısunmuştur. Artukluların birbirlerine olan bağlılığının oluşmasının mihenk taşı olarak Sökmen'i ve onun ölümü sonrasında yanında büyüyen Belek'i gösterebiliriz. Çünkü Sökmen ailesine büyük bir bağlılık duymakla beraber Mardin'i kardeşinin oğlu Ali'den aldığında bunu Artuklu ailesinin yok olmaması adına yaptığını belirtmiş olduğu kaynaklarda açıkça ifade edilmiştir.[53] Ayrıca İlgazi'nin, Belek'e idaresini ve ailesini vasiyet etmesi onun bu yöndeki güvenirliğini açıkça ortaya koymaktadır.[54]

Öte yandan İlgazi'nin çocuklarıyla iyi bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Nitekim Belek'in üvey kızı Saide Hatun 1119 yılında Meyyâfârikîn hâkimi Süleyman b. İlgazi ile evlenmiştir.[55] Yine Mardin emiri Timurtaş b. İlgazi'nin Menbic faaliyetleri neticesinde Belek'e bağlı olduğunu görmekteyiz.[56] Yine Belek'in Timurtaş'ı kendi naibi olarak görmesi ve şehit düşmeden önce ona ailesini vasiyet etmesi[57] iki emir arasındaki karşılıklı ilişkiyi ortaya koymaktadır. Ayrıca Belek'in Davud b. Sökmen'le ilişkisi hakkında kaynaklar sessiz kalmaktadır. Ancak Belek'ten sonra Davud'un oğlu Fahreddin Kara Arslan'ın onun kızıyla evlenmiş olması[58] ile muhtemelen Sökmen'i bir baba olarak görmesi sebebiyle aralarında güçlü bir ilişkinin olduğu kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Ataoğlu, Davud b. Sökmen'in

[52] Usta, "Artukoğlu Belek", s. 360.

[53] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, ss. 316-317.

[54] Mateos, *Vekayinâme*, s. 272.

[55] İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, ss. 38-39.

[56] İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 165.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", ss. 250-251.

[57] Mateos, *Vekayinâme*, s. 278.

[58] İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, ss. 100-101.; Remzi Ataoğlu, "Hısn-ı Keyfa Artuklu Hükümdarı Davud'un Siyasi Faaliyetleri", *TAD*, C. 16, S. 27 (1992), s. 35.

amcası İlgazi'den sonra ailenin lideri olarak görülen Belek'e aynı şekilde yardımlarını sürdürdüğünü ifade etmektedir.[59]

Belek'in Artuklu üyeleri arasında mücadele ettiği tek isim Süleyman b. Abdulcabbar'dır. Belek'in onu hedef alması kişisel olmamakla beraber Süleyman'ın Haçlılara karşı göstermiş olduğu zayıflıktan gelmektedir. Bu nedenle Belek onun elinden Halep ve Harran'ı kuşatarak sulh yoluyla almasının[60] akabinde Süleyman'a herhangi bir şekilde cezalandırmada bulunmayarak aile içinde varlığını devam ettirmesine müsaade etmiştir. Bununla birlikte Belek esir düştüğü esnada Süleyman'ın kardeşi Yağısıyan b. Abdulcabbar'ın muhtemel desteğiyle özgürlüğüne kavuşmuş olması da bu yöndeki kararını etkilemiş olmalıdır.

Netice itibariyle Belek amcalarının ölümünden sonra Artuklunun önceki liderleri gibi aileyi bir arada tutmaya özen göstermiştir. Bununla birlikte Belek bütünleştirici bir tutum sergileyerek aile içinde güvenilir biri haline gelmiştir. Özellikle Belek'in Sökmen ve İlgazi'nin maiyetinde bulunmuş olmasından ötürü bu iki şahsın çocukları arasındaki ilişkilerde yine bir köprü vazifesi görmüştür. Nitekim her iki taraf içinde güven ve saygı duyulan biri haline gelmiştir. Ayrıca Belek bazı görevleri doğrudan Artuklu üyelerine vererek onların gelişimlerine katkıda bulunmuştur. Özellikle Belek amcaları Sökmen ve İlgazi'nin faaliyetini bizzat kendisi de uygulayarak Artuklu ailesinin adetlerini devam ettirip geleneklerine bağlı kalmıştır.

3.4. Selçuklu Sultanlarıyla İlişkisi

Belek'in ilk dönemlerinde Büyük Selçuklu Sultanlarıyla doğrudan bir ilişkisi olmamakla beraber genellikle bu durum dolaylı bir yoldan olmuştur. Nitekim Sökmen ve İlgazi'ye bağlı olan Belek'in Büyük Selçuklu Sultanlarıyla ilişkisi amcalarının faaliyeti doğrultusunda gerçekleşmiştir. Özellikle İlgazi'nin Bağdat şahnesi olduğu dönemde Büyük Selçuklu Sultanları Berkyaruk ve Muhammed

[59] Ataoğlu, "Artuklu Hükümdarı", s. 34.

[60] el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 56.; İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, s. 160.; "Haleb'deki Hâkimiyeti", ss. 246-247.; Anonim Süryani, *Vekayinâme*, s. 34.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 483.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 73.; Aydın, *İbn Kalanisî*, s. 148.; İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, s. 103.

arasındaki saltanat mücadelesine dâhil olmasıyla beraber[61] Belek'te amcasıyla olan bağlarından ötürü buna dolaylı yoldan müdahil olmak zorunda kalmıştır.

Yine İlgazi'nin Sultan Muhammed'in Bağdat şahnesi olduğu dönemde, Belek amcasının kendisini görevlendirmesiyle beraber Selçuklu Sultanı adına ve ona bağlı olarak bir süre bu bölgede görev yapmıştır.[62] Ayrıca İlgazi'nin 1115 yılında Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın oğlu Mesud'un da bulunduğu Aksungur el-Porsukî'yle olan mücadelesinde bizzat Belek, amcasının safInda yer almıştır.[63] Bu mücadeleyi kazanan İlgazi Büyük Selçuklu Sultan'ı Muhammed Tapar tarafından tehdit edilmiştir.[64] Muhtemelen doğrudan olmasa bile Belek'inde Artukluların bir üyesi olması ve ailenin lideri İlgazi'ye olan bağlılığı münasebeti ile bu mücadele bulunmasından ötürü Sultan'ın tavrından etkilenmiş olduğudur. Öte yandan Büyük Selçuklu Sultanları Berkyaruk ve Muhammed'in Haçlılara yönelik gönderdiği seferde amcaları Sökmen ve İlgazi'yle beraber katılarak buna riayet etmiştir. Nitekim Belek Selçuklu Sultanlarının emirleri doğrultusunda ilk olarak Kürboğa komutasındaki orduya Sökmen'le ve yine Musul Emiri Mevdûd'un düzenlediği sefere İlgazi'nin maiyetinde iştirak etmiştir.[65] Belek'in amcaları Sökmen ve İlgazi'nin ölümünden sonra Artuklu ailesinin lideri haline gelmesi ve Haçlı liderlerini esir etmesiyle Selçuklu Sultanı Mahmud tarafından kendisine Halep menşuru gönderilerek Müslümanların Haçlılarla yürüttüğü mücadelenin lideri olarak görevlendirilmiştir.[66] Böylece I. Kılıçarslan'dan sonra ilk kez Belek bir Selçuklu Sultanıyla doğrudan ilişki içerisinde olmuştur. Yine bu dönemde Belek'in Halep'ten Bâtınileri çıkarması Selçuklu Sultanları ve Abbâsî Hilafetinin buna yönelik siyasetine uygunluk göstermektedir. Dolayısıyla Belek'in Selçuklu Sultanları ve

---

[61] Sevim, "Artukoğlu İlgazi", ss. 658-659.

[62] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil,* C. 10, ss. 319-320.

[63] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 80.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil,* C. 10, s. 400.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 254.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 185.; Bulduk, *Mardin*, s. 40.

[64] İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, C. 10, s. 400.; Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 80.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, C. 12, s. 339.; Münnecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, 2001, C. II, s. 186.

[65] Carnotesis, *Historia Hierosolymitana (1095-1127)*, s. 250.; Ulutaş, *Aachen'lı Albert'in*, s. 10.; Mateos, *Vekayinâme*, s. 241.; Aydın, *İbnü'l Kalânisî*, s. 102.

[66] Yinanç, "Belek", s. 470.; Turan, *Türk Devletleri*, s. 193.; Alptekin, "Belek", s. 403.; El-Azhari, "Müslims and Crusaders", s. 290.

Abbâsî Halifesiyle uyum içinde hareket etmesi ilişkilerini geliştirmek istediğini göstermektedir.

Belek adına Halep'te bastırılmış olan sikke üzerinde Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'in adı da geçmektedir.[67] Bu para Artukluların hala Selçuklu devletiyle ilişkilerinin devam ettiğini ortaya koymaktadır. Bununla beraber Selçuklulara bağlı olduklarına dair Artuklu paralarında başka bir işaret bulunmamaktadır.[68] Dolayısıyla Belek'in, Sultan Mahmud'a bağlı olarak ve onun üzerinden Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'le ilişkilerini devam ettirdiği görülmektedir.

Belek'in doğrudan bir ilişkiye sahip olduğu ilk devlet lideri Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan olmuştur. Nitekim Haçlılara karşı Sultan I. Kılıçarslan'ın yaptığı çağrıyla başlayan bu süreç Belek'in sonraki döneminde büyük bir açılıma sahip olmuştur. Sultan I. Kılıçarslan'la yan yana Haçlı ordularına karşı mücadele veren Belek onun tarafından oldukça takdir görüp, övülmüştür. Nitekim I. Kılıçarslan'ın ölümünden sonra Palu'ya giden Ayşe Hatun, Belek'e "*Selçuklu Sultanının kendisini nice defalar methederek Türk emirleri içinde onun kadar kudretli ve zeki kimsenin bulunmadığını.*" ifade ettiğini aktarmıştır.[69] Gerçekten de Belek'in I. Kılıçarslan'la Haçlılarla mücadele münasebetiyle başlayan ilişkisi Sultan'ın vefatından sonra onun eşi Ayşe Hatun tarafından izdivaç teklif edilerek gelişmiş ve akabinde Sultanın oğulları Tuğrul Arslan'a atabey seçilmesiyle taçlanmıştır. Ayşe Hatun'la evlenerek Malatya Sultanı Tuğrul'a Arslan'a atabey olan Belek onunla birlikte bazı faaliyetlerde bulunarak hâkimiyet alanını dış tehditlerden korumayı başarmıştır. Ayrıca Belek'in atabeyliği ve evliliği dolayısıyla Artuklular ile Anadolu Selçukluları arasındaki ilişkilerin daha da güçlenmesiyle bu durum bazı yeni izdivaçlarla devam ettirilmiştir. Belek'in ölümünden sonra da ilişkiler yine evlilik yoluyla devam etmiştir. Netice itibariyle Belek'in ilk yıllarından itibaren

[67] Artuk, Artuk, *Artukoğulları Sikkeleri*, s. 37.; Hüseyin Kayhan, "Artuklu -Irak Selçukluları İlişkilerine Genel Bir Bakış", *Makalelerle Mardin*, ed. İbrahim Özcoşar, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yay., İstanbul 2007, C. I, s. 279.

[68] Kayhan, "Irak Selçukluları", s. 279.

[69] Süryani Mihail, *Vakainamesi*, s. 60.; İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn*, s. 43.; Abû'l Farac, *Tarih*, 1987, C. II, s. 351.

Selçuklu hanedan üyeleriyle Artuklular arasındaki ilişkilerin olumlu yönde gelişmesinde şahsının büyük katkısı olmuştur.

3.5. Anadolu Beylikleriyle İlişkisi

Belek'in Anadolu beylikleriyle bilinen ilk ilişkisi Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan'ın, I. Haçlı seferiyle gelen Haçlılara karşı yardım çağrısı ve akabinde bu kuvvetlere dâhil olmasıyla birlikte başlamıştır.[70] Nitekim bu çağrıya Anadolu'nun önde gelen beyliklerinden Dânişmedlilerin de yer alması sebebiyle Belek'le aralarında ilk kez bir münasebet kurulmuştur. Ancak akabinde Belek'in Harput ve Malatya yörelerini Çubukoğullarından devralıp idare etmeye başlamasıyla Dânişmedlilerle aralarındaki ilişki yeni bir döneme girerek müttefikliğe kadar ulaşmıştır.

Diğer yandan ise Anadolu beyliklerinden bir tanesi olan ve Danişmentlilerle akraba olan Mengücekliler ise Belek'e karşı, yapmış olduğu evlilik sebebiyle öfke duymaktadır. Nitekim bu evlilikle Belek'in hâkimiyet alanı oldukça genişleyerek kısa sürede bu beyliklerle komşu hale gelmiştir. Mengücekoğlu İshak bu durum neticesinde Belek'in yokluğunda Malatya çevresine kadar kuzeyden bir akın tertiplemiştir. Mengücekoğlu İshak'ın bu seferi bütün bölgenin bir anda hareketlenmesine neden olacaktır. Belek'in geri dönmesinin akabinde Malatya Sultanıyla giriştiği misilleme hareketi karşısında direnemeyeceğini gören Mengücekoğlu İshak geri çekilmiştir. Bunun üzerine Mengücekoğlu İshak muhtemelen kayınpederleri olan Danişmendlilerden destek bulamayarak Trabzon'a yönelmiş, akabinde Doğu Roma İmparatorluğunun valisi Gabras'la ittifak eden Mengücekoğlu tekrar Belek'e yönelmiştir. Bunun üzerine Belek Gabras'ın bölgedeki ciddi bir rakibi olan Danişmendlilerle iş birliğine girmiştir. Bu durum neticesinde Belek'le Dânişmedliler arasında anlaşma sağlanmıştır. Netice itibariyle bölgede otoriter gücünü korumak ve karşılarında yeni bir rakip istemeyen Dânişmedliler bu duruma sessiz kalamamışlardır. Yani Dânişmedlilerin bu tutumu aslında bölgede bulunan İslâm liderlerinin hala kendilerine karşı en büyük tehdit olarak Doğu Roma'yı kabul ettiklerini göstermektedir.

[70] Aachen, *Historia*, ss. 603-60.; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, ss. 20-21.

Nihayetinde Belek ve Dânişmedlilerin kuvvetleriyle beraber Mengücekoğlu İshak'la müttefiki Gabras ağır bir yenilgiye uğratılarak esir alınmışlardır.[71] Muhtemelen Dânişmedliler Belek'in genişlemesine mâni olmak adına damatları olan Mengücekoğlu İshak'ı serbest bırakmaları sonucu aralarındaki müttefiklik ilişkisi sona eriştir. Ayrıca olası bir Trabzon kuşatmasının da gerçekleşmesine mâni olmuştur. Belek tarafından esir alınan Gabras ise fidye karşılığında serbest bırakılmıştır. Belek ve Dânişmedliler arasındaki ilişki bu suretle bozularak sessizliğe bürünmüştür. Diğer taraftan onların Anadolu Selçuklu Sultanları Mesud ve Tuğrul Arslan üzerinde vasi veya koruyucu olmaları iki beyliğin de muhtemel bir mücadeleye her an girebilecekleri izlenimini vermektedir. Ancak Belek'in Haçlılarla ve Dânişmedlilerin Doğu Roma'yla mücadeleye yönelip faaliyetlerde bulunması iki tarafın karşılaşmasını engellemiştir. Ayrıca Malatya üzerinde emelleri olan Dânişmedlilerin, Belek'ten çekinmeleri sebebiyle onun ölümünden sonra Malatya üzerindeki emellerini gerçekleştirme imkânı bulduklarını söyleyebiliriz.

Yine Belek'in ilişkisi bulunduğu bir diğer beylik Ahlatşahlar'dır. Belek 1110 yılında katıldığı Emir Mevdûd komutasındaki orduda Ahlatşahlar emiri Sökmen el-Kutbî'nin amcası İlgazi'yle olan problemi yüzünden onun tarafından yakalanarak bir süre hapis ve esaret hayatı yaşamıştır[72]. Belek'in esaret hayatı ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmazken onun Sökmen el-Kutbî'nin ölümünden sonra tekrar faaliyetlerde bulunduğu görülmektedir.

Öte yandan Latin kronikçilerden Orderic Vital eserinde Belek'in Saltuklularla bir müttefiklik ilişkisi içinde olduğunu ve onun bu emire sürekli olarak bazı hediyeler gönderdiğini ifade etmektedir.[73] Ayrıca sonrasında Mardin emirii Hüsameddin Timurtaş'ın Saltuklulardan gelin alarak evlenmesi bu ilişkinin varlığını güçlendirmektedir. Muhtemelen bu ilişki Artuklu Emiri İlgazi'nin Tiflis seferi münasebetiyle kurulmuş ve sonrasında gelişerek Belek tarafından devam ettirilmiştir. Netice itibariyle Belek'in Anadolu beylikleri ile her zaman iyi bir ilişki zemini kurmak istediği görülmektedir. Fakat Belek'in Anadolu Selçukluları atabeyliğini

[71] Süryani Mihail, *Vakainamesi,* ss. 66-68.; Abû'l Farac, *Tarih,* 1987, C. II, s. 356.; el-Azîmî, *Selçuklular*, s. 52.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil,* C. 10, s. 464.

[72] Aydın, *İbnü'l Kalânisî,* s. 102.; Mateos, *Vekayinâme,* s. 241.

[73] Vitalis, *History,* C. III, ss. 400-401.

üstlenmesi bölgedeki güç dengelerini bozarak ona karşı nefretin doğmasına yol açmıştır. Ancak yine de Belek'in bölgedeki siyasi ve askeri manevraları sayesinde ona karşı ciddi bir girişim olmamıştır. Çünkü Belek'in Anadolu Beylikleriyle mücadeleden ziyade öncelikli hedefi Haçlılar olmuştur.

3.6. Belek'in Kültür-Sanat Dünyasındaki Yansımaları

Tarih tarihçilere konu olduğu kadar diğer bilim dallarının da en önemli beslenme kaynağı olmuştur. Bu dallardan biri de edebiyattır. Edebiyatta tarihi şahsiyetler hakkında birçok müstakil çalışma yapılmıştır. Özellikle tarih ve edebiyatın harmanlanıp işlendiği roman türünde bu durum iyice belirginleşmektedir. Dolayısıyla Belek'in hayatı ve faliyetleri tarihçilerin eserlerine konu olduğu kadar edebiyat âleminin ilgisini de çekmiştir. Bu amaçla Belek hakkinda çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

Zuhuri Danışman'ın *Balak Gazi*[74] adlı romanı 1949 yılında Ankara'da Kudret gazetesinde bölümler halinde yayınlandıktan sonra ilk olarak 1957'de Samim Sadık yayınları tarafından kitap olarak basılmıştır.[75] Yine bir başka çalışma Lütfi Parlak'ın kaleme aldığı *Harput Hükümdarı Behramoğlu Balak*[76] adlı eseridir. Son olarak çocuk kitapları serisinde Murat Yığmatepe'nin yazımı ve Murat Sevinç'in çizimleriyle meydana getirilen *Balak Gazi Harput Hükümdarı*[77] adlı çalışmadır. Bu çalışmalar Belek'in hayatını ve tarihsel faaliyetlerini konu alıp edebiyat kuralları çerçevesinde kurgusallaştırarak romanlaştırmışlardır. Ancak burada Belek'in isminin her üç eserde de yanlış telâffuz edildiğini belirtmeden geçemeyeceğiz. Yine Elâzığ'da Belek'in temsili olarak bir heykeli yapılmıştır. Bu heykel 1964 yılında heykeltraş Nurettin Orhan tarafından yapılmıştır.[78]

---

[74] Zuhuri Danışman, *Balak Gazi*, Kaknüs Yay., İstanbul 2010.

[75] www.tyb.org.tr. (Erişim tarihi 02.02.2022.)

[76] Lütfi Parlak, *Harput Hükümdarı Behramoğlu Balak*, Manas Yay., Elazığ 2006.

[77] Murat Sevinç, Suat Yığmatepe, *Balak Gazi Harput Hükümdarı*, 2015.

[78] https://www.kulturportali.gov.tr (Erişim tarihi 02.02.2022)

SONUÇ

Belek Suruç'un idaresinden Menbic kuşatmasına kadar sürekli bir faaliyet içinde olmuştur. Belek'in enerjik ve girişken ruh hali onun birçok mücadelede yer almasına sebep olmuş ve önemli başarılar elde etmesini sağlamıştır. Belek ailesinin mücadele verdiği tüm değerlere sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Bu durum Belek'in girdiği mücadelelerde daha inatçı bit tavır sergilemesine ve başarıyı yakalamasında en önemli unsur olmuştur. Yine bu sayede bölgedeki aşiret ve Türkmenlerin desteğini kazanmıştır. Belek'in katıldığı veya düzenlediği askeri seferler önemli başarılar elde etmiştir. Ancak Belek'in mevcut mali gücü daha büyük başarıların önündeki en büyük engel olmuştur. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki Belek'in yeterli mali kaynağa sahip olduğunu varsaydığımızda Urfa, Antakya veya Kudüs'ün Haçlılardan daha erken yıllarda alınabileceğini söylemek mümkündür. Yine de tüm imkansızlıklarına rağmen Belek, Haçlıların korkulu rüyası olmuştur. Öte yandan Belek'in bölgesel bir lider olma vasfını elde etmesi dikkat çekici bir başka husus olmuştur. Belek bu açıdan bakıldığında kendi şahsi çıkarlarının peşine düşmeyerek bölgedeki insanların ortak sorunları olan Haçlılarla mücadele etmiştir. Nitekim bu süreçte esir düşmesine rağmen mücadeleden vazgeçmemiştir. Bu tavrı Belek'i diğer liderlerden ayırmış, bölgedeki insanlar nezdinde daha üst noktalara taşımıştır. Yine Belek ulaştığı kudret ve kuvvete rağmen tevazuyu elden bırakmamış, onun bu tavrı onunla yürüyenler ve ardından gelenleri oldukca etkilemiştir.

Haçlıların bölgeye gelmesiden sonra, Belek'in bir zamanlar yaşadığı Kudüs'e ve hâkimiyetindeki Suruç'a saldırıp ele geçirmeleri ve bu şehirlerde büyük katliamlar yapmaları onun hayatının ve emirlik döneminin rotasını çizmiştir. Nitekim bundan sonraki süreçte hayatını Haçlılarla mücadeleye adayarak tüm faaliyetlerini bu yönde gerçekleştirmiştir. Bu amaçla Anadolu'daki yardım çağrısına karşılık vererek dedesi Artuk Bey'in bir zamanlar Doğu Roma'yla çarpıştığı topraklarda Belek, Haçlılarla mücadele etmek üzere buradaki Müslüman kuvvetler arasındaki yerini almıştır. Belek'in bu mücadeleye katılması hayatını oldukça etkilemiştir. Nitekim bu sayede bölgedeki siyasi figürler üzerinde iyi bir tesir bırakmış, Belek'in isminin amcaları Sökmen ve İlgazi'den sonra Artuklu ailesinin üçüncü ismi olmasını sağlamıştır.

Belek Haçlılarla mücadelesini devam ettirmekle beraber bölgede çeşitli faaliyetlerde bulunmaktan da geri durmamıştır. Bu doğrultuda Palu, Harput gibi çevrelere yerleşen Belek sonrasında Harran ve Halep gibi dönemin önemli şehirlerinden bazılarını idaresine almıştır. Böylece idaresine aldığı Palu, Harput ve çevresiyle beraber gayrimüslim halklar ozellikle Süryani, Ermeni ve Ortodoks ahali de tebaasına dahil olmuştur. Belek'in Hristiyan tebaasına adaletli davranması diğer gayrimüslimler için bölgeyi bir cazibe haline getirmiş ve çevrede İslâm'a girenlerin sayısı hızla artırmıştır. Yine Belek'in Hristiyan ahaliye, özellikle Ermeniler'e, karşı merhametli ve adaletli tutumu onların kendi müellifleri nezdinde açıkça övülerek takdir edilmiştir. Belek'in Ermeni, Süryani ve diğer Ortdoks ahaliyle olan ilişkisi Haçlıların üzerlerinde kurduğu baskıdan kurtulmaları için onlara umut olmuştur.

Belek 1101 yılı Haçlı ordularına karşı Anadolu'daki Müslümanların kurduğu ittifaka dahil olmuştur. Bu olay Anadolu'da Belek'in etkinliğini artırarak siyasi bir evliliğin kapılarını açmış, Anadolu Selçukluları ve bölgedeki beylikler arasındaki ilişkilerde denge unsuru bir emir haline gelmesine katkı sağlamıştır. Belek böylece Anadolu Selçuklu devletinin doğu politikalarını belirleyen yegâne emir vasfına büründüğü gibi geniş bir bölgenin siyasi gidişatını da belirlemiştir. Ayrıca evililik yoluyla bağlandığı Anadolu Selçukluları üzerinden o çevrede önemli bir konum elde etmiştir. Böylece Belek Anadolu Selçukluları askeri gücüyle, Ayşe Hatun da Artukluları Selçukluların siyasi gücüyle desteklemiştir. Ancak bu durum Selçukluların iç işlerine Danişmendlilerin müdahil olmasında önemli bir unsur olsa da Artuklu-Selçuklu ilişkisinde Belek'in otoritesi artmıştır. Belek ve Ayşe Hatun'un evliliği çerçevesinde şekillenen Artuklular ve Selçuklu ilişkileri Anadolu'nun batısında kendini gösteremese de doğu sınırlarında oldukça aktif bir seyir izlemiştir. Nitekim bu sayede Artuklu-Selçuklu ittifakı olası bir Danişmendli istilasını önlerken özellikle Haçlıların daha kuzeye çıkmasına engel olmuş, hatta Müslümanların bu taraftan onların idarelerine baskı kurmasına vesile olmuştur. Nitekim kısa bir zaman sonra Belek Gerger ve Elbistan yakınlarında Katia kalesini alarak buradaki Artuklu-Selçuklu otoritesini hâkim kılmaya çalışmıştır. Ancak Belek'in Artuklu-Selçuklu ittifakı çerçevesinde Haçlıları kuzeyden kuşatma girişimi Aksungur el-Porsukî ve Mengücekoğlu İshak'ın faaliyetleriyle sekteye uğramıştır. Nihayetinde Belek bunu

bir süre daha devam ettirdiyse de Halep'e yerleşmesinden sonra o bölgeyle pek ilgilenememiştir.

Belek ulaştığı güç ve itibarın verdiği enerjiyi Haçlılara yöneltmek istemesine rağmen yeni engellerle karşılaşmıştır. Zira Belek'in ulaştığı güç ve itibar kısa süre içinde bölgenin diğer emirlerinin doğrudan veya dolaylı olarak kendisini hedef almasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda hâkimiyet alanına Mengücekoğulları müdahalede bulunmuştur. Uygun bir zamanı bekleyen Belek kısa süre sonra onlarla girdiği ilk mücadelede galip çıkmıştır. Ancak Mengücekoğullarının Trabzon Rum İmparatorluğu valisi Gabras'la ittifak etmesi, Belek'in bulunduğu coğrafyanın farkında olan bir emir olarak onların en güçlü rakipleri olan Dânişmedlilerle iş birliğine girmesini sağlamıştır. Böylece bölgesel rekabetten faydalanan Belek, bulunduğu coğrafyada yerleşme faaliyetlerini sürdürmesini devam ettirerek gücünü ve itibarını artırmıştır.

Belek sonraki yıllarda İlgazi'nin yanında, Selçukluların Musul valisi Aksungur el-Porsukî ile girdiği mücadelede ön saflarda bulunmuştur. Nihayetinde galip gelinen bu mücadele Artukluların bölgenin lider gücü haline gelmesini sağlayarak Halep ve Harran gibi iki önemli yere sahip olmalarının yolunu açmıştır. Belek elde ettiği başarılardan sonra Selçuklu Sultanına isyan etme pahasına ailesini desteklemekten çekinmemiştir. Belek'in bu faaliyeti aile üyelerinin kendisine karşı olan saygınlığını artırmakla beraber amcası İlgazi'nin ölümünden sonra onun Artukluların lideri olarak kabullenilmesine büyük fayda sağlamıştır.

Belek'in faaliyetleri esasen amcası İlgazi'nin ölümü ve Halep'e hâkim olmasıyla başlamaktadır. Nitekim amcası İlgazi'yle Haçlılara karşı katıldığı son seferde amcasının hastalanması üzerine Belek geri dönmek mecburiyetinde kalmıştır. Ancak Belek bu dönüşü esnasında Urfa Kontluğu'nun sınırlarına girmesi üzerine kendisini takip eden Joscelin'le girdiği mücadelede onu ve Birecik Senyoru Galeran'ı esir etmeyi başarması büyük yankı uyandırmıştır. Nitekim bu durum İslam âleminde büyük bir sevince yol açmış ve Haçlılarla yapılan mücadeleye yeniden yönelinmesine büyük katkı sağlamıştır. Ortaya çıkan sonuç Belek'in bir emir olarak Haçlılarla mücadele konusuna daha fazla odaklanmasını zorunlu kılmıştır. Yine akabinde bir yıl sonra Urfa bölgesinde Kudüs Haçlı Kralı II. Baudouin'le girdiği

mücadelede onu ve maiyetindekileri sağ olarak ele geçirmiştir. Bu durum Belek'i Haçlılarla mücadelenin lideri haline getirmiş ve onun omuzlarına daha ağır bir sorumluluk yüklemiştir. Dolayısıyla Belek bu başarıyla amcası İlgazi'nin ölümünden sonra oluşan Müslümanların ve Artukluların Haçlılarla mücadeledeki "lider" boşluğunu doğal olarak doldurmuştur. Tarihte üstlendiği bu rol Belek'in İslâm dünyasının önemli liderleriyle yanyana anılmasını sağlamıştır. Bu liderlerden biri yine Kudüs Haçlı kralını esir etmiş ve Kudüs''ü fethetmiş olan Müslümanların büyük sevgi, Haçlıların saygı duyduğu el-Cezire, Şam ve Mısır hâkimi Selahaddin Eyyûbî'dir. Nitekim Selahaddin Eyyûbî'de Haçlılarla mücadele de selefi Belek, İmaddüddin Zengî ve Nureddin Zengi gibi bir ömür harcamıştır. Haçlılarla mücadele açısından bakıldığında bu dört lider birbirlerinin devamı niteliğindedir. Belek'ten öncesine bakıldığında ise onun İslâm geleneğini uygulayan önemli isimlerin kültüründen beslendiği görülmektedir. Belek'in Kudüs'te dedesi Artuk Bey'in maiyetinde yaşadığı dönemde burada belli bir eğitim almış olması kuvvetle muhtemeldir. Bu süreçte Belek, Kudüs'te farklı kültür ve insan profillerini yakından tanıma olanağı bulmuş ve İslâmi idare şeklini bizzat görüp yaşayarak şahit olmuştur. Diğer taraftan dedesi Artuk Bey'in başta olmak üzere ailesinin siyasi ve kültürel birikiminden istifade etmiştir. Bu çerçevede Belek, Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'ın maiyetinde bulunan ve onun en önde gelen komutanları arasında bulunan Artuk Bey'in torunudur. Yine uzun bir süre Artuk Bey'in oğulları Sökmen ve İlgazi'nin maiyetinde kalmıştır. Bir bakıma Artuklular Sökmen, İlgazi ve Belek'le beraber taşıyıcı bir rol üstlenip İslâm devlet geleneğini Selçuklulardan öğrenmiş, sonraki dönemlerde oluşan Müslüman idarelere aşılamışlardır.

Belek, Haçlıların Şam veya Halep'i ele geçirmesini bölgedeki dirayetli emirlerin yaptığı gibi önlemeye çalışmıştır. Bu amaçla Halep'i alarak hemen akabinde çevresinde hâkimiyetini güçlendirmeye başlamıştır. Bu yönde Belek'in el-Bare ve Kefertab'a yönelmesi Şam hâkimi Tuğtegin'le coğrafi olarak birleşme ve aralarındaki askeri ve ticari faaliyetleri güvenli hale getirerek hâkimiyetlerindeki şehirleri güçlendirmekle Haçlılara karşı birlikteliklerini artırmak istemelerinden kaynaklanmalıdır. Diğer taraftan bu yolla Haçlıların çevresel olarak Halep veya

Şam'ı kuşatmasına engel olup Kudüs ve Antakya arasındaki bağlantıyı kesmeyi planladıkları da düşünülebilir.

Haçlıların Ermenilerin desteğiyle Harput'ta firar etmesi Belek'in içe dönük siyasetinde ciddi önlemler almasını sağlamıştır. İlk olarak öenmli esirleri daha güvenlikli hapishanelere naklettirmiştir. Akabinde şehir idarelerinde değişikliğe gitmiştir. Son olarak kendisine ve yönetimine dair şehirde isyan veya suikast girişiminde bulunabilecek grupları varlığını idaresinden gönderme kararı almıştır. Bu durmdan en çok Bâtıniler etkilenmiştir. Belek'in doğrudan bu grubu da hedef alması ahalinin ona karşı bağlılığını arttırarak Halife ve merkezin memnuniyetini elde etmesini sağlamıştır. Bu durum Belek'in Haçlılarla mücadelesine olumlu yansıyarak onun bölgede Selçuklu Sultanı ile Halifenin bölgedeki yegâne temsilci ve uygulayıcısı konumuna taşımıştır.

Belek, Halep çevresindeki yerleri ele geçirip bu bölgeyi kuşatan Haçlılara karşı tekrar harekete geçmiştir. Böylece Musul emiri Aksungur el-Porsukî ve Şam hâkimi Tuğtegin gibi iki güçlü liderin desteğini sağlamayı başarmıştır. Ancak iki lider arasında var olan husumet, kuvvetleri arasında birlikteliği zorlaştırmış, Belek'in girdiği mücadeleden sonuç almadan dönmesine sebep olmuştur. Muhtemelen ilk olarak bölgedeki birliği sağlayarak Haçlılarla mücadele etmenin farkına varan Belek Menbic'e yönelmiştir. Ancak yine de kaynaklarda Belek'in kendisine yönelmesinin nedeni olarak Hassan b. Gümüştekin'in sarf ettiği sözler zikredilmektedir. Bu çevrede Menbic hâkimi Hassan'ın kardeşi İsa'nın Haçlıları yardıma çağırması üzerine Belek onlarla mücadele etmiştir. Dirayetli bir emir olan Belek kendi kuvvetleriyle burada Haçlılarla girdiği mücadelede onlara gün içinde durmadan hücum ederek önemli bir zafer elde etmiştir. Belek elli defa yapacağı mücadeleyi bir güne sığdıracak kadar Haçlılarla mücadele etmesi Müslümanların onu önde gelen İslâm emirleri arasında yerleştirmesini sağlamıştır. Özellikle Müslümanların Haçlı şövalyeleri karşısında büyük bir gurur timsali olmuş ve ismi nice yıllar unutulmamıştır. Sonuç olarak Haçlılarla mücadelede hayatı boyunca asla geri adım atmayan bu son seferinde de hayatı pahasına bu tavrını sürdürmüştür.

Haçlılar mücadele de Müslümanlar arasında dikkat çeken önemli bir husus ciddi bir birlikteliğin bulunmamasıdır. Nitekim Haçlıların bu döneminde Büyük

Selçuklu Sultanları tarafından desteklenen Musul valileri ve bölgedeki emirler arasında ciddi bir rekabetin yaşandığı görülmektedir. Selçuklu Sultanı Muhammed, Musul'a atadığı Emir Mevdûd daha birleştirici bir rol sergilemesiyle Haçlılar karşısında önemli başarılar elde etmiştir. Ancak onun Batınîler tarafından katledimesiyle bölgedeki Müslümanlar arasındaki birlik bozulmuştur. Mevdûd'un bölgede kurduğu birleştirici düzeni Sultan Muhammed tarafından Musul'a Aksungur el-Porsukî sağlayamadığı gibi ayrılıkların derinleşmesine neden olmuştur. Nihayetinde yerel bir güç olan Artuklular girdiği mücadele de yenilen Aksungur el-Porsukî Musul'un Haçlılarla mücadelede ki lider rolünü de Mardin'e kaptırmıştır. Yine bu mücadelede Aksungur el-Porsukî'nin yanında melik Mesud'un da bulunması Sultan Muhammed'in bölgedeki emirlere yönelik tavrını sertleştirmesine neden olmuştur. Aynı şekilde Aksungur, el-Cezire ve Şam emirleri arasındaki ilişkileri de bozmuştur. Bu durum bir süre Haçlılarla yapılan mücadelenin aksamasına sebep olurken karşılıklı olarak Selçuklu yönetimi ve bölgedeki emirlerin desteğinden yoksun olmasına neden olmuştur. Ancak amcasının ölümünden sonra Belek'in Artuklu liderliği ve Haçlılarla girdiği mücadeledeki başarıları onun bölgedeki otoritesini derinleştirmeye başlamıştır. Nitekim Belek'in aşiretler üzerindeki etkisi ailesinden kaynaklı olmakla beraber Haçlılar karşısındaki başarıları bunu artırmıştır. Böylelikle aşiretler üzerindeki etkisi ve Haçlılar karşısındaki başarılar birbirini besleyerek Belek'in bölgedeki etkinliğini artıran önemli bir unsurlar olmuştur. Belek'in bölgede gücünü arttırması Selçuklu merkezi yönetiminin Sultanın değişmesiyle Musul valisi dışında ilk kez bölgesel bir emiri Haçlılarla mücadelenin lideri olarak atayıp desteklemek zorunda bırakmıştır. Bununla ilgili net bir bilgi olmamakla birlikte atamadıysa bile buna müdahelede etmeyerek sessiz kalmıştır. Netice olarak Mevdûd'un ölümü bölgede Haçlılarla mücadelede yeniden düzen kurmak isteyen Belek'i ön plana çıkarmıştır. Ancak Müslümanların Haçlılarla müadelesinin sembol ismi haline gelmiş olan Belek bölgede bu düzeni sağlamlaştırmaya çalıştığı esnada kör bir okla şehit düşmüştür. Belek'in ölümüyle sancağı devralan Imâddüddîn Zengî bölgede otoritesini kurmak üzere epey çaba sarf etmiştir. Nitekim Zengî, Mezyediler ve Artuklular olmak üzere bölgedeki emirlerle mücadele etmek durumunda kalmıştır. Ancak Zengî'nin Belek'e oranla bölgeyle tarihi bağları olması ve Selçuklu Sultanları ile olan ilişkisi bölgede hakimiyetini

kabul ettirmesine imkân vermiştir. Yine de Musul emirlerinin bölgedeki rakipleri olan Artuklularla çatışması kaçınılmaz olmuştur.

Musul, Mardin, Şam ve Halep emirleri arasında yaşanan hakimiyet mücadelesi ilk olarak bölgede düzen kurucu bir lider olan Belek'i, sonrasında Zengî ve Salahaddin Eyyûbî'yi Haçlılarla mücadele etmekten daha fazla yoracaktır. Nitekim Belek'in temas ettiği birçok hususa Zengî de değecektir. Belek ve Zengî'nin faaliyetleri ve değindikleri ortak noktalar dışında şehadetleri de oldukça birbine benzemektedir. Belek, Hassan b. Gümüştekin'i yakalamasına rağmen Menbic'i almak üzere kuşattığı kale önlerinde içerden atılan bir okla şehit düşmüştür. Hayatta kalmayı başaran ve sonraları Zengî'nin emri altında giren Hassan b. Gümüştekin onun adıyla Musul emirinin kuşatmış olduğu Caber kalesine gitmiştir. Hassan b. Gümüştekin Caber kalesindekileri teslim olmaya ikna etmeye çalıştığı esnada ona Belek'in elinden kurtuluşu hatırlatılmıştır. Kısa zaman sonra da Zengî Caber kalesi önlerindeki karargahında katledilmiştir. Böylelikle liderleri en çok yoran unsurun bölgedeki emirler olduğu tekrarlamakla beraber Belek'in ve Zengî'nin faaliyetleri gibi hayatları ve ölümlerinin de oldukça birbirine benzediği görülmektedir. Nihayetinde Belek'in bıraktığı sancağı devralan İmâdüddin Zengî'yle Urfa'yı Haçlılardan geri alan Müslümanlar, Selahaddin Eyyûbî'yle de onu Kudüs'te dalgalandıracaktır. Bir bakıma Belek'in faaliyetleri ve siyasi mirası Haçlılara karşı bölgesel bir Müslüman direncin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

Aachen, Albert of, *Historia Ierosolimitana-History of the Journey to Jarusalem*-, çev. Susan B. Edgington, Clarendon Press, Oxford 2007.

Abdüsselam Efendi, *Mardin Tarihi*, çev. Hüseyin Haşimi Güneş, İmak Ofset Basım, İstanbul 2007.

Abû'l Farac, Gregory (Bar Hebraeus), *Abû'l Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, 2. Baskı, TTK, Ankara 1987.

———, *Abû'l Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, 3. Baskı, TTK, Ankara 1999.

Aguılers, Raımundus, *Haçlılar Kudüs'te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, çev. Süleyman Genç, Yeditepe Yay., İstanbul 2019.

Ağırnaslı, Nilay, "Suriye Selçuklu Meliki Tâcü'd-Devle Tutuş'un Faaliyetlerinin Bölgede Yaşanan Siyasi ve Askeri Gelişmeler Üzerine Etkisi", *Cappadocıa Journal of Hıstory and Socıal Scıences*, S. 15 (2020), s. 246-267.

Ahmed Bin Mahmûd, *Selçuk-Nâme II*, çev. Erdoğan Merçil, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.

Ahmed Cevdet, *Kısas-ı Enbiya*, çev. Haz. Mahir İz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 1985.

Aksarayî, Kerîmüddin Mahmud-i, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2000.

Alican, Mustafa, Taner Yıldırım, "Ortaçağda Sümeysat (Samsat)", *Cappadocia: Journal of History and Social Sciences*, S. 2 (2014), s. 52-67.

Alptekin, Coşkun, "Aksungur", *DİA*, TDV, İstanbul 1989, C. 2, s. 296.

———, "Aksungur el-Porsukî", *DİA*, TDV, İstanbul 1989s. 297.

———, "Artuklular", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yay., İstanbul 1992, C. 8 , ss. 170-193.

———, "Belek b. Behrâm", *DİA*, TDV, İstanbul 1992, C. 5, ss. 402-403.

———, *Dımaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)*, MÜFEF Yay., İstanbul 1985.

Altan, Ebru, "Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş (1097-1190)", *Tarih Dergisi*, S. 47 (2009), s. 75-104

.———, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, TTK, Ankara 2018.

———, "Haçlıların Anadolu'da Geçtiği Yollar", *Belleten*, C. LXV, S. 243 (2001), s. 571-572.

———, "Yağısıyan", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, İstanbul 2013, C. 43, ss. 177-179.

Altun, Ara, "1. Oturum ' Tarih Perspektifi İçinde Harput'", *Geçmişten Günümüze Harput Mimarisi (Panel-Forum 5-6 Haziran Elazığ)*, TMMOB Mimarlar Odası Elazığ Şubesi, Elazığ 2009.

Amin, Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, çev. Ali Berktay, 21. Baskı, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2020.

Anonim, *Haçlı Tarihi*, çev. Ergin Ayan, 2. Baskı, Selenge Yay., İstanbul 2019.

———, *Târih-i Âl-i Selçuk*, çev. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, Atıf Yay., Ankara 2014.

Anonim Süryani, *Anonim Süryani Kroniği (I ve II. Haçlı Seferleri)*, çev. İlhan Aslan, Post Yay., İstanbul 2019.

———, *I ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi*, çev. Vedii İlmen, Yaba Yay., İstanbul 2005.

Ardıçoğlu, Nureddin, *Harput Hükümdarı Balak Gazi*, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1966.

———, *Harput Tarihi*, Harput Turizm Derneği Yay., İstanbul 1964.

Artuk, İbrahim, *Artuk Beğ*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988.

———, "Artuk Oğlu Emir Balak ve Mezarı", *Belleten*, C. XI, S. 41 (1947), s. 127-135.

———, *Mardin Artukoğulları Tarihi*, Gençler Kitabevi, İstanbul 1944.

Artuk, İbrahim, Cevriye Artuk, *Artukoğulları Sikkeleri*, Sümer Kitabevi, İstanbul 1993.

Asbrıdge, Thomas, *Haçlı Seferleri*, çev. Ekin Duru, Say Yay., İstanbul 2010.

Aşan, Muhammet Beşir, "Harput Artuklu Hükümdarı Belek Gazi Mi ? Balak Gazi Mi ?", *Günışığı Kültür-Sanat*, S. Özel Sayı (2003), s. 9-10.

———, "Osmanlı Öncesi Harput ve Yöresinde Türk İskanının Tarihi Gelişimi", *Dünü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu (24- 27 Eylül 1998)*, TDV Elazığ Şubesi Yay., Elazığ 1999, C. I , ss. 49-60.

Ataoğlu, Remzi, "Hısn-ı Keyfa Artuklu Hükümdarı Davud'un Siyasi Faaliyetleri", *TAD*, C. 16, S. 27 (1992), s. 33-43.

———, "İbnü'l Ezrak'a göre Artukluların Nesebi", *TİD*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., S. IX (1994), s. 407-413.

Avcı, Casim, "Kudüs", *DİA*, TDV, Ankara 2002, C. 26, ss. 327-329.

Ayan, Ergin, "Fatımiler, Selçuklular ve Haçlılar Arasında Kudüs", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 1 (2019), s. 1-12.

Aydın, Hasan, *Ibn Kalanisî, Hayatı ve Eserleri "Zeylü Tarihî Dımaşk" Tercümesi (s. 142-549)*, MÜTAE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2016.

Ayönü, Yusuf, *Selçuklular ve Bizans*, 2. Baskı, TTK, Ankara 2018.

Bahadır, Gürhan, "1101 Yılında Türk-Haçlı Mücadelelerinin Anadolu Tarihindeki Önemi", *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, S. V (2015), s. 77-108.

Baltacı, Ahmet, "İbnü'l Arabî, Ebu Bekir", *DİA*, TDV, İstanbul 1999, C. 20, ss. 488-491.

Baluken, Yusuf, "Harput Artukluları", *Artuklular*, ed. İbrahim Özcoşar, 2. Baskı, MAÜ Yay., Mardin 2020, C. I , ss. 187-197.

Bedirhan, Yaşar, "Orta Çağda Selçuklu Türkleri ve Avrupa", *Journal of Socıal and Humanıtıes Scıences Research*, C. 5, S. 16 (2018), s. 23-45.

Bezer, Gülay Öğün, "Harput'ta Bir Türkmen Beyliği Çubukoğulları", *Belleten,* C. LXI, S. 230 (1997), s. 67-92.

———, "Müslim b. Kureyş", *DİA*, TDV, İstanbul 2006, C. 32, ss. 94-96.

———, "Terken Hatun", *DİA*, TDV, İstanbul 2011, C. 40, s. 510.

———, "Türkiye Selçukluları'nın Güneydoğu Siyaseti ve I. Haçlı Seferinin Bunun Üzerindeki Etkileri", *Türklük Araştırmaları Dergisi,* S. 12 (2002), s. 79-113.

———, "Ukaylîler", *DİA*, TDV, İstanbul 2012, C. 42, ss. 59-61.

Birbiçer, Ali, *Osmanlı Tarihlerinde Selçuklularla İlgili Bilgiler,* MSGSÜSBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) 2014.

Bulduk, Abdulgani (Efendi), *el-Cezîre'nin Muhtasar Tarihi*, çev. Mustafa Öztürk, İbrahim Yılmazçelik, FÜOAM Yay., Elazığ 2004.

———, *Mardin Tarihi*, çev. Burhan Zengin, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Yay., Ankara 1999.

Bundârî, *Zubdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra (Irak ve Horasan SelçuklularıTarihi)*, çev. Kivameddin Burslan, TTK, İstanbul 1943.

Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, E Yay., İstanbul 1979.

Carnotensıs, Fulcherıus, *Kudüs Seferi Kutsal Toprakları Kurtarmak*, çev. İlcan Bihter Barlas, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2009.

Carnotesis, Fulcheri, *Historia Hierosolymitana (1095-1127)*, çev. Heinrich Hagenmeyer, Carl Winters Ünversitatsbuchhandlung, Heidelberg 1913.

Cöhce, Salim, "Artuklular ve Belek'in Kemah Yöresini İşgali", *Uluslararası Erzincan Sempozyumu (28 Eylül - 01 Ekim 2016 Erzincan) Bildiriler*, ed. Hüsrev Akın, Erzincan Üniversitesi Yay., Erzincan 2016, C. 1 , ss. 149-158.

Çekiç, Ayşe, *Kudüs'ün Gölgesinde Eyyûbî - Haçlı İlişkileri 1171-1250 (Savaş, Diplomasi ve Barış)*, Gece Kitaplığı Yay., Ankara 2020.

———, “Selçuklulardan Eyyûbîlere Sünnî İslam Devlet Siyasetinde Mısır’ın Yeri ve Önemi”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1 (2018), s. 119-138.

Çelebi, Evliyâ, *Seyahatnâme*, çev. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2001.

———, *Seyahatnâme*, çev. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2006.

Çelik, Sebahattin, “Artukoğulları Beyliği’nin Haçlılar ile Mücadelesine Genel Bir Bakış”, *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, C. 5, S. 1 (2020), s. 15-32.

Çevik, Adnan, *XI-XIII. Yüzyıllarda Diyâr-ı Bekr Bölgesi Tarihi*, MÜTAE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2002.

Danışman, Zuhuri, *Balak Gazi*, Kaknüs Yay., İstanbul 2010.

Darkot, Besim, “Harput”, *İA*, MEB, İstanbul 1987, C. 5/1, ss. 296-299.

———, “Hısn Keyfâ”, *İA*, MEB, İstanbul 1987, C. 5/1, ss. 452-454.

Demirkent, Işın, “1101 Yılı Haçlı Seferleri”, *Prof. Dr. Fikret Işıltan’a 80. Doğum Yılı Armağanı*, Dünya Yay., İstanbul 1995, s. 17-56.

———, “1101 Yılı Haçlı Seferleri Ordularının Anadolu’da Takip Ettiği Yollar Hakkında”, *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu (23-25 Haziran 1997) İstanbul*, TTK, Ankara Ankara, s. 115-22.

———, “Antakya Prinkepsi Bohemund’un Esir Alınması Niksar’da Hapsedilmesi ve Serbest Bırakılması (1100-1103)”, *Niksar’ın Fethi ve Dânişmendliler Döneminde Niksar Bilgi Şöleni Tebliğileri (8 Haziran 1996 Niksar)*, t.y., s. 3-7.

———, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yay., İstanbul 1997.

———, “Kürboğa”, *DİA*, TDV, Ankara 2002, C. 26, ss. 562-563.

———, “Mevdûd b. Altuntegin”, *DİA*, TDV, Ankara 2004, C. 29, ss. 427-429.

———, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK, Ankara 1996.

———, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, 2. Baskı, TTK, Ankara 2013.

———, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, 2. Baskı, TTK, Ankara 1994.

Durmaz, Sayime, *Haçlılar ve Doğu Hristiyanlığı XI-XIII. Yüzyıllar*, Hacettepe Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2004.

———, "Haçlıların Çankırı Yürüyüşü", *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, S. 10 (2012), s. 131-143.

———, "Yüksek Ortaçağ'da Papa-İmparator Çatışması: Kılıç ile Âsâ'nın Savaşı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1 (2010), s. 93-120.

Ebü'l Fida, *Ebü'l Fida Coğrafyası (Takvimü'l-Büldan)*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yay., İstanbul 2017.

Ebü'l-Fidâ, *el-Muḫtaṣar fî aḫbâri'l-beşer*, thk. Mahmud Reyyûb, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1997.

Efe, Şafak, *Haçlıların Anadolu'da Kuşattığı Kaleler ve Türk Savunması*, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar 2016.

Ekinci, Abdullah, *Harran Mitolojisi ve Tarihi*, ŞVİKTM Yay., Şanlıurfa 2008.

———, *Ortadoğu'da Marjinal Bir Hareket: Karmatîler*, Odak Yay., Ankara 2005.

Ekinci, Abdullah, Kazım Paydaş, *Taş Devrinden Osmanlıya Urfa Tarihi*, ŞVİKTM Yay., Şanlıurfa 2008.

el-Azhari, Taef Kamal, "The Policy of Balak the Artukids against Müslims and Crusaders, A Turkmen Identity dilemma in the Middle East 1090-1124", *International Journal of Humanities and Social Science*, C. 4, S. 4 (2014), s. 286-293.

el-Azîmî, *Azîmî Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H.430-538=1038/39-1143/44)*, çev. Ali Sevim, 2. Baskı, TTK, Ankara 2006.

el-Hamevi, Yâkut, *Mu'cemu'l-Buldân*, Dâr Sâder, Beyrut 1977.

el- Hüseyni, Şadruddin Ebu'l-Hasan 'Ali İbn Nâsır İbn 'Ali, *Aḫbârü'd-devleti's-Selcûḳıyye*, çev. Necati Lügal, TTK, Ankara 1943.

el-Ömerî, Şihabeddin b Fazlullah, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım(Mesâlîku'l Ebsâr)*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2014.

Erdem, İlhan, "Doğu Anadolu Türk Devletleri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, C. 6, ss. 383-424.

———, "Haçlılar ile Mücadelede Menbic ve Emir Belek", *TAD*, C. 37, S. 64 (2018), s. 191-204.

Erer, Râşid, *Türklere Karşı Haçlı Seferleri*, Bilgi Yay., İstanbul 1993.

Ersan, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, 2. Baskı, TTK, Ankara 2019.

Fazlullah, Reşîdü'd-dîn, *Câmiu't-Tevârih: Selçuklu Devleti*, çev. Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş, Selenge Yay., İstanbul 2010.

Fazlullâh, Reşîdü'd-dîn, *Câmi'ü't-Tevârîh (Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçûk)*, çev. Erkan Göksu, 2. Baskı, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2018.

Fidan, Ayşe Gül, *Hâce İmâm Zahîru'd-Dîn Nîşâburî'nin Selçuknâme'si*, Ankara Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2015.

Geyik, Meral, *Aachhen'li Albert'in Anlatımıyla I. Haçlı Seferi ve Değerlendirilmesi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 2018.

Gül, Muammer, "Artuklu Ekonomisi ve Kaynakları", *Artuklular*, ed. İbrahim Özcoşar, 2., MAÜ Yay., Mardin 2020, C. II , ss. 359-376.

Gündüz, Ahmet, "Şehrizor", *DİA*, TDV, İstanbul 2010, C. 38, ss. 473-475.

Gürler, Hüseyin Burak, *I. Haçlı Seferi'nin Önde Gelen Bazı Şahsiyetleri*, Sakarya Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2019.

Halaçoğlu, Yusuf, "Derbend", *DİA*, TDV, İstanbul 1994, C. 9, ss. 162-164.

Halîl, İmâdüddin, *el-ʿİmârâtü'l-Artuḳıyye fi'l-Cezîre ve'ş-Şâm*, Beyrut 1980.

Hartmann, Angelıka, "Muktedî-Biemrillâh", *DİA*, TDV, İstanbul 2006, C. 31, ss. 142-143.

Herzfeld, E., "Hadise", *İA*, MEB, İstanbul 1987, C. 5/1, ss. 54-55.

Hizmetli, Sabri, "Karmatîler", *DİA*, TDV, İstanbul 2001, C. 24, ss. 510-514.

Honigmann, "Tell-Bâşir", *DİA*, TDV, İstanbul 1979, C. 12/1, ss. 145-147.

Honigmann, Ernst, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, çev. Fikret Işıltan, İÜEF Yay., İstanbul 1970.

İbn Hallikân, "Ortuk B. Aksab", *Biographical Dictionary*, Translated From The Arabic by B. Mac Guckin De Salane, Paris (Printed for the oriental translation fund of great Britain and Ireland: Sold By Benjamin Duprat, Bookseller To TheInstit De France and The Bibliotheque Royale, (Rue Du Cloitre Saint-Benoit, No 7, Near The Collége De France.) and Allenand Co., Leadenhall-Street, London, MDCCCXLIII (/1843), I, 1970s. 171.

Işıltan, Fikret, "Muktedi", *İA*, MEB, İstanbul 1979, C. 8, ss. 573-575.

İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen, 2. Baskı, Yeditepe Yay., İstanbul 2017.

İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yay., İstanbul 1995.

İbn Munkız, Usâme, *İbn Munkız Haçlılara Karşı (Kitâbü'l-İ'tibâr)*, çev. Selahattin Hacıoğlu, Bordo-Siyah Klasik Yay., İstanbul 2006.

İbn Şeddâd, *el-Aʿlâḳu'l-ḫaṭîre fî ẕikri ümerâʾi'ş-Şâm ve'l-Cezîre*, Dımaşk t.y.

İbnu'l Ezrak, *Meyyâfârikîn ve Âmid Târihi(Artuklular Kısmı)*, çev. Ahmet Savran, EÜFEF Yay., Erzurum 1992.

İbnü'l Adîm, Kemâlüddîn, "Artukluların Haleb'deki Hâkimiyeti", *TİD,* çev. Aydın Usta, C. 23, S. 2 (2008), s. 227-260.

———, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi: İbnü'l Adîm Buġyetü'ṭ-ṭaleb fî târîẖi Ḥaleb (Seçmeler)*, çev. Ali Sevim, TTK, Ankara 1982.

———, *Zübdetü'l-haleb min târîhi Haleb*, çev. Ali Sevim, TTK, Ankara 2014.

İbnü'l Cevzî, Abdurrahman, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem'de Selçuklular (H.430-485 = 1038-1092)*, çev. Ali Sevim, TTK, Ankara 2014.

İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi: el-Kâmil Fi't Tarîh Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar Yay., İstanbul 1985.

İbn'ül Ezrak, *Mervani Kürtleri Tarihi*, çev. Mehmet Emin Bozarslan, Koral Yay., İstanbul 1975.

İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, çev. Mustafa Alican, 3. Baskı, Kronik Kitap, İstanbul 2019.

İnce, Fatma, "Büyük Selçuklu Devleti'nin Dış Politikasında Hanedan Kadınları", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi,* S. 43 (2019), s. 271-278.

İpek, Ali, "İslam Coğrafyacılarına Göre Artuklu Merkezleri", *Artuklular,* ed. İbrahim Özcoşar, 2., MAÜ Yayınları, Mardin 2020, C. II , ss. 149-160.

Jowzalı, Omeed. I., *Selçuklular Döneminde Musul (1057-1127),* Gazi Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi)., Ankara 2004.

Kafesoğlu, İbrahim, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah,* Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yay., İstanbul 1973.

———, "Sadaka b. Mansûr", *İA*, MEB, İstanbul 1966, C. 10, ss. 24-25.

Kan, Kadir, "Ortaçağ İslam Coğrafyacısı Yakut el-Hamevî'ye Göre Artuklu Şehirleri", *Artuklular*, ed. İbrahim Özcoşar, 2., MAÜ Yay., Mardin 2020, C. II , ss. 161-168.

Karaca, Sevtap Gölgesiz, *Kudüs Haçlı Krallığı (1099- 1187),* Ege Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2012.

Karaçam, *Hüseyin Karaçam, Artuklu Kitabeleri (1102 - 1409)*, MÜTAE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) 2012.

Karakuş, Nadir, "Haçlı Seferlerinde Menbic", *Hitit Üniversitesi SBE Dergisi*, S. 11 (2108), s. 2072-86.

Kâşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lûgati't-Türk*, çev. Atalay Besim, TDK, Ankara 1985.

Kâtip Ferdî, *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi*, ed. İbrahim Özcoşar, Hüseyin Haşimi Güneş, Naşir. Ali Emirî, Haz. Y. Metin Yardımcı, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yay., İstanbul 2006.

Kayhan, Hüseyin, "Anadolu'da İlk Türk Beyliklerinin Ermenilerle İlişkileri", *TTAD*, C. 3, S. 2 (2018), s. 50-79.

———, "Artuklu - Dânişmendli İlişkileri Hakkında", *Belleten*, C. LXXII, S. 264 (2008), s. 475-82.

———, "Artuklu -Irak Selçukluları İlişkilerine Genel Bir Bakış", *Makalelerle Mardin*, ed. İbrahim Özcoşar, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yay., İstanbul 2007, C. I , ss. 275-288.

———, "Haçlılar Karşısında Artuklular", *I.Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, ed. İbrahim Özcoşar, H. Hüseyin Güneş, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yay., İstanbul 2006, s. .

———, "Selçuklular- Abbâsî Halifeliği İlişkileri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, C. 4, ss. 669-677.

———, "Selçuklular Devrinde Sincar'da Bir Türkmen Beyliği: Bekçioğulları (1096-1128)", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2 (2019), s. 151-158.

———, "Târihu Meyyâfârikîn ve Âmid'e Göre Artukluların Soy Kütüğü", *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, TDAV, S. 169 (2001), s. 57-60.

Kazvinî, Hamdullah Müstevfî-yi, *Târih-i Güzide*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2018.

Kesik, Muharrem, "Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları", t.y., 213-259.

———, "Melikşah", *DİA*, 29 cilt, TDV, Ankara 2004ss. 58-59.

———, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi(1116-1155)*, TTK, Ankara 2003.

Kırkıl, Emin, *Selçuklular Döneminde Halep*, Fırat Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Elazığ 1999.

Kırpık, Güray, "Artuklu-Haçlı Münasebetleri(1098–1124)", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 29 (2009), s. 243-256.

Koca, Salim, "Anadolu'da Türk Siyasî Birliğini Kurma Politikasında Selçuklu ve Danişmendli Beyleri Arasında Yaşanan Rekabet ve Mücadele", *Gazosmanpaşa Üniversitesi Danişmendliler Sempozyumu (12-13 Kasım 2015) Tokat Bildiriler*, Tokat Valiliği Özel İdaresi, Tokat 2016, s. 85-99.

———, "Büyük Selçuklu Devletinde Ordu", *Hunlar'dan Günümüze Türk Askeri Kültürü*, ed. A.Sefa Özkaya, Kronik Kitap, İstanbul 2019, s. .

———, "Sultan Melikşâh'ın Güney-Doğu Anadolu Politikası: Diyâr-Bekr Bölgesinin Fethi ve Türkleştirilmesi", *Türkiyat Araştırmaları*, t.y., 381-414.

Kommena, Anna, *Alexiad Malazgirt'in Sonrası*, çev. Bilge Umar, İnkilâb Kitabevi, İstanbul 1996.

Köprülü, M. Fuad, "Artuk Oğulları", *İA*, MEB, İstanbul 1978, C. I, ss. 617-625.

Köymen, Mehmet Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 7. Baskı, TTK, Ankara 2019.

Küçüksipahioğlu, Birsel, "Mevdûd B. Altuntekin: Haçlılarla Mücadele Eden Bir Selçuklu Komutanı", *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 12 (2014), s. 37-49.

———, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2007.

Kütük, Ahmet, *Nisibis (Nusaybin) Kadim Bir Şehrin Hikayesi*, Divan Kitap, İstanbul 2018.

———, “Tacü’d-Devle Tutuş’un Nusaybin Kuşatması (1093) ve Saltanat Mücadelesine Etkisi”, *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, C. 3, S. 2 (2018), s. 88-93.

———, “Unutulan Zafer: Harran Savaşı (1104) ve Türk-İslâm Tarihindeki Yeri”, *İslâm Tarihi ve Medeniyetinde Harran*, Berikan Yay., Ankara 2018, C. I , ss. 157-70.

Mateos, Urfalı, *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, 4. Baskı, TTK, Ankara 2019.

Mecit, Songül, *Anadolu Selçukluları*, çev. Özkan Akpınar, İletişim Yay., İstanbul 2017.

Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, 8. Baskı, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013.

———, “Selçukluların Anadoluya Gelişlerinden Haçlı Seferlerinin Başlangıcına Kadar Urfa’nın Durumu”, *Belleten*, TTK, C. LII, S. 203 (1988), s. 461-474.

———, “Sipehsâlâr”, *DİA*, TDV, İstanbul 2009, C. 37, ss. 259-260.

———, “Şahne”, *DİA*, TDV, İstanbul 2010, C. 38, ss. 292-293.

Metin, Tülay, “Emîr Necmeddin İlgâzi Dönemi Artuklu-Haçlı Münasebetleri ve Afrin Zaferi”, *Belleten*, TTK, C. 83, S. 298 (2019), s. 817-852.

———, “Selçuklular ve Kudüs”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 5, S. 3 (2019), s. 659-669.

———, “Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan”, *Usad*, 2017, 35-52.

———, *Türkiye Selçukluları Devrinde Malatya*, Gazi Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) 2010.

———, “XII. Yüzyılın İlk Yarısında Malatya’da Güç ve Hâkimiyet Mücadelesi (Selçuklular, Dânişmendliler, Artuklular, Haçlılar)”, *Uluslararası*

Malatya'nın Fethi ve Danişmendliler Semposyumu Bildiriler, ed. Salim Cöhce, Murat Zengin, Recep Özman, İnönü Üniversitesi Yay., Malatya 2020, s. .

Mıchaud, J. F., *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, çev. Haz. Gürey Kırpık, Lotus Yay., Ankara 2011.

Mîrhând, Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd, *Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, çev. Erkan Göksu, TTK, Ankara 2015.

Münnecimbaşı, Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel I*, çev. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2000.

———, *Câmi'ud-Düvel II*, çev. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2001.

Müverrih Vardan, "Türk Fütuhatı Tarihi (889-1269)", *TİD*, çev. Hrant D. Andreasyan, İÜEF Yay., 1937.

Nayır, Şeyhmus, *Artukluların Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayatı*, İstanbul Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010.

Niğdeli Kadı Ahmed'in, *el-Veledü'ş-şefîk ve'l-hâfidü'l-halîk'ı (Anadolu Selçuklularına Dair Bir Kaynak)*, çev. Ali Ertuğrul, TTK, Ankara 2015.

Oğuzoğlu, Yusuf, "Hasankeyf", *DİA*, TDV, İstanbul 1997, C. 16, ss. 364-368.

Öngül, Ali, *Selçuklular Devri Anadolu Beylikleri*, Çamlıca Yay., İstanbul 2018.

———, *Selçuklular Tarihi -1 Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları*, 2. Baskı, Çamlıca Yay., İstanbul 2014.

Örükan, Yusuf Ziya, *Ortaçağ Müslüman Coğrafyacılarından Seçmeler: Türklerin Yaşadığı ve Türklere Komşu Olan Bölgeler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.

Özaydın, Abdülkerim, "Annâziler", *DİA*, TDV, İstanbul 1991, C. 3, ss. 215-216.

———, "Benî Cehîr", *DİA*, TDV, İstanbul 1992, C. 5, ss. 447-449.

———, "Berkyaruk", *DİA*, TDV, İstanbul 1992, C. 5, ss. 514-516.

———, “Büyük Selçuklu Emîri Kürboğa”, *Tarih Dergisi,* S. 36 (2000), s. 405-422.

———, “Dânişmendliler”, *DİA*, TDV, İstanbul 1993, C. 8, ss. 469-474.

———, “Dukak b. Tutuş”, *DİA*, TDV, İstanbul 2016ss. 345-346.

———, “Efdal b. Bedr el-Cemâlî”, *DİA*, TDV, İstanbul 1994, C. 10, ss. 452-453.

———, “Melikşah”, *DİA*, TDV, Ankara 2004, C. 29, ss. 54-57.

———, “Mezyedîler”, *DİA*, TDV, Ankara 2004, C. 29, ss. 550-551.

———, “Nizâmülmülk”, *DİA*, TDV, İstanbul 2007, C. 33, ss. 194-196.

———, “Sadaka b. Mansûr”, *DİA*, TDV, İstanbul 2008, C. 35, ss. 385-387.

———, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklular Tarihi(498-511/1105-1108),* TTK, Ankara 1990.

———, “Tutuş”, *DİA*, TDV, İstanbul 2012, C. 41, ss. 446-449.

Özcan, Abdülkadir, “Ayyâr”, *DİA*, TDV, İstanbul 1991, C. 4, s. 291.

Özer, Halis, “Artuklular Devleti’nde Önemli Ticaret Yolları ve İktisadi Etkileri”, *Artuklular*, ed. İbrahim Özcoşar, 2., MAÜ Yay., Mardin 2020, C. II , ss. 393-400.

Özer, Serkan, “Blois ve Chartres Kontu Stephen’in Haçlı Seferlerindeki Rolü ve Etkisi”, *Hitory Studies,* S. 11 (2019), s. 251-272.

Özmen, Mehmet Emin, *Anadolu Selçuklularının Artuklular ile İlişkileri*, Selçuk Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2007.

Paksoy, Sadettin, H.Mustafa Paksoy, “Artukluların Ekonomik Yapısı”, *Artuklular*, ed. İbrahim Özcoşar, 2., MAÜ Yay., Mardin 2020, C. II , ss. 387-392.

Parlak, Lütfi, *Harput Hükümdarı Behramoğlu Balak*, Manas Yay., Elazığ 2006.

Paydaş, Kazım, "Artukluların Urfa ve Çevresindeki Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerin Türk Tarihindeki Önemi", *TDA*, TDAV, S. 152 (2004), s. 147-158.

Piyadeoğlu, Cihan, "Büyük Selçuklu Devleti Emîri Atabeg Çavlu Sakavu", *Tarih Dergisi*, S. 38 (2011), s. 37-60.

———, "Büyük Selçuklu Emiri Atabeg Gümüştekin Cândâr", *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına*, Globus Dünya Basınevi, İstanbul 2008, s. 439-445.

Polat, Ziya, "Fulcherius Carnotensis'te İslâm ve Müslüman Algısı", *Journal of Turkish Studies*, C. 14, S. Volume 14 Issue 1 (2019), s. 613-32, doi:10.7827/TurkishStudies.14924.

———, "Kudüs Katliamı Bağlamında Haçlı Seferlerinin Sebepleri", *Milel ve Nihal*, C. 16, S. 1 (2019), s. 175-198.

———, *Salâhaddin Eyyûbî'nin Haçlı Siyaseti ve Kudüs Haçlı Krallığıyla Yaptığı Anlaşmalar*, İstanbul Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2015.

———, *Umut İradesi: İmâdüddin Zengî*, Hiper Yay., İstanbul 2019.

Poyraz, Mevlüt, "I. Haçlı Seferi ve Harran Emirlerinin Haçlılarla Mücadelesi", *İslâm Tarihi ve Medeniyetinde Harran*, Berikan Yay., Ankara 2018, C. I , ss. 123-146.

Râvendî, Muhammed b. Ali b. Süleyman er-, *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr(Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alameti)*, çev. Ahmed Ateş, 2. Baskı, TTK, Ankara 1999.

Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, 5. Baskı, TTK, Ankara 2019.

———, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, 4. Baskı, TTK, Ankara 2019.

Sakoğlu, Necdet, *Türk Anaolu'da Mengücek Oğulları*, Milliyet Yay. 1971.

Sallâbî, Ali Muhammed, *Selçuklular*, Ravza Yay., İstanbul 2013.

Sauvaget, Par Jean, "La Tombe De L'ortokıde Balak", *Ars İslamica,* C. 5, S. 2 (1938), s. 207-215.

Serdar, Murat, "1101 Haçlı Seferinin Son Durağı Merzifon", *III. Uluslararası Geçmişten Günümüze Merzifon ve Amasya Yöresi Sempozyumu (08-10 Ekim 2015) Bildiri Kitabı,* Edge Akademi Yay., Merzifon 2015, s. 59-67.

———, "Papa II. Urban'ın Papalığı Esnasındaki Siyasi ve Dini Meseleler Karşısındaki Tutumu", *Ortaçağ'da Din ve Devlet Doğu-Batı Ekseninde*, ed. Ayşe Atıcı Arayancan, Yeditepe Yay., İstanbul 2018, s. 221-224.

Sevim, Ali, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, 3. Baskı, TTK, Ankara 2000.

———, "Artuk b. Eksük", *DİA*, TDV, İstanbul 1991, C. 3, ss. 414-415.

———, "Artukluların Soyu ve Artuk Bey'in Siyasi Faaliyetleri", *Belleten,* TTK, C. XXVI, S. 101 (1962), s. 121-146.

———, "Artukoğlu İlgazi", *Belleten,* TTK, C. CCVI, S. 104 (1962), s. 649-691.

———, "Artukoğlu Sökmen'in Siyasi Faaliyetleri", *Belleten,* TTK, C. XXVI, S. 103 (1962), s. 501-520.

———, "Atsız b. Uvak", *DİA*, TDV, İstanbul 1991, C. 4, ss. 92-93.

———, "Azimî'nin el-Muvassal Adlı Kayıp Eserindeki Selçuklular İle İlgili Kayıtlar", *Belleten,* C. XLVII, S. 187 (1984), s. 843-868.

———, "Dilmaçoğulları", *DİA*, TDV, İstanbul 1994, C. 9, ss. 301-302.

———, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, 2. Baskı, TTK, Ankara 2002.

———, "Rıdvân b. Tutuş", *DİA*, TDV, İstanbul 2008, C. 35, ss. 49-50.

———, "Sultan Melikşah Devrinde Karmati Seferi", *Belleten,* TTK, C. XXIV, S. 94 (1960), s. 209-32.

———, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 3. Baskı, TTK, Ankara 2000.

———, “Süleyman Şah I”, *DİA*, TDV, İstanbul 2010, C. 38, ss. 103-105.

———, “Temürtaş’ın Halep Hakimiyeti”, *Belleten*, C. XXV, S. 100 (1961), s. 571-581.

———, “Tutuş”, *İA*, MEB, İstanbul 1988, C. 12/2, ss. 134-137.

———, “Tutuş’un Büyük Selçuklu Saltanatını Elegeçirme Teşebbüsü (Kasım 1092-Şubat 1095)”, *Belleten*, C. XXVII, S. 107 (1963), s. 411-435.

———, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, TTK, Ankara 1990.

Sevim, Ali, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, 2. Baskı, TTK, Ankara 2014.

Sevinç, Murat, Suat Yığmatepe, *Balak Gazi Harput Hükümdarı*, 2015.

Sezen, Tahir, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, 2. Baskı, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2017.

Sıbt İbnu’l Cevzî, *Mir’atuz-Zamân Fî Târîhi’l-Âyân’da Selçuklular*, çev. Ali Sevim, TTK, Ankara 2011.

Strange, Guy Le, *Doğu Hilafetinin Memleketleri*, çev. Adnan Eskikurt, Cengiz Tomar, Yeditepe Yay., İstanbul 2015.

Streck, “Âne”, *İA*, MEB, İstanbul 1978, C. 1, ss. 432-433.

Sungurluoğlu, İshak, *Harput Yollarında*, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yay., İstanbul 1958.

Sümer, Faruk, “Ahlatşahlar”, *DİA*, TDV, İstanbul 1989, C. 2, ss. 24-28.

———, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtları-Destanları*, 2. Baskı, DTCF Yay., Ankara 1972.

———, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu Beylikleri*, TTK, Ankara 1990.

———, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları I*, TDAV, İstanbul 1999.

Sümer, Faruk, Ali Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, TTK, Ankara 1971.

Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mihailin Vakainamesi: İkinci Kısım 1042-1195*, çev. Hrant D. Andreasyan, TTK, Basılmamış Nüsha 1944.

Şeker, Mehmet, "Kudüs'te Bazı Selçuklu İzleri", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmları Dergisi*, C. 5, S. 5 (2020), s. 140-147.

Taşcı, Kemal, *Selçuklular Zamanında Van Gölü Havzası (1018-1243)*, Atatürk Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2013.

Tudebodus, Peter, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, çev. Süleyman Genç, Kronik Kitap, İstanbul 2019.

Tufantoz, Abdurrahim, "Mervânîler", *DİA*, TDV, Ankara 2004, C. 29, ss. 230-232.

Turan, Nurullah, *Selçuklu Başkenti Rey (Kuruluşundan 1157'ye Kadar)*, TTK, Ankara 2019.

Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, 12. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2019.

———, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 23. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2020.

———, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 16. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018.

Turgal, H. Fehmi, *Münnecimbaşıya Göre Anadolu Selçukîleri*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1935.

Tyrensıs, Willermus, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği Başlangıcından Kudüs'ün Zaptına Kadar (I-VIII. Kitaplar)*, çev. Ayan Ergin, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016.

Tyrensis, Willermus, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II:Kudüs'ün Zaptından Urfa'nın Fethine (1099-1143)*, çev. Ergin Ayan, Gece Kitaplığı, Ankara 2018.

Ulutaş, Ennur Yıldız, *Aachen'lı Albert'in Hıstorıa Ierosolımıtana Adlı Eserin 4-5-6. Kitaplarının Çevirisi ve Değerlendirilmesi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 2019.

Umar, Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkilâb Kitabevi, İstanbul 1993.

Usta, Aydın, "Artuklular", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, C. IV, ss. 471-483.

———, "Artuklular ve Haçlılar (Haçlıların Bölgeye Gelişlerinden Belek'in Ölümüne Kadar 1098-1124)", *Tarih Dergisi*, S. 37 (2011), s. 357-374.

———, "Artukoğlu Belek'in Siyasi Faaliyetleri", *Prof. Dr. Ramazan Şeşen Armağanı*, ed. Emine Uyumaz, Süleyman Kızıltoprak, İSAR Vakfı Yay., İstanbul 2005, s. 355-367.

———, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, Yeditepe Yay., İstanbul 2008.

———, "Latin(Haçlı) Kronikleri ve Yerli Hristiyan Kaynaklarında Artuklular", *Artuklular*, ed. İbrahim Özcoşar, 2. Baskı, MAÜ Yay., Mardin 2020, C. I , ss. 49-62.

———, "Müslüman - Haçlı Mücadelelerinde Haşhaşiler", *Tarih Dergisi*, C. 0, S. 44 (2012), s. 1-23.

———, "Müslüman - Haçlı Münasebetlerinde Türkmenler/ Oğuzlar", *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, ed. Tufan Gündüz, Mikail Cengiz, HÜTAE Yay., Ankara 2015, s. 127-132.

———, "Sâlâr", *DİA*, TDV, Ankara 2019, C. 2, ss. 452-453.

Uykur, Ramazan, *Madenden Yansıyan Tarih: Artuklu Sikkeleri*, AKDTYK Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2017.

Uyumaz, Emine, "Anadolu Selçuklu Çağı Kronolijisi", *Cogito*, S. 29 (2001), s. 169-182.

Ünal, Mehmet Ali, "Harput", *DİA*, TDV, İstanbul 1997, C. 16, ss. 232-235.

———, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, TTK, Ankara 1989.

Üner, Mehmet Emin, "Urfa-Haleb Kervan Yolu Üzerinde Bir Derbend : Çarmelik Derbendi", *Anadolu'da Tarihî Yollar ve Şehirler Semineri Bildiriler*, "Globus" Dünya Basımevi, İstanbul 2002, s. 73-78.

Vitalis, Ordericus, *The Ecclessiastical History England and Normandy*, çev. Guızot, .Thomas Forester, M.A, London MDCCCLIV.

Yaşa, Recep, "Artuklular", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, ed. Haşim Şahin, Grafiker Yay., Ankara 2006, s. .

Yazıcı, Tahsin, "Hulvân", *DİA*, TDV, Ankara 1998, C. 18, ss. 345-346.

Yinanç, Mükrimin Halil, "Belek", *İA*, MEB, İstanbul 1979, C. 2, ss. 468-473.

———, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1944.

Zettersteen, K.V., "Berkyaruk", *İA*, MEB, İstanbul 1979, C. 2, ss. 556-558.

https://www.harita.gov.tr Erişim tarihi 14.10.2021

https://tr.m.wikipedia.org/wiki/II._Baudouin Erişim tarihi 20.12.2021

https://www.aa.com.tr Erişim tarihi 14.10.2021

www.tyb.org.tr. Erişim tarihi 02.02.2022.

https://www.kulturportali.gov.tr Erişim tarihi 02.02.2022

https://www.google.com/search?q=Belek+heykeli Erişim tarihi 14.10.2021

https://www.pinterest.fr Erişim tarihi 20.12.2021

EKLER

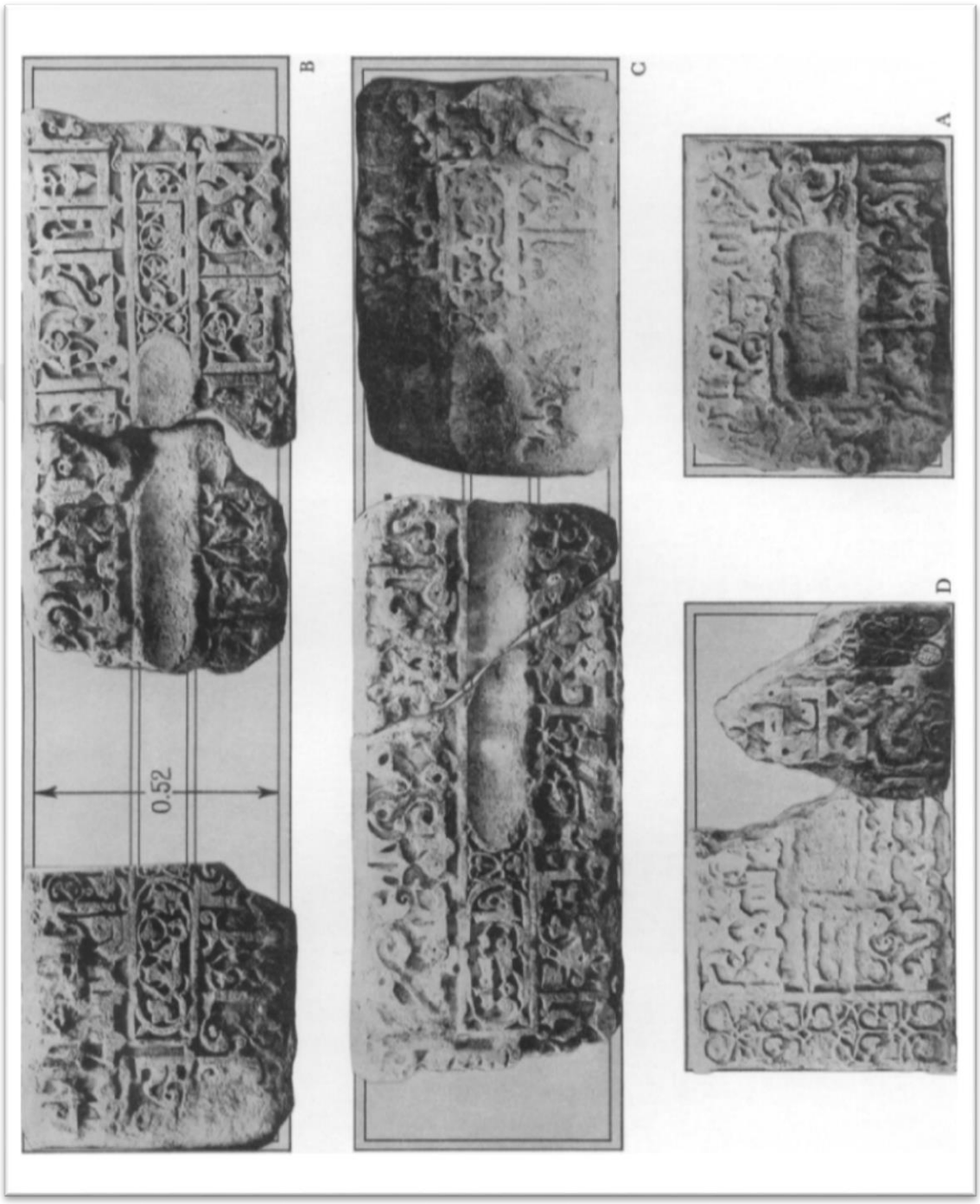

Ek 1 : Belek'in mezar kitabesine ait detaylar (Par Jean Sauvaget, "La Tombe De L'Ortokıde Balak"'tan alınmıştır.)

Ek 2 : Belek’in mezar kitabesine ait detaylar (Par Jean Sauvaget, “La Tombe De L’Ortokıde Balak”tan alınmıştır

.

Ek 3 : Belek’in mezar kitabesine ait detaylar (Par Jean Sauvaget, “La Tombe De L’Ortokıde Balak”tan alınmıştır.)

Ek 4 : Belek'in Temsili Heykeli (https://www.google.com/search?q=Belek+heykeli Erişim tarihi 14.10-2021)

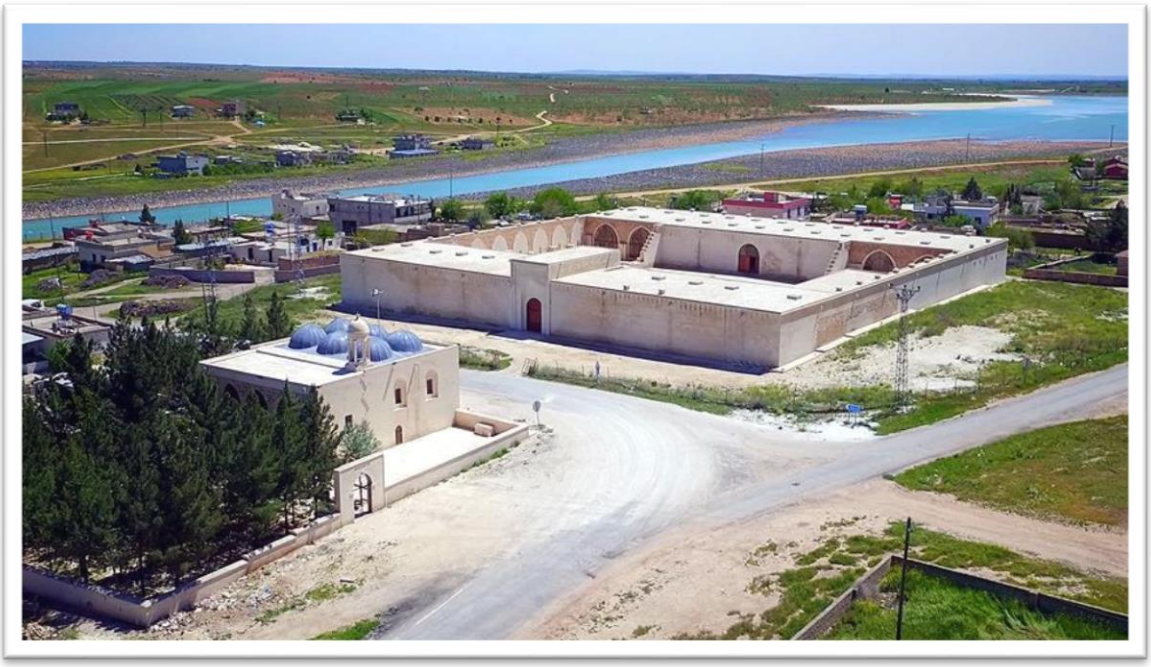

Ek 5 : Çarmelik Kervansarayı (https://www.aa.com.tr Erişim tarihi 14.10.2021)

Ek 6 : Ejderha ve Şövalye'nin birlikte resmedilişi (https://www.pinterest.fr Erişim tarihi 20.12.2021)

Ek 7: II. Baudouin'in esir alınması https://tr.m.wikipedia.org/wiki/II._Baudouin (Erişim tarihi 14.10.2021)